Rostocker Dokumentenserver
Dieses Werk wurde Ihnen durch die Universitätsbibliothek Rostock zum Download bereitgestellt.
Für Fragen und Hinweise wenden Sie sich bitte an: digibib.ub@uni-rostock.de

Marcus Tullius Cicero

M. Tullii Ciceronis XII. Orationes Selectae, iuxta Recensiones optimas emendatae Et cum Notis perpetius ac luculentis instar Commentarii

Editio Novissima, Lipsiae: Officina Weidmanniana, 1761

http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn817140417

Druck Freier Zugang PUBLIC DOMAIN

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn817140417/phys_0001
DFG

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn817140417/phys_0002
DFG

M. MUELLER Obll Gym.
ROSTOCK, Waldemar-Str. 17

Ex
Bibliotheca
Academiae
Rostochiensis

Ex libris. H. Brunswig.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de
/rosdok/ppn817140417/phys_0003
DFG

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de
/rosdok/ppn817140417/phys_0004
DFG

M. TVLLII CICERONIS
XII.

ORATIONES SELECTAE,

juxta Recensiones optimas
emendatae
Et cum Notis perpetuis
ac luculentis
instar Commentarii
ad modum
IOHAN. MINELLII
illustratae.

Accessit Index locupletissimus.

EDITIO NOVISSIMA.

CVM PRIVIL. SER. POL. REG. AC ELECT. SAX.

LIPSIAE,
Ex Officina WEIDMANNIANA,
ANNO 1761.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de
/rosdok/ppn817140417/phys_0005
DFG

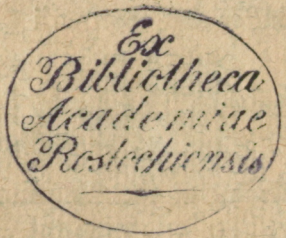

1915/6 IV 20

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de
/rosdok/ppn817140417/phys_0006
DFG

LECTORI BENEVOLO

Salutem plurimam dicit

BIBLIOPOLA.

Quos edere coepi cum Notis Grammaticis, ad modum exemplumque *Minellianarum*, bonae latinitatis scriptores, non displicere TIBI ex omni parte lubens intelligo. Certe non eruditis volui vt prodesset hoc meum institutum, sed scholasticae potius Iuuentuti, quam ad ipsos

fontes ſtyli deduci oportet. Nihil autem iſtos felicius aperit quam accurata vocum dictionumque elegantiorum euolutio. At dum eam plerique hactenus Commentatores non ea tractauerunt cum cura, qua quidem par fuiſſet, multas ex aduerſo varias lectiones vel indigeſtam rerum, parum ſaepe ad notitiam vſumque diſcentis facientium, molem difficili conatu congerentes, non aeque interim aut oſcitanter ſaltem de eruendo verborum ſenſu curioſi: *Minellius* in quibusdam auctoribus priſcis edendis aliam ſecundo cum ſucceſſu ſequutus eſt viam, notisque perpetuis, quidquid obſcurum forte erat, clarum

pedire, argumenta singulis addens Orationibus, quorum aliqua velut & sententias ex singulis Orationibus decerptas plerasque, *ex Eduardi a Zurk*, Clarissimi apud Batavos Viri, Orationum x. Ciceronianarum libro Roterodami 1694. edito, se mutuo accepisse non diffitetur, ipse orationi x. & xi. eandem operam adiiciens. Figuras Rhetoricas (quarum specimen egregium dedit nuper *Magnus Daniel Omeis*, Academiae Altorfinae Professor excellentissimus, in Compendio Rhetorico pro Gymnasii Norimbergensis Iuuentute euulgato) addidit idem passim, plurium facturus indicia, nisi ab

omni

omni prolixitate cauere ſibi, & hoc exercitamentum induſtriae Praeceptorum in ſcholis relinquere maluiſſet: quibus voluptati potius quam taedio eſſe debet tam vtilis labor. Inde factum vero etiam eſt, vt diſpoſitiones Orationum cunctarum Logico-Rhetoricae, quae paratae erant, fuerint omiſſae, praeſertim cum editionis huius modulus illarum rationem non commode caperet, earundemque aliquot petere Iuuenes poſſint ex Orationibus Ciceronis a Celeberrimo Viro *Chriſtophoro Cellario* (qui vt olim Scholas tres, ita hactenus Academiam Hallenſem meritis ingentibus ornauit)

Ienae

clarum fecit & facile intellectu. Incidit, heic, quod *Iacobus Monauius* iam anno 1591. ad *Matthaeum Dresserum*, Lipsiensis Academiae suo seculo decus, cum Orationes Ciceronis IX. praelegeret publice, easque demum 1602. ederet, his verbis scripsit: *Crede mihi ex animo loquenti, & nihil auribus tuis danti, mihi valde placere hanc rationem, quam sequutus es, in illustrandis Ciceronianis. Ac profecto statuo, eam plus scholis prodesse, quam* μακρὰς λόγους *prolixissimarum commentationum. Quid vtilius, quam monstrare bonam Grammaticam in verbis & phrasibus, & inculcare praeclaras senten-*

tias, cum mediocri monstratione artificii & partium orationis? Postquam igitur talibus notis iam prodiere, post *Cornelium Nepotem*, etiam *Curtius & Ciceronis Libri de officiis* auxilia ferentibus Clarissimis Viris, quorum laudes commemorat orbis eruditus, me vero sumtus necessarios impendente: Nunc excipit eosdem XII. *Orationum Ciceronis* a M. CHRISTIANO IVNCKERO, illustris Gymnasii Saxo-Hennebergici Schleusingiae Con-Rectoris, eodem modo instituta interpretatio. In qua adornanda ita ille se gessit, vt nihil praeterierit locorum intricatiorum, quae non tentauerit expedi-

Ienae excusis, vel ab Editore harum Orationum alio tempore, simul cum Imitationibus multarum Orationum integrarum luculentissimis, expectare. Vale, LECTOR BENEVOLE, & fauorem Tuum meis inceptis, in quibus pergam posthinc, si Deus vitam concesserit & vires, *Iustinum* quoque & *Ciceronis Epistolas ad Familiares*, ac alios bonae notae libros, TVIS vsibus oblaturus, conserua.

Datum Lipsiae Nund. vern. 1701.

✠ ✠ ✠

IN-

INDEX
ORATIONVM.

I. Pro ARCHIA.

II. Pro M. MARCELLO.

III. Pro Q. LIGARIO.

IV. Pro REGE DEIOTARO.

V. Pro LEGE MANILIA.

VI.
VII.
VIII.
IX. } In L. CATILINAM.

X. ad QVIRITES post REDITVM.

XI. in SENATV post REDITVM.

XII. Pro T. ANNIO MILONE.

M. TVL-

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn817140417/phys_0014
DFG

M. TVLLII CICERONIS

ORATIONVM XII. SELECTARVM LIBER.

ORATIO I.

quae est pro

AVLO LICINIO ARCHIA POETA.

Argumentum Orationis pro Archia.

Syllani & Carbonis lege ciues Romani habebantur, qui adscripti essent foederatis ciuitatibus. Si tum, cum lex ferebatur, domicilium habuissent in Italia, ac intra LX. dies apud Praetorem professi essent.

Aulus Licinius Archias, Poëta & homo eruditus, cum ob ingenium & doctrinam multis praeclaris viris charus esset, versareturque in domo & familia Lucullorum, auctoritate & gratia L. Luculli, cum quo ex Cilicia decedens Heracleam, foederatam Romanis ciuitatem venerat, impetrauit, vt in eam ciuitatem adscriberetur, & praesente Lucullo adscriptus est.

Sed quia cum eodem aliquamdiu Roma abfuiſſet, nec eius nomen inueniretur in Tabulis Cenſorum, nec Heracleenſium, delatus eſt a Graccho, quaſi ſe falſo pro ciue gereret.

Cicero hunc Archiam, olim praeceptorem ſuum, defendit, in magno doctorum ſtudiisque fauentium concurſu, apud Praetorem, & dum hoc agit, perelegánter laudat ſtudia litterarum.

Rationes, quibus eum defendit, ſunt: quod ſit adſcriptus; quod Lucullus, & legati Heracleenſes id confirment; quod tabulae Heracleenſium, vnde id conſtaret, bello Italico exuſtae, quod profeſſus ſit apud Praetorem Metellum; denique eum purgat, quod a Cenſoribus non ſit cenſus.

Stylus ſeu dicendi character multum ad ſublimitatem accedit, quia in laude ſtudiorum multum verſatur.

Genus tamen totum eſt Iudiciale, etſi multum etiam habet a Demonſtratiuo. Eſt enim accuſator, Gracchus; eſt reus, Archias; eſt patronus, Cicero; eſt Iudex; & laus Archiae & Poëſeos non niſi iudicio comparata, & is finis eſt.

Status cauſae eſt; quod Archias ſit Ciuis Romanus.

Habet haec Oratio Exordium, Narrationem, Confirmationem, admixta breui Confutatione, & excurſu ad laudem perſonae accommodata & Confirmationi mire conſidente; denique etiam Perorationem.

Oratio habita eſt anno V. C. DCXII. M. Pupio Piſone & M. Valerio Meſſala Coſſ. annum agente Cicerone XLVI. & Archia LVIII.

Euentus ſine vlla dubitatione fuit felix, & Archias pro Ciue habitus.

M. TVL-

M. TVLLII CICERONIS
ORATIO I.

PRO A. LICINIO ARCHIA POETA.

CAPVT I.

SI quid est in me ingenii [1], Iudices, quod sentio quam sit exiguum, aut si qua [2] exercitatio dicendi, in qua me non inficior [3] mediocriter [4] esse versatum [5], aut si huius rei [6] ratio [7] aliqua ab optimarum artium studiis & disciplina [8] profecta [9], a qua ego nullum confiteor aetatis meae tempus abhorruisse [10]: earum rerum omnium vel imprimis [11] hic Aulus Licinius fructum [12] a me repetere [13] prope suo iure debet. Nam quoad longissime [14] potest mens [15] mea respicere spatium praeteriti temporis, & pueritiae memoriam [16] recordari, vltimam [17], inde

1 Quod si ego in studiis aliquid hactenus profeci. 2 Si aliqua mihi est peritia in dicendo. 3 nego. 4 quodammodo. 5 exercitatum. 6 huius dicendi peritiae & artis. 7 modus, facultas, certa confirmatio, *ein recht Geſchicke*. 8 Philosophia. 9 est, profluxit. 10 quo ego delectatus sum iam vsque a pueritia mea. 11 prae caeteris omnibus meis doctoribus. 12 emolumentum, commodum. 13 rursus petere, vindicare sibi. 14 in quantum, *ſo weit zurücke*. 15 memoria. 16 tempus. 17 primum.

de vsque reperens [18], hunc [19] video mihi principem [20], & ad suscipiendam, & ad ingrediendam, rationem [21] horum studiorum [22] exstitisse [23], Quod si haec [24] vox huius hortatu praeceptisque conformata [25] nonnullis [26] aliquando saluti [27] fuit: a quo id [28] accepimus [29], quo [30] ceteris opitulari, & alios seruare possemus, huic profecto ipsi, quantum est situm in nobis [31], & opem & salutem ferre debemus. Ac ne quis a nobis hoc ita dici forte miretur, quod alia quaedam in hoc facultas sit ingenii, neque haec dicendi ratio, aut disciplina [32]: ne nos quidem huic cuncti studio [33] penitus [34] vnquam dediti fuimus. Etenim omnes artes, quae ad humanitatem [35] pertinent, habent quoddam commune vinculum, & quasi cognatione quadam inter se continentur.

CAPVT

18 dum haec omnia inde a prima iuuentute mea in memoriam reuoco. 19 Archiam. 20 suasorem, auctorem. 21 viam. 22 eloquentiae. 23 fuisse. 24 mea. 25 *recht eingerichtet*, quae instructa, & instituta fuit & exercitata praeceptis Archiae. 26 quibusdam reis. 27 ipsos conseruauit. 28 Constructio est: huic ipsi profecto debemus ferre opem, a quo id accepimus. 29 didicimus. 30 per quod. 31 quantum in mea potestate positum est. 32 quod Archias longe aliam profiteatur disciplinam, nempe artem Poëticam, non vero Eloquentiam. 33 poëticae artis. 34 omnino, per omne tempus. 35 ad culturam & institutionem humani animi. 36 coniunguntur.

1 Alicui

CAPVT II.

Sed ne cui vestrum [1] mirum esse videatur, me in quaestione legitima [2], & in iudicio publico, cum res agatur apud praetorem populi Romani, lectissimum [3] virum, & apud seueriſſimos iudices, tanto [4] conuentu hominum ac frequentia, hoc vti [5] genere dicendi, quod non modo a consuetudine iudiciorum, verum etiam a forensi sermone adhorreat [6]: quaeso a vobis, vt in hac causa mihi detis hanc veniam [7], accommodatam huic reo [8], vobis, quemadmodum spero, non molestam; vt me pro summo poeta atque eruditissimo homine dicentem, hoc [9] concursu hominum litteratissimorum, hac vestra humanitate [10], hoc denique praetore exercente [11] iudicium, patiamini de studiis humanitatis [12] & litterarum paulo loqui liberius [13]; & in eiusmodi persona [14], quae pro-

1 Alicui ex vobis auditores, vel iudices. 2 quae ex legibus diiudicanda est. 3 Praetor clarissimus & nobilissimus vir est. 4 in tanto. 5 me vti hoc genere dicendi. 6 non conuenit hoc meum genus dicendi cum sermone illo, qui in causis talibus solet adhiberi in foro. 7 vt mihi iam dare velitis potestatem ad hoc genus dicendi vsurpandum. 8 quae venia optime quadrabit ad hunc reum, Archiam. 9 in hoc. 10 pro fauore vestro. 11 praesertim dum hic Praetor supra laudatus exercet iudicium. 12 de studiis humanioribus & amoenioribus, 13 quam in aliis causis forensibus solet fieri. 14 Archia.

propter otium [15] ac studium minime in iudiciis periculisque [16] tractata est [17], vti prope nouo quodam & inusitato genere dicendi. Quod si [18] mihi a vobis tribui [19] concedique sentiam [20], perficiam [21] profecto, vt hunc A. Licinium non modo non segregandum [22], cum sit ciuis, a numero ciuium, verum etiam, si non esset [23], putetis adsciscendum [24] fuisse.

15 tranquillitatem, quam hactenus amauit Archias. 16 & contentionibus fori. 17 exercitata. 18 si hoc. 19 permitti. 20 videbo, intelligam. 21 curabo, efficiam, persuadebo. 22 excludendum, remouendum. 23 ciuis Romanus. 24 recipi debuisse ac oportere in numerum ciuium.

CAPVT III.

Nam vt primum [1] ex pueris excessit [2] Archias, atque ab iis artibus [3], quibus [4] aetas puerilis ad humanitatem [5] informari solet, se ad scribendi studium contulit [6]: primum Antiochiae (nam ibi natus est, loco nobili, celebri quondam vrbe, & copiosa [7], atque eruditissimis hominibus liberalissimisque studiis adfluenti [8]) celeriter antecellere omnibus ingenii gloria [9] contigit. Post in ceteris Asiae partibus,

1 Quam primum. 2 iuuenis factus est. 3 excessit, postquam desiit institui in arte Grammatica, Rhetorica, Poesi, Geographia, Historia. 4 in quibus. 5 ad elegantiam & culturam animi ingeniique ac morum. 6 scribere libros coepit. 7 in qua vrbe omnium rerum copia erat. 8 copiosa, diuite, in qua magnus numerus erat doctorum hominum. 9 propter ingenii excellentiam.

10 vt

tibus, cunctaeque Graeciae, sic eius aduentus celebrabatur, vt famam ingenii exspectatio hominis, exspectationem ipsius aduentus admiratioque superaret [10]. Erat Italia tunc plena Graecarum [11] artium ac disciplinarum [12]: studiaque haec & in Latio vehementius tum [13] colebantur, quam nunc iisdem in oppidis [14]: & hic Romae propter [15] tranquillitatem reipublicae non negligebantur. Itaque hunc [16] & Tarentini, & Rhegini, & Neapolitani ciuitate [17] caeterisque praemiis donarunt, & omnes, qui aliquid de ingeniis [18] poterant iudicare, cognitione [19] atque hospitio dignum existimarunt. Hac tanta celebritate famae [20], cum esset iam absentibus [21] notus, Romam venit Mario consule & Catulo, nactus est primum consules eos, quorum alter res ad scribendum maximas, alter cum res gestas, tum etiam studium atque aures adhibere posset

10 vt homines magnum aliquid de eius ingenio sperarent, de quo ingens fama praecesserat, & cum in Graeciam veniisset, maior adhuc esse videbatur, quam quidem fama de eo praedixerat. 11 ex Graecia assatarum. 12 philosophiae & reliquarum scientiarum. 13 illo tempore. 14 in oppidis Graeciae. 15 quoniam respublica tunc fruebatur otio & pace. 16 Archiam. 17 inter ciues suos receperunt. 18 de eruditione hominum. 19 amicitia. 20 cum tam celebrem famam adeptus esset Archias. 21 in aliis prouinciis, apud eos notus, qui ipsum de facie non nouerant.

set [22]. Statim Luculli, cum praetextatus [23] etiam tum Archias esset, eum domum [24] suam receperunt. Sed etiam hoc non solum ingenii ac litterarum, verum etiam naturae atque virtutis, vt domus, quae huius adolescentiae prima fuerit, eadem esset familiarissima senectuti [25]. Erat temporibus illis iucundus [26] Q. Metello illi Numidico, & eius Pio filio: audiebatur a M. Aemilio: viuebat cum Q. Catulo, & patre & filio: a L. Crasso colebatur: Lucullos vero, & Drusum, & Octauios, & Catonem, & totam Hortensiorum domum deuinctam consuetudine cum teneret, [27] adficiebatur summo honore, quod eum non solum [28] colebant, qui aliquid percipere [29] atque audire studebant, verum etiam, si qui [30] forte simulabant.

22 quorum Consulum vnus materiam scribendi suppeditabat, quia res maximas gesserat, alter vero poterat auscultare citanti scripta sua Archiae, quoniam eloquens & eruditus ipse erat. 23 cum togam virilem Archias nondum sumsisset. 24 in domum. 25 id est: non solum ingenio Archiae ac eruditioni, sed probitati etiam eius adscribendum est, quod Luculli duo, magni litterarum patroni, eum amarunt, constanter & in iuuentute & in senectute. 26 amicitiam tunc colebat Archias. 27 cum sibi arcta familiaritate coniunxisset. 28 non solum illi. 29 discere. 30 illi, qui tantum simulabant se ex eo aliquid velle discere.

CAPVT IV.

INterim satis longo interuallo [1], cum esset cum L. Lu-

1 Post longum spatium.

2 li-

L. Lucullo in Ciliciam profectus, dum ex ea prouincia cum eodem Lucullo decederet, venit Heracleam. Quae cum esset ciuitas[2] aequissimo iure ac foedere, adscribi se in eam ciuitatem voluit[3]: idque[4] cum ipse per se dignus putaretur: tum auctoritate & gratia Luculli ab Heracleensibus impetrauit. Data est ciuitas Syllani lege[5] & Carbonis, SI QVI[6] FOEDERATIS CIVITATIBVS ADSCRIPTI FVISSENT[7]: SI TVM[8], CVM LEX FEREBATVR, IN ITALIA DOMICILIVM HABVISSENT: ET SI SEXAGINTA DIEBVS APVD PRAETOREM ESSENT PROFESSI[9]. Cum hic[10] domicilium Romae multos iam annos haberet, professus est apud praetorem Q. Metellum, familiarissimum suum. Si nihil aliud, nisi de ciuitate ac lege dicimus, nihil dico amplius: causa dicta est[11]. Quid

2 libera, vi foederis & iuris aequissimi. 3 voluit Archias recipi inter ciues huius vrbis. 4 & hanc receptionem, vel ius ciuitatis. 5 vi ac virtute & vigore legis illius, quam Syllanus & Carbo dederant de peregrinis. 6 cuius legis tenor & summa vel initium hoc est: Si qui &c. 7 inter ciues recepti fuissent a ciuitatibus cum Republica Romana foederatis. 8 illo tempore. 9 nomen suum indicassent inscribendum apud Praetorem. 10 cum igitur praesens hic Archias. 11 non opus est, vt verbulum amplius dicam, ita enim causa nostra iam erit dicta & iudicata.

Quid enim horum [12] infirmari [13], Gracche [14], potest? Heracleaene esse tum adscriptum negabis [15]? adest vir summa auctoritate, religione [16] & fide L. Lucullus, qui se non opinari [17], sed scire [18]: non audiuisse, sed vidisse: non interfuisse, sed egisse [19] dicit. Adsunt Heracleenses legati, nobilissimi homines: huius iudicii causa [20] cum mandatis [21] & cum publico testimonio venerunt, hunc [22] adscriptum Heracleensem dicunt. Hic [23] tu [24] tabulas [25] desideras [26] Heracleensium publicas, quas Italico bello, incenso [27] tabulario [28], interiisse scimus omnes. Est ridiculum [29] ad ea, quae habemus, nihil dicere; quaerere, quae habere non possumus: & de hominum memoria tacere [30], litterarum memoriam flagitare: & cum habeas amplissimi viri [31] religionem, integerrimi municipii [32] iusiurandum fidemque: ea [33], quae de-

12 ex his quae ego nunc dixi. 13 refutari. 14 hic erat Orator Gracchus, contra cuius accusationes Cicero Archiam defendebat. 15 an tu dicere audebis, eum non esse ab vrbe Heraclea receptum inter ciues suos? 16 conscientia. 17 putare probabiliter. 18 certo. 19 rem totam perfecisse. 20 propter hoc iudicium, ad quod prouocatum est Archias. 21 suae ciuitatis. 22 Archiam. 23 hoc loco. 24 Gracche. 25 documenta, Acta, *schrifftliche Urkunden*. 26 videre cupis. 27 postquam incensum est & igne periit. 28 Archiae. 29 sane risum moueret, quod tu, Gracche, ad ea documenta, quae nos habemus, nihil dicis, & ea potius desideras, quae habere non possumus. 30 te tacere de eo, quod vim adhuc homines memoria tenere possunt. 31 Luculli. 32 Heracleae vrbis liberae. 33 te ea reticere.

deprauari nullo modo possunt, repudiare: tabulas, quas idem [34] dicis solere corrumpi, desiderare [35]. At domicilium Romae non habuit: is [36], qui tot annis ante ciuitatem datam sedem omnium rerum ac fortunarum [37] suarum Romae collocauit. At [38] non est professus. Immo vero [39] iis tabulis professus, quae solae ex illa professione, collegioque praetorum, obtinent publicarum tabularum auctoritatem. Nam cum Appii [40] tabulae negligentius asseruatae dicerentur: Gabinii [41], quamdiu incolumis [42] fuit, leuitas [43], post damnationem calamitas, omnem tabularum fidem resignasset [44]; Metellus homo sanctissimus [45] modestissimusque omnium, tanta [46] diligentia fuit, vt ad L. Lentulum praetorem, & ad iudices venerit, & vnius nominis litura [47] se commotum esse dixerit. His igitur tabulis nullam lituram in nomen [48] A. Licinii videtis.

---

34 tu ipse. 35 expetere. 36 Archias. 37 bonorum. 38 sed pergis tu, Gracche, obiicere. 39 sed respondetur, omnino in iis tabulis eius extat nomen. 40 qui tunc Praetorum vnus erat, cum nomen suum profiteretur Archias. 41 qui itidem vnus tunc ex praetoribus fuerat. 42 in iudicio non accusatus. 43 *Leichtsinnigkeit, liderliche conduite.* 44 sustulisset, ita vt eius tabulis nulla fides haberetur. 45 religiosus, conscientiosus. 46 tantam adhibuit diligentiam. 47 deletione. 48 videtis, Archiae nomen in his tabulis delectum non esse.

CAPVT V.

Quae cum ita sint [1], quid est, quod [2] de eius [3] ciuitate dubitetis? praesertim cum [4] aliis quoque in ciuitatibus fuerit adscriptus? Etenim cum mediocribus [5] multis, & aut nulla, aut humili [6] aliqua arte praeditis gratuito [7] ciuitatem in Graecia homines [8] impertiebantur [9]; Rheginos, credo [10], aut Locrenses, aut Neapolitanos, aut Tarentinos, quod [11] scenicis artificibus [12] largiri solebant, id huic [13] summa ingenii praedito gloria noluisse [14]? Quid [15]? cum ceteri non modo post ciuitatem datam, sed etiam post legem Papiam [16], aliquo modo [17] in eorum municipiorum tabulas irrepserint [18]; hic [19] qui nec vtitur quidem illis [20], in quibus est scriptus, quod [21] semper se Heracleensem esse voluit, reiicietur [22]? Census [23] nostros requiris [24] scilicet [25].

Est

1 Quoniam itaque haec vera sunt. 2 ex qua tandem causa dubitatis? 3 Archiae. 4 dum, quoniam. 5 multis hominibus, qui mediocri virtute & ingenio praediti fuerunt. 6 abiecta, sordida. 7 gratis, nulla soluta pecunia. 8 Magistratus ciuitatum. 9 donabant. 10 locutio Ironica. 11 quem honorem, quod ius ciuitatis. 12 Comoedis. 13 Archiae. 14 donare, impertire. 15 quid amplius dicam? 16 qua lege peregrini prohibebantur vsu ciuitatis. 17 quomodocunque, sub & obreptitie. 18 nomina sua clanculum inscribi curassent in tabulas Rheginorum, Locrensium &c. 19 Archias. 20 tabulis. 21 quoniam. 22 eiicietur ex numero ciuium? 23 *Steuer- und Contributions-Bücher*, quibus inscribebatur census datus Censoribus quinto quouis anno. 24 videre cupis, tu Gracche. 25 Ironia.

26 Ironia,

Est enim obscurum[26], proximis[27] censoribus. hunc cum clarissimo imperatore[28] L. Lucullo, apud exercitum fuisse; superioribus[29], cum eodem[30] quaestore fuisse in Asia; primis[31] Iulio & Crasso, nullam populi partem esse censam[32]. Sed quoniam census non ius ciuitatis confirmat, ac tantummodo indicat, eum qui sit census, ita se iam tum gessisse pro ciue: iis[33] temporibus, quae tu crimaris, ne ipsius quidem iudicio eum in ciuium Romanorum iure esse versatum; & testamentum saepe fecit nostris legibus[34], & adiit[35] hereditates ciuium Romanorum & in beneficiis ad aerarium delatus est[36] a L. Lucullo praetore, & consule.

26 Ironia, ceu dicat: quasi nemini notum sit, Archiam fuisse. 27 cum Censores proximi & nuperrimi essent, L. Gellius & Cneius Lentulus. 28 duce exercitus. 29 cum Censores ante hos essent Lucius Marcius, Philippus, & M. Perpenna. 30 cum eodem Lucullo, qui tum Quaestor erat & curam aerarii ac vectigalium habebat. 31 cum primi Censores essent Iulius & Crassus. 32 *in Contribution vnd Steuern gesetzt vverden.* 33 sed illis temporibus, quibus tu, Gracche, criminaris, & falso dicis, Archiam ipsomet iudice, non fuisse &c. tamen & fecit testamenta &c. quod non potuisset fieri, nisi fuisset ciuis Romanus. 34 quod ipsi licebat per nostras leges. 35 accepit. 36 beneficium accepit ex aerario reipublicae, quia rem bene gesserat, iuxta testimonium Luculli.

CAPVT VI.

Quaere argumenta, si qua [1] potes: nunquam enim hic [2] neque suo, neque amicorum iudicio reuincetur [3]. Quaeres [4] a nobis, Gracche, cur [5] tantopere hoc homine delectemur [6]? quia [7] suppeditat nobis, vbi [8] & animus ex hoc forensi strepitu [9] reficiatur [10], & aures conuicio [11] defessae conquiescant. An tu existimas, aut suppetere [12] nobis [13] posse, quod quotidie dicamus in tanta varietate rerum [14]; nisi animos nostros doctrina [15] excolamus [16]; aut ferre animos tantam posse contentionem [17], nisi eos doctrina eadem relaxemus [18]? Ego vero fateor, me his studiis [19] esse deditum: ceteros pudeat, si qui ita se litteris abdiderunt [20], vt nihil possint ex his [21] neque ad communem afferre fructum [22], neque in aspe-

1 Si aliqua potes inuenire Gracche. 2 Archias. 3 refutabitur. 4 interrogabis fortasse. 5 ego. 6 hunc Archiam amem tantopere, vt tam vehementer pro eo loquar. 7 respondeo: quia materiam mihi suppeditat. 8 per quam. 9 post studia haec seuera. 10 recreetur. 11 contentione, litigio, rixa. 12 succurrere, in mentem venire. 13 mihi. 14 dum res & caussae tam variae mihi occurrunt. 15 varia eruditione. 16 instruamus. 17 *Anstrengung*, curam ingentem in rebus tam seriis. 18 tanquam arcum intentum, recreemus. 19 amoenioribus, philosophiae, poesi &c. 20 si quidam ita studiis indulgent in loco obscuro & in secessibus suis. 21 suis studiis. 22 vtilitatem,

23 ho-

spectum lucemque proferre. Me autem quid pudeat? qui tot annos ita viuo, iudices, vt ab nullius[23] me vnquam tempore[24] aut commodo[25], aut otium meum abstraxerit, aut voluptas auocarit, aut denique somnus retardarit. Quare quis tandem me reprehendat[26], aut quis mihi iure succenseat[27], si quantum[28] ceteris ad suas res obeundas[29], quantum ad festos dies ludorum celebrandos, quantum ad alias voluptates, & ad ipsam requiem animi & corporis, conceditur temporum, quantum alii tribuunt intempestiuis[30] conuiuiis, quantum[31] denique aleae, quantum pilae; tantum[32] mihi egomet ad haec studia recolenda[33] sumsero? Atque hoc adeo mihi concedendum est magis, quod ex his studiis haec quoque censetur[34] oratio & facultas[35]: quae[36] quantacunque in me, nunquam amicorum periculis defuit[37]. Quae si cui[38] leuior

[39] vi-

23 hominis accusati. 24 periculo forensi. 25 procurando. 26 quis mihi vitio vertat. 27 irascatur. 28 quantum temporis vel temporum conceditur aliis ad &c. 29 perficiendos. 30 quae quouis tempore instituuntur cum luxu & impendio temporis, quod ad res vtiliores posset destinari. 31 quantum denique temporis alii consumunt per lusus aleae & pilae. 32 temporis. 33 excolenda, exercenda. 34 aestimatur. 35 dicendi. 36 oratio & facultas. 37 semper amicis profuit in eorum periculis forensibus. 38 alicui fortassis.

39 in-

[39] videtur, illa quidem certe, quae summa sunt [40], ex quo fonte hauriam, sentio. Nam nisi multorum [41] praeceptis multisque litteris mihi ab adolescentia suasissem [42], nihil esse in vita magnopere expetendum, nisi laudem atque honestatem, in ea autem persequenda [43] omnes cruciatus corporis, omnia pericula mortis atque exilii, parui esse ducenda: nunquam me pro salute vestra in tot ac tantas dimicationes [44], atque in hos profligatorum [45] hominum quotidianos impetus obiecissem [46]. Sed pleni omnes sunt [47] libri, plenae sapientum voces, plena exemplorum vetustas [48]: quae iacerent in tenebris [49] omnia, nisi litterarum [50] lumen accederet [51]. Quam multas nobis imagines [52], non solum ad intuendum, verum etiam ad imitandum, fortissimorum virorum expressas [53], scriptores & Graeci & Latini reliquerunt [54]? quas ego mihi semper in administranda republica proponens, animum & mentem meam ipsa [55] co-

39 infimis, humilis, vilis, abiecta. 40 quae laudem & honestatem secum ducunt. 41 per praecepta multorum eruditorum. 42 persuasus essem apud animum meum. 43 in hac laude acquirenda. 44 cum Catilina & eius sociis. 45 leuissimorum, sceleratissimorum. 46 coniecissem, praecipitassem, praecipitaturus fuissem. 47 de hac laudis cupiditate. 48 exempla veterum. 49 in oblivione essent, ignorarentur, obscura nocte tegerentur. 50 doctrinae. 51 & ea illustraret. 52 exempla, statuas, inscriptiones, trophaea. 53 descriptas, fictas. 54 descriptas in suis libris.

55 per-

55 cogitatione hominum excellentium conformabam 56.

55 per ipsam meditationem de factis egregiis tot fortissimorum. 56 instituebam, imitari studebam.

CAPVT VII.

Quaeret quispiam, quid? illi ipsi summi viri, quorum virtutes [1] litteris proditae sunt [2], istane doctrina, quam tu laudibus effers, eruditi fuerint? difficile est hoc de omnibus confirmare [3], sed tamen est certum [4], quid respondeam. Ego multos homines excellenti animo ac virtute fuisse, & sine doctrina, naturae ipsius habitu [5] prope diuino, per se ipsos [6] & moderatos [7], & graues [8] exstitisse [9] fateor: etiam illud adiungo [10], saepius [11] ad laudem atque virtutem naturam [12] sine doctrina, quam sine natura valuisse doctrinam. Atque idem ego contendo [13], cum ad naturam eximiam atque illustrem accesserit ratio [14] quaedam conformatioque doctrinae, tum [15] illud, nescio quid, praeclarum ac singulare solere existere. Ex hoc esse hunc numero, quem patres nostri viderunt,

1 Res fortiter gestae. 2 a Scriptoribus Graecis Latinisque descriptae sunt. 3 affirmare. 4 habeo, scio. 5 dispositione, ratione. 6 nemine ipsos instruente & informante. 7 temperantes. 8 virtuti deditos. 9 fuisse. 10 adhuc dicam. 11 ad acquirendam laudem &c. 12 plus valuisse sine doctrina &c. 13 dico, asseuero, affirmo. 14 conueniens dispositio, ordo, certitudo. 15 exinde.

16 dis

runt, diuinum[16] hominem Africanum: ex hoc[17] C. Laelium, L. Furium, moderatissimos homines & continentissimos: ex hoc fortissimum virum, & illis temporibus doctissimum, M. Catonem illum senem: qui profecto, si nihil ad percipiendam colendamque[18] virtutem litteris[19] adiuuarentur[20], nunquam se ad earum studium contulissent. Quod si[21] non hic tantus fructus[22] ostenderetur, & si ex his studiis delectatio sola peteretur[23], tamen, vt opinor, hanc animi remissionem[24] humanissimam[25] ac liberalissimam[26] iudicaretis. Nam ceterae[27] neque temporum sunt[28], neque aetatum omnium, neque locorum: haec studia adolescentiam alunt[29], senectutem oblectant, secundas res[30] ornant, aduersis[31] perfugium ac solatium praebent: delectant domi, non impediunt foris[32], pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur[33]. Quod si ipsi haec[34] neque attingere, neque sensu nostro gustare[35] possemus; tamen ea mirari deberemus, etiam cum in aliis videremus.

CAPVT

16 diis similem propter virtutes. 17 numero. 18 acquirendam exercendamque. 19 per studia. 20 aditi fuissent. 21 quod si vero etiam. 22 vtilitas. 23 quaereretur, caperetur. 24 relaxationem a grauioribus curis. 25 homini maxime conuenientem. 26 honestissimam, dignissimam. 27 remissiones, delectationes. 28 neque temporibus omnibus conueniunt. 29 sustentant, acuunt, acumen iudicii efficiunt, & mentem expoliunt veluti ad cotem. 30 fortunam. 31 rebus in malis. 32 in regionibus peregrinis. 33 nobiscum sunt studia, quandorruri agimus. 34 studia. 35 percipere, addiscere.

1 Certe

CAPVT VIII.

Quis nostrum [1] tam animo agresti ac duro fuit, qui Roscii morte nuper non commoueretur? qui cum [2] esset senex mortuus, tamen propter excellentem artem [3] ac venustatem [4], videbatur omnino mori non debuisse. Ergo ille corporis motu tantum amorem sibi conciliarat a nobis [5] omnibus; nos animorum incredibiles motus [6], celeritatemque ingeniorum negligemus [7]? Quoties ego hunc Archiam vidi, iudices, (vtar enim vestra benignitate, quoniam me in hoc nouo genere dicendi tam diligenter attenditis;) quoties ego hunc vidi, cum litteram scripsisset nullam, magnum numerum optimorum versuum de his ipsis rebus, quae tum agerentur, dicere ex tempore [8]? quoties reuocatum [9] eandem rem dicere commutatis verbis [10] atque sententiis? quae vero accurate, cogitateque [11] scripsisset, ea sic vidi probari [12], vt ad veterum scriptorum laudem peruenirent [13]. Hunc [14] non ego diligam? non admirer? non

1 Certe nemo ex nobis. 2 etsi. 3 comicam. 4 elegantiam actionis ac pronunciationis in scena, & apparatum Comicum. 5 apud nos omnes. 6 quales in eruditis & praesertim Poetis esse solent. 7 contemnemus. 8 ex memoria, absque vlla praeuia meditatione, ex ingenio, stante pede. 9 quoties vidi, Archiam, cum iterum esset rogatus, eandem rem &c. 10 ita vt nihil ante meditatus fuerit aut scripserit. 11 de quo fuerat aliquamdiu meditatus. 12 laudari ab omnibus. 13 vt parem laudem ac veterum scripta promererentur. 14 tam excellentem Virum.

non omni ratione [15] defendendum putem? Atque sic a summis hominibus, eruditissimisque accepimus [16], ceterarum rerum studia & doctrina, & praeceptis, & arte constare [17], poetam natura ipsa valere [18], & mentis viribus excitari, & quasi diuino quodam spiritu inflari. Quare suo iure ille Ennius [19] sanctos [20] appellat poetas, quod quasi deorum aliquo dono [21] atque munere commendati nobis [22] esse videantur. Sit igitur, iudices, sanctum apud vos humanissimos homines hoc poetae nomen, quod nulla vnquam barbaria violauit. Saxa & solitudines voci respondent [23], bestiae saepe immanes cantu flectuntur [24], atque consistunt: nos [25] instituti rebus optimis non poetarum voce moueamur?

15 modo. 16 audiui, didici. 17 consistere, addisci oportere. 18 poeram autem debere natum esse ad poesin. 19 antiquus Poeta. 20 ab iniuriis hominum munitos ac liberos. 21 per donum. 22 caeteris hominibus. 23 repercutiunt vocem, reddunt Eccho. 24 mitigantur. 25 & nos, qui instituti sumus artibus liberalibus.

CAPVT IX.

Homerum Colophonii [1] ciuem esse dicunt suum [2], Chii suum vindicant, Salaminii repetunt [3], Smyrnaei vero suum esse confirmant: itaque etiam delubrum [4] eius in oppido dedicauerunt: permulti alii praeterea pugnant [5] inter se atque conten-

1 Incolae oppidi Colophonis. 2 dicunt, in sua insula natum esse Homerum. 3 postulant ab iis ciuitatibus, Homerum suae ciuitati restitui. 4 templum ei exstruxerunt tanquam Deo. 5 de patria Homeri.

rendunt [6]? Ergo illi [7] alienum [8], quia [9] poeta fuit, post mortem etiam expetunt, nos hunc viuum, qui & voluntate [10], & legibus noster est, repudiabimus? praesertim, cum omne olim studium atque omne ingenium contulerit Archias ad populi Romani gloriam laudemque celebrandam. Nam & Cimbricas res adolescens attigit [11], & ipsi illi C. Mario, qui durior [12] ad haec studia videbatur, iucundus fuit [13]. Neque enim quisquam est tam aduersus [14] a Musis, qui non [15] mandari versibus aeternum suorum laborum facile praeconium patiatur. Themistoclem illum summum Athenis virum dixisse aiunt, cum ex eo quaereretur, quod acroama [16], aut cuius vocem libentissime audiret: Eius [17], a quo sua virtus [18] optime praedicaretur. Itaque ille Marius item [19] eximie L. Plotium dilexit, cuius [20] ingenio putabat [21] ea, quae gesserat, posse celebrari. Mithridaticum vero

6 rixantur. 7 illae ciuitates. 8 nam in omnibus oppidis non potuit esse natus. 9 solum hoc nomine, solum ideo &c. 10 vult esse ciuis noster. 11 carmine descripsit. 12 qui Poësin parum amabat, sed negligebat, qui studiis liberalibus non erat imbutus. 13 Marius libenter cum illo est conuersatus. 14 inimicus, infensus Musis. 15 qui non facile patiatur & permittat libenter, vt laudes rerum a se gestarum ad posteritatem perferantur per Carmina Poëtarum. 16 dictum, narrationem festiuam. 17 respondit Themistocles, se eius vocem libentissime audire. 18 suae res gestae. 19 pariter, eodem modo. 20 Plotii. 21 Marius.

22 quod

ro bellum magnum atque difficile, & in multa varietate terra marique versatum [22], totum ab hoc [23] expressum est [24]: qui libri non modo L. Lucullum, fortissimum & clarissimum virum, verum etiam populi Romani nomen illustrant [25]. Populus enim Romanus aperuit [26], Lucullo imperante, Pontum [27], & regis quondam opibus, & ipsa natura regionis vallatum [28]: populi Romani exercitus eodem [29] duce, non maxima manu [30], innumerabiles Armeniorum copias fudit [31]: populi Romani laus est, vrbem amicissimam Cyzicenorum eiusdem [32] consilio ex omni impetu regio [33], ac totius belli ore [34] ac faucibus ereptam esse atque seruatam: nostra [35] semper feretur [36] & praedicabitur, L. Lucullo dimicante, cum interfectis ducibus depressa [37] hostium classis [38] incredibilis apud Tenedum pugna illa naualis: nostra sunt tropaea [39], nostra monumenta [40], nostri triumphi. Quare quorum ingeniis haec ferun-

tur,

22 quod varie gestum est, modo feliciter, modo infeliciter. 23 Archia. 24 carmine descriptum. 25 aeternum & immortale efficiunt. 26 intrauit cum exercitu. 27 regnum Mithridatis. 28 circumdatum, munitum. 29 Lucullo. 30 paruo cum exercitu. 31 profligauit, vicit. 32 Luculli. 33 regis Mithridatis. 34 ictu, periculo. 35 laus. 36 celebrabitur. 37 victa, deiecta. 38 & habita est. 39 nos vicimus hostem. 40 nos exstruximus arcus triumphales & templa, in perpetuam huius victoriae memoriam.

41 illi

tur [41], ab iis populi Romani fama celebratur. Carus fuit [42] Africano superiori noster Ennius: Itaque etiam in sepulcro Scipionum putatur is esse constitutus [43] e marmore. At iis [44] laudibus certe non solum ipsi, qui laudantur, sed etiam populi Romani nomen ornatur. In coelum huius [45] proauius Cato tollitur: magnus honos populi Romani rebus adiungitur [46]; omnes denique illi Maximi, Marcelli, Fuluii non sine communi omnium nostrum laude decorantur [47]. Ergo illum, qui haec fecerat [48], Rudium [49] hominem maiores nostri in ciuitatem [50] receperunt: nos hunc [51] Heracleensem, multis ciuitatibus expetitum [52], in hac [53] autem legibus constitutum [54], de nostra ciuitate [55] eiiciemus? Nam si quis minorem gloriae fructum putat ex Graecis versibus percipi [56], quam ex Latinis, vehementer errat;

41 illi eruditi, a quibus haec omnia describuntur, celebrant nomen populi Romani. 42 Scipio maior amauit nostrum Ennium. 43 itaque vulgaris opinio est, Ennii statuam marmoream positam fuisse in sepulcro Scipionum. 44 per tales laudes. 45 designatur hoc loco & indigitatur a Cicerone aliquis ex praesentibus tum vel ludicibus vel Auditoribus, qui proauum habuit Catonem. 46 additur. 47 honorantur. 48 qui hos viros laudauerat. 49 Ennium in oppido Calabriae Rudia natum. 50 ciuem fecerunt. 51 Archiam. 52 quem multae ciuitates inter ciues suos vltro receperunt, magno id sibi honori ducentes. 53 vrbe Roma. 54 qui factus est ciuis per leges nostras. 55 iure ciuitatis. 56 minorem gloriam acquiri.

57 latina

errat: propterea quod Graeca legantur in omnibus fere gentibus, Latina [57] suis finibus, exiguis sane, continentur.

57 latina vero lingua nullibi est in vsu, quam in Italia.

CAPVT X.

Quare, si res hae, quas gessimus, orbis terrae regionibus definiuntur [1]; cupere debemus, quo manuum nostrarum tela peruenerint, eadem gloriam famamque penetrare [2]: quod [3] cum [4] ipsis populis, de quorum rebus scribitur, haec ampla [5] sunt; tum [6] iis [7] certe, qui de vita gloriae causa dimicant, hoc maximum & periculorum [8] incitamentum est, & laborum. Quam multos scriptores rerum suarum magnus ille Alexander secum habuisse dicitur? Atque is tamen, cum in Sigaeo [9] ad Achillis tumulum adstitisset, O fortunate, inquit, adolescens [10], qui tuae virtutis [11] Homerum praeconem inuene-

1 Tam late patent quam orbis terrae. 2 vt ad eadem loca gloria & fama nostra perueniat & penetret, ad quae loca manuum nostrarum tela & arma peruenerunt. 3 quoniam. 4 tam. 5 honorifica. 6 quam. 7 Romanis. 8 incitat haec publica laus, vt alii etiam pericula & labores subeant, dum sciunt, se quoque olim laudatum iri apud posteros. 9 Troiae promontorio. 10 Achilles. 11 fortitudinis.

12 &

veneris! et vere[12]. Nam nisi Ilias[13] illa exstitisset, idem tumulus, qui corpus eius contexerat, nomen etiam obruisset[14]. Quid[15]? noster hic Magnus[16], qui cum virtute fortunam adaequavit[17], nonne Theophanem Mitylenaeum, scriptorem rerum suarum, in concione[18] militum ciuitate donavit, & nostri illi, fortes viri, sed rustici[19] ac milites, dulcedine quadam gloriae commoti, quasi[20] participes eiusdem laudis, magno illud[21] clamore approbauerunt? Itaque, credo[22], si civis Romanus Archias legibus non esset[23], vt ab aliquo imperatore ciuitate donaretur, perficere[24] non potuit? Sulla cum Hispanos & Gallos donaret[25], credo hunc[26] petentem repudiasset? quem[27] nos[28] in concione[29] vidi-

12 Alexander ita recte conuenienterque dixit. 13 Liber Homeri de bello Troiano. 14 ita vt altum de eius rebus gestis nunc silentium foret. 15 quid dicam? 16 Cn. Pompeius Magnus, qui potestatem donandi bene meritos iure ciuitatis a populo Romano accipiebat, cum in Hispaniam proficisceretur. 17 qui & felix fuit, & virtute praeditus. 18 in praesentia, conventu. 19 inculti, inuenusti, inelegantes. 20 tanquam ipsi etiam partem huius laudis caperent. 21 quod Theophanes ciuitate donabatur a Pompeio. 22 ironia. 23 nisi iam Archias esset ciuis Romanus per leges factus. 24 eo redigere vix vnquam potuisset, vt ab aliquo &c. 25 ciuitate. 26 Archiam. 27 Sullam. 28 ego Cicero. 29 congregatione populi.

vidimus, cum ei libellum malus[30] poëta de populo[31] subiecisset[32], quod[33] epigramma in eum[34] fecisset tantummodo alternis versibus longiusculis[35]; statim ex iis rebus[36], quas tunc vendebat[37], iubet[38] ei[39] praemium tribui sub ea conditione, ne quid postea scriberet. Qui[40] sedulitatem mali poëtae duxerit aliquo tamen praemio dignam, huius[41] ingenium, & virtutem[42] in scribendo & copiam non expetisset? Quid[43]? a Q. Metello Pio familiarissimo suo, qui ciuitate multos donauit, neque per se, neque per Lucullos impetrauisset[44]? qui prasertim vsque[45] eo de suis rebus scribi cuperet, vt etiam Cordubae[46] natis poëtis, pingue quiddam sonantibus atque peregrinum, tamen aures suas dederet[47].

30 infelix, miser. 31 vulgaris, plebeius. 32 obtulisset. 33 quoniam. 34 in laudem eius, Sullae. 35 quales sunt versus Elegiaci. 36 ex bonis proscriptorum ciuium. 37 Sulla dictator & victor in bello ciuili. 38 quem nos vidimus iubere. 39 Poëtae malo. 40 an vero putatis, quid is, qui. 41 Archiae. 42 praestantiam, elegantiam. 43 quid porro dicam? 44 ius ciuitatis. 45 vsque adeo, vehementer. 46 Hispaniae oppido. 47 vt etiam libenter audiret Poëtas Cordubenses, quamuis illorum versus pingues, rudes, impoliti & delicatis Romanorum auribus aduersi essent.

CAPVT XI.

Neque enim est hoc dissimulandum[1], quod obscurari[2] non potest, sed prae nobis ferendum,[3] trahi-

1 Tacendum. 2 silentio inuolui, negari. 3 palam fatendum.

4 omnes

trahimur omnes laudis studio [4], & optimus quisque [5] maxime gloria ducitur [6]. Illi ipsi philosophi, etiam in illis libellis, quos de contemnenda gloria scribunt, nomen suum inscribunt: in eo ipso [7], in quo praedicationem nobilitatemque [8] despiciunt, praedicari de se [9], ac nominari volunt. Decimus quidem Brutus, summus ille vir & imperator, Attii amicissimi sui carminibus templorum ac monumentorum aditus [10] exornauit suorum. Iam vero ille, qui cum Aetolis, Ennio comite [11], bellauit Fuluius, non dubitauit [12] Martis manubias [13] Musis consecrare. Quare, in qua vrbe imperatores [14] prope [15] armati, poëtarum nomen, & Musarum delubra [16] coluerunt [17], in ea [18] non debent togati [19] iudices a Musarum honore, & a poëtarum salute [20] abhorrere. Atque vt id libentius faciatis, iam me vobis, iudices, indicabo [21], & de meo quodam amore gloriae nimis acri [22] fortasse, verumtamen honesto, vobis confitebor. Nam quas res nos [23] in consulatu nostro [24] vobis.

4 omnes cupimus laudari. 5 quilibet cum animum probum habet. 6 delectatur honore, appetit gloriam. 7 & hac ipsa in re. 8 laudem & gloriam. 9 de se dici cum laude apud alios. 10 vias, portas. 11 dum Ennius ipsum comitatus est ad illud bellum. 12 *hat sich kein bedencken gemachet*. 13 praedam ex bello reportatam. 14 duces exercituum Romanorum. 15 vt ita loquar. 16 templa. 17 amarunt, honorarunt. 18 vrbe. 19 toga induti, quae erat signum pacis. 20 procuranda. 21 in exemplum proponam. 22 vehementi, magno. 23 ego Cicero. 24 cum Consul essem.

vobiscum [25] simul pro salute huius vrbis atque imperii, & pro vita ciuium, proque vniuersa republica gessimus, attigit hic [26] versibus [27], atque inchoauit. Quibus [28] auditis, quod [29] mihi magna res & iucunda visa est, nunc ad perficiendum [30] hortatus sum. Nullam enim virtus aliam mercedem laborum periculorumque desiderat [31], praeter hanc [32] laudis & gloriae: qua quidem detracta [33], iudices, quid est [34], quod in hoc tam exiguo vitae curriculo [35] & tam breui, tantis nos in laboribus exerceamus? certe si nihil animus praesentiret in posterum [36], &, si [37] quibus regionibus [38] vitae spatium circumscriptum est, eisdem [39] omnes cogitationes terminaret suas, nec tantis se laboribus frangeret, neque [40] tot curis, vigiliisque ingeretur, neque toties de vita [41] ipsa dimicaret. Nunc [42] insidet [43] quaedam in optimo quoque virtus [44], quae noctes &

25 vna cum vobis iudicibus. 26 Archias. 27 describere sibi proposuit. 28 atque eum ego hos illius versus audiissem. 29 quoniam. 30 totum opus & carmen. 31 postulat. 32 mercedem. 33 quae laus & gloria si nobis eripitur. 34 quid opus est, quae causa est. 35 spatio, cursu. 36 si animus de futura gloria apud posteros nihil sentiret. 37 et si animus intra illos terminos, quibus vitae spatium circumscriptum ac definitum est, suas cogitationet finiret, *id est*: Si animus noster simul cum corporis vita periret. 38 terminis, finibus. 39 terminis, finibus. 40 profecto, nec animus noster tantos labores in se susciperet. 41 pro vita. 42 iam vero. 43 radices egit, penitus insedit. 44 aeternitatis cupido.

45 per

& dies animum gloriae stimulis [45] concitat, atque admonet, non cum vitae tempore esse [46] dimittendam commemorationem nominis nostri, sed cum omni posteritate adaequandam [47].

45 per stimulos gloriae concitat, tanquam equum. 46 ex animo nostro. 47 sed quod illa nominis nostri commemoratio debeat esse perpetua apud posteros, & ea, quae nos recte gessimus, cum ipsorum rectè gestis comparari.

CAPVT XII.

An vero tam parui [1] animi videamur esse omnes, qui in republica atque in his vitae periculis laboribusque versamur, vt, cum vsque ad extremum spatium [2], nullum tranquillum atque otiosum spiritum [3] duxerimus [4], nobiscum simul moritura [5] omnia arbitremur? An cum statuas & imagines, non animorum simulacra, sed corporum [6], studiose [7] multi summi homines reliquerunt; consiliorum [8] relinquere ac virtutum nostrarum effigiem nonne multo malle debemus, summis ingeniis expressam & politam? Ego vero omnia, quae gerebam [9], iam tum

1 Abiecti, vilis, leuis, humilis animi. 2 terminum, halitum vitae. 3 aërem. 4. cum semper in negotio & periculis, nunquam autem in otio fuerimus. 5 interitura. 6 quae statuae repraesentant non figuras animorum, sed corporum. 7 magno cum studio ac magna cum solertia. 8 anne nos multo potius debemus velle relinquere effigiem consiliorum ac virtutum nostrarum, quam viri eruditi ac Poëtae exprimere, repraesentare, expolire studeant? 9 in Consulatu meo.

tum in gerendo [10] spargere [11] me, ac disseminare arbitrabar in orbis terrae memoriam sempiternam. Haec [12] vero siue a meo sensu post mortem abfutura est [13], siue, vt sapientissimi homines putauerunt, ad aliquam animi mei partem pertinebit: nunc quidem certe cogitatione quadam speque [14] delector. Quare, conseruate, iudices, hominem [15] pudore eo [16], quem amicorum studiis [17] videtis comprobari [18], tum dignitate, tum etiam venustate [19]: ingenio [20] autem tanto, quantum id conuenit [21] existimari, quod summorum hominum ingeniis [22] expetitum esse videatis: caussa vero eiusmodi [23], quae beneficio [24] legis, auctoritate municipii [25], testimonio Luculli, Metelli tabulis [26] comprobetur. Quae [27] cum ita sint, petimus a vobis, iudices, si qua non modo humana, verum etiam diuina [28] in tantis negotiis commendatio debet esse [29], vt eum, qui vos, qui vestros impera-

10 iam ipso eo tempore & actu, quo haec gerebam. 11 nota facere, indicare, tradere. 12 memoria sempiterna. 13 siue autem anima mea interibit cum corpore, & ego adeo non sentiam hanc memoriam posteritatis, siue ea pars animae meae est, quemadmodum philosophi statuerunt, animas hominum esse diuinas. 14 immortalitate, quam ego spero. 15 Archiam. 16 qui tantam habet modestiam. 17 desiderio. 18 laudari. 19 qui etiam dignus vestro fauore est, & elegans Poëta. 20 & qui tanto ingenio praeditus est. 21 decet, par est. 22 quod a summis & eruditissimis Viris, qui Capite III. supra laudantur, fuit amatum. 23 cuius caussa ita comparata est, vt. 24 auctoritate, permissu, vigore. 25 liberae Ciuitatis. 26 *Acten.* 27 aliqua. 28 dii enim amant Poëtas. 29 valere, habere pondus.

30 lau-

ratores,' qui populi Romani res gestas semper ornauit [30], qui etiam his recentibus nostris vestrisque domesticis periculis aeternum se testimonium laudum daturum esse profitetur [31], quique [32] est eo numero, qui semper apud omnes sancti sunt habiti atque dicti; sic [33] in vestram accipiatis fidem [34], vt humanitate vestra leuatus potius, quam acerbitate [35] violatus esse videatur. Quae de causa [36] pro mea consuetudine breuiter simpliciterque dixi, iudices, ea confido probata esse [37] omnibus: quae non fori [38], neque iudiciali consuetudine & de hominis ingenio, & communiter [39] de ipsius studio locutus sum, ea, iudices, a vobis spero esse in bonam partem accepta; ab eo [40], qui iudicium exercet, certe scio [41].

30 laudauit. 31 qui promittit, se describere velle laudes vestras in iis periculis, quae sub meo Consulatu, turbante rempublicam Catilina, euasimus. 32 & qui est in numero Poëtarum. 33 si hunc Archiam. 34 ius ciuitatis, tutelam. 35 seueritate, iniustitia, rigore. 36 hac Archiae. 37 laudari & approbari ab omnibus. 38 pro consuetudine fori & curiae. 39 quasi per locum communem. 40 praetore, qui nunc praeest huic iudicio. 41 certe scio, ea in bonam partem accepta esse.

SENTENTIAE.

Ab optimarum artium studiis & disciplinis nullo aetatis tempore abhorrescendum.

Omnium studiorum fructum prope suo iure repetere potest, qui ad suscipiendum & ad ingrediendum rationem eorum princeps fuit. Et a

quo accepimus, quo caeteris opitulari & alios seruare possemus, huic profecto ipsi, quantum est situm in nobis, & opem & salutem ferre debemus.

Omnes artes, quae ad humanitatem pertinent, habent quoddam commune vinculum, & quasi cognatione quadam inter se continentur.

Pulcrum est, cum famam ingenii expectatio, & expectationem aduentus admiratioque superat.

Doctos literatosque non solum colunt, qui aliquid percipere atque audire student, verum etiam si qui forte simulant.

Delectari oportet iis, qui suppeditant nobis, vt animus ex forensi strepitu reficiatur, & aures conuicio defessae conquiescant.

Patrono causarum siue Oratori suppetere non potest, quod quotidie dicat in tanta varietate rerum, nisi animum doctrina excolat; nec ferre posset tantam contentionem; nisi cum doctrina relaxet.

Illos pudeat, qui se ita litteris abdiderunt, vt nihil possint ex iis, neque ad communem afferre fructum, neque in aspectum lucemque proferre.

Quis enim reprehendat, aut quis ei iure succenseat, qui quantum caeteris ad res suas obeundas, quantum ad festos dies ludorum celebrandos, quantum ad alias voluptates, & ad ipsam requiem animi conceditur temporis, tantum doctrinae sibi ad litterarum studia recolenda sumserit?

Nihil est in vita magnopere expetendum, nisi laus & honestas, in ea autem persequenda omnes eru-

cruciatus corporis, omnia pericula mortis atque exilii parui ducenda sunt.

Animum & mentem ipsa cogitatione hominum excellentium oportet confirmare.

Saepius ad laudem atque virtutem natura sine doctrina, quam sine natura valuit doctrina.

Cum ad naturam eximiam atque illustrem accesserit ratio quaedam confirmatioque doctrinae, tum illud nescio quid praeclarum ac singulare solet existere.

Si viri praestantissimi nihil ad percipiendam colendamque virtutem litteris adiuuarentur, nunquam se ad earum studium contulissent.

Studia litterarum adolescentiam alunt, senectutem oblectant, secundas res ornant, aduersis perfugium ac solatium praebent, delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur.

Caeterarum rerum studia & doctrina, & praeceptis & arte constant; Poëta natura ipsa valet & mentis viribus excitatur, & quasi diuino quodam spiritu afflatur.

Nemo est tam auersus a Musis, qui non mandari versibus aeternum suorum laborum facile praeconium patiatur.

Cupere debemus, quo manuum nostrarum tela peruenerint, eodem gloriam famamque penetrare: iis certe, qui de vita, gloriae causa, dimicant, hoc maximum & periculorum incitamentum est & laborum.

Trahimur omnes laudis studio, & optimus quisque maxime gloria ducitur.

Ipsi illi Philosophi, etiam in illis libellis, quos de contemnenda gloria scribunt, nomen suum inscribunt: in eo ipso, in quo praedicationem nobilitatemque despiciunt, praedicari se ac notari volunt.

Virtus nullam aliam mercedem laborum periculorumque desiderat, praeter hanc laudis & gloriae.

Si nihil animus praesentiret in posterum, & si, quibus regionibus vitae spatium circumscriptum est, eisdem omnes cogitationes terminaret suas; nec tantis laboribus se frangeret, neque tot curis vigiliisque angeretur, neque toties de vita ipsa dimicaret.

Insidet quaedam in optimo quoque virtus, quae noctes & dies animum gloriae stimulis concitat, atque admonet: non cum vitae tempore esse dimetiendam commemorationem nominis nostri, sed cum omni posteritate adaequandam.

Cum statuas atque imagines, non animorum simulacra, sed corporum, studiosi multi summi homines reliquerunt, consiliorum relinquere ac virtutum nostrarum effigiem nonne multo malle debemus, summis ingeniis expressam & politam?

ORA-

ORATIO II.
quae est pro
M. MARCELLO.

Argumentum Orationis pro M. Marcello.

M. Cl. Marcellus Consul nomine Caesaris potentiae restiterat, & de abrogando Caesaris in Galliis ad quinquennium dato imperio egerat, eoque deuenerat acerbitatis, vt Nouocomensem iure Latii (quod est, vt Magistratus, quique Magistratum gesserant Nouocomi, ciues Romani ex Caesaris beneficio haberentur) gaudentem, leui de causa virgis caesum dimitteret cum contumelia, vt hasce peregrinitatis notas domum referret, Caesarique plagas ostenderet. Marcellus post aciem Pharsalicam Mitylenas se contulit, illic reliquum vitae dulci otio quieturus.

Caesar autem mox post Africam triumphatam dixerat C. Marcello, Marci nostri fratri, ad Caesaris pedes procumbenti: (nam & is Caesarem deprimere studuerat, ideoque veniam petere cogebatur) se Marco quoque ad Senatus petitionem ignoscere velle: addita tamen commemoratione offensarum. Dolor exinde Marci animo insidebat, & suspicio de maiori acerbitate. Sed tamen auctoritatem ordinis Senatorii dignitatemque reipublicae suis doloribus vel suspicionibus maluit anteferre.

Orationis igitur Capita duo sunt: 1. dolor Caesaris ex acerbitate Marcelli; 2. insidiarum suspicio. Ad 1. gratias agit Cicero, quod Caesar auctoritatem Senatus & rempublicam praeposuerit suis doloribus. Ad 2. diluit suspicionem de insidiis.

Status quaestionis (ita ob faciliorem intellectum fingamus) est duplex: Comparatiuus: an Caesar maior victoriis, an hac clementia; & hic (quia in laude Caesaris

saris versatur) *Demonstratiuum dicendi genus est.* 2. *deliberat: an adhuc Caesari insidias timere debeat sibique cauere, & hic deliberatiuum genus est.*

Stilus seu dicendi Character huius Orationis mediocris seu mixtus est ex sublimi & subtili; magis tamen accedit ad sublime.

Habita est haec Oratio, cum Caesar ex Africa victor rediret, anno V. C. DCCXII. C. Iulio Caesare & M. Aemilio Lepido Coss. cum Cicero LXI. annum aetatis ageret.

Euentus fuit hic: Marcellus Romam tendens a P. Magio Chilona familiari suo occisus est, in Caesarem vero nulla suspicio caedis fuit. Cicero Epist. ad famil. IV, 12. & ad Atticum XIII, 10.

ORATIO II.

PRO M. MARCELLO.

CAPVT I.

Diuturni silentii [1], P. C. [2] quo eram his temporibus vsus, non timore aliquo, sed partim dolore [4], partim verecundia [5] finem hodiernus dies attulit [6]; idemque [7] initium, quae vellem, quaeque sentirem, meo pristino more dicendi. Tantam enim mansuetudinem, tam inusitatam, in-

au-

1 intra quod tempus nulla verba feci coram populo. 2 Senatores delecti. 3 belli ciuilis inter Iulium Caesarem & Cn. Pompeium. 4 propter tot ciues in illo bello occisos. 5 quoniam puduit me, quod arma cepi contra Caesarem. 6 constructio est: *hodiernus dies finem attulit silentii diuturni, quo eram vsus &c.* 7 & hic idem dies attulit initium dicendi ea, quae &c.

8 mo-

auditamque clementiam, tantum in summa potestate rerum omnium modum [8], tam denique incredibilem sapientiam ac pene diuinam, tacitus [9] nullo modo praeterire possum: M. enim Marcello vobis, P. C. reique pub. reddito [10], non solum illius, sed meam etiam vocem & auctoritatem, & vobis & reip. conseruatam ac restitutam puto. Dolebam enim, P. C. & vehementer angebar, cum viderem, virum talem, [illegible] in eadem causa esse, in qua ego fuissem, non in eadem esse fortuna [12]: nec mihi persuadere poteram, nec fas esse ducebam, versari [13] me in nostro veteri curriculo [14], illo aemulo atque imitatore studiorum, ac laborum meorum, quasi quodam socio & comite distracto [15]. Ergo & mihi & meae pristinae vitae consuetudinem, C. Caesar, intercluſam [16] aperuisti, & his omnibus ad bene de omni [17] rep. sperandum, quasi signum [18] aliquod sustulisti. Intellectum [19] est enim mihi quidem in mul-

8 moderationem Iulii Caesaris Victoris. 9 silentio. 10 postquam Marcellus restitutus est vobis & reipublicae, atque ex exilio reuocatus. 11 a partibus Pompeii steterant Marcellus & Cicero. 12 hunc Marcellum aliam experiri fortunam, quam ego expertus sum, dum Caesar me humanissime excepit, non vero Marcellum. 13 esse. 14 in Senatu, in foro, in quo solebam olim exerceri dicendo. 15 si hic Marcellus a me diutius abesset eo distraheretur, qui aemulatur atque imitatur studia & labores meos, atque ita velut comes ac socius meus est. 16 hactenus oppressam, intermissam. 17 tota. 18 vexillum. 19 ego enim intellexi & vidi, te anteferre auctoritatem &c.

multis [20], & maxime in me ipso, sed paulo ante omnibus [21], cum M. Marcellum senatui populoque Romano concessisti [22], commemoratis [23] praesertim offensionibus, te auctoritatem huius ordinis [24], dignitatemque reip. tuis vel doloribus [25] vel suspicionibus [26], anteferre. Ille [27] quidem fructum omnis vitae ante actae [28] hodierno die maximum cepit, cum summo consensu [29] senatus, tum praeterea iudicio tuo grauissimo & maximo: ex quo profecto intelligis, quanta in dato [30] beneficio sit laus, cum in accepto [31] tanta sit gloria. Est vero fortunatus ille, cuius ex salute non minor pene ad omnes, quam ad illum [32] ventura sit, laetitia peruenerit. Quod ei quidem merito, atque optimo iure contigit, quis enim est illo aut nobilitate, aut probitate, aut optimarum artium studio, aut innocentia, aut vllo genere laudis praestantior [33]?

20 quibus tu ignouisti, C. Caesar. 21 fere omnibus. 22 restituisti. 23 postquam antea commemoraueras, quam vehementer ab ipso esses offensus. 24 Senatorii. 25 quoniam tanti viri te offendissent. 26 quoniam vereri poteras, ne alii hac clementia audaciores redderentur ad insidias tibi struendas in posterum. 27 Marcellus. 28 bene actae. 29 per consensum Senatus, qui pro Marcello apud Caesarem est deprecatus. 30 quod tu Caesar dedisti Marcello. 31 quod Marcellus abs te accepit. 32 Marcellum, quando in exilio audiret, te ipsum recepisse in gratiam. 33 Marcellus omnes excellit.

CAPVT II.

Nullius tantum est flumen ingenii [1], nulla dicen-

1 Copia bene cogitandi multa.

2 ce-

cendi, aut scribendi tanta vis [2], tanta copia, quae non dicam exornare [3], sed enarrare [4], C. Caesar, res tuas gestas possit: tamen hoc affirmo, & hoc pace [5] dicam tua, nullam in his [6] esse laudem ampliorem, [7] quam [8], quam hodierno die consecutus es. Soleo saepe ante oculos ponere, idque libenter crebris vsurpare [9] sermonibus, omnes [10] nostrorum imperatorum, omnes exterarum gentium potentissimorumque populorum, omnes clarissimorum regum res gestas cum tuis [11] nec contentionum [12] magnitudine, nec numero praeliorum, nec varietate regionum [13], nec celeritate conficiendi [14], nec dissimilitudine [15] bellorum posse conferri [16]. Nec vero disiunctissimas terras citius cuiusquam passibus potuisse peragrari [17], quam tuis non dicam curribus, sed victoriis illustratae sunt. Quae [18] quidem ego nisi ita magna esse fatear, vt ea vix cuiusquam mens, aut cogitatio capere [19] possit, amens sim: sed tamen

2 copia, facultas. 3 eleganter laudare. 4 simplici non ornato sermone. 5 permissu tuo, cum venia tua. 6 rebus gestis tuis. 7 maiorem, praestantiorem. 8 laudem clementiae erga Marcellum. 9 proferre, dicere. 10 res gestas. 11 rebus gestis. 12 laborum, operis, constantiae in bello persequendo. 13 propter varias regiones, in quibus bellum gessisti. 14 perducendi bella ad finem. 15 Caesar enim & bella ciuilia gessit & externa. 16 comparari. 17 etiam hoc affirmo, neminem potuisse longissime dissitas terras cirius passibus peragrare, quam tu eas non peragrasti solum, sed etiam occupasti & vicisti. 18 quas res gestas. 19 recte ponderare, vt vix quis quam credere possit, tantas res potuisse ab vno homine geri.

tamen sunt [20] alia maiora. Nam bellicas laudes [21] solent quidam extenuare verbis easque detrahere ducibus, communicare [22] cum multis [23], ne propriae sint [24] imperatorum. Et certe in armis, militum virtus [25], locorum opportunitas, auxilia sociorum, classes, commeatus [26], multum iuvant: maximam vero partem [27] quasi suo iure fortuna sibi vindicat [28]: &, quidquid est prospere gestum, id pene omne ducit suum [29]. At vero huius gloriae, C. Caesar, quam es paulo ante adeptus, socium habes neminem [30], totum hoc, quantumcunque [31] est, quod certe maximum est, totum est, inquam, tuum [32]. Nihil sibi ex ista laude centurio [33], nihil praefectus, nihil cohors, nihil turma decerpit [34]: quin etiam illa ipsa rerum humanarum domina [35], Fortuna, in istius se societatem gloriae non offert [36]: tibi cedit, tuam [37] esse totam, & propriam fatetur. Nunquam enim temeritas cum sapientia commiscetur, nec ad consilium casus admittitur [38].

20 supersunt enarranda adhuc alia maiora, nempe virtutes tuae. 21 laudes in bellis acquisitas. 22 communes facere. 23 militibus, dum scilicet imperator solus sine militibus laudem acquirere non potest. 24 ne Imperatores sibi solis arrogent omnem laudem bellicam. 25 fortitudo. 26 annona, *Prouiant*. 27 laudis. 28 attribuit. 29 sibi attribuit. 30 sed vero tu solus hanc habes gloriam, quam es paullo ante adeptus, dum M. Marcello ignouisti. 31 quam magnum etiam. 32 tibi soli adscribendum est. 33 qui praeest equitibus. 34 attribuit, arrogat. 35 gubernatrix. 36 non vult habere partem huius tuae gloriae. 37 hanc gloriam. 38 nec casui fortuito adscribi debet illud, quod factum est bono & maturo consilio.

CAP.

CAPTT III.

Domuisti gentes immanitate [1] barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas [2], omni copiarum [3] genere abundantes: sed tamen ea vicisti, quae & naturam, & conditionem, vt vinci possent, habebant [4]. Nulla est enim tanta vis, quae non ferro ac viribus debilitari frangique possit: verum animum vincere [5], iracundiam cohibere, victoriam temperare [6], aduersarium nobilitate, ingenio, virtute praestantem [7], non modo extollere iacentem [8], sed etiam amplificare [9] eius pristinam dignitatem, haec qui faciat, non [10] ego eum cum summis viris comparo, sed similli-mum deo iudico. Itaque, C. Caesar, bellicae tuae laudes celebrabuntur illae quidem non solum nostris [11], sed pene omnium gentium litteris atque linguis, neque vlla vnquam aetas [12] de tuis laudibus conticescet [13]. Sed tamen eiusmodi res [14], nescio quomodo, etiam cum leguntur, obstrepi clamore militum videntur, & tubarum sono [15]. At vero cum aliquid clementer, mansuete, iuste, mo-

de-

1 Propter crudelitatem suam. 2 quae in locis quamplurimis viuunt. 3 militum, fructuum, diuitiarum. 4 quorum natura & conditio sine statu talis erat, vt vinci potuerint. 5 moderari suos affectus. 6 in victoria continere se ab omni crudelitate. 7 conspicuum, eminentem, excellentem. 8 quando victus est. 9 augere, maiorem facere. 10 non tantum. 11 litteris, scriptis, libris, in 12 tempus. 13 tacebit. 14 bellicae. 15 quando de rebus bellicis aut audimus aut legimus, tunc videmur audire strepitus & clamores militum & sonum tubarum.

16 esse

derate, sapienter factum [16], in iracundia praesertim, quae est inimica consilio [17], & in victoria, quae natura [18] insolens & superba est, aut audimus, aut legimus: quo studio [19] incendimur [20], non modo in gestis rebus, sed etiam in fictis [21], vt eos saepe, quos nunquam vidimus, diligamus? Te [22] vero, quem praesentem intuemur, cuius mentem [23], sensusque, & os cernimus, vt [24], quidquid belli fortuna reliquum reip. fecerit, id esse salutum velis, quibus laudibus efferemus? quibus studiis [25] prosequemur? qua beneuolentia complectemur? Parietes, medius fidius [26], C. Caesar, vt mihi videtur, huius curiae, tibi gratias agere gestiunt [27], quod [28] breui tempore futura sit [29] illa auctoritas in his maiorum suorum, & suis sedibus [30].

16 esse aut legimus aut audimus. 17 dum scilicet homo iracundus certum consilium capere non potest, sed omnia temere agit. 18 in sua natura. 19 quanto amore. 20 permouemur. 21 rebus, in fabulis, in quibus tantum res fictae non verae enarrantur. 22 Caesar. 23 facilem, liberalem, clementem. 24 quam vehementer velis, vt id, quod ex calamitatibus belli reliquum adhuc est, in republica conseruetur. 25 quanto amore. 26 profecto, certe. 27 volunt, cupiunt. 28 ideo, quod. 29 reditura sit. 30 in Senatu.

CAPVT IV.

Equidem cum C. Marcelli, viri optimi, & commemorabili [1] pietate praediti lacrimas modo [2] vobiscum viderem, omnium Marcellorum meum pectus

1 Singulari. 2 paullo ante.

3 pe-

pectus memoria effodit [3], quibus tu [4] etiam mortuis, M. Marcello conseruato, dignitatem suam reddidisti, nobilissimamque familiam, iam ad paucos [5] redactam, pene ab interitu vindicasti. [6]. Hunc tu igitur diem [7] tuis maximis & innumerabilibus gratulationibus [8] iure antepones. Haec enim res [9] vnius est propria [10] Caesaris: ceterae duce te [11] gestae, magnae illae quidem, sed tamen multo magnoque comitatu [12]. Huius autem rei tu idem [13] es & dux, & comes: quae [14] quidem tanta est, vt tropaeis monumentisque [15] tuis allatura sit finem aetas [16]: [nihil enim est opere [17] aut manu factum [18], quod aliquando non conficiat [19] & consumat vetustas] [20]: At vero haec tua iustitia, & lenitas [21] animi floreſcet [22] quotidie magis, ita, vt, quantum operibus tuis [23] diuturnitas detrahet [24], tantum adferat [25] lau-

3 pectus meum quasi telo effossum fuit, cum de Mercellis omnibus, tantis viris cogitarem. 4 Caesar. 5 in qua familia iam pauci adhuc supersunt. 6 liberasti, eripuisti. 7 in quo seruasti & restituisti M. Marcellum. 8 illis diebus omnibus, in quibus tibi gratulatus est publice populus Romanus de rebus praeclare gestis. 9. Clementia Marcello ostensa. 10 tibi soli debetur & adscribenda est. 11 sub ductu tuo. 12 tu autem illas res non solus gessisti, sed in comitatu multorum militum. 13 solus. 14 res, clementia. 15 aedificiis, quae exstructa fuerunt ad aeternandam memoriam rerum abs te gestarum. 16 tempus 17 labore hominum. 18 exstructum. 19 excedat, consumat, corrumpat. 20 longum tempus. 21 Clementia. 22 perpetuam gloriam habebit. 23 monumentis & tropaeis tuis. 24 ex illis consumet. 25 adponat, adiiciat.

26 tuis

laudibus [26]. Et ceteros [27] quidem omnes victores bellorum [28] ciuilium, iam ante aequitate, & misericordia viceras: hodierno vero die te ipsum [29] vicisti. Vereor, vt hoc, quod dicam, perinde [30] intelligi [31] auditu possit, atque [32] ego ipse cogitans sentio [33]. Ipsam victoriam viciſſe videris, cum ea ipsa, quae illa erat adepta, victis remisisti [34]. Nam cum ipsius victoriae [35] conditione iure omnes victi occidissemus [36], clementiae tuae iudicio [37] conseruati sumus. Recte igitur vnus inuictus es, a quo etiam ipsius victoriae conditio [38] visque deuicta est.

26 tuis. 27 Marium, Syllam, Cinnam, Octauium. 28 in bellis ciuilibus. 29 ea omnia, quae hactenus feciſti. 30 ita accurate. 31 percipi ab omnibus. 32 quam. 33 in animo. 34 quando poenam & mortem, quam victi debuiſſent pati, ipſis pro tua clementia remiſiſti. 35 vti ſolet in victoria fieri. 36 occidere & perire debuiſſemus. 37 inſtinctu, voluntate. 38 ratio, conſuetudo.

CAPVT V.

Atque hoc C. Caesaris iudicium [1], P. C. quam late pateat attendite [2]. Omnes enim, qui ad illa arma fato [3] sumus, nescio quo, reipublicae misero [4] funestoque compulsi, etsi aliqua culpa tenemur erroris humani [5], a scelere certe liberati sumus

1 Clementia. 2 in quam multos illa extendatur & deriueter. 3 obſeruate. 4 ex voluntate & permiſſu deorum. 5 quod fatum miſeriam & calamitatem attulit reipublicae Romanae. 6 etſi aliquam culpam habemus in hoc errore, (ſi quidem homines facile poſſunt errare,) quod puta-

mus [7]. Nam cum [8] M. Marcellum, deprecantibus vobis [9], reipublicae conseruauit: memet [10] mihi [11], & itera[m] [12] reipublicae nullo deprecante, reliquos ampliſſimos viros, & ſibi ipſis [13], & patriae reddidit: quorum & frequentiam, & dignitatem hoc ipſo in conſeſſu [14] videtis: non ille hoſtes induxit in curiam, ſed iudicauit [15], a plerisque ſignorationē [16] potius, & falſo atque inani metu, quam [17] cupiditate aut crudelitate [18] ciuile bellum eſſe ſuſceptum [19]. Quo quidem in bello ſemper de pace agendum audiendumque eſſe putaui, ſemperque dolui, non modo pacem, ſed orationem [20] etiam ciuium, pacem efflagitantium, repudiari [21]. Neque enim ego illa, nec vlla vnquam ſecutus ſum arma ciuilia: ſemperque mea conſilia, pacis & togae ſocia, non belli atque armorum fuerunt [22]. Hominem [23] ſum ſecutus [24] priuato officio [25], non publico [26]: tantumque apud

tantimus, Caeſarem velle evertere rempublicam. 7 certum tamen eſt, quod nullum ſcelus commiſerimus. 8 cum C. Caeſar. 9 Senatoribus, dum vos pro ipſo eſtis precati. 10 Ciceronem. 11 me reſtituit in priſtinam dignitatem. 12 perinde etiam. 13 priſtinae ipſorum dignitati & honori. 14 in hac curia. 15 putauit, arbitratus eſt prudenter. 16 ex ignorantia. 17 quam ex. 18 ſcelere. 19 coeptum, geſtum. 20 preces. 21 reiici, contemni. 22 & ego ſemper me aſſociaui illis, qui pacem ſuaſerunt, non vero his, qui ad bellum gerendum dederunt conſilium. 23 Cn. Pompeium. 24 ab eius partibus ſteti. 25 quoniam Pompeius plurimis beneficiis me ſibi deuinxerat, & ideo ego ab amicis eius recedere nolui. 26 non auctoritate publica, aut eo tempore, quo ego officium in republica

fuſti-

apud me grati [27] animi fidelis [28] memoria valuit, vt nulla non modo cupiditate [29], sed ne spe [30] quidem, prudens & sciens, tanquam ad interitum ruerem voluntarium. Quod quidem meum consilium [31] minime obscurum [32] fuit. Nam in hoc ordine [33] integra re [34], multa de pace dixi, & in ipso bello eadem [35] etiam cum capitis [36] mei periculo sensi. Ex quo [37] nemo erit tam iniustus rerum [38] aestimator, qui dubitet, quae Caesaris voluntas [39] de bello fuerit, cum [40] pacis auctores [41] conseruandos statim censuerit, ceteris [42] fuerit iratior. Atque id minus mirum fortasse tum [43], cum esset incertus exitus [44], & anceps [45] fortuna belli. Qui vero victor, pacis auctores diligit, is profecto declarat, se maluisse non dimicare [46], quam vincere.

---

sustinui. 27 erga Pompeium. 28 constans ex nulla. 29 auaritia, scelere, desiderio nouas res moliendi. 30 ex spe aliqua ditescendi aut potentiam meam augendi. 31 animus, intentio, voluntas. 32 omnibus notum. 33 Senatu. 34 cum nondum deuentum esset ad arma, cum bellum ciuile nondum conflatum esset. 35 eadem pacis consilia habui & pacem suasi. 36 vitae. 37 ex qua causa. 38 hactenus gestarum in bello ciuili. 39 quis scopus Caesaris fuerit in hoc toto bello. 40 dum. 41 suasores. 42 qui ad arma animos concitarunt & pacem non suaserunt. 43 illo tempore. 44 euentus belli. 45 dubia, incerta, cum nesciremus, quaenam pars victoriam esset reportatura. 46 bellum ciuile gerere & cum ciuibus pugnare.

CAPVT VI.

Atque huius quidem rei M. Marcello sum testis

stis [1]. Nostri enim sensus [2], vt in pace semper, sic tum [3] etiam in bello congruebant. Quoties ego eum [4], & quanto cum dolore vidi, cum [5] insolentiam certorum hominum [6], tum [7] etiam ipsius victoriae [8] ferocitatem [9] extimescentem? Quo [10] gratior tua liberalitas, C. Caesar, nobis, qui illa [11] vidimus, debet esse. Non enim iam causae [12] sunt inter se, sed victoriae comparandae. Vidimus tuam victoriam proeliorum exitu terminatam [13]: gladium vagina vacuum in vrbe [14] non vidimus, quos amisimus ciues, eos Martis [15] vis perculit [16], non ira [17] victoriae: vt dubitare debeat nemo, quin multos, si fieri posset, C. Caesar ab inferis [18] excitaret [19], quoniam ex eadem acie [20] conservat, quos potest [21]. Alterius vero partis, nihil amplius dicam, quam id, quod omnes verebamur, nimis iracundam futuram fuisse victoriam [22]. Quidam [23] enim non modo armatis, sed

1 Atque ego testor iam, quod eandem M. Marcellus habuerit sententiam, quam ego. 2 sententiae, voluntates. 3 illo tempore. 4 extimescentem. 5 tam. 6 qui erant a partibus Pompeii. 7 quam. 8 si eam impetrasset Pompeius. 9 crudelitatem. 10 eo. 11 hanc differentiam inter tuam & Pompeii victoriam. 12 causae belli ciuilis. 13 finitam. 14 Roma. 15 belli. 16 occidit. 17 crudelitas. 18 e mortuis, e terra. 19 resuscitaret, excitarurns esset. 20 post aciem. 21 omnes istos, quos seruare potest. 22 constructio est: Nihil amplius dico, quam id, quod omnes verebamur, victoriam alterius partis (nempe Pompeianae) futuram fuisse nimis iracundam siue crudelem. 23 e Pompeianis.

24 his,

sed interdum etiam otiosis [24] minabantur: nec, quid quisque sensisset [25], sed vbi fuisset, cogitandum esse dicebant: vt mihi quidem videantur dii immortales, etiam si poenas a populo Romano ob aliquod delictum expetiuerint [26], qui [27] ciuile bellum tantum, & tam luctuosum excitauerint, vel placati iam, vel etiam satiati [28] aliquando [29] omnem spem salutis ad clementiam victoris, & sapientiam contulisse [30]. Quare gaude tuo isto [31] tam excellenti bono [32]: & fruere [33] cum fortuna & gloria, tum etiam natura, & moribus tuis: ex quo quidem maximus est fructus [34] iucunditasque sapienti [35]. Cetera cum tua [36] recordabere, etsi [37] persaepe virtuti: tamen plerumque felicitati tuae congratulabere. — De nobis, quos in republica tecum simul saluos esse [38] voluisti, quoties cogitabis, toties de maximis tuis beneficiis, toties de incredibili liberalitate, toties

24 his, qui in otio viuebant, neutri parti adhaerentes. 25 & qui dicebant, non id respiciendum esse, quam hic vel iste sententiam de bello aut de pace habuisset, sed id, cui parti adhaesisset, an Pompeio an Caesari. 26 punire voluerint populum Romanum. 27 dum, quoniam. 28 sanguine effuso. 29 tandem. 30 dii immortales mihi videntur id velle, vt nos victi omnem spem salutis & sapientiam a Caesare victore petamus. 31 propter istud. 32 clementiae. 33 & solus percipe fructus gloriae & fortunae clementiaeque, quam natura & mores tui suadent. 34 voluntas. 35 sapiens percipit, in sapientem promanat. 36 res a te gestas. 37 etsi congratulabere. 38 conseruare.

39 sed

ties de singulari sapientia tua cogitabis: quae non modo summa bona, sed mimirum audebo vel sola dicere [39]. Tantus est enim splendor [40] in laude vera, tanta [41] in magnitudine animi & consilii dignitas, vt haec [42] a virtute donata [43], cetera [44] a fortuna commodata esse videantur. Noli igitur in conseruandis bonis viris defatigari [45], non cupiditate praesertim, aut praui tate aliqua lapsis [46], sed opinione [47] officii, stulta [48] fortasse, certe non improba, & specie [49] quadam reipublicae. Non enim tua vlla culpa est, si te aliqui timuerunt: contraque summa laus, quod plerique minime timendum fuisse senserunt [50].

39 sed audebo etiam id dicere, haec bona sola mereri nomen bonorum. 40 honor. 41 dignitas & gloria. 42 magnitudo animi & clementia. 43 bona omnia. 44 hominibus. 45 velis igitur adhuc plures viros bunos in posterum conseruare. 46 qui lapsi sunt, errauerunt. 47 dum crediderunt, se obligari ad Pompeium sequendum. 48 inconsiderata opinione. 49 cum persuaderentur specioſe, Pompeium intendere libertatem reipublicae & defensionem legum. 50 non tu in causſa es, quod aliqui te timuerunt: sed summam laudem ideo mereris, quod plerique putarunt, te non esse timendum, cum perpetua clementia omnibus constaret.

CAPVT VII.

Nunc vero venio ad grauissimam [1] querelam, & atrocissimam suspicionem tuam: quae non tibi ipsi magis, quam cum omnibus ciuibus, tum maxime

1 Singularem.

maxime nobis, qui a te conseruati sumus, prouidenda est [2]; quam [3] etsi spero esse falsam, nunquam tamen verbis extenuabo. Tua enim cautio [4], nostra cautio est: vt, si in alterutro [5] peccandum [6] sit, malim videri nimis timidus, quam parum prudens [7]. Sed quisnam est iste tam demens [8]? de tuisne [9]? tametsi qui [10] magis sunt tui, quam quibus tu salutem insperantibus [11] reddidisti? an [12] ex eo numero, qui vna tecum fuerunt [13]? non est credibilis tantus in vllo furor [14], vt, quo duce [15] omnia summa [16] sit aceptus, huius vitam non anteponat suae. An si tui [17] nihil cogitant sceleris [18], cauendum est, ne quid [19] inimici? Qui [20]? omnes enim, qui fuerunt [21], aut sua [22] pertinacia vitam amiserunt, aut tua [23] misericordia retinuerunt: vt aut [24] nulli supersint de inimicis, aut qui superfuerunt, amicissimi [25] sint

2 a qua suspicione non tam tu cauere debes, quam nos ipsi, & omnes ciues. 3 suspicionem. 4 prouidentia. 5 timore vel securitate. 6 excedendum. 7 prouidus, cautus. 8 qui audeat tibi insidiari. 9 anne vero est vnus ex tuis? 10 quinam magis tibi adhaerent, quam illi, quibus. 11 eum de salute sua iam desperarent. 12 an est ille ex eodem numero. 13 dimicarunt, a partibus tuis steterunt, contra Pompeium. 14 non est credibile, tantum furorem, audaciam & dementiam fore in vllo homine. 15 sub cuius ductu, 16 summa beneficia, victoriam. 17 qui tibi adhaerent. 18 de nullis insidiis vitae tuae. 19 ne inimici cogitent aliquid sceleris & tibi insidientur. 20 quinam vero sunt illi inimici tui? 21 tui inimici. 22 per suam. 23 per tuam. 24 aut illi, qui ex inimicis adhuc forte superfuerunt.

25 ma-

[25] sint. Sed tamen, cum [26] in animis hominum tantae latebrae [27] sint, & tanti [28] recessus [29], augeamus tamen suspicionem tuam: simul enim augebimus & diligentiam [30]. Nam quis est omnium tam ignarus rerum [31], tam rudis [32], in republica, tam nihil vnquam nec de sua [33], nec de communi salute cogitans, qui non intelligat tua salute contineri suam [34]? & ex vnius tua vita pendere omnium [35]? Equidem de te dies noctesque, vt debeo, cogitans, casus duntaxat humanos, & incertos euentus valetudinis [36], & naturae communis fragilitatem extimesco: doleoque, cum respublica immortalis esse debeat, eam [37] in vnius mortalis [38] anima consistere. Si vero ad humanos casus, incertosque motus valetudinis, sceleris etiam [39] accedat, insidiarumque consensio: quem deum, etiam si cupiat [40], opitulari [41] posse reipublicae credamus?

25 maxime amici nunc tibi sint. 26 quoniam. 27 cogitationes obscurae & secretae. 28 tam occulti. 29 viae. 30 cautionem. 31 hactenus gestorum. 32 imperitus. 33 salute. 34 quod ex tua, Caesar, salute ipsius quoque salus penderit. 35 vitam. 36 sanitatis, quae variis casibus obnoxia est. 37 rempublicam. 38 hominis, quem mori oportet. 39 adhuc etiam. 40 etiamsi aliquis deus maxime cupiat opitulari reipublicae. 41 auxilium ferre.

CAPVT VIII.

Omnia sunt excitanda [1] tibi, C. Caesar, vni, quae iacere sentis, belli ipsius impetu [2], quod necesse fuit

1 Tu excitare, exigere, & in meliorem ordinem redigere debes omnia ea, quae perculsa ac prostrata vides iacere humi. 2 per impetum.

fuit [3], percussa, atque prostrata: constituend[4] iudicia, revocanda fides [5], comprimendae libidines [6], propaganda soboles [7]: omnia, quae dilapsa iam fluxerunt [8], severis legibus, vincienda [9] sunt. Non fuit recusandum [10] in tanto ciuili bello, tantoque animorum ardore & armorum, quin quassata [11] respublica, quicunque belli euentus fuisset [12], multa perderet & ornamenta dignitatis, & praesidia stabilitatis suae [13], multaque [14] vterque dux [15] faceret armatus, quae idem [16] togatus [17] fieri prohibuisset. Quae quidem nunc tibi [18] omnia belli vulnera curanda sunt: quibus [19], praeter te, mederi nemo potest. Itaque illam tuam praeclarissimam & sapientissimam vocem [20] inuitus [21] audiui: SATIS TE DIV VEL NATVRAE [22] VIXISSE, VEL GLORIAE. Satis [23], si ita vis [24], naturae fortasse;

3 quod aliter fieri aut esse non potuit. 4 sunt. 5 inter creditores & debitores. 6 scortationes vagae. 7 ita vt cogantur iuuenes coelibes contrahere matrimonia. 8 corruerunt. 9 rursus coniungenda, construenda sunt. 10 non potest aliter fieri. 11 labefactata, concussa, debilitata. 12 quocunque tandem modo bellum euenisset. 13 multa, ex quibus respublica haberet alias ornamentum & praesidium, ne posset corruere. 14 & quin multa. 15 Pompeius ac Caesar. 16 dux vterque. 17 si bellum non gessissent, sed tranquille vixissent in republica. 18 tu, Caesar, curare debes haec omnia vulnera belli. 19 vulneribus. 20 orationem, sermonem. 21 contra voluntatem meam. 22 quoad naturae cursum; iam tum enim Caesar expleuerat annum 54. 23 vixisse. 24 quoniam ita tibi placet.

25 pace

se; addo etiam, si placet [25], gloriae [26]: at, quod maximum est, patriae certe parum [27]. Quare omitte [28], quaeso, istam doctorum hominum [29] in contemnenda morte prudentiam: noli [30] nostro periculo sapiens esse. Saepe enim venit ad aures meas [31], te idem istud nimis crebro dicere, SATIS TE TIBI VIXISSE. Credo: sed tum id audirem [32], si tibi [33] soli viueres, aut si tibi etiam soli [34] natus esses. Nunc cum omnium salutem ciuium, cunctamque rempubl. res tuae gestae complexae sint [35]: tantum [36] abes a perfectione maximorum operum [37], vt fundamenta, quae cogitas, nondum ieceris. Hic tu modum tuae vitae, non salute reipublicae, sed aequitate animi definies [38]: quid [39], si istud ne gloriae quidem tuae satis est? cuius [40] te esse auidissimum, quamuis sis sapiens, non negabis. „Parumne [41] igitur, inquies, (gloriam magnam) relinquemus?„

Imo

25 pace tua, permissu tuo. 26 vixisti. 27 nimis breviter vixisti. 28 sepone paulisper. 29 Philosophorum. 30 noli addiscere hanc sapientiam de morte contemnenda, quoniam ingens ex morte tua in rempublicam periculum erit. 31 ego audio, mihi narratur. 32 libenter. 33 naturae & gloriae tuae. 34 pro te solo. 35 iam vero, dum per res a te gestas salutem ciuium quaeris & certum ordinem in republica. 36 tam longe adhuc. 37 magni huius operis, quod meditaris. 38 an tu vero iam modum vis ponere & statuere vitae tuae, non iuxta salutem reip. sed solum iuxta voluntatem & tranquillitatem animi tui? 39 quid respondebis, si dicam istud mortis desiderium nondum esse satis ad gloriam tuam perficiendam. 40 gloriae. 41 gloriae.

Imo vero [42] aliis, quamuis multis, satis: tibi vni parum [43]. Quidquid enim est, quamuis amplum [44] sit, id certe parum est, tum, cum est aliquid amplius [45]. Quod si [46] rerum tuarum immortalium [47], C. Caesar, hic exitus futurus fuit [48], vt, deuictis aduersariis, rempublicam in eo statu relinqueres, in quo nunc est: vide, quaeso, ne tua diuina virtus admirationis plus sit habitura, quam gloriae [49]: siquidem [50] gloria est illustris ac peruagata [51] multorum [52] & magnorum, vel in [53] suos [illegible], vel in patriam, vel in omne genus hominum, fama meritorum.

42 relinquis satis gloriae. 43 gloriae relinquis. 44 magnum, excellens. 45 maius, excellentius. 46 si vero. 47 quae externam laudem merentur. 48 hic finis esse debuit. 49 ipse, quaeso, expende, annon homines magis admiraturi sint tuam diuinam virtutem, quam tuam gloriam; 50 quandoquidem, nam. 51 vbique nota & celebris. 52 meritorum & beneficiorum. 53 erga.

CAPVT IX.

Haec igitur tibi reliqua pars est [1]: hic restat actus [2]: in hoc elaborandum est, vt rempublicam constituas [3], eaque tu imprimis composita [4], summa tranquillitate & otio perfruare: tum [5] te, si voles, cum & patriae, quod debes, soluueris [6], & naturam ipsam expleueris satietate viuendi [7], satis diu vixisse di-

1 Est adhuc perficienda. 2 vltimus tanquam in comoedia. 3 in bonum ordinem redigas. 4 & postquam compositeris rempublicam. 5 tunc, si hoc feceris. 6 praestiteris. 7 & quando satis vixeris naturae.

dicito. Quid est enim omnino hoc ipsum diu [8], in quo est aliquid extremum [9], quod [10] cum [11] venerit, omnis voluptas praeterita pro nihilo est, quia postea nulla [12] futura [13]? quanquam iste tuus animus nunquam his [14] angustiis, quas natura nobis ad viuendum dedit, contentus fuit, semperque immortalitatis amore flagrauit. Nec vero haec tua vita ducenda [15] est, quae corpore & spiritu continetur [16]; illa, inquam, illa vita est tua, Caesar, quae vigebit [17] memoria seculorum omnium: quam [18] posteritas alet [19], quam ipsa aeternitas semper tuebitur [20]. Huic [21] tu inseruias, huic te ostentes, oportet, quae quidem, quae mirentur, iampridem multa habet [22]; nunc etiam [23], quae laudet, expectat. Obstupescent posteri certe imperia [24], prouincias [25], Rhenum [26], Oceanum [27], Nilum [28], pugnas innumerabiles, incre-

8 diuturnitas. 9 vltimum. 10 extremum. 11 quando. 12 nihil. 13 voluptas. 14 hoc breui spatio & tempore 15 putanda, non vero putare debes, hanc esse vitam tuam. 16 quae tamdiu durat, quamdiu anima vel spiritus in corpore est. 17 florebit, permanebit in memoria. 18 vitam seu perpetuam tui memoriam. 19 conseruare studebit. 20 conseruabit. 21 vitae & immortalitati oportet vt tu studeas & magnitudinem animi tui ostentes, tum eam desideras. 22 equidem haec posteritas habet iam multas res, quas in te possit mirari. 23 etiam ea, quae posteritas possit laudare. 24 magistratus summos, quos gessisti. 25 abs te victas. 26 quem tu primus ponte iunxisti. 27 quem saepius cum classe occupasti. 28 Aegyptum, vbi Ptolomaeum superasti.

credibiles victorias, monumenta, munera [29], triumphos audientes & legentes tuos [30]. Sed, nisi haec vrbs [31] stabilita tuis consiliis & institutis erit [32], vagabitur modo [33] nomen tuum longe atque late: sedem quidem stabilem & domicilium certum non habebit. Erit inter eos etiam, qui nascentur, sicut inter nos fuit [34], magna dissensio [35], cum [36] alii laudibus ad coelum res tuas gestas efferent: alii fortasse aliquid requirent [37], idque [38] vel maximum, nisi belli ciuilis incendium salute [39] patriae restinxeris: vt illud fati fuisse videatur, hoc consilii [40]. Serui [41] igitur iis etiam iudicibus, qui multis post seculis de te iudicabunt: & quidem haud scio, an [42] incorruptius [43], quam nos [44]. Nam [45] & sine amore & sine cupiditate, & rursus sine odio, & sine inuidia iudicabunt. Id autem, etiam si tunc [46] ad te, vt quidam

29 populo data dona, nempe congiaria, epulas, visceraciones, ludos scenicos & theatrales, gladiatorios, naumachiam &c. 30 posteri, qui audient & legent tuos triumphos, imperia &c. 31 Roma. 32 confirmabitur, in bonum ordinem redigetur. 33 tantummodo. 34 talis dissensio. 35 posteri in diuersas ibunt sententias de te. 36 quando, dum. 37 adhuc desiderabunt in rebus tuis gestis. 38 & hoc maximum & praecipuum erit, quod posteri in te requirent. 39 per salutem & restitutionem. 40 vt videri possit, bellum ciuile fuisse a fato seu voluntate deorum excitatum, sed restitutionem patriae attribuendam esse prudentiae tuorum consiliorum. 41 seruire, attendere debes & vereri illos iudices actionum tuarum. 42 annon iudicaturi sint de rebus tuis. 43 maiori cum libertate & sinceritate. 44 iudicamus. 45 nam posteri. 46 olim.

47 etiam-

dam falso putant, non pertinebit [47]: nunc certe pertinet [48], esse te talem, vt tuas laudes obscuratura [49] nulla vnquam sit obliuio.

47 etiamsi quidam falso putant, te non debere curare, quid olim posteri iudicaturi sint de te. 48 tamen profecto nunc curare debes. 49 obscurare possit.

CAPVT X.

Diuersae voluntates [1] ciuium fuerunt, distractaeque [2] sententiae. Non enim consiliis solum, & studiis [3], sed armis etiam, & castris dissidebamus. Erat autem obscuritas quaedam [4], erat certamen inter clarissimos duces: multi dubitabant [5], quid optimum esset: multi [6], quid sibi expediret [7]: multi, quid deceret: nonnulli etiam, quid liceret [8]. Perfuncta respublica est [9] hoc misero fatalique [10] bello: vicit is [11], qui non fortuna [12] inflammaret odium suum, sed bonitate [13] leniret, nec qui [14] omnes, quibus iratus esset, eosdem etiam exilio, aut morte dignos iudicaret. Arma ab aliis posita [15], ab aliis erepta sunt. Ingratus est, iniustusque ciuis, qui armorum [16] periculo liberatus, animum tamen retinet ar-

1 Sententiae. 2 discordes, variae. 3 voluntatibus. 4 obscurum & incertum erat, quaenam pars sequenda esset, num Pompeii, an Caesaris. 5 ignorabant. 6 ignorabant. 7 vtile esset. 8 iustum & fas esset. 9 pertulit, superauit. 10 quod fata excitauerunt. 11 Caesar. 12 cum fortunam haberet fauentem. 13 clementia. 14 & qui non. 15 sponte seposita sunt arma, victo Pompeio. 16 belli ciuilis.

armatum [17]: vt [18] etiam ille sit melior, qui [19] in acie cecidit, qui in causa [20] animam profudit. [21] Quae enim [22] pertinacia quibusdam [23], eadem aliis constantia videri potest. Sed iam [24] omnis fracta [25] dissensio est armis [26], & exstincta aequitate [27] victoris: restat [28], vt omnes vnum velint [29], qui modo habent aliquid non solum sapientiae, sed etiam sanitatis [30]. Nisi te, C. Caesar, saluo [31], & in ista sententia [32], qua cum [33] antea, tum [34] hodie vel maxime vius es [35], manente, salui esse non possumus. Quare omnes te, qui haec [36] salva esse volumus, & hortamur, & obsecramus, vt vitae, vt saluti tuae consulas [37]; omnesque tibi, vt pro aliis etiam loquar, quod de me ipse [illegible], quoniam subesse [38] aliquid [39] putas, quod cauendum sit, non modo excubias & custodias [40] sed etiam laterum nostrorum oppositus & corporum pollicemur [41].

17 belli cupidum. 18 adeo, vt. 19 & qui in causa. 20 factione, Pompeii partes defendens periit. 21 cecidit. 22 id enim quod. 23 videri potest. 24 postquam tu Caesar vicisti. 25 superata, victa, remota. 26 per arma. 27 per aequitatem & clementiam. 28 iam id vnicum adhuc superest. 29 vt omnes vnum sentiant & viuant concordes. 30 sanae rationis ac mentis. 31 nisi tu viuis. 32 & nisi tu manes in ea sententia. 33 tam. 34 quam. 35 ostendisti, dum Marcello clementer ignouisti. 36 hanc rempublicam. 37 prospicias, ne in periculum te coniicias. 38 adesse, latere. 39 aliquod periculum. 40 custodes corporis tui. 41 sed pollicemur etiam, quod velimus corpori tuo opponere & illud stipare corporibus & lateribus nostris, vt tu, nisi per latera nostra, tangi non possis.

CAPVT

CAPVT XI.

Sed vnde [1] est orsa [2], in eodem terminetur [3] oratio; maximas tibi omnes gratias agimus [4], C. Caesar: maiores, etiam habemus [5], nam omnes idem sentiunt [6]: quod ex omnium precibus & lacrymis sentire potuisti. Sed quia non est tantibus [7] omnibus necesse dicere: a me certe tuli volunt [9]: cui [10] necesse est [11] quodammodo, & quod [12] volunt, & quod decet, & quod M. Marcello a te huic ordini populoque Romano & Reipublicae reddito, fieri intelligo [13]. Nam laetari omnes, non vt [14] de vnius solum, sed vt de communi omnium salute, sentiunt quod [15] autem summae beneuolentiae est, quae mea erga illum omnibus semper nota fuit, vt vix [16] C. Marcello, optimo & amantissimo fratri, praeter eum quidem, cederem nemini, cum [17] id solicitudine, cura, labore tamdiu praestiterim [18], quamdiu est de illius salu-

1 In eo argumento, in ea materia. 2 in qua coepit Oratio mea. 3 iam finiri debet. 4 verbis. 5 gratias. 6 in animo. 7 eandem habent sententiam & voluntatem. 8 quia non necesse est, vt omnes illi Senatores, qui heic stant, verba faciant. 9 illi itaque iam volunt, vt ego verba faciam nomine omnium. 10 mihi. 11 dicere. 12 quoniam. 13 quoniam video, me posse hac oratione mea prodesse M. Marcello, qui a te redditus nunc Senatui & populo Romano. 14 tanquam ob. 15 illud vero, quod pertinet & spectat ad beneuolentiam meam erga Marcellum, debeo ipsi hoc tempore praestare &c. 16 vt vix in Marcello amando cederem fratri eius. 17 potissimum, cum. 18 eam beneuolentiam ipsi demonstrauerim.

salute dubitatum: certe hoc tempore, magnis curis, molestiis, doloribus [19] liberatus, praestare debeo. Itaque, C. Caesar, sic tibi gratias ago, vt, ~~omnibus~~ me ~~rebus~~ a te non conseruato solum, sed etiam ornato [20], tamen ad tua innumerabilia in me vnum merita [21], quod fieri iam posse non arbitrabar [22], maximus hoc tuo facto [23] cumulus [24] accesserit.

19 quos pro eius salute impetranda suscepi. 20 postquam ego omnibus in rebus non solum sum conseruatus a te, sed etiam ornatus magnis honoribus. 21 beneficia. 22 quod iam fore non credidissem. 23 hac tua in Marcellum clementia. 24 beneficium.

SENTENTIAE.

Modus in summa potestate rerum omnium laudandus est.

Qui in eadem causa fuerunt, par est, eos in eadem esse fortuna.

Reip. dignitatem priuatis vel doloribus vel suspicionibus anteferre oportet.

Magna in dato beneficio laus est, cum in accepto magna est gloria.

Est vere fortunatus ille, cuius ex salute non minor pene ad omnes, quam ad illum ventura sit, laetitia peruenerit.

Humanarum rerum domina est fortuna.

Fortuna in gloriae clementia partae societatem se non offert.

Nunquam temeritas cum sapientia commiscetur, nec in consilium casus admittitur.

Iracundia est inimica consilio.

Victo-

Victoria natura insolens & superba.

Frequenter euenit, vt eos, quos nunquam vidimus, diligamus.

Nihil est opere aut manu factum, quod non aliquando consumat vetustas.

Laus iustitiae & clementiae floreſcit quotidie magis ac magis.

Nonnunquam qui culpa tenentur erroris humani, tamen a ſcelere liberantur.

Valere debet apud nos grati animi fidelis memoria.

Dubitari non poteſt, quae fuerit eius voluntas de bello, qui pacis auctores conſeruandos putat, caeteris eſt iratior.

Incertus eſt exitus & fortuna belli.

Plerumque praeſtat non dimicare, quam vincere.

Ex moribus maximus eſt fructus, iucunditasque ſapientiae.

Tantus eſt ſplendor in laude vera, tanta in magnitudine animi & conſilii dignitas, vt vel haec a virtute donata, caetera a fortuna commodata eſſe videantur.

Non oportet in conſeruandis viris bonis defatigari.

In bellis ciuilibus non ſemper culpa ducis eſt, ſi eum aliqui timent; contraque ſumma laus, quod plerique minime timendum putant.

Principum cautio ſubditorum cautio eſt.

Praeſtat videri nimis timidum, quam parum prudentem.

Non est credibilis tantus in vllo furor, vt quo duce omnia sit adeptus, huius vitam non anteponat suae.

In animis hominum magnae latebrae sunt, & magni recessus.

Qui auget suspicionem insidiarum, auget & diligentiam.

Nonnunquam vnius principis vita totius reipublicae salus continetur.

Incerti sunt euentus valetudinis.

Dolendum est, rempublicam, quae immortalis esse debet, in vnius mortalis anima consistere.

Ad ordinandam remp. constituenda iudicia, reuocanda fides, comprimendae libidines, propaganda soboles, omnia, quae dilapsa iam fluxerunt, seueris legibus vincienda.

In ciuili bello multa dux facit armatus, quae togatus facere prohiberet.

Nos debemus alieno periculo esse sapientes.

Non nobis solis viuimus.

Multum abest a perfectione summorum operum, qui fundamenta, quae cogitat, nondum iecerit.

Gloria, quae aliis quamuis multis satis est, vni forti & generoso viro parum est.

Quicquid est, quamuis amplum sit, id certe parum est, cum est aliquid amplius.

Gloria est illustris & peruagata multorum & magnorum, vel in suos, vel in patriam, vel in omne genus hominum, fama meritorum.

Qui & patriae, quod debet, soluerit, & naturam ipsam expleuerit satietate viuendi, dicere potest, se satis diu vixisse.

Nihil

Nihil est diu, in quo est aliquid extremum: quod cum venerit, omnis voluptas praeterita pro nihilo est, quia postea nulla futura sit.

Magnas angustias natura nobis ad viuendum dedit.

Immortalitatis amore flagrandum.

Non est vita dicenda quae corpore & spiritu continetur.

Seruiendam etiam iis iudicibus, qui multis post seculis de nobis iudicabunt.

Posteri de nobis & sine amore & sine cupiditate, & rursus sine odio & inuidia iudicabunt.

Etsi posterorum iudicium ad nos nihil pertineret, nunc certe pertinet nos esse tales, vt nostras laudes obscuratura nulla vnquam sit obliuio.

Non fortuna inflammandum odium, sed bonitate leniendum.

Ingratus est iniustusque ciuis, qui armorum periculo liberatus animum tamen retinet armatum.

Quae pertinacia quibusdam, eadem aliis constantia videri potest.

Concordiam amant, qui habent aliquid non solum sapientiae sed etiam sanitatis.

ORATIO III.

quae est

PRO Q. LIGARIO.

Argumentum Orationis pro Ligario.

Ex hac Oratione constat, quod Tubero, vel Pansa pater eius, Ligarium vehementer accusarit, tanquam Africam tenuerit contra Caesarem, eamque Pompeianis Regique Iubae seruarit, Tuberone, a Senatu eo misso, excluso. Cicero negat quidem Ligarium illa culpa teneri, aut saltim minus quam ipse Tubero, quippe qui Africam mox traditurus fuisset Pompeianis; quandoquidem a Varo, Africam tenente, terra prohibitus querelas suas detulit ad Cn. Pompeium. Sed submissione & deprecatione solitae Caesaris clementiae magis nititur orator.

Status sunt duo: Defensio & Deprecatio.

Partes Quatuor: Exordium, Narratio, Contentio, Peroratio.

Stylus dicendi hic mediocris, acutus & subtilis.

Habita Oratio Caesare ex Africa victore redeunte, A. V. C. 707. Iulio Caesare III. M. Aemilio Coss. cum Cicero annum aetatis LXI. ageret.

Genus est iudiciale, quatenus accusatur & defenditur Ligarius.

Euentus fuit talis, vt Caesar permotus hac oratione ad clementiam absoluerit crimine Ligarium.

ORATIO III.

PRO Q. LIGARIO
AD C. CAESAREM.

CAPVT I.

Nouum [1] crimen [2], Caesar, & ante hunc diem inauditum, propinquus [3] meus ad te Q. Tubero detulit [4], Q. Ligarium in Africa fuisse; idque C. Pansa, praestanti vir ingenio, fretus fortasse ea familiaritate, quae est ei tecum [5], ausus est confiteri [6]. Itaque, quo me vertam nescio, C. Caesar, etenim veneram, cum tu [8] id [9] neque per te [10] scires, neque audire aliunde potuisses, vt ignoratione tua ad hominis miseri salutem abuteretur [11]: sed quoniam diligentia inimici inuestigatum est, quod latebat [13]: confitendum est, vt opinor: praesertim cum meus necessarius, C. Pansa, fecerit, vt id iam integrum non esset [14] omissaque [15] controuersia, omnis oratio ad misericordiam tuam [16] con-

1 Hactenus inauditum, insolitum. 2 delictum, peccatum. 3 cognatus vel vicinus. 4 indicauit. 5 quam ipse tecum habet. 6 confirmare. 7 instructus. 8 Caesar. 9 quod Ligarius fuerit in Africa. 10 ex te ipso hoc scire non potuisti, nisi ab aliis esset relatum. 11 vt tibi persuaderem, Ligarium non fuisse in Africa, quoniam tu rem totam ignorabas; vt hac ratione homo miser conseruaretur. 12 detectum. 13 quod nemo alias sciebat. 14 vt iam non liceat amplius negare factum Ligarii. 15 iamque ego omittam omnem litem de facto Ligarii.

[16] conferenda [17] est, qua [18] plurimi sunt conseruati, cum a te non liberationem culpae [19], sed erati [20] veniam impetrauissent. Habes igitur, Tubero, quod est accusatori maxime optandum confitentem reum [21]; sed tamen ita confitentem, se in ea parte fuisse, qua [23] te, Tubero, qua virum omni laude dignum, patremi tuum. Itaque prius de vestro delicto confiteamini necesse est, quam Ligarii vllam culpam reprehendatis. Q. enim Ligarius, cum esset adhuc nulla belli [24] suspicio, legatus [25] in Africam cum C. Considio profectus est: qua in legatione [26] & ciuibus [27], & sociis ita se probauit [28], vt decedens Considius prouincia, satisfacere hominibus [29] non posse, si quemquam alium [30] prouinciae praefecisset. Itaque Q. Ligarius, cum diu reculans nihil profecisset [31], prouinciam [32] accepit inuitus [33]: cui sic praefuit in pace, vt & ciuibus, & sociis gratissima esset eius integritas [34] & fides [35]. Bellum subito

16 C. Caelar. 17 conuertenda est. 18 misericordia tua. 19 delicti, criminis. 20 lapsus, erroris humani. 21 reum & peccatorem, qui culpam suam sponte confitetur. 22 Pompeii. 23 in qua parte ego scio fuisse te, & patrem tuum. 24 ciuilis inter Caesarem & Pompeium. 25 socius Proconsulis vel assecla, eius Vicarius, Lieutenant. 26 officii legati. 27 negotiatoribus Romanis, qui in Prouincia legati. 28 ita bene se gessit apud ipsos. 29 ciuium desiderio. 30 quam quidem Ligarium. 31 frustra preces suas impenderet. 32 eius administrationem. 33 illubenter, contra voluntatem suam. 34 morum aequabilitas, continentia. 35 honestas, constantia in promissis.

36 coe-

bito exarsit [36], quod [37] qui [38] erant in Africa ante [39] audierunt geri, quam parari. Quo audito [40], partim cupiditate inconsiderata, partim coeco quodam timore, primo salutis, post etiam status sui, quaerebant aliquem ducem [41] cum Ligarius domum spectans [42], & ad suos redire cupiens, nullo se implicari negotio passus est [43]. Interim P. Attius Varus, qui praetor Africam obtinuerat, Vticam [44] venit: ad eum statim concursum [45] est. Atque ille non mediocri cupiditate arripuit imperium [46], si [47] illud imperium esse potuit, quod ad priuatum [48], clamore multitudinis [49] imperitae, nullo publico consilio deferebatur [50]. Itaque Ligarius, qui omne tale [51] negotium cuperet effugere [52], paulum adventu Vari conquieuit [53].

36 coepit. 37 bellum ciuile Caesaris. 38 illi qui. 39 prius, citius. 40 cum de hoc bello passim iam rumor esset. 41 fauoris erga Pompeium. 42 redire cupiens Romam ex prouincia. 43 non potuit persuaderi, vt aut Pompeii aut Caesaris partes teneret. 44 quae erat primaria Africae minoris vrbs post Carthaginem expugnatam. 45 incolae concurrerunt. 46 in prouinciam, contra Caesarem. 47 si modo, si alias. 48 ad hominem priuatum, qui nulla auctoritate publica ad id erat instructus. 49 plebis. 50 tradebatur. 51 tam periculosum. 52 vitare. 53 abstinuit a gubernatione prouinciae.

CAPVT II.

Adhuc [1], C. Caesar, Q. Ligarius omni culpa vacat [2]. Domo est egressus [3] non modo nullum ad

1 Huc dum vsque. 2 liber est. 3 ex Roma est profectus Legatus Consilii.

4 Vi-

ad bellum, sed ne ad minimam quidem suspicionem belli: legatus[4] in pace profectus, in prouincia pacatissima ita se gessit, vt ei pacem esse expediret[5]. Profectio[6] certe animum tuum non debet offendere. Num[7] igitur remansio? multo minus. Nam profectio voluntatem[8] habuit non turpem: remansio etiam[9] necessitatem honestam. Ergo haec duo tempora carent[10] crimine? vnum[11], cum[12] est legatus profectus: alterum, cum efflagitatus[13] a prouincia praepositus Africae est. Tertium est tempus, quo post aduentum Vari in Africa restitit: quod[14] si est criminosum, necessitatis crimen est, non voluntatis. An ille[15], si potuisset illinc[16] vllo modo euadere, Vticae potius, quam Romae: cum P. Accio[17], quam cum concordissimis[18] fratribus: cum alienis[19] esse, quam cum suis maluisset? cum ipsa legatio[20] plena desiderii ac solicitudinis fuisset propter incredibilem quendam fratrum amorem: hic[21] aequo[22] animo esse potuit, belli discidio[23] distractus a fratribus? Nullum igitur habes, Caesar, adhuc in Q. Ligario signum

4 Vicarius. 5 summe vtile esset. 6 Ligarii. 7 num vero te offendit remansio Ligarii in Prouincia? 8 intentionem. 9 habuit. 10 libera sunt ab omni culpa. 11 tempus. 12 quando Ligarius. 13 multis precibus sollicitatus & expetitus a ciuibus. 14 quod tertium tempus. 15 an ille Ligarius maluisset esse potius Vticae quam Romae? 16 ex Africa. 17 an ille maluisset esse cum P. Accio &c. 18 cum fratribus suis, cum quibus in summa concordia viuit. 19 peregrinis. 20 officium legati, vicariatus. 21 noster Ligarius. 22 laeto bonoque. 23 per discordiam.

24 odii

signum alienae [24] a te voluntatis, cuius [25] ego causam, animaduerte quaeso, qua fide defendam, cum prodo meam [26]. O clementiam admirabilem, atque omni laude, praedicatione, litteris monumentisque decorandam! M. Cicero apud te defendit, alium [28] in ea voluntate non fuisse [29] in qua se ipsum confitetur [30] fuisse: nec tuas tacitas [31] cogitationes extimescit: nec [32], quid tibi de alio audienti [33] de se [34] ipso occurrat [35], reformidat [36].

24 odii erga te. 25 Ligarii. 26 causam: dum ipse ego sponte Pompeium secutus sum, & tamen tu mihi ignouisti; Ligarius autem ex necessitate in prouincia remansit. 27 libris scriptis. 28 hunc Ligarium. 29 non habuisse talem voluntatem & animum. 30 Cicero ipse confitetur. 31 secretas, occultas. 32 & non reformidat. 33 qui audis de Ligario nunc dici. 34 Cicerone. 35 in mentem veniat. 36 extimescit.

CAPVT III.

Vide, quam non [1] reformidem: vide, quanta lux [2] liberalitatis [3] & sapientiae tuae mihi [4] apud te dicenti oboriatur. Quantum potero, voce contendam [5], vt hoc populus R. exaudiat. Suscepto bello [6], Caesar, gesto [7] etiam ex magna parte, nulla [8] vi coactus, iudicio ac voluntate [9] ad ea arma profectus sum, quae erant sumta contra te. Apud quem igitur hoc dico? nempe apud eum, qui cum hoc sciret,

1 Quomodo sine omni metu nunc verba faciam. 2 cognitio. 3 beneficii. 4 nunc dicenti. 5 clamabo. 6 postquam bellum iam coeptum erat. 7 bello. 8 ego nulla. 9 sponte ac cum consilio.

ret [10], tamen me, antequam vidit, reip. reddidit [11]: qui ad me ex Aegypto literas misit, vt essem idem, qui fuissem [12]: qui cum ipse imperator in toto imperio populi R. vnus esset [13], esse [14] me alterum passus est [15]: a quo [16], hoc ipso [17] C. Pansa mihi nuncium perferente, concessos fasces [18] laureatos [19] tenui [20], quoad [21] tenendos putaui: qui mihi tum [22] denique se salutem putauit dare, si eam nullis spoliatam ornamentis [23] dedisset. Vide, quaeso, Tubero, vt [24], qui de meo facto non dubitem [25] dicere, de [26] Ligarii non audeam confiteri. Atque haec propterea de me dixi, vt mihi Tubero, cum de se [27] eadem [28] dicerem, ignosceret [29], cuius ego industriae, gloriaeque faueo [30], vel propter propinquam cognationem, vel quod eius ingenio, studiisque delector [31], vel quod laudem adolescentis propinqui existimo etiam ad meum aliquem fructum [32] redundare [33]. Sed hoc quaero [34], quis putet esse [35] crimen, fuisse in Africa Ligarium? nem-

10 etsi haec omnia mea facta sciebat. 11 restituit in pristinam dignitatem. 12 vt eosdem honores reciperem, quos olim habuissem. 13 solus. 14 tamen & essem ego & appellarer alter Imperator. 15 concessit, siuit, permisit. 16 Caesare. 17 dum hic ipse praesens Pansa nuncium hoc ad me tulit. 18 insignia Consularis officii. 19 triumphales. 20 obtinui. 21 quamdiu. 22 hac ratione. 23 honoribus pristinis. 24 quomodo ego, Ironia. 25 verear. 26 facto. 27 Tuberone. 28 idem factum narrarem. 29 non irasceretur. 30 non inuideo, libenter video, Tuberonem & diligentem esse & gloriae cupidum. 31 gaudium capio. 32 vtilitatem, commodum. 33 peruenire. 34 interrogo, scire cupio. 35 quod Ligarius fuerit.

36 pu-

nempe is [36], qui & ipse in eadem Africa esse voluit, & prohibitum se a Ligario queritur, & certe contra ipsum Caesarem est congressus [37] armatus. Quid enim, Tubero, districtus [38] ille tuus in acie [39] Pharsalica gladius agebat? cuius latus [40] ille mucro petebat [41]? qui sensus [42] erat armorum tuorum? quae tua mens? oculi? manus? ardor animi? quid cupiebas? quid optabas? Nimis vrgeo [43]: commoueri [44] videtur adolescens [45]: ad me reuertar: iisdem in armis fui [46].

36 putat fuisse crimen. 37 pugnauit. 38 nudus, e vagina eductus. 39 in qua victus est Pompeius. 40 nisi Caesaris? 41 ferire, pungere, perfodere cupiebat. 42 scopus, intentio. 43 plura fortasis dico, quam necesse est. 44 contremiscere. 45 Tubero accusator. 46 dum secutus sum Pompeium.

CAPVT IV.

Quid autem aliud egimus, Tubero, nisi, vt, quod hic [1] potest, nos [2] possemus? Quorum igitur impunitas, Caesar, tuae clementiae laus est, eorum ipsorum ad crudelitatem te acuet oratio [3]? Atque in hac causa nonnihil [4] equidem, Tubero, etiam tuam, sed multo magis patris tui prudentiam desidero [5]: quod homo cum ingenio, tum etiam doctrina excellens, genus hoc causae quod esset [6], non viderit

1 Caesar. 2 qui steterimus a partibus Pompeii. 3 constructio & sensus est: an vero Oratio eorum acuet & instigabit te, Caesar, ad crudelitatem, quibus clementiam tuam cum summa tua laude demonstrasti? 4 quodammodo. 5 requiro. 6 quale esset.

7 ex-

rit [7]. Nam, si vidisset [8], quouis [9], profecto, quam illo modo, a te [10] agi maluisset. Arguis [11] furentem; non est satis. Accusas eum, qui causam habet, aut, vt ego dico, meliorem, quam tu: aut, vt tu vis, parem [12]. Haec admirabilia sunt, sed prodigio [13] simile est, quod dicam. Non habet eam vim [14] ista accusatio, vt Q. Ligarius condemnetur, sed vt necetur. Hoc [15] egit ciuis Romanus ante te nemo. Externi [16] illi sunt mores: vsque ad sanguinem incitari [17] solet odium aut leuium [18] Graecorum, aut immanium [19] barbarorum. Nam quid aliud agis? vt Romae ne sit [20]? vt domo careat [21]? ne cum optimis fratribus, ne cum hoc T. Broccho, auunculo [22] suo, ne cum eius filio consobrino [23] suo, ne nobiscum viuat? ne sit in patria? num [24] est? num potest magis carere his omnibus, quam caret? Italia prohibetur [25], exsulat: Non tu ergo hunc [26] patria priuare, qua caret, sed vita, vis [27]. At illud [28] ne apud eum

---

7 expenderit. 8 expendisset hoc genus caussae. 9 quouis alio modo. 10 Tuberone filio suo. 11 accusas Ligarium, qui tamen fatetur suum crimen. 12 qui pari in culpa tecum est. 13 miraculo, monstro, simile, prorsus incredibile. 14 intentionem, voluntatem. 15 tale quid. 16 barbari, non ciuiles, non Romani. 17 incendi, instigari. 18 *leichtsinnig*. 19 crudelium. 20 an vero hoc agis & intendis, vt Romae Ligarius non sit? 21 exul sit. 22 fratre matris. 23 consobrini sunt duarum sororum filii. 24 estne vero Ligarius iam in patria? 25 non licet ipsi in Italiam venire. 26 Ligarium. 27 intendis, cupis. 28 tam crudelem occasionem.

29 Syl-

um quidem dictatorem [29], qui omnes, quos oderat, morte multabat, quisquam egit isto modo. Ipse [30] iubebat occidi, nullo postulante: praemiis [31] etiam inuitabat [32], quae tamen crudelitas ab hoc eodem [33] aliquot annis post, quem tu nunc crudelem esse vis [34], vindicata est [35].

29 Syllam summum gubernatorem reipublicae Romanae. 30 Sylla, non alius vero ipsum persuadebat ad caedes. 31 proscriptione & venditione bonorum, quae illis dabantur, qui proscriptos & exules interfecerant. 32 adiiciebat ad interficiendum proscriptos. 33 I. Caesare. 34 cupis. 35 punita, castigata.

CAPVT V.

Ego vero istud [1] non postulo, inquies [2]. Ita me hercule [3] existimo, Tubero. Noui enim te, noui patrem, noui domum, nomenque vestrum: studia [4] denique generis [5], ac familiae vestrae, virtutis, humanitatis, doctrinae, plurimarum artium atque optimarum, nota sunt mihi omnia. Itaque certo scio, vos non petere [6] sanguinem: sed [7] parum attenditis. Res enim eo spectat [8], vt ea [9] poena, in qua adhuc Q. Ligarius sit, non videaminini esse contenti. Quae est [10] igitur alia, praeter mortem? Si enim in exilio est, sicuti est, quid amplius postulatis? an, ne ignoscatur [11]? Hoc vero multo

1 Vt Ligarius occidatur. 2 tu Tubero. 3 profecto. 4 mores, exempla. 5 gentis, familiae. 6 postulare. 7 sed vos tractatis rem inconsiderate, & parum prudenter. 8 totus orationis vestrae scopus videtur esse. 9 cum ea poena exilii. 10 quaenam igitur alia poena supereſt. 11 an id forte postulatis, vt Caesar Ligario non ignoscat.

to acerbius [12], multoque est durius. Quod [13] nos domi [14] petimus, precibus & lacrymis, prostrati ad pedes [15], non tam nostrae causae sidentes, quam huius [16] humanitati: id ne impetremus, pugnabis [17]? & in nostrum fletum irrumpes [18]? & nos iacentes [19] ad pedes, supplicum voce prohibebis [20]? Si, cum [21] hoc domi faceremus, quod & fecimus, &, vt spero, non frustra fecimus, tu derepente [22] irrupisses, & clamare coepisses: CAESAR, CAVE IGNOSCAS [23], CAVE TE FRATRVM PRO FRATRIS SALVTE OBSECRANTIVM MISEREATVR [24]: nonne omnem humanitatem [25] exuisses [26]? quanto hoc durius [27], quod nos domi [28] petimus, id a te in foro [29] oppugnari [30]? & in tali miseria multorum perfugium misericordiae tollere [31]? Dicam plane [32], C. Caesar, quod sentio. Si in hac tanta tua fortuna lenitas [33] tanta non esset, quantam tu per te [34], per te, in-

12 Crudelius. 13 quam Caesaris clementiam. 14 Romae. 15 Caesaris. 16 Caesaris. 17 tune pugnabis & operam dabis, vt hanc clementiam non impetremus? 18 & importune turbabis nos, dum postulamus lacrymis Ligarii salutem? 19 qui iacemus, prostrati sumus. 20 tu prohibebis nos, ne supplices oremus pro Ligario? 21 quando. 22 inopinato, confestim, praeter opinionem. 23 non ignoscere. 24 noli misericors esse erga fratres Ligarii, qui obsecrant pro salute fratris sui. 25 humanos mores. 26 abiecisses. 27 crudelius est. 28 priuatim. 29 publice. 30 prohiberi, impediri. 31 & quod tu tollis perfugium misericordiae, quod solum tot miseris restat adhuc. 32 apertis verbis. 33 clementia. 34 natura tua.

35 pos-

inquam, obtines [35] (intelligo [36], quod loquar) acerbissimo luctu [37] redundaret ista victoria. Quam multi enim essent de [38] victoribus, qui te crudelem esse vellent, cum [39] etiam de victis reperiantur quam multi [40], qui [41], cum a te nemini ignosci vellent, impedirent clementiam tuam, cum etiam ii, quibus ipse ignouisti, nolint te in alios [42] esse misericordem? Quod si probare [43] Caesari possemus, in Africa Ligarium omnino non fuisse; si honesto, & misericordi [44] mendacio, saluti ciuis calamitosi consultum esse [45] vellemus: tamen hominis non esset [46], in tanto discrimine [47] & periculo ciuis, refellere & coarguere [48] nostrum mendacium? &, si esset alicuius [49], eius certe non esset [50], qui in eadem causa [51] & fortuna fuisset. Sed tamen aliud est errare Caesarem nolle [52], aliud nolle misereri. Tum [53] diceres: CAVE, CAESAR, CREDAS [54]. FVIT IN AFRICA LIGARIVS: TVLIT ARMA [55] CON-

35 possides. 36 probe scio. 37 tu certe egisses crudeliter, & victoria tua praeberet nobis materiam plurimum lugendi. 38 ex ipsis. 39 cum etiam aliqui ex victis reperiantur, qui vellent te esse crudelem. 40 essent. 41 qui impedirent. 42 erga alios. 43 affirmare, ostendere, persuadere. 44 per quod misericordia impetrari posset. 45 consulere, perspicere. 46 tamen hoc repugnaret humanis moribus. 47 periculo. 48 refutare. 49 si imo homo quispiam id facere deberet. 50 tamen & minimum ille hoc facere non deberet. 51 Pompeiana. 52 aliud est, Caesarem nolle. 53 tunc, si errare Caesar vellet, & credere, Ligarium in Africa non fuisse. 54 noli credere.

[55]CONTRA TE. Nunc quid dicis? CAVE IGNOSGAS[56]. Haec nec hominis [57], nec ad hominem[58] vox[59] est: qua[60] qui apud te, C. Caesar vtetur, suam [61] citius abiiciet humanitatem, quam extorquebit [62] tuam [63].

55 militauit, gessit bellum. 56 noli credere. 57 non est vox humana, vel homine digna. 58 qui misericors esse debet, non crudelis. 59 sermo, oratio. 60 vere. 61 in suum. 62 ex animo euellet. 63 misericordiam.

CAPVT VI.

Ac primus aditus [1], & postulatio Tuberonis haec, vt opinor, fuit, velle se de Q. Ligarii scelere dicere. Non dubito, quin [2] admiratus sis, vel quod de nullo alio quisquam [3], vel quod is, qui in eadem causa fuisset, vel quidnam noui facinoris afferret. Scelus tu illud [4] vocas, Tubero? cur? isto enim nomine illa adhuc causa caruit [5]: alii errorem appellant: alii timorem: qui durius [6], spem, cupiditatem, odium, pertinaciam: qui grauissime, temeritatem: scelus, praeter te adhuc nemo [7]. Ac mihi quidem, si proprium & verum nomen nostri mali [8] quaeratur [9], fatalis [10] quaedam calamitas incidisse videtur, & improuidas hominum mentes occupauisse: vt

1 Propositio. 2 quin tu Caesar. 3 quod nemo alium accusaret, praeterquam hic Tubero Ligarium. 4 quod facit Ligarius. 5 nemo autem hactenus scelus appellauit factum Ligarii. 6 illi qui durum nomen imponunt huic facto, appellant illud spem &c. 7 appellauit. 8 infortunium. 9 postulatur. 10 a fato excitata, necessaria.

11 a qua-

vt nemo mirari debeat, humana consilia diuina [11] necessitate esse superata. Liceat esse miseros [12], quanquam hoc victore [13] esse non possumus [14]. Sed non loquor de nobis: de illis loquor, qui occiderunt [15]. Fuerint [16] cupidi, fuerint irati, fuerint pertinaces: sceleris vero crimine, furoris, parricidii, liceat Pompeio mortuo, liceat multis aliis carere [17]. Quando hoc [18] quisquam ex te, Caesar, audiuit, aut tua quid aliud arma voluerunt, nisi a te [19] contumeliam propulsare [20]? quid [21] egit tuus ille inuictus exercitus, nisi vt suum ius tueretur [22], & dignitatem tuam? quid [23] tu? cum [24] pacem esse cupiebas, idne agebas, vt tibi cum sceleratis, an vt cum bonis ciuibus conueniret [25]? Mihi vero, Caesar, tua in me maxima merita, tanta certe non vidrentur, si me, vt [26] sceleratum, a te conseruatum putarem. Quomodo autem tu de rep. bene meritus esses, si tot sceleratos incolumi dignitate [27] esse voluisses? Secessionem [28] tu illam existimauisti, Caesar, initio [29], non bel-

11 a quadam diuina, a diis immissa. 12 ponamus, concedamus, nos esse miseros. 13 dum Caesar nos vicit. 14 nos esse miseri. 15 mortui sunt. 16 concedamus, quod illi fuerint. 17 sed hoc oportet vt dicamus, quod a crimine sceleris, furoris, parricidii, non solum Pompeius iam mortuus, sed multi etiam alii, liberi sunt. 18 quod Pompeius commiserit scelus. 19 illatam tibi. 20 vindicare, propellere. 21 quid aliud. 22 defenderet. 23 quid porro dicam? 24 dum. 25 pacem faceres. 26 tanquam. 27 saluos, incolumes, conseruatos. 28 separationem ciuium in duas partes & factiones. 29 in principio.

bellum: non hostile odium, sed ciuile [30] dissidium [31], vtrisque [32] cupientibus remp. saluam, sed partim consiliis, partim studiis [33] a communi vtilitate aberrantibus. Principum [34] dignitas erat pene par: non par fortasse eorum, qui sequebantur [35]: causa tum [36] dubia, quod [37] erat aliquid in vtraque parte, quod probari [38] posset: nunc melior certe ea [39] iudicanda est, quam etiam dii adiuuerunt [40]. Cognita [41] vero clementia tua, quis non eam victoriam probet [42], in qua occiderit [43] nemo, nisi armatus [44]?

30 ciulum, 31 discordiam. 32 dum vtraque pars cupiebat conseruare rempublicam. 33 fauore partium. 34 Pompeii ac Caesaris. 35 sed fortasse illi non erant pares dignitate, qui Caesarem & Pompeium sequebantur. 36 praeterea erat. 37 quoniam. 38 laudari. 39 causa Caesaris. 40 qui victoriam Caesari dederunt. 41 & postquam igitur cognouimus & vidimus tuam clementiam. 42 laudet. 43 perierit. 44 ille tantum, qui in praelio contra te pugnauit.

CAPVT VII.

Sed, vt omittam [1] communem causam, veniamus ad nostram [2]: vtrum [3] tandem existimas, facilius fuisse, Tubero, Ligario ex Africa exire, an [4] vobis in Africam non venire? Poteramusne [5], inquis, cum se-

1 Desinam dicere de bello ciuili, quae communis omnium causa est. 2 ad causam Ligarii. 3 quodnam ex duobus. 4 an fuit vobis facilius? 5 in Africam venire.

senatus censuisset [6]? Si me consulis [7], nullo modo [8]. Sed tamen Ligarium senatus idem legauerat [9]. Atque ille eo tempore paruit [10], cum parere senatui [11] necesse erat: vos tum [12] paruistis, cum [13] paruit [14] nemo, qui noluit [15]. Reprehendo [16] igitur? minime vero. Neque [17] enim licuit aliter vestro generi, nomini, familiae, disciplinae [18]: sed hoc non concedo, vt, quibus rebus gloriemini in vobis, easdem [19] in aliis reprehendatis. Tuberonis sors conjecta est [20] ex S. C. cum ipse non adesset, morbo etiam impediretur: statuerat [21] se excusare. Haec ego noui [22] propter omnes necessitates [23], quae mihi sunt cum L. Tuberone: domi vna eruditi [24], militiae contubernales [25], post affines, in omni denique vita familiares. Magnum etiam vinculum [26], quod iisdem [27] studiis semper vsi sumus. Scio igitur, Tuberonem domi manere voluisse. Sed, ita quidam [28] aiebat, ita reip.

6 ita iussisset. 7 interrogas, in consilium adhibes. 8 hoc plane non facere poteratis. 9 in prouinciam miserat. 10 mandata Senatus obseruauit. 11 cuius summa auctoritas erat ante bellum ciuile. 12 illo tempore. 13 quo tempore. 14 Senatui. 15 obedire. 16 an vero putas, quod ego reprehendam, vos Senatui paruisse? 17 vos enim non potuistis aliter facere propter vestrum genus, nomen, &c. 18 moribus vestris, praeceptis & institutis, secundum quae vos geritis. 19 res. 20 per fortitionem missus est Tubero in prouinciam ex Senatus Consulto vel mandato. 21 constituerat. 22 scio. 23 amicitias, conuersationem. 24 ego & Tubero simul fuimus in litteris instructi. 25 socii. 26 amicitiae nostrae est. 27 semper inter nos fuit vna voluntas. 28 Cato.

reip. sanctissimum nomen opponebat [29], vt etiamsi aliter sentiret, verborum [30] tamen ipsorum pondus [31] sustinere [32] non posset [33]. Cessit [34] auctoritati amplissimi viri [35], vel potius paruit. Vna [36] est profectus cum iis [37], quorum [38] erat vna causa: tardius iter fecit. Itaque in Africam venit iam occupatam [39]. Hinc in Ligarium crimen [40] oritur vel ira potius. Nam, si crimen est vllum, voluisse [41]: non minus magnum [42] est, vos [43] Africam, omnium prouinciarum arcem [44], natam ad bellum contra hanc vrbem [45] gerendum, obtinere voluisse, quam aliquem se maluisse [46]: atque is tamen aliquis Ligarius non fuit. Varus imperium se habere dicebat: fasces [47] certe habebat. Sed, quoquo modo sese illud habet, haec querela vestra, Tubero, quid valet [48]? RECEPTI [49] IN PROVINCIAM NON SV-

29 praetexebat, cum Tuberonem vrgeret & persuadere vellet, vt in prouinciam proficisceretur. 30 quibus ipsum persuadere volebat Cato. 31 vim 32 ferre diutius. 33 & ita tandem se persuaderi passus fuerit. 34 persuaderi se passus est. 35 Pompeii. 36 simul. 37 reliquis prouinciarum praefectis. 38 qui omnes iussi erant a Pompeio & Senatu in prouincias ire. 39 a P. Accio Varo, non a Ligario. 40 accusatio. 41 quod quis voluntatem & intentionem habuit. 42 crimen. 43 voluisse, quod vos voluistis. 44 perfugium. 45 Romam. 46 quod aliquis alius maluit pro se obtinere Africam. 47 insignia praefecturae & imperii. 48 quem vsum habet? quem scopum habet, quid vult illa sibi? 49 vos equidem respondetis, recepti &c.

50 quid

SVMVS. Quid [50] si essetis [51]? Caesarine eam tradituri fuissetis, an [52] contra eum retenturi?

50 quid futurum fuisset. 51 recepti. 52 fuissetis eam prouinciam.

CAPVT VIII.

Vide, quid licentiae [1], Caesar, nobis tua liberalitas det, vel potius audaciae [2]. Si responderit Tubero, Africam, quo [3] senatus eum sorsque miserat, tibi [4] patrem suum tradituram fuisse: non dubitabo [5] apud ipsum te, cuius id eum facere interfuit [6], grauissimis verbis eius consilium reprehendere [7]. Non enim si tibi ea res [8] grata [9] fuisset, esset etiam probata [10]. Sed iam hoc totum omitto [11], non tam vt ne offendam tuas patientissimas aures, quam [12] ne Tubero, quod nunquam cogitauit [13], facturus fuisse [14] videatur. Veniebatis igitur in Africam prouinciam, vnam ex omnibus huic victoriae maxime infestam [15], in qua erat rex [16] potentissimus, inimicus huic causae [17], aliena voluntas [18], conuentus [19] firmi atque magni. Quaero, quid facturi fuissetis? Quan-

1 Quantam licentiam dicendi. 2 quantam audaciam dicendi. 3 in quam Africam. 4 Caesari. 5 verebor. 6 cuius summa vtilitas fuit, si Tuberonis pater prouinciam tradidisset. 7 castigare, carpere. 8 haec proditio prouinciae. 9 iucunda. 10 laudata. 11 de hoc non loquar. 12 quam ideo. 13 voluit facere. 14 facere voluisse. 15 quae sola fere ex omnibus prouinciis inimicissima fuit Caesari, & eius victoriis obstitit. 16 Iuba Rex Numidiae, Pompeii amicus. 17 Caesaris. 18 odium erga Caesarem. 19 in ea quoque Prouincia, conuentus sociorum agebantur, qui in magna erant potentia.

Quanquam, quid facturi fueritis, dubitem [20], cum videam, quid feceritis? Prohibiti estis [21] in provincia vestra pedem ponere, & prohibiti, vt perhibetis [22] summa cum iniuria. Quomodo id tulistis [23]? acceptae iniuriae querelam ad quem detulistis? nempe ad eum, cuius auctoritatem secuti [24] in societatem belli veneratis [25]. Quod si [26] Caesaris causa in prouinciam veniebatis, ad eum profecto excluſi prouincia [27] venissetis. Venistis ad Pompeium. Quae est [28] ergo apud Caesarem querela, cum [29] eum accusatis, a quo queramini vos prohibitos contra Caesarem bellum gerere? Atque in hoc [30] quidem vel cum mendacio, si vultis, gloriari per me licet [31], vos prouinciam fuisse Caesari tradituros, etiam si a Varo, & quibusdam aliis prohibiti essetis. Ego autem confitebor culpam esse Ligarii, qui vos tantae laudis occasione priuauerit [32].

20 quid opus est vt dubitem. 21 impediri. 22 dicitis. 23 accepistis. 24 vos, qui eratis secuti. 25 eratis eius socii in bello. 26 si vero. 27 vos, cum non essetis admissi in prouinciam. 28 quid opus ergo est, vt querelam deferatis ad Caesarem. 29 dum, quando. 30 hac parte. 31 per me licet, per me potestis gloriari etiam cum mendacio, si vultis, vos tradere voluisse Caesari prouinciam; quod tamen falsum est. 32 qui vobis eripuerit occasionem tantam laudem adipiscendi.

CAPVT IX.

Sed vide, quaeso, C. Caesar, constantiam ornatissimi [1] viri, L. Tuberonis: quam ego, quamuis ipse

1 Ironia: ornatus dicitur, qui egregio aliquo munere functus est.

2 lau-

ipse probauerim [2], vt probo, tamen non commemorarem, nisi [3] a te cognouissem in primis eam virtutem solere laudari. Quae fuit igitur vnquam in vllo homine tanta [4] constantia? Constantiam dico? nescio, an melius patientiam possem dicere. Quotus enim istud quisque feciſſet, vt, a quibus [5] in dissensione ciuili non esset receptus, esſetque etiam cum crudelitate [6] reiectus, ad eas ipsas partes rediret? Magni cuiusdam animi, atque eius viri est [7], quem de suscepta [8] causa, propositaque sententia, nulla contumelia, nulla vis, nullum periculum posset depellere [9]. Vt enim [10] cetera paria Tuberoni cum Varo fuissent, honos, nobilitas, splendor, ingenium, quae nequaquam fuerunt [11]: hoc certe praecipuum Tuberonis [12] fuit, quod iusto [13] cum imperio ex S. C. [14] in prouinciam suam venerat. Hinc prohibitus [15] non ad Caesarem [16], ne iratus [17]: non domum [18], ne iners [19]: non [20] aliquam in regionem, ne condemnare causam

2 laudauerim. 3 nisi cognouissem, ac dudum scirem. 4 an vero vnquam in vllo homine tanta constantia fuit? 5 partibus. 6 maxima eum ignominia. 7 hoc magnum animum & talem virum decet. 8 semel suscepta. 9 dehortari, dimouere. 10 ponamus enim, quod Tubero cum Varo in omnibus par fuerit. 11 quae tamen omnia paria inter ambos non fuerunt. 12 in Tuberone. 13 rite & iustis modis impetrato. 14 iuxta Senatus Consultum. 15 cum vero impediretur, ne in prouinciam posset pedem ponere. 16 venit. 17 ne videretur esse iratus Pompeio. 18 non Romam rediit. 19 ne videretur nihil feciſſe. 20 non venit.

sam [21] illam, quam secutus esset, videretur: in [22] Macedoniam, ad Cn. Pompeii castra venit, in eam ipsum causam [23], a qua erat reiectus cum iniuria. Quid [24]? cum ista res [25] nihil commouisset eius [26] animum, ad quem [27] veneratis: languidiore, credo, studio in causa fuistis [28]: tantummodo in praesidiis [29] eratis: animi vero a causa [30] abhorrebant. An, vt fit in ciuilibus bellis, nec in vobis magis, quam in reliquis, omnes vincendi studio tenebamur [31]? Pacis equidem semper auctor [32] fui: sed tum [33] sero, erat enim amentis [34], cum aciem [35] videres, pacem cogitare. Omnes, inquam, vincere volebamus: tu [36] certe praecipue, qui in eum locum [37] venisses, vbi [38] tibi esset [39] pereundum, nisi vicisses: quanquam, vt nunc se res habet [40], non dubito, quin hanc salutem [41] anteponas illi victoriae [42].

---

21 Pompeii. 22 sed in. 23 partes. 24 quid porro dicam. 25 illa querela Tuberonis de prohibitione ab Africa. 26 Pompeii. 27 in cuius castra. 28 inde credo & persuadeor, quod fauor vester erga causam Pompeii plurimum fuerit imminutus. 29 in custodia in vrbe Dytrachio, ad quam Caesar venit. 30 Pompeiana. 31 annon omnes volebamus vincere, sicuti fieri solet in bellis ciuilibus, dum vos non minus vincendi cupiditatem habuistis, quam reliqui habuerunt. 32 suasor. 33 illo tempore. 34 stultissimi hominis hoc erat. 35 praesentem pugnam. 36 volebas vincere Caesar. 37 conditionem, statum, vel in campos Pharsalicos. 38 in quo. 39 fuisset. 40 quemadmodum nunc res comparata est. 41 fortunam, clementiam, victoriam. 42 Pompeii victoriae, quae dubio procul crudelis & tristis fuisset.

CAPVT

CAPVT X.

Haec ego non dicerem, Tubero, si aut vos constantiae vestrae, aut Caesarem beneficii sui poeniteret. Nunc quaero, vtrum vestras iniurias, an [1] reip. persequamini [2]? si reipublicae [3], quid de vestra in ea causa [4] perseuerantia respondebitis? si [5] vestras; videte, ne erretis, qui Caesarem vestris inimicis iratum fore putetis, cum [6] ignouerit suis [7]. Itaque num tibi videor, Caesar, in causa Ligarii occupatus esse [8]? num [9] de eius facto [10] dicere? quidquid dixi, ad vnam summam referri volo vel humanitatis, vel clementiae, vel misericordiae tuae. Causas, Caesar, egi multas, & quidem tecum [11], dum te in foro tenuit ratio honorum tuorum [12]: certe nunquam hoc modo [13]: Ignoscite, iudices: erravit: lapsus est: non putauit: si vnquam posthac [14]. ad parentem [15] sic agi solet, ad iudices [16]: Non fecit, non cogitauit, falsi testes [17], fictum crimen [18]. Dic, te, Caesar, de facto Li-

1 An iniurias. 2 velitis de iis conqueri. 3 si persequi vultis iniurias reipublicae. 4 Pompeii. 5 si persequi vultis vestras iniurias. 6 cum tamen. 7 inimicis. 8 multa dicere. 9 num videor tibi. 10 delicto. 11 qui etiam, tanquam Orator, causas egisti olim. 12 dum necesse fuit propter honores & magistratus, quos gessisti, vt in foro versareris. 13 egi causas pro aliquo reo, vt dixerim: Ignoscite. 14 si vnquam posthac similem errorem committet, tunc potestis in illum animaduertere. 15 qui errantibus liberis facile ignoscit, sic dici solet. 16 ita dicere solemus. 17 sunt. 18 accusatio est.

Ligarii iudicem esse: quibus in praesidiis fuerit [19], quaere [20]. Taceo [21]: ne haec quidem colligo [22], quae fortasse valerent [23] etiam apud iudicem. Legatus [24] ante bellum profectus, relictus in pace, bello oppressus, in eo non acerbus [25]: tum [26] etiam totus animo & studio [27] tutus [28]. Ad iudicem sic agi solet: sed ego ad parentem [29] loquor. Erraui, temere feci [30], poenitet: ad clementiam tuam confugio: delicti veniam peto, vt ignoscas, oro: si nemo impetrauit, arroganter [31]: si plurimi [32], tu idem [33] fer opem, qui spem [34] dedisti. An sperandi [35] Ligario causa non sit, cum mihi apud te sit locus [36] etiam pro altero deprecandi [37]? Quanquam neque in hac oratione spes est posita causae, nec in eorum studiis [38], qui a te pro Ligario petunt [39], tui [40] necessarii.

19 quem locum defenderit contra te. 20 interroga me. 21 de hac re ne verbulum quidem proferam, & per hoc meum silentium fatebor culpam Ligarii ea in re. 22 commemorabo. 23 excusare possent reum. 24 ita enim dicere possem pro Ligario ad iudicem: Legatus est profectus &c. 25 in bello se non gessit crudelem. 26 praeteream. 27 fauore. 28 fuit, partes tuas, Caesar, tenuit. 29 ad te, tanquam ad patrem patriae communem. 30 imprudenter, stulte. 31 equidem arroganter facio & veniam peto, si nemo hactenus eam impetrauit a te. 32 si vero multi alii veniam a te impetrarunt. 33 ipse porro. 34 spem veniae. 35 veniam. 36 occasio, libertas. 37 intercedendi, veniam rogandi, spes causae bonae. 38 fauore. 39 intercedunt. 40 & qui sunt tui cognati & amici.

CAPVT

CAPVT XI.

Vidi enim, & cognoui, quid maxime spectares, cum pro alicuius salute multi laborarent [1]: causas apud te rogantium gratiores esse [2], quam vultus: neque spectare, quam tuus esset necessarius is, qui te oraret: sed quam illius, pro quo laboraret [3]. Itaque tribuis [4] tu quidem tuis [5] ita multa, vt mihi beatiores illi esse videantur interdum, qui tua liberalitate fruuntur, quam tu ipse, qui illis tam multa concedis. Sed video tamen, apud te causas [6], vt dixi, rogantium valere plus, quam preces: ab iisque te moueri [7] maxime, quorum iustissimum dolorem videas in petendo. In Q. Ligario conseruando, multis tu quidem gratum [8] facies necessariis tuis: sed hoc, quaeso, considera, quod soles [9]. Possum fortissimos viros, Sabinos, tibi probatissimos [10], totumque agrum [11] Sabinum, florem [12] Italiae, ac robur reip. proponere [13], nosti optime homines: animaduerte [14] horum omnium moestitiam, & dolorem: huius T. Brocchi, de

1 Multis precibus intercederent. 2 quod gratiores scilicet sint causae, ob quas petunt, quam vultus tristes & submissionem indicantes. 3 & te non id spectare, quam arcta cognatione ille sit tibi coniunctus, qui pro alio rogat, sed id potius, quam arcte coniunctus sit reus illis, qui pro ipso rogant. 4 concedis, *zu gefallen thun.* 5 amicis & necessariis. 6 quae a rogantibus adferuntur. 7 persuaderi ad clemenriam. 8 gratiam, iucundam rem. 9 considerare. 10 quorum fidem & integritatem nouisti. 11 prouinciam, tractum. 12 pulcerrimam partem. 13 huc adducere, qui omnes pro Ligario rogabunt. 14 considera.

15 pro-

de quo non dubito [15] quid existimes, lacrymas, squaloremque [16] ipsius, & filii vides. Quid de fratribus [17] dicam? noli, Caesar, putare, de vnius capite [18] nos agere. Aut tres tibi Ligarii retinendi in ciuitate sunt, aut tres ex ciuitate exterminandi [19], quoduis exilium his est optatius [20], quam patria, quam domus, quam dii penates, vno [21] illo exsulante. Si [22] fraterne, si pie [23], si cum dolore faciunt, moueant te horum lacrymae, moveat pietas, moueat germanitas [24]: valeat tua vox [25] illa, quae vicit [26]. Te enim dicere audiebamus: Nos [27], omnes aduersarios putare, nisi [28] qui nobiscum essent [29]: te, omnes [30], qui contra te non essent, tuos. Videsne igitur hunc splendorem [31], omnem hanc Brocchorum domum [32], hunc L. Marcium, C. Caesetium, L. Corfidium, hosce omnes equites Rom. qui adsunt veste mutata [33] non solum notos tibi, verum etiam probatos [34] viros, tecum [35] fuisse? Atque his maxime ira-

15 probe scio. 16 sordidas vestes, promissam barbam, ac capillos promissos. 17 Ligarii. 18 vita. 19 eiiciendi. 20 charius. 21 si solus ille noster Ligarius in exilio erit. 22 dum igitur. 23 vt decet fratres, qui fratrem suum amant. 24 quod germani fratres sunt. 25 oratio. 26 hostem, dum dixisti, ne quis ciuem occideret. 27 qui eramus a partibus Pompeii. 28 praeter eos. 29 a partibus nostris starent. 30 Audiuimus autem, te putare omnes eos tuos esse amicos. 31 hos splendidos equites Romanos. 32 familiam totam. 33 lugubri, sordida. 34 laudatos, fideles. 35 a partibus tuis stetisse.

iraſcebamur [36], hos requirebamus, & his nonnulli etiam minabantur. Conſerua igitur tuis [37] ſuos: vt, quemadmodum certa [38], quae dicta ſunt a te, ſic hoc veriſſimum reperiatur. Quod ſi penitus perſpicere poſſes concordiam Ligariorum, omnes fratres tecum iudicares fuiſſe. An poteſt quisquam dubitare, quin, ſi Q. Ligarius in Italia eſſe potuiſſet, in eadem ſententia futurus fuerit [39], in qua fratres fuerunt? quis eſt [40], qui horum [41] conſenſum [42] conſpirantem, & pene conflatum [43], in hac prope aequalitate [44] fraterna non nouerit? qui [45] hoc non ſentiat, quiduis prius futurum fuiſſe, quam vt hi fratres diuerſas ſententias, fortunasque [46] ſequerentur? Voluntate [47] igitur omnes tecum fuerunt: tempeſtate [48] abreptus eſt vnus [49]: qui ſi [50] conſilio [51] id feciſſet [52]: eſſet [53] eorum ſimilis, quos tu tamen ſaluos eſſe voluiſti.

---

36 nos qui a partibus Pompeii eramus, iraſcebamur his equitibus, quoniam te, Caeſar, ſequebantur. 37 amicis. 38 veriſſima reperta ſunt. 39 & a partibus tuis ſteterit. 40 nemo eſt. 41 fratrum Ligariorum. 42 vnanimitatem. 43 ex pluribus partibus veluti in vnum corpus redactum. 44 qui aequales ſibi inuicem ſunt honoribus, aetate, dignitate &c. 45 quis eſt, qui. 46 partes, cauſſas. 47 quoad voluntatem. 48 per caſum aliquem inopinatum, & per vim belli. 49 ex his frattibus. 50 etſi. 51 ſtudio praemeditato. 52 Pompeii partes ſeeutus fuiſſet. 53 ſaltim eſſe his ſimilis, qui etiam contra te fuerunt, & tamen ſunt a te conſeruati.

CAPVT

CAPVT XII.

Sed ierit [1] ad bellum: discesserit non a te solum, verum etiam a fratribus: hi te orant tui. Equidem, cum tuis omnibus negotiis [2] interessem, memoria teneo [3], qualis [4] T. Ligarius, quaestor vrbanus [5], fuerit erga te [6], & dignitatem tuam. Sed parum est me hoc meminisse, spero etiam te, qui obliuisci nihil soles, nisi iniurias, quoniam hoc est animi, quoniam etiam ingenii tui [7], te aliquid de huius illo quaestoris officio cogitantem, etiam de aliis quibusdam quaestoribus reminiscentem recordari. Hic igitur T. Ligarius, qui tum nihil egit aliud (neque enim haec [8] diuinabat [9]) nisi [10], vt tu eum studiosum [11], & bonum virum iudicares, nunc a te supplex fratris salutem petit, quam [12] huius [13] admonitus [14] officio [15] cum [16] vtrisque his [17] dederis, tres fratres optimos & integerrimos, non solum sibi ipsos, neque [18] his tot ac talibus viris, neque nobis necessariis suis, sed etiam reip. condonaueris. Fac igitur, quod de homine nobilissimo & clarissimo, M. Marcello, fecisti nuper in curia, nunc idem [19] in foro de optimis & huic [20] omni frequentiae probatissimis fratribus. Vt

1 Ponamus, quod Ligarius ierit ad bellum, & quod dissenserit. 2 actionibus, rebus gestis. 3 recordor. 4 quam fauens & beneuolus. 5 Vrbis Romae. 6 te recordari cogitantem aliquid &c. 7 quoniam haec obliuio iniuriarum proprie spectat ad magnitudinem animi tui. 8 futura. 9 coniicere poterat. 10 nisi id. 11 amantem. 12 salutem. 13 Quaestoris Ligarii. 14 rogatus. 15 tibi praestito. 16 quando. 17 fratribus Ligarii. 18 non solum. 19 eandem clementiam demonstrat. 20 & qui apud omnes huic praesen-

Vt conceſſiſti [21] illum [22] ſenatui, ſic da hunc [23] populo: cuius voluntatem cariſſimam ſemper habuiſti: & ſi ille [24] dies tibi glorioſiſſimus, populo Rom. gratiſſimus fuit: noli obſecro, dubitare [25], C. Caeſar, ſimilem illi [26] gloriae laudem quam ſaepiſſime quaerere. Nihil eſt enim tam populare [27], quam bonitas: nulla de virtutibus tuis plurimis nec admirabilior, nec gratior miſericordia [28] eſt. Homines enim ad deos nulla re [29] propius accedunt, quam ſalutem hominibus dando [30]. Nihil habet nec fortuna [31] tua maius, quam vt poſſis [32]: nec natura [33] tua melius, quam vt velis conſeruare quam plurimos. Longiorem orationem cauſa forſitan poſtulat, tua certe natura breuiorem. Quare, cum vtilius eſſe arbitrer te ipſum [34], quam aut me, aut quemquam, loqui tecum [35], finem [36] iam faciam, tantum [37] te ipſum admonebo, ſi illi [38] abſenti ſalutem dederis, praeſentibus his [39] omnibus te daturum [40].

ſentes in ſumma laude ſunt. 21 reſtitui. 22 M. Marcellum. 23 Ligarium. 24 quo Marcellum reſtituiſti. 25 velis. 26 ſuperiori. 27 populo gratum & iucundum. 28 quam miſericordia. 29 per nullam aliam rem. 30 ſiſtant. 31 ſtatus fortunatus. 32 ſeruare plurimos. 33 ad miſericordiam procliuis. 34 potius, quam me &c. 35 te ipſum apud te meditari. 36 orationis, dicendi. 37 hoc ſolummodo adhuc. 38 Ligario. 39 qui pro Ligario deprecantur. 40 eſſe ſalutem.

SENTENTIAE.

Accuſatori maxime optandum eſt, vt habeat confitentem reum.

Laus propinquorum ad noſtrum aliquem fructum redundat.

Cru-

Crudelitas est arguere fatentem.

Non est accusandus, qui causam habet meliorem quam accusator, aut certe parem.

Non est concedendum, vt, quibus rebus alii gloriantur, easdem in aliis reprehendant.

Magnum est amicitiae vinculum studiorum similitudo.

Non, si cupiam res grata est, eadem est etiam probata.

Magni cuiusdam animi est, quem de suscepta causa propositaque sententia nulla contumelia, nulla vis, nullum periculum possit depellere.

Amentis est, cum aciem videat, pacem cogitare.

Non facile irascetur aliorum inimicitiis, qui ignouerit suis.

Nihil est tam populare quam bonitas.

Homines ad DEVM nulla re propius accedunt, quam salutem hominibus dando.

Nihil habere potest, nec fortuna nostra maius, quam vt possimus, nec natura melius, quam vt velimus conseruare quam plurimos.

ORATIO IV.
quae est
PRO REGE DEIOTARO.

Argumentum Orationis pro Deiotaro.

Deiotarus Rex seu Tetrarcha Gallo-Graeciae seu Galatiae pene totius & Armeniae minoris, populo Romano amicissimus, bello ciuili cum Pom-

Pompeio esse coactus fuit, & post pugnam Pharsalicam domum se contulit & Caesarem subsidiis iuuit, cum Alexandrinis aliisqae adhuc bellum gerentem. Hoc bello finito cum Caesar per Gallo-Graeciam Romam peteret, Deiotaro ignouit, aliqua tamen regni parte mulctato. Cum deinde Caesar litteris Tarracone datis eum bene sperare & bono animo esse iussisset, paulo post huius nepos Castor & seruus Deiotari Philippus medicus accusant eum insidiarum, quod occidere Caesarem voluerit, eique semper fuerit inimicus, & copias contra eum comparauerit &c. quae omnia Cicero refutat.

Dicta est caussa Romae priuatim, praesentibus dictis accusatoribus & Deiotari Legatis, eodem fere quo superior Oratio tempore.

Genus est Judiciale, an Rex Deiotarus Caesarem voluerit interficere.

Stylus est subtilis & tota Oratio talis, qualem ipse dicit Cicero L. IX. ad famil. ep. 12.

Euentus fuit is, vt Caesar Regi reconciliaretur.

ORATIO IV.
quae est
PRO REGE DEIOTARO.

CAPVT I.

Cum in omnibus causis [1] grauioribus, C. Caesar, initio dicendi [2] commoueri [3] soleam vehementius, quam videtur vel vsus [4], vel aetas

1 *Processs-Sachen.* 2 in exordio, quando dicere incipio. 3 timidus, meticulosus esse. 4 longa exercitatio.

5 so-

tas [5] mea postulare: tum in hac causa [6] ita [7] me multa perturbant, vt, quantum [8] mea fides [9] studii [10] mihi afferat ad salutem Regis Deiotari defendendam, tantum facultatis [11] timor detrahat. Primum, dico pro capite [12] fortunisque Regis: quod ipsum etsi non iniquum est, in tuo duntaxat periculo [13]: tamen est ita inusitatum, Regem capitis reum esse [14], vt ante hoc tempus non sit auditum. Deinde eum Regem, quem ornare [15] antea cuncto cum senatu solebam, pro [16] perpetuis eius in nostram rempublicam meritis, nunc contra atrociſſimum crimen [17] cogor defendere. Accedit [18], vt accusatorum alterius crudelitate, alterius indignitate [19] perturber [20]. Crudelem Castorem [21], ne dicam [22] sceleratum & impium, qui nepos auum in discrimen [23] capitis adduxerit [24], adolescentiaeque suae terrorem intulerit ei [25], cuius senectutem tueri & tegere [26] debebat: commendationem ineuntis aetatis ab impietate & scele-

5 senecta. 6 Deiotari causſa. 7 vsque adeo, tam. 8 quantum studii. 9 data Clienti meo Deiotaro. 10 bonae voluntatis. 11 ex facultate mea. 12 vita. 13 dum tu certe, saltem, in periculo versaris. 14 regem capitis accusari. 15 laudare, beneficiis afficere. 16 ob perpetua. 17 accusationem. 18 huc referri debet porro. 19 nequitia, dum seruus Philippus regem & dominum suum accusat. 20 ad iram commoueat. 21 vnum accusatorem, cum videbam. 22 ne ipsum appellem. 23 periculum vitae. 24 accusatione sua. 25 & adhuc adolescens eum coniecerit in terrorem, cuius &c. 26 defendere ab iniuriis.

27 qui-

lere duxerit [27]: Aui [28] seruum corruptum praemiis, ad accusandum dominum impulerit, & [29] a legatorum [30] pedibus abduxerit. Fugitiui [31] autem dominum accusantis, & dominum absentem, & dominum amicissimum nostrae reipublicae, cum os [32] videbam, cum verba audiebam: non tam afflictam [33] regiam [34] conditionem [35] dolebam, quam de fortunis communibus extimescebam [36]. Nam, cum more maiorum de seruo in dominum [37], ne tormentis [38] quidem, quaeri liceat, in qua quaestione [39] dolor veram vocem [40] elicere [41] possit etiam ab inuito [42]: exortus est seruus [43], qui quem in equuleo appellare non posset, eum accuset solutus [44].

27 quique putauerit, se adolescentiam suam optime commendare posse per hoc scelus & hanc impietatem. 28 qui impulerit & persuaserit seruum aui sui Deiotari. 29 & qui seruum. 30 quos miserat Deiotarus, & a quorum pedibus stabat seruus. 31 pessimi serui. 32 faciem. 33 miseram. 34 regis Deiotari. 35 statum. 36 timui, ne alii reges in posterum a seruis suis accusarentur, si iam liceret, Deiotarum a seruo suo tam impudenter accusari. 37 vt contra dominum suum diceret testimonium. 38 per torturam, per equuleos. 39 tortura. 40 veritatem. 41 vi extorquere. 42 a seruo, qui tamen nollet prodere suum dominum. 43 tunc prodit seruus. 44 qui in libertate constitutus dominum suum accusat, quem tamen accusare non posset, etiamsi esset in equuleum positus.

CAPVT II.

Perturbat [1] me, C. Caesar, etiam illud interdum, quod tamen, cum [2] te penitus recognoui [3], timere

1 Confundit, commouet. 2 dum. 3 mores tuos & sapien-

re desino: re [4] enim iniquum est [5], sed tua [6] sapientia sit aequissimum. Nam dicere apud eum de facinore [7], contra cuius vitam consilium facinoris [8] iisse arguare [9], si per seipsum [10] consideres, graue est [11]. Nemo enim fere est, qui sui periculi iudex non sibi se aequiorem quam reo praebeat [12]. Sed tua, C. Caesar, praestans singularisque natura [13] hunc mihi metum minuit [14]. Non enim tam [15] timeo, quid tu de Rege Deiotaro, quam [16] intelligo, quid de te ceteros velis iudicare. Mouer etiam loci ipsius insolentia [17], quod tantam causam, quanta nulla vnquam in disceptatione [18] versata est [19], dico intra domesticos parietes [20], dico extra conuentum, & eam frequentiam [21], in qua oratorum studia [22] niti [23] solent: In tuis oculis, in tuo ore vultuque acquiesco [24]: te vnum [25] intueor: ad te vnum omnis mea spe-

entiam perspectam habeo. 4 si ipsam rem consideramus. 5 fas non est, vt is apud te defendatur, qui dicitur insidias struxisse tuae vitae. 6 propter & per tuam. 7 scelere aliquo. 8 insidiarum. 9 tu accuseris. 10 rem ipsam. 11 difficile est, periculo non caret. 12 qui non sit aequior erga se ipsum quam erga reum, dum iudicat de suo periculo, in quod potuisset coniici a reo. 13 quae ad benignitatem est procliuis. 14 adimis. 15 tam id. 16 id. 17 dum insolitum & inconsuetam est mihi dicere pro aliquo reo intra priuatos parietes. 18 iudicio. 19 fuit. 20 intra domum tuam. 21 multitudinem auditorum. 22 industria, contentio. 23 excitari. 24 nihil aliud respicio & veneror, quam oculos tuos &c. 25 & praeter te, nullum alium iudicem.

spectat oratio: quae mihi ad spem obtinendae [26] veritatis grauissima [27] sunt, ad [28] motum animi & omnem impetum [29] dicendi contentionemque [30] leuiora [31]. Hanc enim, C. Caesar, causam si in foro dicerem, eodem [32] audiente & disceptante te, quantam mihi alacritatem [33] populi R. concursus afferret? Quis enim ciuis ei Regi non faueret, cuius omnem aetatem [34] in populi R. bellis consumtam esse meminisset? Spectarem curiam, intuerer forum, coelum denique testarer ipsum. Sic [35], cum & Deorum immortalium & populi R. & senatus beneficia in Regem Deiotarum recordarer, nullo modo mihi deesse posset oratio [36]. Quae quoniam angustiora parietes faciunt [37], actioque causae maxime debilitatur loco [38]: Tuum est [39], Caesar, qui pro multis saepe dixisti, quid nunc mihi animi sit [40], ad te ipsum referre [41], quo facilius tum aequitas tua, tum audiendi diligentia minuat hanc perturbationem meam. Sed antequam de accusatione ipsa dico, de accusatorum [42] spe pauca dicam. Qui, cum vi-

26 defendendae. 27 praecipua. 28 ea ad. 29 vehementiam in dicendo. 30 excitationem affectuum. 31 sunt, parum facient. 32 si tu & auditor & simul iudex esses. 33 alacrem & laetum animum. 34 omne tempus vitae. 35 etiam. 36 profecto me oportere verba multa facere, sane ipsa verba mihi dicenti sucurrerent. 37 quoniam vero hi motus animi non possunt monstrari in hoc loco angusto. 38 tam angusto. 39 tu debes. 40 quam perturbatus nunc animus meus sit. 41 ipse tecum perpendere, ex te ipso iudicare. 42 eorum, qui accusant Deiotarum, Castoris & Phidippi.

videantur neque ingenio, neque vsu [43] atque exercitatione rerum valere [44], tamen ad hanc causam non sine aliqua spe & cogitatione [45] venerunt.

43 consuetudine dicendi. 44 aliquid posse. 45 spe boni euentus, & spe inuidiae periculique contra vitam Deiotari.

CAPVT III.

Iratum te [1] Regi Deiotaro fuisse non erant nescii [2]: affectum [3] illum quibusdam incommodis & detrimentis, propter [4] offensionem animi tui, meminerant, teque cum huic [5] iratum, tum sibi [6] amicum, cognouerant: cumque apud ipsum te de tuo periculo dicerent, fore putabant, vt, in exulcerato [7] animo fictum [8] crimen insideret. Quamobrem hoc nos [9] primum metu, C. Caesar, per fidem & constantiam & clementiam tuam [10], libera, ne residere [11] in te vllam partem iracundiae suspicemur. Per dexteram [12] te istam oro, quam regi Deiotaro hospes [13] hospiti [14] porrexisti: istam, inquam, dexteram non tam in bellis & in praeliis, quam in promissis & fide firmiorem [15]. Tu illius domum inire, tu vetus hospitium renouare voluisti [16]: te eius dii pena-

1 Caesarem. 2 probe sciebant. 3 sciebant etiam, te affeciſſe illum quibusdam incommodis, & eripuisse illi aliquam partem regni sui. 4 quoniam eras in illum iratus. 5 Deiotaro. 6 Castori & Phidippo. 7 iam irato, corrupto, male affecto. 8 falsa accusatio. 9 me. 10 quam imploro. 11 manere, habere. 12 manum. 13 *Gaſt.* 14 *Wirthe*, Deiotaro. 15 constantem. 16 sponte, non inuitatus a Deiotaro.

17 in

nates acceperunt: te amicum & placatum Deiotari Regis arae focique [17] viderunt. Cum [18] facile exorari, Caesar, tum [19] semel exorari soles. Nemo vnquam te placuit [20] inimicus, qui vllas resedisse [21] in te [22] simultatis [23] reliquias senserit. Quanquam cui [24] sunt inauditae cum Deiotaro querelae tuae? nunquam tu illum accusauisti, vt hostem, sed vt amici officio parum functum [25], quod [26] propensior in [27] Cn. Pompeii amicitiam fuisset, quam in tuam. Cui tamen ipsi Regi veniam te daturum fuisse dicebas, si [28] cum auxilia Pompeio, vel si etiam filium [29] misisset, ipse tamen excusatione aetatis vsus esset [30]. Itaque cum maximis eum rebus [31] liberares, perparuam amicitiae [32] culpam relinquebas. Itaque non solum in eum non animaduertisti, sed omni metu liberasti, hospitem agnouisti, regem reliquisti. Neque enim ille odio [33] tui progressus [34], sed errore communi [35] lapsus est [36]. Is Rex, quem Senatus hoc [37] nomine saepe honorificentissimis decretis appellavis-

17 in quibus sacra fiebant diis penatibus. 18 non solum. 19 sed etiam. 20 tecum in gratiam rediit. 21 remansisse. 22 in animo tuo. 23 occultae iracundiae. 24 quis non audiuit de querelis tuis? 25 qui officium amici non recte sit exsequutus. 26 ideo quod. 27 erga. 28 si vsus esset. 29 Deiotarum Iuniorem. 30 si tantum se excusasset, quod propter senectutem ipse venire non posset, 31 curis. 32 neglectae a Deiotaro. 33 ex odio erga te. 34 Pompeio misit auxilia. 35 in quem errorem multi inciderunt. 36 peccauit, 37 regis.

visset, quique illum ordinem [38] ab adolescentia grauissimum, sanctissimumque duxisset [39], iisdem rebus est perturbatus, homo longinquus [40] & alienigena, quibus [41] nos [42] in media republ. nati, semperque versati.

38 Senatum. 39 potuisset, qui auctoritatem Senatus inuiolabilem semper habuit. 40 procul a nobis remotus. 41 rebus. 42 perturbati sumus.

CAPVT IV.

Cum [1] audisset, Senatus consentientis auctoritate arma sumta [2]: Consulibus, praetoribus, tribunis pl. nouis imperatoribus remp. defendendam datam [3]: mouebatur animo [4], & vir [5] huic [6] imperio amicissimus, de [7] salute populi R. extimescebat [8], in qua etiam suam [9] inclusam esse [10] videbat: in summo tamen timore quiescendum [11] sibi esse arbitrabatur. Maxime vero perturbatus est, vt [12] audiuit, Consules ex Italia profugisse, omnesque consulares [13], (sic enim nunciabatur) cunctum Senatum, totam Italiam [14] esse effusam [15]. Talibus [16] enim nunciis & rumoribus patebat ad Orientem via, nec vlli veri [17] subsequebantur [18]. Nihil ille [19] de conditionibus

1 Deiotarus. 2 bellum ciuile coeptum esse. 3 esse. 4 dolebat, dolorem in animo sentiebat ob hoc bellum ciuile. 5 hic Rex. 6 Romano. 7 propter. 8 erat in timore. 9 salutem. 10 dependere, comprehendi. 11 nihil mouendum, neutram partem sequi. 12 postquam. 13 illi, qui iam Consules fuerant. 14 omnes populos Italiae. 15 profugisse. 16 tales falsi rumores perferebantur in prouincias Orientis, inter quas etiam erat regnum Deiotari. 17 nuncii, rumores. 18 hos falsos. 19 Deiotarus.

20 qui-

bus tuis [20], nihil de ſtudio [21] concordiae & pacis, nihil de conſpiratione audiebat certorum hominum, contra dignitatem tuam. Quae cum ita eſſent, tamen vsque eo [22] ſe tenuit [23], quoad [24] a Cn. Pompeio ad eum legati literaeque venerunt. Ignoſce, ignoſce, Caeſar, ſi eius viri [25] auctoritati Rex Deiotarus ceſſit, quem nos omnes ſecuti ſumus. In quem cum Dii atque homines omnia ornamenta [26] congeſſiſſent, tum [27] tu ipſe plurima & maxima. Neque enim ſi [28] tuae res geſtae ceterorum laudibus obſcuritatem attulerunt, idcirco Cn. Pompeii memoriam amiſimus. Quantum nomen [29] eius fuerit, quantae opes, quanta in omni genere bellorum gloria, quanti honores populi [30] R. quanti Senatus [31], quanti tui [32], quis ignorat? tanto [33] ille ſuperiores [34] vicerat gloria [35], quanto tu omnibus praeſtitiſti. Itaque Cn. Pompeii bella, victorias, triumphos, conſulatus admirantes [36] numerabamus: tuos [37] enumerare non [38] poſſumus.

CA-

20 quibus tu Caeſar pacem facere volebas. 21 deſiderio. 22 tamdiu, vſque adeo. 23 continuit, abſtinuit a bello. 24 donec, vsque dum, tandem. 25 Pompeii. 26 *Qualitatem* & honores; id eſt: Dii & homines Pompeio dederant ſingulares virtutes & extraordinarios honores & maxima imperia. 27 tu quoque ipſe maximos honores & Pompeio tribuiſti. 28 etſi. 29 fama, celebritas. 30 a populo R. oblati Pompeio. 31 quanti honores a Senatu oblati. 32 a te oblati. 33 in tantum. 34 priores, maiores, ſe antiquiores. 35 maximis honoribus. 36 nos cum admiratione. 37 honores. 38 tui honores omnem numerum ſuperant, innumerabiles ſunt.

CAPVT V.

Ad eum [1] igitur Rex Deiotarus venit hoc miſero fatalique bello, quem ante te iuſtis, hoſtilibusque [2] bellis adiuuerat, quocum erat non hoſpitio ſolum, verum etiam familiaritate coniunctus: Et [3] venit vel rogatus vt amicus: vel arceſſitus [4] vt ſocius: vel euocatus, vt is, qui ſenatui parere [5] didiciſſet: poſtremo venit, vt [6] ad fugientem, non vt ad inſequentem [7], id eſt, ad periculi, non ad victoriae ſocietatem. Itaque Pharſalico praelio facto, a Pompeio diſceſſit [8]: Spem infinitam [9] perſequi [10] noluit, vel officio [11], ſi quid debuerat; vel errori, ſi quid neſcierat, ſatisfactum eſſe duxit [12]: domum ſe contulit: teque Alexandrinum bellum gerente, vtilitatibus tuis paruit [13]. Ille exercitum Cn. Domitii, ampliſſimi viri, ſuis rectis [14] & copiis [15] ſuſtentauit. Ille Epheſum ad eum, quem tu ex tuis fideliſſimum & probatiſſimum [16] omnibus delegiſti, pecuniam miſit: ille iterum, ille tertio, auctionibus [17] factis, pecuniam dedit, qua ad bellum vtereris; ille corpus ſuum periculo obiecit, tecumque in acie contra Pharnacem fu-

---

1 Pompeium, ad tam magnum Virum. 2 non ciuilibus. 3 ad eum. 4 iuſſus. 5 obedire. 6 tanquam. 7 vt ad talem, qui te non inſequebatur & profligabat, ſed qui te fugiebat. 8 domum. 9 incertam. 10 ſequi. 11 quo tenebatur erga Pompeium hoſpitem & familiarem ſuum, vel erga Senatum, cuius iuſſibus parendum erat. 12 putauit. 13 te iuuit, tua commoda promouit. 14 ciuitatibus, pagis. 15 frumento. 16 fidelem. 17 publice vendidit Deiotarus bona

fuit, tuumque hostem esse duxit[18] suum. Quae quidem a te in eam partem accepta sunt[19], C. Caesar, vt eum amplissimo Regis honore, & nomine affeceris. Is igitur non modo a te periculo liberatus, sed etiam honore amplissimo ornatus, arguitur[20] domi te suae[21] interficere voluisse, quod tu, nisi eum furiosissimum[22] iudicas, suspicari profecto non potes. Vt enim omittam[23], cuius tanti sceleris fuerit[24], in conspectu[25] deorum penatium necare hospitem: cuius[26] tantae importunitatis, omnium[27] gentium atque omnis memoriae[28] clarissimum lumen exstinguere: cuius[29] tantae ferocitatis, victorem orbis terrarum non extimescere: cuius tam inhumani & ingrati animi[30], a quo[31] Rex appellatus esset, in eum tyrannum[32] inueniri? vt haec omittam, cuius tanti furoris fuit[33], omnes Reges, quorum multi erant finitimi, omnes liberos populos, omnes socios, omnes prouincias, omnia denique omnium arma contra se vnum excitare[34]? quonam ille

na sua, vt posset tibi pecuniam mittere. 18 putauit. 19 haec omnia ita tu interpretatus es. 20 accusatur. 21 in domo sua. 22 mente captum, omnis rationis expertem. 23 silentio praeteream. 24 quantum scelus hoc fuisset. 25 praesentia. 26 quanta importunitas, nequitia. 27 lumen omnium. 28 omnium temporum aut seculorum. 29 quanta ferocitas fuisset. 30 quam inhumanus & ingratus animus eius fuisset. 31 in & erga eum, a quo. 32 tanquam tyrannum, crudeliter agere. 33 quantus furor & quanta stultitia fuisset. 34 irritare.

ille [35] modo cum regno, cum [36] domo, cum coniuge, cum cariſſimo filio diſtractus [37] eſſet [38], tanto ſcelere non modo perfecto, ſed etiam cogitato [39]?

35 quomodo, quam infeliciter ille. 36 ſimul cum. 37 abalienatus ab aliorum regum ſocietate & amicitia. 38 foret, fuiſſet. 39 ſi non modo perfeciſſet tantum ſcelus, ſed etiam, ſi cogitaſſet ſolum illud perficere.

CAPVT VI.

At credo [1], haec [2] homo [3] inconſultus [4], & temerarius non videbat. Quis conſideratior illo? quis tectior [5]? quis prudentior? quamquam hoc loco Deiotarum non tam ingenio [6] & prudentia, quam fide & religione [7] vitae defendendum puto. Nota tibi eſt, C. Caeſar, hominis [8] probitas, noti mores, nota conſtantia. Cui porro, qui modo populi R. nomen audiuit, Deiotari probitas, integritas, grauitas, virtus, fides non ſit audita? quod igitur facinus [9] nec [10] in hominem imprudentem cadere poſſet [11], propter metum praeſentis [12] exitii [13], nec [14] in facinoroſum, niſi eſſet idem [15] amentiſſimus: id [16] vos & a viro optimo, & ab homine minime ſtulto cogitatum eſſe confingitis. At quam non modo non credibili-

1 Vt mihi perſuadeo. 2 quae ego nunc dixi. 3 Deiotarus. 4 imprudens, qui ea non recte perpendit, quae agit. 5 quis poteſt magis occultare cogitationes ſuas quam ipſe? 6 propter ingenium. 7 puritate. 8 Deiotari. 9 ſcelus. 10 nec imo. 11 quod ſi vero nec imo etiam hoc imprudens tale ſcelus animo cogitare aut concipere poſſet. 12 certiſſimi. 13 periculi. 14 quod etiam facinus nec facinoroſus quidem homo cogitare poſſet. 15 ille. 16 tale facinus.

17 vos

liter, sed ne suspicioſe quidem [17], cum, inquit [18], in caſtellum Lucerum voluiſſes [19] & domum Regis, hoſpitis tui, diuertiſſes [20], locus erat quidam, in quo erant ea compoſita [21], quibus Rex te munerare conſtituerat. Huc [22] te a balneo, priusquam accumberes [23], ducere volebat. Ibi enim erant armati, qui te interficerent, in eo ipſo loco collocati. En crimen [24], en cauſa, cur Regem fugitiuus, dominum ſeruus, accuſet. Ego mehercule, C. Caeſar, initio cum [25] eſt ad me iſta cauſa delata, Phidippum medicum, ſeruum regium [26], qui cum legatis miſſus eſſet, ab iſto [27] adoleſcente exiſtimaui eſſe corruptum [28]; hac ſuſpicione ſum perculſus [29]: medicum indicem [30] ſubornabit [31]: finget videlicet aliquod crimen veneni [32]. Etſi a veritate longe, tamen a conſuetudine criminandi non multum res abhorrebat [33]. Quid ait medicus? nihil [34] de veneno. At id [35] fieri potuit: primo occultius in potione vel in cibo: deinde etiam impunius ſit [36], quod [37], cum [38] eſt factum,

17 vos fingitis tale ſcelus. 18 accuſator Deiotari. 19 proficiſci. 20 veniſſes. 21 congeſta, ordinata, diſpoſita. 22 in hunc locum. 23 ad menſam, pranderes, vel coenares. 24 accuſationem. 25 quando. 26 regis. 27 Caſtore. 28 muneribus ſeductum. 29 ita in animo meo ſuſpicatus ſum & cogitaui. 30 delatorem, accuſatorem. 31 inſtruet, informabit, quomodo mendacium debeat proferre. 32 quod ſibi, Caeſar, debuit propinari. 33 falſa quidem res erat, ſed tamen exempla alia habemus eorum, qui propter venenum datum alios accuſarunt. 34 ait. 35 vt tibi venenum dari iuberet Deiotarus. 36 poena non ſtatim ſequitur, neque ſtatim ſuſpicio oriri poteſt. 37 quoniam id. 38 quando.

ctum, negari potest. Si palam te interemisset, omnium in se gentium non solum odia, sed etiam arma conuertisset: si veneno: Iovis illius quidem hospitalis numen[39] nunquam celare[40] potuisset, homines[41] vero fortasse celavisset. Quod igitur & occultius conari, & efficere cautius potuit: id tibi & medico callido, & seruo, ut putabat fideli, non credidit: de armis, de ferro, de insidiis celare te noluit[42]?

39 omniscientiam. 40 occultare hanc suam potuisset nequitiam. 41 hominibus. 42 an putas, eum tibi celare noluisse de armis?

CAPVT VII.

At quam festiue[1] crimen contexitur[2]? tua te[3], inquit, eadem, quae semper, fortuna seruavit. Negauisti tum te inspicere velle[4]. Quid postea? an Deiotarus, re[5] illo tempore non perfecta, continuo[6] dimisit exercitum? nullus erat alius insidiandi locus? at eodem[7] te, cum coenauisses, rediturum dixeras: itaque fecisti. Horam vnam, aut duas eodem loco armatos, vt collocati fuerant, retinere magnum[8] fuit[9]? cum in conuiuio comiter & iucunde fuisses, tum illuc iuisti, vt dixeras, quo in loco, Deiotarum talem erga te cognouisti, qualis Rex Attalus in[10] P. Africanum fuit: cui magnificentissima dona, vt scriptum legimus, vsque ad Numantiam misit ex

1 Pulchre, ordinate. 2 cohaeret, componitur. 3 Caesarem. 4 dixisti tunc, te nolle inspicere munera illa. 5 insidiis. 6 statim. 7 eundem in locum. 8 difficile. 9 an fuit. 10 erga.

11 prae-

ex Asia: quae Africanus, inspectante exercitu [11], accepit. Quod cum praesens Deiotarus regio & animo & more seciſſet [12], tu in cubiculum discessisti. Obsecro, C. Caesar, repete [13] temporis illius memoriam: pone illum ante oculos diem: vultus [14] hominum te intuentium atque admirantium, recordare. Num [15] quae [16] trepidatio? num qui tumultus? num quid [17], nisi [18] moderate, nisi quiete, nisi ex [19] hominis grauissimi & sanctissimi [20] disciplina? quid [21] igitur causae excogitari potest, cum te lautum [22] voluerit, coenatum [23] noluerit occidere? in posterum inquit [24], diem distulit, vt, cum in castellum Luceium ventum esset [25], ibi cogitata [26] perficeret. Non video causam loci mutandi [27]: sed tamen [28] acta res criminose [29] est. Cum, inquit, vomere post coenam velle te dixisses, in balneum te ducere coeperunt. Ibi enim erant insidiae? at te eadem tua fortuna seruauit: in cubiculum te ire malle dixisti [30]. Dii de perdant, fugitiue [31]: ita [32] non modo nequam & im-

11 praesente. 12 & tibi munera dediſſet. 13 recordare illius temporis. 14 oculos. 15 an fuit in illis. 16 aliqua. 17 aliquid aliud obseruasti. 18 nisi id, quod fierent omnia moderate. 19 iuxta disciplinam & institutionem. 20 religiosissimi. 21 quaenam causa. 22 lauatum, e balneo venientem. 23 & te, ppstquam coenasses. 24 accusator. 25 tu venisses. 26 scelus, quod ipse meditabatur. 27 ob quam locus insidiarum debuisset mutari. 28 pergit accusator. 29 suspiciose. 30 cum Deiotarus te ducere vellet in balneum. 31 tu nequam serue. 32 usque adeo.

improbus, sed fatuus, & amens es. Quid? signa[33] aenea in insidiis posuerat, quae e balneo in cubiculum transferri non possent? habes[34] crimina insidiarum. Nihil enim dixit[35] amplius. Horum inquit, eram conscius. Quid tum[36]? ita demens ille erat, vt eum[37], quem conscium tanti sceleris habebat[38], a se dimitteret? Romam[39] etiam mitteret, vbi & inimicissimum sciret esse, nepotem[40] suum & C. Caesarem, cui fecisset insidias? praesertim cum is vnus[41] esset, qui posset de absente[42] se vindicare? & fratres meos, inquit[43], quod erant conscii, in vincula coniecit[44]. Cum igitur eos vinciret[45], quos secum habebat, te solutum[46] Romam mittebat, qui eadem[47] scires, quae illos[48] scire dicis?

33 imagines tales. 34 sic adeo intelligis, Caesar. 35 seruus. 36 quid tu postea. 37 seruum. 38 qui conscius erat tanti sceleris. 39 & vt eum Romam mitteret. 40 Castorem. 41 solus. 42 Deiotaro. 43 Phidippus. 44 Deiotarus, ne possent Deiotarum prodere. 45 in vincula conijceret. 46 liberum a vinculis. 47 illas insidias Deiotari. 48 fratres tuos.

CAPTT VIII.

Reliqua pars accusationis duplex fuit: vna[1]: regem semper in speculis[2] fuisse, cum a te animo esset alieno[3]; altera[4]: exercitum eum[5] contra te magnum comparasse[6]. De exercitu dicam bre-

1 Pars. 2 speculatum, meditatum fuisse, aucupatum esse occasiones insidiarum. 3 cum tibi factus esset inimicus. 4 pars accusationis. 5 Deiotarum. 6 collegisse.

7 quem-

breuiter, vt [7] cetera. Nunquam eas [8] copias Rex Deiotarus habuit, quibus inferre bellum populo R. posset; sed [9] quibus fines suos ab incursionibus hostium, & latrociniis tueretur, & imperatoribus [10] nostris auxilia mitteret. Atque antea [11] quidem maiores copias alere [12] poterat: nunc [13] exiguas [14] vix tueri [15] potest. At [16] misit [17] ad Caelium nescio quem. Sed eos, quos misit, quod [18] ire noluerunt, in vincula coniecit. Non quaero, quam verisimile sit, aut non habuisse regem, quos [19] mitteret: aut eos, quos misisset, non paruisse [20]; aut, qui dicto audientes [21] in tanta re non fuissent, eos vinctos potius, quam necatos fuisse. Sed tamen cum ad Caelium mittebat, vtrum causam illam [22] victam esse nesciebat, an Caelium istum magnum hominem putabat [23]? quem [24] profecto is [25], qui optime nostros homines nouit, vel quia non nosset, vel si nosset, contemneret [26]. Addidit etiam illud, equites non optimos misisse [27], veteres, credo, Caesar: nihil [28] ad tuum equitatum: sed misit ex iis, quos habuit, electos. Ait, nescio quem

7 quemadmodum eriam caetera breuiter dixi. 8 tantas. 9 sed solum tantas. 10 ducibus exercituum nostrorum. 11 ante bellum inter Caesarem & Pompeium. 12 sustentare. 13 postquam vero nunc spoliatus est a te, Caesar, regno Armeniae & parte Galatiae. 14 paucas copias. 15 alere. 16 pergit accusator. 17 Deiotarus auxilia. 18 quoniam. 19 milites, quos mittere posset. 20 obsequutos fuisse. 21 obsequens. 22 partes Pompeianas. 23 esse putabat. 24 Caelium. 25 Deiotarus. 26 contemsisset. 27 Deiotarum. 28 qui cum tuo equitatu non fuissent comparandi.

quem ex eo numero [29], seruum iudicatum [30]. Non arbitror: non audiui: sed in eo [31], etiam si accidisset, culpam regis nullam fuisse arbitrarer.

29 ex his equitibus, quos misit. 30 pro seruo esse habitum & ideo ab exercitu remotum. 31 in ea re.

CAPVT IX.

Alieno autem a te animo fuit [1]. Quomodo? sperauit, credo, difficiles tibi Alexandriae fore exitus, propter regionis naturam [2] & fluminis. At eo ipso tempore [3] pecuniam dedit, exercitum aluit: quem acie praefeceras, ei [4] nulla in re defuit [5]: tibi victori, non solum ad hospitium, sed ad periculum etiam atque ad aciem praesto [6] fuit. Secutum est bellum Africanum. Graves de te [7] rumores sparsi [8], qui etiam furiosum illum Caelium excitauerunt [9]. Quo tum [10] erga te Rex animo fuit [11], qui auctionatus sit [12], seseque & filium suum exspoliare maluerit, quam tibi pecuniam non subministrare. At eo, inquit, tempore ipso Nicaeam Ephesumque mittebat [13], qui rumores Africanos exciperent [14], & celeriter ad se [15] referrent [16]. Itaque cum esset ei nunciatum, Domitium naufragio periisse, te in castello circumsideri: de Domitio dixit versum Graecum eadem [17] sententia, qua etiam nos habemus Latinum:

1 inimicus erga te fuit. 2 suum. 3 quo tu gerebas bellum Alexandrinum. 4 Cn. Domitio. 5 omni in re illum iuuit. 6 praesens auxilio. 7 tua morte. 8 disseminati sunt. 9 ad tumultum. 10 illo tempore. 11 rex Deiotarus. 12 vendit publice sua bona. 13 Deiotarus certos homines. 14 obseruarent. 15 regem. 16 narrarent, nuntiarent. 17 cuius eadem est sententia.

18 ver

num[18]: *Pereant amici, dum vna*[19] *inimici interci-dant.* Quod ille, si[20] esset tibi inimicissimus, num-quam tamen dixisset. Ipse enim mansuetus, versus immanis[21]. Qui autem Domitio poterat esse ami-cus, qui tibi esset inimicus? tibi porro inimi-cus cur esset, a quo cum vel[22] interfici belli lege[23] potuisset, regem & se & filium suum constitu-tos[24] esse meminisset? quid deinde? furcifer quo progreditur? ait, hac laetitia[25] Deiotarum ela-tum vino se obruisse[26] in conuiuioque nudum saltauisse. Quae crux huic fugitiuo potest satis supplicii afferre[27]? Deiotarum saltantem quis-quam aut ebrium vidit vnquam? omnes sunt in illo regiae virtutes, quod te, Caesar, ignorare non arbitror: sed praecipue singularis & admiranda frugalitas[28]; etsi hoc verbo scio laudari reges non solere. Frugi[29] hominem dici non multum habet laudis in rege: fortem, iustum, seuerum, grauem, magnanimum, largum, beneficum, libe-ralem, hae sunt regiae[30] laudes: illa priuata est[31]. Vt volet quisque accipiat[32]: ego tamen frugalitatem, id est, modestiam & temperantiam, vir-

18 versum. 19 simul. 20 etsi. 21 crudelis, ideo, quod vult, vt gaudeamus, si simul cum inimicis amici pereant, quos tamen seruari optandum est. 22 etiam. 23 iure. 24 factos, confirmatos. 25 ob rumores de morte Caesaris. 26 ingurgitasse. 27 hic fugitiuus omni supplicio dignus est. 28 oeconomica prudentia. & virtus talis, quae libidini ad-uersatur. 29 frugalem. 30 regum. 31 frugalitas potius spectat non ad reges & principes, sed ad homines priua-tos. 32 haec dicta alii accipiant, vti velint.

33 De-

virtutem esse maximam iudico. Haec in illo [33] est ab ineunte aetate [34], tum a cuncta Asia, tum a Magistratibus [35], legatisque [36] nostris, tum ab equitibus R. qui in Asia negotiati sunt [37], perspecta & cognita. Multis ille quidem gradibus officiorum erga rempubl. nostram ad hoc regium nomen adscendit: tamen, quidquid a bellis populi Rom vacabat [38], cum hominibus nostris consuetudines, amicitias, res [39], rationesque [40] iungebat: vt non solum Tetracha [41] nobilis, sed optimus paterfamilias, & diligentissimus agricola & pecuarius [42] haberetur. Qui igitur adolescens, nondum tanta gloria praeditus, nihil vnquam nisi seueriſſime & grauissime [43] fecerit, is ea [44] existimatione eaque aetate [45] saltauit?

33 Deiotaro. 34 inde iam ab adolescentia. 35 Proconsulibus, Praetoribus, Quaestoribus prouinciarum. 36 Vicariis Proconsulum. 37 mercaturam exercuerunt. 38 reliquum temporis habebat. 39 opes. 40 consilia. 41 quatuor prouinciarum rector; vel: rector quartae partis prouinciae. 42 pecoris curam gerens. 43 modeste. 44 postquam consecutus est famam tantam ac nomen regium. 45 & tam senex.

CAPVT X.

Imitari potius, Castor, Aui [1] tui mores disciplinamque [2] debebas, quam optimo & clarissimo viro fugitiui ore [3] maledicere. Quod si saltatorem auum habuisses, neque eum virum, vnde [4] pudoris

1 Deiotari. 2 instituta. 3 per os, vtens verbis serui fugitiui. 4 a quo.

5 peti

ris pudicitiaeque exempla peterentur [5]: tamen hoc maledictum [6] minime in illam aetatem conveniret [7], quibus ille studiis [8] ab ineunte aetate se imbuerat [9], non saltandi, sed bene vt armis, optime vt equis vteretur: ea tamen illum cuncta, iam aetate exacta [10], defecerant [11]. Itaque Deiotarum cum plures in equum sustuliſſent, quod haerere [12] in eo senex posset, admirari solebamus. Hic [13] vero adolescens [14], qui meus in Cilicia miles, in Graecia commilito fuit, cum in illo nostro [15] exercitu equitaret cum suis delectis equitibus, quos vno cum eo ad Pompeium pater [16] miserat, quos concursus facere solebat [17]? quam se iactare [18]? quam se ostentare? quam nemini in illa causa [19] studio [20] & cupiditate [21] concedere? Cum vero, exercitu [22] amisso, ego, qui pacis auctor [23] semper fui, post Pharsalicum autem praelium suasor fuissem armorum non deponendorum sed abiiciendorum, hunc [24] ad meam auctoritatem [25] non potui adducere, quod [26] & ipse ardebat studio [27] ipsi-

5 peti, capi, sumi deberent. 6 accusatio de saltatione. 7 tamen non debuisses senem Regem & auum tuum ea propter accusare. 8 rebus. 9 exercuerat. 10 post peractam iuuentutem. 11 deerant; non poterat amplius pugnare nec equitare, propter senectutem suam. 12 sedere. 13 Castor. 14 cum esset adhuc. 15 meo. 16 Secundarius gener Deiotari. 17 quantus solebat concursus ad eum fieri, cum equitaret. 18 gloriari. 19 Pompeianis partibus. 20 fauore. 21 vincendi Caesarem. 22 Pompeii. 23 suasor. 24 Castorem. 25 consilia, vt etiam ipse arma abiiceret. 26 quoniam.

27 cu-

[27] ipsius belli, & patri [28] satisfaciendum esse arbitrabatur. Felix ista domus, quae non impunitatem solum adepta sit [29], sed habet etiam accusandi licentiam: calamitosus [30] Deiotarus, qui & ab eo, qui in iisdem [31] castris fuerit, non modo apud te, sed etiam a suis accusetur. Vos vestra secunda fortuna [32], Castor, non potestis sine propinquorum [33] calamitate esse contenti.

27 cupiditate. 28 suo. 29 etiam si contra Caesarem tam acriter steterat & pugnauerat. 30 in misero statu est. 31 Pompeii. 32 tu & pater tuus, qui tam secundam fortunam habetis. 33 Soceri & Aui vestri.

CAPVT XI.

Sint sane inimicitiae, quae [1] esse non debebant. Rex enim Deiotarus vestram familiam abiectam & obscuram, e tenebris in lucem vocauit. Quis tuum [2] patrem ante, qui esset, quam [3] cuius gener esset, audiuit? sed quamuis ingrate & impie necessitudinis [4] nomen repudiaretis, tamen inimicitias, hominum [5] more gerere poteratis, non ficto crimine [6] insectari, non expetere vitam, non capitis arcessere [7]. Esto, concedatur [8] haec quoque acerbitas & odii magnitudo. Adeone [9], vt etiam omnia [10] vitae, salutisque communis, atque etiam humanita-

1 Quae ipsae tamen inimicitiae inter vos esse non debebant erga Senem Deiotarum. 2 Castor. 3 quam auditum est. 4 arctae familiaritatis, cognationis. 5 non belluarum more. 6 accusatione. 7 accusare. 8 vobis. 9 etiam hoc concedatur. 10 iura.

11 hu-

tatis [11] iura violentur? seruum sollicitare [12] verbis: spe, promissisque corrumpere: adducere domum, contra dominum armare: hoc est, non vni propinquo [13], sed omnibus familiis bellum nefarium indicere. Nam ista corruptela [14] serui, si non modo impunita fuerit, sed etiam a tanta auctoritate [15] approbata, nulli parietes [16] nostram salutem, nullae leges, nulla iura custodient. Vbi [17] enim id, quod intus est [18] atque nostrum, impune euolare potest, contraque nos pugnare: fit in dominatu seruitus, in seruitute dominatus [19]. O tempora, o mores [20]! Cn. Domitius ille, quem nos pueri consulem, censorem, pontificem maximum vidimus, cum tribunus pl. M. Scaurum, principem [21] ciuitatis, in iudicium populi vocasset [22], Scaurique seruus ad eum clam domum [23] venisset, & crimina in dominum delaturum [24] se esse dixisset, comprehendi hominem iussit, ad Scaurumque deduci. Vide quid interfit [25]: etsi inique [26] Castorem cum Domitio comparo: sed tamen ille [27] inimico [28] seruum remisit: tu [29] ab Auo ab-

11 humani status. 12 seducere, persuadere ad praua facinora. 13 cognato. 14 seductio ad dominum accusandum. 15 Caesaris. 16 non domus nostrae. 17 si quando. 18 quod intra domum & familiam nostram est. 19 tunc fiunt ex dominis serui, & ex seruis domini. 20 o! mala tempora. 21 praecipuum, primarium virum. 22 accusauisset apud populum Romanum. 23 in domum Domitii. 24 iudicaturum. 25 quantum discrimen sit inter vtrumque. 26 non satis recte & accurate. 27 Domitius. 28 suo, Scauro. 29 Castor.

30 ser-

abduxisti [30]: ille incorruptum [31] audire noluit, tu corrupisti: ille adiutorem [32] seruum contra dominum repudiauit [33]: tu etiam accusatorem adhibuisti. At semel iste est corruptus a vobis? nonne, cum esset productus testis, & cum tecum fuisset, refugit ad legatos? nonne etiam ad hunc Cn. Domitium venit? nonne audiente hoc Ser. Sulpicio, clarissimo viro, qui tum casu [34] apud Domitium coenabat, & [35] hoc T. Torquato, optimo adolescente, se a te corruptum tuis promissis in fraudem [36] impulsum [37] esse confessus est?

30 seruum. 31 seruum, qui neque muneribus, neque verbis blandis erat corruptus, vt dominum suum accusaret. 32 qui Domini crimina contra Scaurum iuuare & confirmare potuisset. 33 eius auxilio vti noluit. 34 forte, fortuito. 35 & audiente etiam hoc. 36 vitium. 37 deductum, praecipitatum.

CAPVT XII.

Quae est ista tam impudens, tam crudelis, tam immoderata inhumanitas? idcirco [1] in hanc vrbem venisti, vt huius vrbis iura, & exempla corrumperes [2], domesticaque [3] tua inhumanitate nostrae ciuitatis humanitatem inquinares? At quam acute [4] collecta [5] crimina? Blesamius, inquit [6], (eius enim nomine, optimi hominis, nec tibi [7] ignoti, ma-

1 Tune ob eam causam, hac intentione. 2 peiora facerres. 3 Asiaties, nam Asiatici putabantur esse leues & crudeles. 4 prudenter, callide. 5 excognitata, hinc inde conquisita sunt abs te crimina in Deiotarum. 6 Castor. 7 Caesar.

8 Deio-

maledicebat tibi) ad regem [8] scribere solebat, te in inuidia [9] esse, tyrannum existimari: statua inter reges posita [10], animos hominum vehementer offensos: plaudi tibi non solere [11]. Nonne intelligis, Caesar, ex vrbanis [12] maleuolorum sermunculis [13] haec ab istis [14] esse collecta? Blesamius tyrannum Caesarem scriberet? multorum enim [15] ciuium capita viderat: multos iussu Caesaris vexatos, verberatos, necatos: multas afflictas & euersas domos [16]: armatis militibus refertum forum, quae [17] semper in ciuili victoria sensimus, ea te victore [18] non vidimus. Solus, inquam, es, C. Caesar, cuius in victoria ceciderit [19] nemo nisi armatus. Et quem nos liberi, in summa reipublicae libertate nati, non modo non tyrannum, sed etiam clementissimum in victoria ducimus [20]; is Blesamio, qui viuit in regno [21], tyrannus videri potest? nam de statua quis queritur, vna [22] praesertim, cum tam multas videat? valde enim [23] inuidendum est eius statuae, cuius tropaeis [24] non invidemus. Nam, si locus [25] affert inuidiam, nullus

8 Deiotarum, a quo missus erat Romam Blesamius. 9 odio hominum. 10 & postquam tua statua posita esset inter statuas Regum. 11 populum non solere tibi cum gaudio acclamare in spectaculis. 12 qui in vrbe circumferebantur. 13 leuibus sermonibus. 14 Castore & Blesamio. 15 scilicet, Ironia. 16 familias. 17 haec omnia quidem, quae tunc dixi. 18 postquam tu vicisti. 19 occisus est. 20 esse statuimus & profitemur. 21 Deiotari. 22 praesertim cum vnica statua tibi posita sit. 23 scilicet, Ironia. 24 tam multis tropaeis. 25 in quo statua posita est.

26 lo-

lus locus est ad statuam quidem rostris [26] clarior. De plausu [27] autem quid respondeam? qui nec desideratus vnquam a te est, & nonnunquam obstupefactis hominibus ipsa [28] admiratione compressus [29] est, & fortasse eo [30] praetermissus, quia nihil vulgare [31] te dignum [32] videri potest.

26 locus in foro Romano, qui a rostris nauium in eo affixis nomen habebat, & in quo Orationes ad populum solebant haberi. 27 acclamationibus populi. 28 dum populus admiratus est cum stupore magnificentiam spectaculorum a te editorum. 29 impeditus. 30 ideo. 31 quod a vulgo prouenit. 32 tibi conuenire.

CAPVT XIII

Nihil [1] a me arbitror praetermissum, sed aliquid ad extremam [2] causae [3] partem reseruatum. Id autem aliquid [4] est [5], te vt plane Deiotaro [6] reconciliet oratio mea. Non enim iam metuo, ne tu illi succenseas; illud vereor, ne tibi illum succensere aliquid suspicere; quod abest [7] longissime, mihi crede, Caesar. Quid [8] enim retineat per te [9], meminit, non [10] quid amiserit: neque se a te multatum [11] arbitratur: sed cum existimaret, multis tibi multa esse tribuenda [12], quo minus a se, qui in alia parte fuis-

1 quod ad defendendum Deiotarum faceret. 2 vltimam. 3 Orationis huius. 4 hoc vero, quod ego appellaui. 5 in eo consistit. 6 cum Deiotaro. 7 quod plane non est credendum. 8 quid ex prouinciis suis. 9 tuo beneficio. 10 non vero meminit. 11 priuatum esse parte regni. 12 quod tu deberes multa multis distribuere & donare, qui te in bello erant secuti.

fuisset, ea sumeres, non recusauit [13]. Etenim, si Antiochus [14], Magnus ille Rex Asiae, cum [15], postea quam a Scipione deuictus, Tauro tenus [16] regnare iussus esset, omnemque hanc Asiam, quae est nunc nostra prouincia, amisisset: dicere est solitus, benigne sibi a populo Romano esse factum, quod nimis magna procuratione [17] liberatus, modicis regni terminis [18] vteretur: potest [19] multo facilius se Deiotarus consolari [20]. Ille [21] enim furoris [22] multam [23] sustinuerat [24], hic [25] erroris. Omnia [26] tu Deiotaro, Caesar, tribuisti, cum [27] & ipsi & filio nomen regium concessisti. Hoc nomine retento atque conseruato [28], nullum beneficium populi Romani, nullum iudicium de se [29] Senatus imminutum putat [30]: magno animo & erecto est, nec vnquam succumbet [31] inimicis, ne fortunae quidem [32]. Multo [33] se arbitratur & peperisse [34] antea factis [35], & [36] habere in animo atque virtute: quae nullo modo pos-

13 faciie passus est Deiotarus, vt etiam a se aliqua sumerentur, quoniam fuisset in partibus Pompeii. 14 dicere est solitus. 15 cum iussus esset. 16 vsque ad montem Taurum, qui diuidit Asiam & Syriam. 17 cura regiminis. 18 finibus. 19 itaque nunc potest. 20 in iactura prouinciarum suarum. 21 Antiochus. 22 sui, seditionis. 23 poenam. 24 poenam dederat, passus erat. 25 Deiotarus autum poenam patitur ob suum errorem. 26 laudem virtutis. 27 quando, dum. 28 hoc nomen Regis si retinebit Deiotarus. 29 Deiotaro. 30 putat esse. 31 superabitur ab inimicis suis. 32 neque etiam succumbet fortunae. 33 laudem & habitum virtutis. 34 se acquisiuisse, se promeruisse. 35 in rebus olim praeclare gestis. 36 & se possidere multa

possit amittere. Quae enim fortuna, aut quis casus, aut quae tanta possit iniuria omnium imperatorum de Deiotaro decreta [37] delere? ab omnibus enim hic est ornatus [38], qui, postquam in castris esse potuit per [39] aetatem [40], in Asia, Cappadocia, Ponto, Cilicia, Syria, bella gesserunt. Senatus vero iudicia de illo tam multa tamque honorifica, quae publicis populi R. literis monumentisque [41] consignata sunt, quae vnquam vetustas [42] obruet, aut quae tanta delebit obliuio? quid de virtute eius dicam? quid de magnitudine animi, grauitate, constantia? quae omnes docti atque sapientes summa [43], quidam [44] etiam sola bona esse dixerunt: hisque [45] non modo ad bene, sed etiam ad beate [46] viuendam contentam virtutem esse. Haec ille [47] reputans [48], & dies & noctes cogitans, non modo tibi non succenset, (esset enim non solum ingratus, sed etiam amens) verum omnem tranquillitatem, & quietem senectutis acceptam [49] refert clementiae tuae.

in animo suo & virtute. 37 egregia iudicia de ipsius virtute. 38 laudatus, honoratus. 39 propter. 40 militaris aetas Romana fuit ab anno 17. 41 tabulis publicis, *Acten.* 42 longum tempus delebit. 43 summa bona esse dixerant. 44 sapientes & docti. 45 & his bonis virtutibusque. 46 feliciter. 47 Deiotarus. 48 expendens in animo suo. 49 adscribit, tribuit.

CAPVT XIV.

Quo quidem animo, cum [1] antea fuerit, tum [2] non dubito, quin tuis literis, quarum exemplum

1 Non solum. 2 sed etiam.

3 ἀπό-

plum [3] legi, quas ad eum Tarracone [4] huic Blesamio dedisti, se magis etiam erexerit [5], ab omnique sollicitudine abstraxerit [6]. Iubes enim eum bene sperare, & bono esse animo: quod scio, te non frustra scribere solere. Memini enim iisdem fere verbis ad me te scribere, meque tuis [7] litteris bene sperare, non frustra esse iussum. Laboro equidem regis Deiotari caussa: [8]; quocum mihi amicitiam resp. conciliauit, hospitium voluntas vtriusque coniunxit, familiaritatem consuetudo [9] attulit, summam vero necessitudinem [10] magna eius officia [11] in me & in exercitum meum [12] effecerunt. Sed cum de illo laboro, tum de multis amplissimis viris, quibus semel [13] esse ignotum a te oportet [14], nec [15] beneficium tuum in dubium vocari, nec haerere in animis hominum solicitudinem [16] sempiternam, nec accidere [17], vt quisquam [18] te timere incipiat eorum, qui semel a te sint liberati timore. Non debeo, C. Caesar, quod fieri solet in tantis periculis, tentare, quonam modo [19] dicendo misericordiam tuam commouere possim. Nihil opus est. Occurrere [20] illa [21] solet supplicibus,

3 ἀπόγραφον, *Copey, Abschrifft.* 4 ex vrbe Tarracone, quae in Hispania sita erat. 5 ad constantiam & ad laetitiam. 6 liberauerit. 7 in tuis. 8 propter Regem. 9 longa conuersatio. 10 amicitiam. 11 beneficia. 12 cum ego Imperator essem in Cilicia. 13 omnino. 14 quibus veniam omnino dare te oportet. 15 nec oportet. 16 metum. 17 nec oportet fieri aut contingere. 18 eorum. 19 quibus argumentis aut rationibus, qua oratione. 20 praevenire. 21 tua misericordia.

bus & calamitosis, nullius oratione euocata [22]. Propone tibi duos [23] reges: & id animo contemplare, quod oculis non potes [24]. Dabis [25] profecto misericordiae, quod iracundiae negauisti [26]. Multa sunt [27] tuae clementiae monumenta [28]: sed maxime eorum incolumitates [29], quibus salutem [30] dedisti. Quae si in priuatis [31] glorioſa sunt [32], multo magis commemorabuntur [33] in regibus. Semper regium nomen in hac ciuitate sanctum [34] fuit, sociorum vero regum [35], & amicorum, sanctissimum.

22 etiamsi non euocetur & imploretur oratione alicuius. 23 Deiotarum patrem & Deiotarum iuniorem. 24 contemplari. 25 concedes, indulgebis. 26 recusauisti. 27 habemus, prostant. 28 exempla, documenta. 29 liberationes. 30 libertatem & incolumitatem. 31 hominibus, personis. 32 gloriam afferunt. 33 laudabuntur. 34 quod violari nefas esset. 35 nomen.

CAPVT XV.

Quod nomen hi [1] reges ne amitterent, te victore [2], timuerunt: retentum [3] vero & ate confirmatum posteris etiam suis tradituros [4] esse confido. Corpora vero sua, pro salute regum suorum hi legati tibi regii tradunt, Hieras, & Blesamius, & Antigonus, tibi nobisque omnibus iam diu noti, eademque [5] fide & virtute praeditus Dorylaus, qui nuper cum Hiera legatus est ad te missus: tum regum amicissimi [6], tum tibi etiam, vt spero, probati [7]. Exquire

1 Hi duo Deiotari. 2 postquam tu victoriam reportasti. 3 nomen, quod retinebunt tuo beneficio. 4 relicturus. 5 pari. 6 qui non solum Regibus suis sunt fideles. 7 a te laudati.

quire [8] de Blesamio, numquid ad regem contra dignitatem [9] tuam scripserit? Hieras quidem causam omnem suscipit, & criminibus illis pro rege se supponit [10] reum, memoriam tuam implorat, qua vales plurimum: negat vnquam [11] se a te in Deiotari Tetrarchia pedem discessisse; in primis finibus tibi se praesto [12] fuisse dicit, vsque ad vltimos [13] prosecutum [14]: cum e balneo exisses, tecum se fuisse, cum illa munera inspexisses coenatus [15], cum in cubiculo recubuisses: eandemque assiduitatem [16] tibi se praebuisse postridie. Quamobrem, si quid eorum [17], quae obiecta sunt [18], cogitatum sit, non recusat, quin id facinus suum iudices [19]. Quocirca, C. Caesar, velim existimes, hodierno die sententiam tuam, aut cum summo dedecore miserrimam pestem [20] importaturam [21] esse regibus, aut incolumem [22] famam cum salute: quorum alterum [23] optare illorum [24], crudelitatis est: alterum [25] conseruare, clementiae tuae [26].

8 percontare. 9 honorem. 10 vadem se sistit atque pro Deiotaro. 11 dicit se nunquam. 12 praesentem. 13 fines. 14 comitatum esse. 15 postquam coenaueras. 16 sequentem, praesentem ad celeberrima officia. 17 ex his criminibus. 18 Deiotaro. 19 offert se, vt de se statuas, quicquid velis. 20 malum, periculum. 21 allaturum. 22 intemeratam, puram. 23 prius. 24 eorum, qui accusant Deiotarum. 25 famam & salutem Regum. 26 est, ad clementiam tuam pertinet.

SENTENTIAE.

NEmo vere est, qui sui periculi iudex non sibi se aequiorem quam reo praebeat.

Immane est dicere, pereant amici, dum simul inimici intercidant.

Frugi hominem dici non multum habet laudis in rege: fortem, iustum, seuerum, grauem, magnanimum, largum, beneficum, liberalem, sunt regiae laudes: illa priuata est.

Frugalitatem, id est, modestiam, & temperantiam virtutem esse maximam iudico.

Corruptela serui, si non modo impunita fuerit, sed etiam a magna auctoritate approbata, nulli parietes nostram salutem, nullae leges, nulla iura custodient: vbi enim id, quod intus est atque nostrum, impune euolare potest, contraque nos pugnare, fit in dominatu seruitus, in seruitute dominatus.

Semper regium nomen in ciuitate Romana sanctum fuit: sociorum vero regum & amicorum sanctissimum.

ORATIO V.

quae est

PRO L. MANILIA.

Argumentum Orationis pro L. Manilia.

Grauia & diuturna Romanis cum Mithridate Rege Ponti bella fuere. Contra hunc primum missi sunt cum imperio Sylla & post hunc L. Lucullus. Hi duo quamquam regem magnis cladibus afflixerunt, indebellatum tamen relinquere coacti sunt. Syl-

la

la enim, ad reprimendam factionem Marianam, Romam rediit, pace cum Mithridate facta, L. Lucullus cum Regem iam ad extremum pene spiritum redegisset, per seditionem militum suorum, sequi longius nolentium, prohibetur id bellum finire. Ad haec Lucullus Senatus Consulto auocabatur ab eo bello. Itaque exercitu eius dispersо Mithridates impune grassabatur. Proinde C. Manilius tribunus plebis legem ferebat, vt Pompeio Phrygia, Lycaonia, Galatia, Cappadocia, Cilicia, Colchis, Pontus, Armenia, aliaque loca & exercitus, quos Lucullus tenebat, crederentur, & contra Mithridatem & Tigranem Imperator extra ordinem iret. Hac lege potentia Pompeii nimis crescere, & Lucullus imminui videbatur. Quare optimi quique rogationi huic siue legi obsistebant. Sed cum dies promulgationis adesset, metu plebis, quae Pompeio fauebat, quiescebant. Solus Catulus & Horteusius Consulares rogationem dissuadebant. His Cicero respondet hac Oratione suadetque populo, vt lege Manilii Pompeium ducem declarent belli Mithridatici, & obiectiones Catuli & Hortensii refutat.

Genus orationis est deliberatiuum. Suadet enim Cicero, vt Pompeium deligant ducem eius belli; atque huc pertinet laus Pompeii ex Genere demonstratiuo.

Status est coniecturalis: An Pompeius bello Mithridatico sit praeficiendus? quod affirmatur.

Stylus seu dicendi character est temperatus.

Habita haec Oratio ad populum M. Aemilio Lepido & L. Volcatio Tullo Coss. Anno V. C. DCLXXXVII. Cicerone aetatem agente ~~XLI.~~ 42

Euentus fuit, vt valeret Lex Manilii, & Pompeius praefectus fuerit bello Mithridatico.

ORATIO V.

PRO LEGE MANILIA,

AD POPVLVM.

CAPVT I.

QVamquam mihi semper frequens conspectus [1] vester multo iucundissimus, hic autem locus [2] ad agendum [3] amplissimus [4], ad dicendum ornatissimus est visus, Quirites: tamen hoc aditu [5] laudis [6], qui semper optimo cuique [7] maxime patuit, non mea me voluntas, sed meae vitae rationes [8] ab ineunte aetate [9] susceptae prohibuerunt. Nam cum antea per [10] aetatem nondum huius auctoritatem loci contingere auderem statueremque [11] nihil huc [12] nisi [13] perfectum ingenio, elaboratum industria afferri oportere, omne meum tempus amicorum temporibus [14], transmittendum [15] putaui. Ita neque hic [16] locus vacuus fuit vnquam ab iis, qui vestram caussam defen-

1 praesentia. 2 forum iudiciale, rostra. 3 Caussas forenses, ad dicendum. 4 decorus mihi, honorificus. 5 occasione, consuetudine. 6 acquirendae, adipiscendae. 7 cuilibet. 8 propositum meum, vitae meae constitutiones. 9 a prima iuuentute. 10 propter aetatem adhuc iuuenilem. 11 putatem, persuaderer. 12 ad hunc locum, ad haec rostra, 13 nisi id quod esset perfectum. 14 periculis, caussis forensibus. 15 indulgendum, permittendum. 16 haec rostra.

17 caus-

fenderent: & meus labor in priuatorum periculis [17] caſſe [18] integreque [19] verſatus, ex veſtro iudicio [20] fructum [21] eſt amplissimum conſecutus. Nam cum propter dilationem comitiorum [22] ter praetor primus centuriis [23] cunctis renunciatus ſum, facile intellexi, Quirites, & quid de me iudicaretis, & quid aliis praeferiberetis [24]. Nunc cum, & auctoritatis in me tantum ſit, quantum vos honoribus mandandis [25] eſſe voluiſtis, & [26] ad agendum facultatis tantum, quantum homini vigilanti ex forenſi vſu [27] prope quotidiana dicendi exercitatio potuit afferre; certe, & ſi quid auctoritatis in me eſt, ea apud eos vtar, qui eam mihi dederunt; & ſi quid etiam dicendo conſequi [28] poſſum, iis oſtendam potiſſimum, qui ei quoque rei [29] fructum [30] ſuo iudicio [31] tribuendum eſſe cenſuerunt. Atque illud [32] in primis mihi laetandum iure eſſe video, quod in hac inſolita mihi ex hoc loco ratione [33] dicendi, cauſſa talis oblata eſt, in qua oratio [34] nemini deeſſe poteſt. Dicen-

17 cauſſis forenſibus defendendis. 18 ſincere. 19 dum muneribus me corrumpi non ſum paſſus. 20 ſententia, opinione. 21 vtilitatem. 22 conuentum populi Romani, ſuffragiorum cauſſa. 23 a centuriis, a populo, qui in centurias diuidebatur. 24 quod ipſi de me iudicare deberent. 25 in honoribus, qui mihi dati ſunt. 26 & cum in me ſit tanta facultas agendi. 27 conſuetudine. 28 efficere. 29 huic eloquentiae meae. 30 honores amplissimos, Aedilitatem ſcilicet & Praeturam. 31 ſuffragio, voluntate. 32 propter illud. 33 more, modo, conſuetudine. 34 copia verborum.

cendum est enim de Cn. Pompeii singulari eximiaque virtute. Huius autem orationis difficilius est exitum, quam principium inuenire. Itaque non mihi tam copia, quam modus [35] in dicendo quaerendus est.

35 iusta moderatio.

CAPVT II.

Atque vt inde [1] oratio mea proficiscatur vnde haec omnis causa ducitur [3], bellum graue & periculosum vestris vectigalibus [4], atque sociis a duobus potentissimis regibus infertur, Mithridate, & Tigrane: quorum alter relictus [5], alter [6] lacessitus [7], occasionem sibi ad occupandam Asiam oblatam esse arbitratur. Equitibus [8] Romanis, honestissimis viris, adferuntur ex Asia quotidie literae, quorum magnae res [9] aguntur [10], in vestris vectigalibus exercendis [11] occupatae, qui ad me pro necessitudine [12], quae mihi est cum illo ordine [13], causam reip. periculaque rerum suarum detulerunt [14]. Bithyniae, quae nunc vestra prouincia est, vicos exustos esse complures: regnum Ariobarzanis, quod finitimum est vestris vectigalibus [15], totum esse in hostium

1 Ex hac re. 2 incipiat, profluat, 3 deriuatur, originem habet. 4 iis hominibus, qui vobis vectigalia in prouinciis soluunt. 5 nou plane fuit victus. 6 Tigranes. 7 ad bellum nobiscum gerendum irritatus a Lucullo. 8 qui in prouinciis vectigalia exigunt & soluunt. 9 opes. 10 periclitantur. 11 administrandis. 12 amicitia. 13 publicanorum. 14 nunciarunt mihi. 15 oppidis, locis, in quibus vestra vectigalia maxime exiguntur.

16 post-

stium potestate; Lucullum magnis rebus gestis[16], ab eo bello discedere; huic[17] qui succurrerit, non satis esse paratum[18] ad tantum bellum administrandum, unum[19] ab omnibus sociis, & ciuibus ad id bellum imperatorem deposci atque expeti, eundem hunc unum ab hostibus metui, praeterea neminem. Caussa[20] quae sit, videtis: nunc quid agendum sit, considerate. Primum mihi videtur de genere belli, deinde de magnitudine, tum de imperatore deligendo esse dicendum. Genus[21] est enim eiusmodi[22], quod maxime vestros animos excitare atque inflammare debet: in quo agitur[23] populi Romani gloria, quae vobis a maioribus cum magna in rebus omnibus, tum summa[24] in re militari tradita[25] est: agitur salus sociorum, atque amicorum, pro qua[26] multa maiores vestri magna & grauia bella gesserunt: aguntur[27] certissima populi Rom. vectigalia, & maxima: quibus[28] amissis, & pacis ornamenta[29], & subsidia belli requitetis[30]; aguntur bona multorum ciuium, quibus est a vobis, & ipsorum & reip. caussa consulendum[31].

CAP.

16 postquam magnas res gesserat. 17 eum vero, qui Ariobarxani huic debeat succurrere. 18 instructum, idoneum. 19 solum Pompeium. 20 materia, de qua ego nunc dicam, & de qua vos debetis nunc suffragia ferre. 21 belli. 22 ita est comparatum. 23 versatur. 24 gloria. 25 relicta, & quam vos conseruare debetis. 26 salute & conseruatione. 27 in periculo sunt. 28 quae si amissa sunt. 29 media pacis conseruandae. 30 desiderabitis, *vermissen*. 31 auxilium ferendum, prospiciendum.

CAPVT III.

Et quoniam semper appetentes [1] gloriae praeter ceteras gentes, atque auidi laudis fuistis, delenda est [2] vobis illa macula Mithridatico bello superiore suscepta [3], quae penitus iam insedit, atque inueterauit in populi Romani nomine: quod is [4], qui vno die tota [5] Asia, tot in ciuitatibus, vno nuncio, atque vna litterarum significatione [6] ciues Rom. necandos trucidandosque denotauit [7], non modo adhuc poenam nullam suo dignam scelere [8] suscepit [9], sed ab illo tempore [10] annum iam tertium & vigesimum regnat, & ita regnat, vt se non Ponto [11], neque Cappadociae latebris [12] occultare velit, sed emergere [13] e patrio [14] regno, atque in vestris vestigiis, hoc est, in Asiae luce [15] versari [16]. Etenim adhuc ita vestri cum illo rege contenderunt [17] imperatores, vt [18] ab illo insignia [19] victoriae, non [20] victoriam reportarent. Triumphauit L. Sylla, triumphauit L. Muraena de Mithridate, duo fortissimi viri, & summi imperatores [21], sed ita triumpharunt, vt ille pulsus [22], superatusque regnaret. Verum tamen il-

1 Cupidi. 2 vos oportebit extinguere illam maculam & illud dedecus. 3 accepta. 4 Mithridates. 5 in tota. 6 vno mandato facto per litteras. 7 iussit. 8 crudelissimo facinore. 9 pertulit. 10 quo ciues Romanos trucidari iussit. 11 in Regno Pontico. 12 speluncis. 13 sed quod velit etiam audacter prodire. 14 Pontico. 15 conspectu. 16 grassari. 17 pugnarunt. 18 vt quidem. 19 honores. 20 non vero ipsam & plenam victoriam. 21 sed tantummodo. 22 quamuis pulsus & superatus sit, tamen adhuc regnaret & potens sit ac metuendus. 23 ve-

illis imperatoribus laus est tribuenda, quod gesserunt [23], venia danda [24] quod reliquerunt [25]: propterea quod ab eo bello Syllam in Italiam respublica [26], Muraenam Sylla reuocauit.

23 vexauerunt Mithridatem, eumque coegerunt accipere leges pacis. 24 ipsis est. 25 eum, quod eum non persecuti fuerunt vlterius. 26 reipublicae necessitas.

CAPVT IV.

Mithridates autem omne reliquum tempus, non ad obliuionem veteris belli, sed ad comparationem [1] noui contulit [2], qui postea quam maximas aedificasset ornassetque [3] classes, exercitusque permagnos, quibuscunque ex gentibus potuisset, comparasset [4], & se Bosphoranis [5] finitimis suis bellum inferre simulasset, vsque in Hispaniam legatos Ecbatanis [6] misit ad eos duces [7], quibuscum tum bellum gerebamus: vt cum duobus in locis distinctissimis [8], maximeque diuersis, vno [9] consilio, a binis [10] hostium copiis, bellum terra marique gereretur, vos [11] ancipiti contentione districti, de imperio dimicaretis [12]. Sed tamen alterius partis [13] periculum, Sertorianae atque Hispaniensis, quae multo plus firmamen-

1 institutionem, initium. 2 applicuit. 3 instruxisset. 4 collegisset, conscripsisset. 5 accolis Bosphori Thracii. 6 ex vrbe Ecbatanis, quae metropolis est Mediae. 7 Sertorium aliosque reipublicae tum hostes. 8 remotissimis. 9 coniunctis, vnitis consiliis. 10 a gemino exercitu. 11 Quirites. 12 vt vos diuersas haberetis opiniones, & incerti essetis, cuinam imperium exercitus Romani mandari deberet. 13 hostis.

menti ac roboris habebat[14], Cn. Pompeii diuino[15] consilio ac singulari virtute depulsum est: in altera parte[16] ita res[17] a L. Lucullo, summo viro, est administrata, vt initia illa gestarum rerum magna atque praeclara, non felicitati eius sed virtuti[18]: haec autem extrema[19], quae nuper acciderunt, non culpae[20], sed fortunae tribuenda esse videantur. Sed de Lucullo dicam alio loco[21], & ita dicam, Quirites, vt neque vera[22] laus ei[23] detracta[24] oratione nostra, neque falsa[25] afficta esse videatur: de vestri imperii dignitate atque gloria, quoniam is est exorsus[26] orationis meae, videte, quem nobis animum[27] suspiciendum[28] putetis.

14 quam quidem exercitus Mithridatis. 15 prudentissimo. 16 Mithridatis. 17 imperium. 18 fortitudini. 19 hoc vltimum autem, quod regem persequi non potuit. 20 Luculli. 21 in hac tamen oratione. 22 debita. 23 Lucullo. 24 ademta. 25 laus. 26 contextus, & quasi filum & praecipuum argumentum. 27 sententiam. 28 ferendum, sumendum.

CAPVT V.

MAiores vestri saepe mercatoribus, ac nauicularioribus[1] iniurioſius tractatis[2], bella gesserunt: vos tot ciuium Rom. millibus, vno nuncio atque vno tempore necatis[3], quo tandem animo esse debetis[4]? legati quod[5] erant appellati superbius,

1 Qui nauium domini sunt, & operam suam locant ad merces vehendas. 2 si forte tractati fuerunt. 3 postquam tot eiues necati fuerunt a Mithridate. 4 quid putatis, vos facere debere. 5 quoniam.

6 cla-

bius, Corinthum patres vestri, totius Graeciae lumen[6], exstinctum esse voluerunt: vos eum regem inultum esse[7] patiemini, qui legatum populi Rom. consularem[8] vinculis ac verberibus, atque omni supplicio excruciatum necavit? Illi[9] libertatem civium Rom. imminutam[10] non tulerunt[11]: vos vitam ereptam negligetis[12]? Ius legationis verbo[13] violatum illi[14] persecuti sunt: vos legatum populi Rom. omni[15] supplicio interfectum inultum relinquetis? Videte[16], ne, vt[17] illis pulcerrimum[18] fuit, tantam vobis imperii gloriam relinquere, sic vobis turpissimum sit, illud[19] quod accepistis, tueri & conseruare non posse. Quid? quod[20] salus sociorum summum in periculum ac discrimen vocatur[21]. Regno expulsus est Ariobarzanes rex, socius populi Rom. atque amicus: imminent[22] duo reges toti Asiae non solum vobis inimicissimi, sed etiam vestris sociis atque amicis: ciuitates autem omnes cuncta Asia atque Graecia vestrum auxilium exspectare propter periculi magnitudinem cogunturne imperatorem a vobis certum[23] deposcere, cum praesertim vos alium [24] mi-

6 clarissimam vrbem. 7 non puniri. 8 virum, qui iam Consul fuerat. 9 maiores vestri. 10 esse, imminui, violari, debilitari. 11 passi sunt. 12 vosne concedetis, vt vita Legato vestro impune erepta sit? 13 etiam vnico verbo iniurioso. 14 maiores vestri. 15 crudelissimo. 16 considerate, expendite. 17 quemadmodum. 18 honorificum. 19 illam gloriam Imperii. 20 quin imo etiam. 21 trahitur. 22 minantur, inferre bellum volunt. 23 Pompeium, cui fidere possint.

[24] miseritis, nèque audent, neque se id facere summo sine periculo posse arbitrantur: vident [25], & sentiunt hoc idem, quod vos [26], vnum [27] virum esse, in quo summa [28] sint omnia, & eum [29] prope esse, (quo etiam carent aegrius [30]): cuius aduentu ipso [31] atque nomine [32], tametsi ille ad maritimum [33] bellum venerit, tamen impetus hostium repressos [34] esse intelligunt, ac retardatos. Hi vos, quoniam libere loqui non licet, tacite rogant, vt se [35] quoque sicut ceterarum prouinciarum socios, dignos existimetis, quorum salutem [36] tali viro commendetis: atque hoc etiam magis quam ceteros, quod [37] eiusmodi in prouinciam homines cum imperio mittimus, vt, etiamsi ab hoste defendant [38], tamen ipsorum aduentus in vrbes sociorum non multum ab hostili expugnatione [39] differant [40]. Hunc [41] audiebant antea, nunc praesentem vident, tanta temperantia, tanta [42] mansuetudine, tanta humanitate, vt ii beatissimi [43] esse videantur, apud quos ille diutissime commoratur.

---

24 Lucullum. 25 amici & socii vestri vident hoc. 26 quod vos videtis & sentitis. 27 scilicet: vnum esse Pompeium. 28 praeclara virtus, auctoritas, scientia rei militaris &c. 29 solum Pompeium. 30 quem maxime desiderant. 31 solo. 32 fama. 33 cum piratis gerendum. 34 metu Pompeii aduenientis. 35 ipsos. 36 conseruationem. 37 quoniam alias. 38 socios & prouinciam. 39 deuastatione. 40 quoniam auari sunt, & ciuibus bona sua solent eripere. 41 Pompeium. 42 tam temperantem esse. 43 felicissimi.

CAP.

CAPVT VI.

QVare si propter socios nulla ipsi iniuria lacessiti[1] maiores vestri cum Antiocho, cum Philippo, cum Aetolis, cum Poenis[2] bella gesserunt: quanto[3] vos studio conuenit iniuriis prouocatos, sociorum salutem vna cum imperii vestri dignitate[4] defendere? praesertim cum de vestris maximis vectigalibus agitur. Nam ceterarum prouinciarum vectigalia, Quirites, tanta[5] sunt, vt iis ad ipsas prouincias tutandas[6] vix[7] contenti esse possimus; Asia vero tam opima est, & fertilis, vt & vbertate[8] agrorum, & varietate fructuum, & magnitudine pastionis, & multitudine earum rerum[9], quae exportantur[10], facile omnibus terris[11] antecellat. Itaque haec[12] vobis prouincia, Quirites, si & belli vtilitatem, & pacis dignitatem sustinere[13] vultis, non modo a calamitate, sed etiam a metu calamitatis est defendenda. Nam ceteris in rebus cum venit calamitas[14], tum detrimentum accipitur: at in vectigalibus non solum affertur[15] malum[16], sed etiam metus ipse affert calamitatem. Nam cum[17] hostium copiae

1 Quamuis maiores vestri ipsi nulla iniuria affecti erant. 2 Carthaginensibus. 3 quanto cum ardore decet vos defendere salutem &c. 4 honore. 5 tam exigua. 6 defendendas. 7 vt illa vix sufficiant aut satis sint. 8 fertilitate. 9 mercium. 10 deuehuntur in alias prouincias. 11 prouinciis. 12 Asia. 13 tueri, conseruare. 14 tempestas, quae calamos in agris prosternit. 15 praesentia. 16 calamitatis, detrimenti. 17 quoniam, quando, dum.

18 ad-

piae non longe absunt, etiamsi [18] irruptio facta nulla sit, tamen pecora relinquuntur, agricultura deseritur, mercatorum nauigatio conquiescit, ita neque ex portu, neque ex decumis [19], neque ex scriptura [20] vectigal conseruari potest. Quare saepe totius anni fructus [21] vno rumore periculi, atque vno belli terrore amittitur. Quo tandem animo esse existimatis, aut eos [22], qui vectigalia nobis pensitant [23], aut eos, qui exercent [24] atque exigunt, cum duo reges cum maximis copiis prope adsint, cum vna excursio equitatus, [25] perbrevi tempore, totius anni vectigal auferre possit? cum publicani familias maximas, quas in saltibus [26] habent, quas in agris, quas in portubus atque custodiis [27], magno periculo se habere arbitrentur? Putatisne vos illis rebus [28] frui posse, nisi eos, qui vobis fructuosi [29] sunt, conseruaueritis, non solum (vt antea dixi) calamitate [30], sed etiam calamitatis formidine liberatos [31]?

18 adhuc. 19 decimis, *Zehenden*, decima pars frumenti collecti. 20 vectigal, quod ex decimis colligebatur. 21 prouentus, reditus, vectigal. 22 incolas Asiae. 23 exsoluunt. 24 administrant. 25 equitum. 26 in syluis. 27 *an Paessen*, familiae quas habent in custodiis, *Zoll-Hege-Weg-Strassen-bereutern*. 28 vectigalibus. 29 vtiles. 30 liberatos. 31 ita vt liberentur a calamitate.

CAPVT VII.

AC ne illud quidem [1] vobis negligendum est, quod mihi ego extremum [2] proposueram, cum es-

1 Non etiam. 2 vltimo loco dicere.

3 spe-

essem de belli genere dicturus, quod ad multorum bona ciuium Rom. pertinet [3]: quorum vobis prō vestra sapientia, Quirites, habenda est ratio [4] diligenter. Nam & publicani, homines & honestissimi & ornatissimi [5], suas rationes & copias [6] in illam prouinciam contulerunt [7]: quorum ipsorum per se res, & fortunae [8] curae vobis esse debent. Etenim si vectigalia nervos [10] esse reipubl. semper duximus [11], eum certe ordinem [12], qui exercet [13] illa [14], firmamentum ceterorum ordinum recte esse dicemus? Deinde ceteris ex ordinibus [15] homines gnaui [16] & industrii partim in Asia negotiantur [17], quibus [18] vos absentibus consulere [19] debetis, partim suas & suorum in ea provincia pecunias magnas collocatas habent [20]. Erit igitur humanitatis vestrae [21], magnum eorum ciuium numerum calamitate prohibere [22]: sapientiae [23], videre [24] multorum ciuium calamitatem a republ. [25] seiunctam esse non posse [26]. Etenim illud primum parui [27] refert, vos publicanis amissa vectigalia postea vi-

cto-

3 spectat. 4 cura. 5 omni laude digni, amplissimi. 6 rem familiarem, opes. 7 miserunt. 8 etiamsi nihil aliud consideretis. 9 bona, opes. 10 robur, firmamentum. 11 putauimus. 12 publicanorum. 13 administrat. 14 vectigalia. 15 statibus, generibus hominum. 16 diligentes. 17 mercaturam exercent. 18 quorum rebus. 19 prospicere. 20 collocarunt. 21 itaque officium vestrum erit. 22 conservare. 23 ad sapientiam vero vestram spectabit. 24 considerare. 25 a calamitate reipublicae. 26 sed vtramque inter se cohaerere. 27 parum interest.

28 per

storia [28] recuperare [29]? Neque enim iisdem [30] redimendi [31] facultas erit propter calamitatem [32], neque [33] aliis voluntas propter timorem? Deinde quod nos eadem Asia, atque idem ille Mithridates initio belli Asiatici docuit, id quidem certa calamitate docti [34] memoria retinere [35] debemus. Nam tum [36], cum in Asia res [37] magnas permulti amiserunt, scimus Romae, solutione impedita, fidem concidisse [38]. Non enim possunt una in ciuitate multi rem [39] atque fortunas amittere, vt non plures secum in eandem calamitatem trahant. A quo periculo prohibete [40] remp. & mihi credite id, quod ipsi videtis: haec fides [41], atque haec ratio [42] pecuniarum, quae Romae, quae in foro [43], versatur [44], implicita est cum illis pecuniis Asiaticis, & cohaeret. Ruere illa [45] non possunt, vt haec [46] non eodem labefactata motu [47] concidant [48]. Quare videte, num dubitandum vobis sit [49] omni studio ad id bellum incum-

28 per victoriam, 29 restituere, reddere. 30 publicanis. 31 recuperandi, adhuc semel emendi vectigalia. 32 propter damnum, quod passi sunt aut fecerunt. 33 nec erit aliis voluntas haec vectigalia redimendi aut conducendi. 34 qui docti sumus. 35 in memoria perpetua tenere. 36 illo tempore. 37 opes. 38 mercatores omnem fidem amisisse, quoniam plurimi debita sua soluere non poterant. 39 bona sua. 40 defendere debetis. 41 *Credit.* 42 status, conditio. 43 vbi erant tabernae & mensae argentariorum. 44 tractatur, *verkehret wird.* 45 pecuniae Asiaticae. 46 pecuniae Romanae. 47 turbatione, calamitate. 48 conturbentur. 49 num vos dubitare debeatis.

50 omni

cumbere [50], in quo gloria nominis vestri, salus sociorum, vectigalia maxima, fortunae [51] plurimorum ciuium cum republ. defendantur.

50 omni studio contendere. 51 bona.

CAPVT VIII.

Quoniam de genere belli dixi, nunc de magnitudine pauca dicam. Potest enim hoc dici [1], belli genus esse ita necessarium, vt sit [2] gerendum: non esse ita magnum, vt sit pertimescendum. In quo maxime laborandum est, ne forte a vobis, quae [3] diligentissime prouidenda [4] sunt, contemnenda esse videantur. Atque, vt omnes intelligant, me L. Lucullo tantum impertire [5] laudis, quantum forti viro & sapientissimo homini, & magno imperatori [6] debeatur: dico eius aduentu [7] maximas Mithridatis copias, omnibus rebus [8] ornatas atque instructas fuisse, vrbemque Asiae clarissimam nobisque amicissimam Cyzicenorum obsessam esse ab ipso rege maxima multitudine [9], & oppugnatam vehementissime, quam L. Lucullus virtute [10], assiduitate, consilio, summis obsidionis periculis liberauit: ab eodem [11] imperatore classem magnam, & ornatam [12], quae ducibus [13] Sertorianis ad Italiam studio

1 Vere dici. 2 necessario. 3 ea, quae. 4 considerandа. 5 tribuere. 6 duci exercitus. 7 cum ipse aduenirет. 8 ad bellum gerendum necessariis. 9 exercitu. 10 fortitudine sua. 11 dicam etiam hoc porro, ab eodem &c. 12 omnibus rebus instructam. 13 a ducibus Sertorii.

dio inflammato [14] raperetur [15], superatam esse atque depressam [16]: magnas hostium praeterea copias multis praeliis esse deletas [17], patefactumque nostris legionibus esse Pontum [18], qui ante populo Rom. ex [19] omni aditu [20] clausus esset. Sinopen atque Amisum [21], quibus in oppidis erant domicilia regis, omnibus rebus ornata atque referta, ceterasque vrbes Ponti, & Cappadociae permultas vno aditu [22], atque aduentu esse captas; regem spoliatum [23] regno patrio atque auito [24], ad alios se reges, atque alias gentes supplicem [25] contulisse: atque haec omnia saluis populi Rom. sociis, atque integris [26] vectigalibus esse gesta: Satis opinor hoc esse laudis; atque ita, Quirites, vt hoc vos intelligatis, a nullo illorum qui huic obtrectant legi [27] atque causae [28], L. Lucullum similiter [29] ex hoc loco esse laudatum.

14 ex odio in Romanos vehementissimo. 15 properaret. 16 submersam & obrutam. 17 occisus. 18 regnum Ponticum post fugam Mithridatis. 19 ab. 20 vbique. 21 occupata fuisse. 22 impetu. 23 qui eiectus & spoliatus. 24 quod a patre & auo acceperat. 25 auxilium rogantem. 26 ita vt populi Romani socii & vectigalia consetuarentur. 27 qui diffuadent hanc legem a Manilio latam. 28 de qua ego nunc ago. 29 pari modo, tam egregia.

CAPVT IX.

Requiretur [1] fortasse nunc, quemadmodum, cum haec ita sint, reliquum [2] possit esse magnum

1 Interrogabitur. 2 bellum illud, quod adhuc gerendum est.

3 iam

gnum bellum. Cognoscite[3], Quirites, non enim hoc sine caussa quaeri videtur. Primum ex suo regno sic[4] Mithridates profugit, vt[5] ex eodem Ponto Medea illa[6] quondam profugisse dicitur: quam praedicant[7] in fuga fratris sui membra in iis locis, qua[8] se[9] parens[10] persequeretur, dissipauisse, vt eorum[11] collectio dispersa, moerorque patrius[12] celeritatem persequendi retardaret. Sic Mithridates fugiens maximam vim[13] auri atque argenti, pulcerrimarumque rerum omnium, quas & a maioribus acceperat, & ipse bello superiore ex tota Asia direptas[14] in suum regnum congesserat, in Ponto omnem reliquit. Haec[15] dum nostri[16] colligunt omnia diligentius, rex ipse e manibus[17] effugit. Ita illum[18] in persequendi studio moeror[19]; hos[20] laetitia[21] retardauit. Hunc in illo timore & fuga Tigranes, rex Armenius, excepit[22], diffidentemque[23] rebus suis confirmauit[24], & adflictum[25] erexit, perditumque[26] recreauit[27]. Cuius[28] in regnum posteaquam L. Lucul-

3 iam igitur attendite ad ea, quae dicam. 4 eodem modo. 5 quemadmodum. 6 de qua in fabulis agitur. 7 de qua dicunt, eam occisi fratris membra dissipauisse &c. 8 per quae loca. 9 Medeam. 10 pater. 11 membrorum. 12 paternus, quo pater afficeretur. 13 copiam. 14 raptas. 15 hoc aurum & res pretiosas. 16 milites. 17 militum. 18 Lucullum. 19 quoniam aegre ferebat, milites suos aurum colligentes in persequendo Mithridate retardari. 20 milites Romanos. 21 ob praedam. 22 suscepit. 23 desperantem. 24 consolatus est, animum ipsi addidit. 25 tristem. 26 calamitate ingenti affectum. 27 consolatus est. 28 Tigranis.

29 Lu-

cullus cum exercitu venit, plures etiam gentes contra imperatorem noſtrum [29] concitatae ſunt [30]. Erat enim metus iniectus [31] iis nationibus, quas nunquam populus Rom. neque laceſſendas [32] bello, neque tentandas putauit. Erat enim alia grauis atque vehemens opinio, quae per animos gentium barbararum peruaſerat [33], fani [34] locupletiſſimi & religioſiſſimi [35] diripiendi cauſſa, in eas oras [36] noſtrum exercitum eſſe abductum. Ita nationes multae atque magnae nouo quodam terrore ac metu concitabantur. Noſter autem exercitus, etſi vrbem ex Tigranis regno ceperat, & praeliis vſus erat ſecundis [37], tamen nimia [38] longinquitate locorum, ac deſiderio ſuorum [39] commouebatur. Hic [40] iam plura non dicam. Fuit enim illud extremum [41], vt ex iis locis [42] a militibus noſtris reditus magis [43] maturus [44], quam proceſſio [45] longior quaereretur [46]. Mithridates autem & ſuam manum [47] iam confirmarat [48], & eorum, qui ſe ex eius regno collegerant; & magnis aduentitiis multorum re-

29 Lucullum. 30 ad bellum. 31 factus, timebant enim illae gentes, ne Romani conuerterent arma in ipſas. 32 aggrediendas. 33 qua occupati erant animi barbarorum. 34 templi. 35 quod religioſe & ſancte colebatur. 36 regiones. 37 felicibus. 38 propter nimiam. 39 deſiderabat exercitus Romam redire, & detrectabat adeo ulteriorem militiam. 40 hoc loco autem de hac materia. 41 exitus tandem huius belli fuit. 42 ex regno Tiganis. 43 potius. 44 tempeſtiuus. 45 progreſſus ulterior. 46 deſiderantur. 47 exercitum. 48 iterum collegerat.

49 no-

regum & nationum copiis [49] iuuabatur. Hoc iam fere sic fieri solere accepimus, [50] vt regum afflictae fortunae [51] facile multorum opes allicerant ad misericordiam, maximeque eorum [52], qui aut [53] reges sunt, aut vitunt in regno, quod regale [54] iis nomen magnum & sanctum [55] esse videatur. Itaque tantum victus efficere potuit, quantum incolumis [56] nunquam [57] est ausus optare. Nam cum se in regnum recepisset suum, non fuit eo contentus, quod ei praeter spem acciderat, vt illam, posteaquam pulsus erat, terram vnquam attingeret: sed in exercitum vestrum, clarum [58] atque victorem [59], impetum fecit. Sinite [60] hoc loco, Quirites, (sicut poetae solent, qui res Romanas scribunt) praeterire me [61] nostram calamitatem; quae tanta fuit, vt etiam ad aures L. Luculli non ex praelio nuntius, sed ex sermone [62] rumor afferret. Hic [63] in ipso illo malo grauissimaque belli offensione [64] L. Lucullus, qui tamen aliqua ex parte iis incommodis mederi fortasse potuisset, vestro iussu coactus, quod [65] imperii diuturnitati modum [66] statuendum veteri exemplo

49 nouis auxiliis. 50 scimus. 51 miser status. 52 eorum misericordiam. 53 aut ipsi. 54 regnum. 55 munitum & immune ab omni violatione & iniuria. 56 si miser factus aut victus non fuisset. 57 rursus; vt in reguum suum rediret. 58 celebrem ob res fortiter gestas. 59 a quo victus erat. 60 permittite. 61 vt silentio nunc transeam. 62 hominum. 63 illo tempore. 64 damno, amissa victoria. 65 quoniam. 66 ne Lucullus imperium nimis diu retineret.

67 ve-

emplo [67] putauistis, partem militum, qui iam stipendiis confectis erant [68], dimisit, partem [69] Glabrioni tradidit. Multa praetereo consulto [70], sed ea vos coniectura perspicere, quantum illud bellum futurum putetis, quod coniungant reges, potentissimi, reconcilient agitatae [72] nationes, suscipiant integrae gentes, nouus imperator vester accipiat, vetere [73] expulso exercitus.

67 velut olim obseruatum fuit. 68 qui iam stipendia ad tempora militiae impleuerant. 69 exercitus sui. 70 studio, de industria. 71 sed ipsi hoc potestis coniicere. 72 ad bellum concitatae. 73 postquam vetus exercitus Luculli est depulsus.

CAPVT IX.

Satis mihi multa verba feciſſe videor, quare hoc bellum eſſet genere ipſo [1] neceſſarium, magnitudine [2] periculoſum. Reſtat, vt de imperatore ad id bellum deligendo, ac tantis [3] rebus praeficiendo, dicendum eſſe videatur. Vtinam, Quirites, virorum fortium atque innocentium copiam tantam haberetis, vt haec vobis deliberatio difficilis eſſet, quemnam potiſſimum tantis rebus ac tanto bello praeficiendum putaretis. Nunc vero cum ſit vnus [5] Cn. Pompeius, qui non modo eorum hominum, qui nunc ſunt, gloriam, ſed etiam antiquitatis memoriam [6] virtute ſuperauit; quae res eſt [7], quae cuius-

quam

1 In ſe & ſuo genere. 2 propter magnitudinem ſuam. 3 tam grauibus ac periculoſis. 4 virtute praeditorum, non auarorum. 5 ſolus. 6 eorum gloriam, quorum in libris frequens eſt memoria. 7 quid eſt igitur.

8 de-

quam animum in hac causa [8] dubium facere possit? Ego enim sic existimo, in summo imperatore quatuor has res inesse oportere, scientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem, felicitatem. Quis igitur hoc homine [9] scientior [10] vnquam aut fuit aut esse debuit? qui e ludo [11] atque pueritiae disciplina [12], bello maximo [13] atque acerrimis hostibus, ad patris exercitum, atque in militiae disciplinam profectus est? qui extrema pueritia [14] miles fuit summi imperatoris [15]? iuuente [16] adolescentia maximi ipse exercitus imperator? qui saepius cum hoste conflixit [17], quam quisquam cum inimico concertauit? plura bella gessit, quam ceteri legerunt? plures prouincias confecit [18], quam alii concupiuerunt? cuius adolescentia ad scientiam rei militaris non alienis [19] praeceptis, sed suis imperiis [20], non offensionibus belli, sed victoriis, non stipendiis [22], sed triumphis [23] est erudita? Quod denique genus belli esse potest, in quo illum non exercuerit fortuna reipublicae?

Ci-

8 deliberatione. 9 Pompeio. 10 peritior. 11 schola. 12 institutione. 13 in bello maximo contra Cinnam. 14 circa extremos annos pueritiae suae, circa annum aetatis. 15 Syllae. 16 sub initium adolescentiae suae, vel in iuuentute sua. 17 pugnauit. 18 plures regiones subiugauit & in prouinciae Romanae formam redegit. 19 aliorum. 20 dum ipse in omnibus praeliis fuit imperator, atque ita experientia & vsu fuit edoctus. 21 detrimentis, iacturis. 22 militaribus. 23 frequentibus, quos egit.

Ciuile, Africanum, Transalpinum, Hispaniense, (mistum ex ciuitatibus, atque ex bellicosissimis nationibus) seruile [24], nauale [25] bellum, varia & diuersa genera & bellorum & hostium, non solum gesta ab hoc vno, sed etiam confecta [26], nullam rem esse declarant in vlu militari positam, quae huius viri scientiam fugere possit [28].

24 bellum, quod serui gerebant in Italia, & cui se immiscebant aliae ciuitates & nationes bellicosae, Germani scilicet & Galli. 25 cum piratis. 26 ad finem perducta. 27 scientia, experientia. 28 quam Pompeius nesciat.

CAPVT XI.

Iam verò virtuti Cn. Pompeii, quae potest par oratio inueniri [1]? quid est, quod quisquam [2] aut dignum illo, aut vobis nouum, aut cuiquam inauditum possit afferre? Neque enim illae sunt solae virtutes imperatoriae [3], quae vulgo [4] existimantur, labor in negotio, fortitudo [5] in periculis, industria in agendo, celeritas, in conficiendo [6], consilium in prouidendo: quae tanta sunt in hoc vno [7], quanta in omnibus reliquis imperatoribus, quos aut vidimus, aut audiuimus, non fuerunt. Testis est Italia, quam ille ipse victor L. Sylla, huius [8] virtute & subsidio confessus est liberatam [9]: testis est Sicilia, quam mul-

1 Virtus Pompeii satis laudari non potest. 2 nemo potest aliquid afferre, quod ille & vos non sciatis. 3 Imperatoris. 4 a vulgo. 5 constantia. 6 in deducendis rebus ad finem. 7 solo Pompeio. 8 Pompeii. 9 fuisse.

10 cir-

multis vndique cinctam [10] periculis, non terrore belli, sed celeritate consilii explicauit [11]: testis est Africa, quae magnis oppressa hostium copiis, eorum ipsorum sanguine redundauit [12]: testis est Gallia, per quam legionibus nostris in Hispaniam iter Gallorum internecione [13] patefactum est: testis est Hispania, quae saepissime plurimos hostes ab hoc superatos, prostratosque conspexit: testis est iterum, & saepius Italia, quae cum seruili bello foedo [14] periculosoque premeretur, ab hoc [15] auxilium absente expetiuit: quod bellum exspectatione [16] Pompeii attenuatum [17] atque imminutum est, aduentu [18] sublatum ac sepultum [19]. Testes vero iam omnes orae [20], atque omnes exterae gentes ac nationes, denique maria omnia, tum vniuersa, tum in singulis oris [21] omnes sinus [22] atque portus. Quis enim toto mari locus [23] per [24] hos annos, aut tam firmum habuit praesidium [25], vt tutus esset? aut tam fuit abditus, vt lateret? quis [26] nauigauit, qui non se, aut mortis, aut

10 circumdatam. 11 liberauit. 12 Africa madida facta fuit sanguine hostium a Pompeio occisorum. 13 postquam Galli a Pompeio victi fuerunt. 14 turpi, indecoro. 15 Pompeio. 16 solo metu a Pompeio, quem Italia exspectabat aduenientem, & hostes metuebant. 17 dissectum. 18 eius, & cum denique Pompeius aduenisset, sublatum penitus fuit bellum hoc seruile. 19 compositum. 20 maritimae, quae infestabantur a piratis. 21 *Seeküsten*. 22 *Meerbusen*, in quos se recipere etiam possunt naues. 23 nullus locus. 24 intra, inde aliquot annis. 25 munimentum. 26 quis potuit ita tutus nauigare.

aut seruitutis periculo committeret [27]? cum aut hieme, aut referto praedonum [28] mari nauigaret. Hoc tantum [29] bellum, tam turpe, tam vetus, tam late diuisum [31] atque dispersum, quis vnquam arbitraretur aut ab omnibus [32] imperatoribus vno anno, aut omnibus [33] annis ab vno imperatore confici [34] posse? Quam [35] prouinciam tenuistis a praedonibus liberam per hosce annos? quod vectigal vobis tutum fuit? quem socium defendistis? cui praesidio classibus vestris fuistis [36]? quam multas [37] existimatis insulas esse desertas? quam multas aut metu relictas, aut a praedonibus captas vrbes esse sociorum?

27 in periculum praecipitaret. 28 in mari, quod repletum & occupatum esset a piratis. 29 tam grande & periculosum. 30 quod diu durauit. 31 diffusum. 32 etiamsi omnes nostri imperatores vires suas coniunxissent. 33 intra omnes illos annos, per quos hoc bellum durauit. 34 potuisse perduci ad finem. 35 nullam. 36 nemini fuistis praesidio, neminem potuistis defendere classibus vestris. 37 existimatis.

CAPVT XII.

Sed quid [1] ego longinqua [2] commemoro? fuit hoc quondam, fuit proprium [3] populi Rom. longe a domo [4] bellare, & propugnaculis [5] imperii sociorum fortunas [6], non sua tecta [7] defendere. Sociis ve-

1 Quare. 2 longe ab oculis vestris remota, in longinquis regionibus acta. 3 haec consuetudo. 4 ab Italia. 5 *Grentz-Vestungen*. 6 bona, tranquillitatem. 7 domos. 8 dum

vestris ego mare clausum[8] per hosce annos dicam fuisse? cum exercitus nostri Brundusio[9] nunquam, nisi summa[10] hieme, transmiserint. Qui ad vos ab exteris nationibus venirent, captos quierat[12]? cum legati populi Romani redemti sint? mercatoribus tutum mare non fuisse dicam, cum duodecim fasces[14] in praedonum potestatem peruenerint? Cnidum, aut Colophonem, aut Samum, nobilissimas vrbes innumerabilesque alias captas esse commemorem, cum vestros portus, atque eos portus, quibus vitam & spiritum ducitis[15], in praedonum fuisse potestate sciatis? An vero ignoratis portum Caietae celeberrimum, atque plenissimum[16] nauium, inspectante[17] praetore, a praedonibus esse direptum[18]? ex Miseno autem eius ipsius liberos, qui cum praedonibus antea ibi bellum gesserat, a praedonibus esse sublatos[19]? Nam quid ego Ostiense incommodum[20], atque illam labem[21] atque ignominiam rei publ. querar, cum, prope[22] inspectantibus

8 dum ex metu a praedonibus non ausi sunt nauigare. 9 a. 10 media. 11 trans mare nauigauerint. 12 an querar, eos captos fuisse &c. 13 *ranzioniret*. 14 duo Praetores, quorum quilibet sex lictores, qui secures gestabant, secum habebat. 15 ex quibus portubus frumentum Romam aduehitur, per quod vitam sustentatis. 16 in quo multae erant naues. 17 praesente & rem adspiciente. 18 *ausgeplundert*. 19 raptos & ablatos fuisse. 20 damnum, quod praedones intulerunt vrbi Ostiae. 21 maculam, dedecus. 22 quasi.

vobis [23], classis ea, cui consul populi Romani praepositus esset, a praedonibus capta, atque oppressa [24] est? Pro dii immortales, tantane vnius hominis [25] incredibilis, ac diuina virtus tam breui tempore lucem [26] afferre reip. potuit, vt vos, qui modo [27] ante ostium [28] Tiberinum classem hostium videbatis, ii [29] nunc nullam intra Oceani ostium [30] praedonum nauem esse audiatis? atque haec qua [31] celeritate gesta sint, quamquam videtis, tamen a me in dicendo praetereunda non sunt [32]. Quis enim vnquam, aut obeundi negotii, aut consequendi quaestus studio [33], tam breui tempore tot loca adire [34], tantos cursus [35] conficere potuit, quam celeriter, Cn. Pompeio duce, belli imperus [36] nauigauit? qui nondum tempestiuo [37], ad nauigandum mari Siciliam adiit, Africam explorauit: inde Sardiniam cum classe venit: atque haec tria frumentaria subsidia [38] reipubl. firmissimis praesidiis [39], classibusque muniuit. Inde se cum in Italiam recepisset [40], duabus [41] Hispaniis, & Gallia Cisalpina praesidiis ac

23 in praesentia vestra. 24 demersa. 25 Pompeii. 26 honorem. 27 paulo ante. 28 locum in quo Tiberis fluuius in mare se effundit. 29 vos ipsi. 30 in toto mari mediterraneo. 31 quanta cum celeritate. 32 tamen ego haec narrare debui. 33 quis enim vnquam mercator, qui negotia sua curat & lucri cupidus est. 34 per tot loca nauigare. 35 nauigationes. 36 classis Pompeii cupida victoriae. 37 cum mare nondum idoneum esset ad nauigationem. 38 ex quibus tribus locis Respublica suum frumentum accipit. 39 *Garnison, Besatzung.* 40 sedisset. 41 vlteriore & citeriore.

42 post-

nauibus [42] confirmata [43], missis item in oram Illyrici maris, & in Achaiam, omnemque [44] Graeciam nauibus, Italiae duo [45] maria maximis classibus, firmisisque praesidiis adornauit [46]: ipse autem, vt [47] a Brundisio profectus est, vndequinquagesimo [48] die totam ad imperium populi Romani Ciliciam adiunxit: omnes, qui vbique praedones fuerunt, partim capti interfectique sunt, partim vnius huius [49] imperio ac potestati se dediderunt. Idem Cretensibus, cum ad eum vsque in Pamphiliam legatos deprecatoresque [50] misissent, spem deditionis non ademit, obsidesque imperauit [51]. Ita tantum bellum, tam diuturnum, tam longe lateque dispersum, quo bello omnes gentes ac nationes premebantur, Cn. Pompeius extrema hieme apparauit [52], ineunte [53] vere suscepit, media aestate confecit [54].

42 postquam confirmauerat, tutas fecerat. 43 & postquam naues miserat. 44 totam. 45 Tyrrhenum & Adriaticum. 46 muniuit. 47 postquam. 48 quadragesimo nono. 49 Pompeii. 50 qui precabantur, ne Pompeius vellet in ipsos crudeliter agere. 51 vt darentur obsides in fidem promissorum. 52 parauit se ad hoc bellum. 53 incipiente vernali tempore. 54 ad finem perduxit.

CAPVT XIII.

EST haec diuina, atque incredibilis virtus [1] imperatoris. Quid ceterae [2], quas paulo ante commemorare coeperam, quantae, atque quam multae sunt? non enim solum bellandi virtus in summo

1 Fortitudo. 2 virtutes.

mo atque perfecto imperatore quaerenda est [3]: sed multae sunt artes eximiae, huius administrae [4], comitesque virtutis. Ac primum quanta innocentia [5] debent esse imperatores! quanta deinde omnibus in rebus temperantia! quanta fide! quanta facilitate [6]! quanto ingenio [7]! quanta humanitate! quae breuiter, qualia [8] sint in Cn. Pompeio, consideremus. Summa [9] enim omnia sunt, Quirites, sed ea magis ex aliorum contentione [10], quam ipsa per sese cognosci atque intelligi possunt. Quem enim possumus imperatorem aliquo in numero [11] putare, cuius in exercitu veneant [12] centuriatus [13], atque venierint [14]? quid hunc hominem magnum, aut amplum de republ. cogitare [15], qui pecuniam ex aerario depromptam [16] ad bellum administrandum, aut propter cupiditatem prouinciae magistratibus diuiserit [17], aut propter auaritiam Romae in quaestu [18] reliquerit? Vestra admurmuratio [19] facit, Quirites,

3 requiritur. 4 famulae, ministrae. 5 ita vt nemini vellint nocere. 6 comitate, humanitate, ira vt facilem omnibus aditum praebeant. 7 consilio, prudentia, dicendi gravitate & copia. 8 quam egregie. 9 eximia, praeclara. 10 comparatione cum aliis. 11 honore. 12 vendantur, proftent mercede. 13 officia Centurionum. 14 venditi fuerint. 15 an putamus, eum hominem cogitare de amplificando honore reipublicae rebus praeclare gestis. 16 numeratam, desumtam. 17 distribuerit. 18 argentariis, vt ea pecunia foenori collocetur. 19 murmur, colloquia vestra super iis, quae nunc dixi.

tes, vt agnoscere [20] videamini, qui haec fecerint. Ego autem neminem nomino. Quare irasci mihi nemo poterit, nisi qui ante de se [21] voluerit confiteri. Itaque propter hanc auaritiam imperatorum quantas calamitates, quocunque ventum sit [22], nostri exercitus ferant [23], quis ignorat? Itinera [24], quae per hosce annos in Italia per agros [25] atque oppida ciuium Rom. nostri imperatores fecerunt, recordamini [26]: tum [27] facilius statuetis [28], quid apud exteras nationes fieri existimetis. Vtrum plures [29] arbitramini per hosce annos militum vestrorum armis hostium vrbes, an hibernis [30] sociorum ciuitates esse deletas [31]? Neque enim potest exercitum is continere [32] imperator, qui [33] se ipsum non continet, neque [34] seuerus esse in iudicando, qui alios in se seueros esse iudices non vult [35]. Hic [36] miramur, hunc hominem [37] tantum excellere ceteris [38], cuius legiones sic [39] in Asiam peruenerunt, vt non modo manus tanti exercitus, sed ne vestigium quidem

20 vt videatur mihi, vos scire & nosse eos, qui hoc fecerunt. 21 se hoc feciſſe. 22 in quascunque prouincias vel sociorum vel nostras venerit exercitus. 23 afferant, efficiant. 24 *Marches*. 25 pagos, prouincias. 26 quanta tunc calamitas fuerit illata nostris agris & oppidis. 27 exinde. 28 judicabitis. 29 vrbes. 30 *Winterquartiere*. 31 *ruiniret*, pressas. 32 in disciplina militari, ab auaritia & rapinis prohibere. 33 qui ipse auarus est & omnia ad se rapit. 34 neque is potest. 35 qui non vult, vt alii de ipsius turpiter factis seuere iudicent. 36 hoc loco, adeoque. 37 Pompeium. 38 Imperatoribus. 39 hoc modo.

dem cuiquam pacato nocuisse dicatur [40]? Iam vero quemadmodum [41] milites [42] hibernent, quotidie sermones ac literae perferuntur: non modo, vt sumtum faciat in militem [43], nemini vis affertur: sed ne cupienti [44] quidem cuiquam permittitur: hiemis [45] enim, non auaritiae [46], perfugium maiores nostri in sociorum atque amicorum tectis [47] esse voluerunt.

40 vt non modo nihil rapuerint milites Pompeii, sed ne pedem quidem mouerint ad eum, qui hostis non esset. 41 quam tranquille & moderate. 42 Pompeii. 43 ad milites sustentandos. 44 sed neque permittitur etiam cuiquam, tametsi velit, sumtus facere in milites. 45 repellendae. 46 exercendae. 47 vrbibus, domibus.

CAPVT XIV.

Age vero [1], ceteris in rebus quali sit [2] temperantia, considerate. Vnde [3] illam tantam celeritatem & tam incredibilem cursum initum [4] putatis? non enim illum eximia vis [5] remigum, aut ars inaudita quaedam gubernandi [6], aut venti aliqui noui tam celeriter in vltimas [7] terras pertulerunt, sed haec res, quae ceteros remorari solent, non retardarunt: non auaritia ab instituto cursu [8] ad praedam aliquam deuocauit, non libido ad voluptatem, non amoenitas [9] ad delectationem, non nobilitas vrbis ad cognitionem [10], non denique labor ipse ad quietem

1 Porro autem. 2 quam sit temperans Pompeius. 3 ex qua causa. 4 factum esse. 5 labor. 6 regendi naues. 7 extremas, longinquas. 8 nauigatione. 9 locorum. 10 perlustrationem.

11 fru-

tem[*]: Postremo[12] signa[13], & tabulas[14], cetera-
que ornamenta Graecorum oppidorum, quae ce-
teri[15] tollenda[16] esse arbitrantur, ea sibi ille[17] ne
visenda[18] quidem existimauit. Itaque omnes qui-
dem nunc in his locis[19] Cn. Pompeium, sicut ali-
quem non ex hac vrbe missum, sed de coelo de-
lapsum[20], intuentur: nunc denique incipiunt
credere, fuisse homines Romanos hac quondam
abstinentia[21], quod iam nationibus externis in-
credibile, ac falso memoriae proditum[22] videba-
tur: nunc imperii nostri splendor[23] illis genti-
bus lucet[24]: nunc intelligunt, non sine causa
maiores suos tum[25], cum hac temperantia[26] ma-
gistratus habebamus, seruire populo Rom. quam
imperare aliis maluisse. Iam vero ita faciles ad-
itus ad eum priuatorum, ita liberae querimoniae
de aliorum iniuriis esse dicuntur[27], vt is, qui di-
gnitate principibus[28] excellit, facilitate[29] par
infimis esse videatur. Iam quantum consi-
lio,

---

11 fruendam. 12 ac tandem etiam. 13 imagines, statuas. 14 aeneas. 15 Imperatores. 16 auferenda & Romam mittenda. 17 Pompeius. 18 conspicienda. 19 in Asia. 20 a coelo missum. 21 fuisse olim Romae tales viros, qui oblata munera accipere noluerunt. 22 falso narrari. 23 honor. 24 in oculos incurrit, nunc vident illi homines priscam Romanorum virtutem. 25 illo tempore. 26 temperantes. 27 iam dicitur, tam facilem aditum patere etiam priuatis hominibus ad Pompeium, & tam libere posse ad eum perferri querelas de illatis iniuriis. 28 maximis etiam viris. 29 quoad humanitatem suam.

lio, quantum dicendi grauitate, & copia valeat [30], in quo ipso ineſt quaedam dignitas imperatoria, vos, Quirites, hoc ipso in loco ſaepe cognouiſtis. Fidem [31] vero eius inter ſocios quantam exiſtimari putatis, quam hoſtes [32] omnium gentium ſanctiſſimam [33] iudicarint? Humanitate iam tanta eſt, vt difficile dictu ſit, virtutem [34] eius pugnantes [35] timuerint, an mansuetudinem victi [36] diſexeint. Et quisquam dubitabit, quin huic [37] tantum bellum hoc tam mitrendum [38] ſit, qui ad omnia noſtrae memoriae [39] bella conficienda diuino quodam conſilio natus eſſe videatur?

30 quam prudens ſit, & quantus Orator ſit. 31 Pompeii. 32 piratae, praedones maritimi. 33 nunquam fuiſſe violatam a Pompeio. 34 fortitudinem. 35 quando hoſtes cum Pompeio pugnarunt. 36 poſtquam victi ab ipſo fuerunt. 37 Pompeio. 38 committendum, credendum. 39 aetatis, temporis.

CAPVT XV.

ET quoniam auctoritas multum in bellis quoque adminiſtrandis, atque imperio militari valet, certe nemini dubium eſt, quin ea re idem [1] ille imperator plurimum poſſit [2]. Vehementer [3] autem pertinere ad bella adminiſtranda [4], quid hoſtes, quid ſocii de imperatoribus veſtris exiſtiment, quis ignorat? cum

1 Pompeius. 2 valeat; quin multam habeat auctoritatem. 3 cum primis. 4 feliciter gerenda.

5 ho-

cum sciamus, homines[5] in tantis rebus[6], vt aut contemnant, aut[7] metuant, aut oderint, aut ament, opinione[8] non minus famae, quam aliqua certa ratione[9] commoueri. Quod igitur nomen vnquam in orbe terrarum clarius fuit[10]? cuius res gestae pares[11]? de quo homine[12] vos, id quod maxime facit auctoritatem, tanta & tam praeclara iudicia fecistis[13]? An vero vllam vsquam esse oram[14] tam desertam putatis, quo[15] non illius diei[16] fama perlata sit, cum vniuersus populus Romanus referto[17] foro, repletisque omnibus templis, ex quibus hic locus[18] conspici potest, vnum sibi ad commune omnium gentium bellum[19] Cn. Pompeium imperatorem depoposcit? Itaque, vt plura non dicam, neque aliorum exemplis confirmem, quantum huius auctoritas valeat in bello, ab eodem Cn. Pompeio omnium rerum egregiarum exempla sumantur; qui quo die a vobis maritimo bello praepositus est imperator, tanta repente vilitas annonae ex[20] summa inopia[21] & caritate rei frumentariae consecuta

5 homines commoueri. 6. in bellis. 7 Imperatorem aliquem. 8 propter opinionem de fama imperatoris alicuius. 9 ex causa. 10 quam nomen Pompeii. 11 quis vnquam tantas res gessit, quantas Pompeius? 12 Pompeio. 13 ita vt ipsum maximis honotibus ornaueritis. 14 regionem. 15 ad quam. 16 in quo per legem Gabiniam decretum est, vt Pompeius esset imperator aduersus piratas. 17 cum forum pleuum esset populo. 18 haec rostra. 19 aduersus piratas, qui communes erant hostes omnium gentium. 20 post. 21 quae hactenus Romam presserat.

sa [22] est, vnius spe & nomine [23], quantam [24] vix ex summa vbertate agrorum diuturna pax efficere potuisset. Iam, accepta [25] in Ponto calamitate ex [26] eo praelio, de quo vos paullo ante inuitus [27] admonui, cum socii pertimuissent; hostium opes animique creuissent; satis firmum praesidium prouincia non haberet; amisissetis Asiam, Quirites, nisi ad ipsum id temporis [28] diuinitus [29] Cn. Pompeium ad eas regiones [30] fortuna populi Romani attulisset [31]. Huius aduentus & Mithridatem insolita [32] inflammatum [33] victoria continuit [34], & Tigranem magnis copiis minitantem Asiae retardauit. Et quisquam dubitabit, quid virtute [35] perfecturus sit, qui tantum [36] auctoritate perfecerit? aut quam facile imperio [37], atque exercitu socios & vectigalia conseruaturus sit, qui [38] ipso nomine ac rumore defenderit?

22 secuta. 23 quoniam in solius Pompeii nomen omnis spes rei bene gerendae erat posita. 24 vilitatem annonae. 25 postquam ingens acceperamus damnum. 26 post. 27 contra voluntatem meam, non libenter. 28 illo ipso tempore. 29 quasi diuino consilio. 30 quae periculum ingens metuebant. 31 misisset. 32 propter insolitam hactenus. 33 superbientem. 34 prohibuit, vt impetum facere non posset, 35 fortitudine sua. 36 tam magnas res. 37 dum ipse Imperator est. 38 qui socios ac vectigalia defendere per solam famam nominis sui potuit.

CAPVT XVI.

AGe vero, illa res quantam declarat eiusdem hominis [1] apud hostes populi R. auctoritatem, quod

1 Pompeii.

2 dum.

quod[2] ex locis tam longinquis, tamque diuersis, tam breui tempore omnes vna[3] huic se dedide-runt? quod Cretensium legati, cum in eorum insula nostet imperator exercitusque esset, ad Cn. Pompeium in vltimas[4] prope terras venerunt, eique [5] se omnes Cretensium ciuitates dedere velle dixerunt? Quid[6]? idem ipse Mithridates nonne ad eundem Cn. Pompeium legatum vsque in Hispaniam misit? eumque, Pompeius legatum semper iudicauit[7], ii, quibus semper erat mole-stum[8], ad eum[9] potissimum[10] esse missum, spe-culatorem[11], quam legatum iudicare maluerunt. Potestis igitur iam constituere[12], Quirites, hanc autoritatem multis postea rebus gestis, magnis-que vestris iudiciis[13] amplificatam[14], quantum apud illos reges, quantum apud exteras nationes valituram[15] esse existimetis. Reliquum est, vt de felicitate, quam praestare[16] de se ipso nemo potest, meminisse[17] & commemorare de altero possumus; sicut aequum est homini de potestate deorum[18], timide[19] & pauca dicamus. Ego enim sic existi-

2 dum. 3 simul. 4 prope ad fines mundi. 5 & Pompeio. 6 quid porro dicam? 7 pro legato eum habuit, quoniam a rege eraa missus. 8 qui ex inuidia aegre ferebant. 9 Pompeium. 10 cumprimis. 11 exploratorem, *Spion.* 12 certo credere. 13 quae populus tulerat de Pompeio. 14 auctam. 15 efficere posse. 16 permittere sibi, exhibere. 17 sed meminisse & recordari possumus & narrare, alios fuisse felices. 18 sicut aequum est, vt homo de potestate deorum modeste dicat. 19 non temere, modeste.

20 sta-

existimo Maximo, Marcello, Scipioni, Mario, & ceteris magnis Imperatoribus, non solum propter virtutem [21], sed etiam propter fortunam, saepius imperia [22] mandata atque exercitus esse commissos. Fuit enim profecto quibusdam summis viris quaedam ad amplitudinem [23], & gloriam, & ad res magnas bene gerendas diuinitus adiuncta fortuna. De huius [24] autem hominis felicitate, quo de nunc agimus [25], hac vtar moderatione dicendi [26], non vt in illius potestate fortunam positam esse dicam, sed vt praeterita meminisse, reliqua sperare videamur [27]? ne aut inuisa [28] diis immortalibus oratio nostra, aut ingrata esse videatur. Itaque non sum praedicaturus, Quirites, quantas ille res domi [29], militiaeque [30], terra, marique, quantaque felicitate gesserit: vt [31] eius semper voluntatibus non modo ciues assenserint, socii obtemperarint, hostes obedierint, sed etiam venti tempestatesque obsecundarint [32]. Hoc breuissime dicam, neminem vnquam tam impudentem fuisse, qui a diis immortalibus tot & tantas res ta-

20 statuo. 21 fortitudinem. 22 supremam curam exercitus Romani. 23 magnitudinem nominis & famae. 24 Pompeii. 25 loquimur. 26 ita modeste loquar. 27 sed ita vt velimus sperare, eum felicem fore in rebus posthac gerendis, quemadmodum antehac felix fuit in rebus gestis. 28 odiosa, si dicerem, fortunam esse positam in Pompeii potestate. 29 Romae. 30 in bellis externis. 31 quomodo. 32 fauentes fuerint Pompeio.

33 te-

tacitus[33] auderet optare, quod & quantas dii immortales ad Cn. Pompeium detulerunt[34]. Quod[35] vt illi proprium ac perpetuum sit, Quirites, cum[36] communis salutis atque imperii, tum ipsius hominis causa (sicuti facitis) velle & optare debetis. Quare cum & bellum ita necessarium sit, vt negligi non possit, ita magnum, vt accuratissime[37] sit administrandum: & cum ei[38] imperatorem praeficere possitis, in quo sit eximia belli scientia, singularis virtus, clarissima auctoritas, egregia fortuna; dubitabitis[39], Quirites, quin hoc tantum boni[40], quod a diis immortalibus oblatum & datum est, in[41] rempl. conseruandam, atque amplificandam conferatis[42]?

33 tacitis votis, in corde suo. 34 contulerunt, ei dederunt. 35 quae magna felicitas. 36 tam. 37 maxima cum cura. 38 huic bello. 39 an dubitabitis. 40 bonum, hanc Pompeii felicitatem. 41 ad. 42 impendatis.

CAPVT XVII.

QVod si Romae Cn. Pompeius priuatus[1] esset hoc tempore, tamen ad tantum bellum is[2] erat[3] deligendus atque mittendus: nunc, cum ad cetera summas vtilitates[4] haec quoque opportunitas adiungatur, vt in iis ipsis locis adsit, vt habeat exercitum, vt ab iis, qui habent[5], accipere[6] statim

1 Priuatam ageret vitam. 2 is solus. 3 esset. 4 bona, quae in Pompeio sunt. 5 qui iam habent exercitum in prouinciis Mithridati vicinis. 6 milites necessarios.

7 dum

tim possit, quid exspectamus? aut cur non, ducibus [7] diis immortalibus, eidem, cui cetera summa [8] cum salute reip. commissa sunt, hoc quoque bellum regium [9] committimus? At enim [10] vir clarissimus, reipubl. amantissimus, vestris beneficiis amplissimis adfectus [11], Q. Catulus, itemque summis ornamentis honoris, fortunae, virtutis, ingenii praeditus, Q. Hortensius, ab hac ratione [12] dissentiunt: quorum ego auctoritatem apud vos multis locis [13] plurimum valuisse, & valere oportere confiteor: sed in hac caussa [14] tametsi cognoscitis auctoritates contrarias [15] fortissimorum virorum & clarissimorum, tamen omissis [16] auctoritatibus, ipsa [17] re & ratione exquirere [18] possumus veritatem, atque hoc facilius, quod [19] ea omnia, quae adhuc a me dicta sunt, iidem isti [20] vera esse concedunt [21], & necessarium bellum esse & magnum, & in vno Cn. Pompeio summa esse omnia. Quid igitur ait Hortensius? si vni omnia tribuenda sunt [22], vnum dignissimum esse Pompeium: sed ad vnum tamen omnia deferri [23] non

7 dum ipsi dii immortales monstrant, quid nobis faciendum sit. 8 bona, *Qualitacten.* 9 gerendum cum Rege Mithridate. 10 quanquam. 11 honoratus. 12 consilio, mea oratione. 13 occasionibus, temporibus. 14 materia. 15 eorum, qui dissuadent legem Manilium. 16 sepositis paulisper, dum non respicimus vllam auctoritatem in hac caussa. 17 per ipsam rem & sanam rationem. 18 inuestigare. 19 quoniam. 20 aduersarii, Catulus & Hortensius. 21 affirmant, me vera dixisse. 22 quod si vni Viro dandum sit summum imperium huius belli.

23 com-

23 non oportere. Obsoleuit 24 iam ista oratio, re multo magis, quam verbis, refutata? Nam tu idem, 25 Q. Hortensi, multa pro 26 tua summa copia 27, ac singulari facultate dicendi, & 28 in senatu contra virum fortem A. Gabinium grauiter, ornateque dixisti, cum is de vno imperatore contra praedones constituendo legem promulgasset, & ex hoc ipso loco 29 permulta item 30 contra eam legem verba feciſti? Quid 31? tum 32, per 33 deos immortales, si 34 plus apud populum Rom. auctoritas tua, quam ipsius populi Romani salus, & vera 35 causa valuisset, hodie 36 hanc gloriam, atque hoc orbis terrae imperium teneremus? An tibi tum 37 imperium esse hoc videbatur, cum 38 populi Rom. legati, praetores quaestoresque capiebantur? cum ex omnibus prouinciis commeatu 39, & priuato, & publico prohibebamur 40? cum ita clausa 41 erant nobis omnia maria, vt neque priuatam rem transmarinam, neque publicam iam obire possemus 42?

23 committi. 24 nihil iam amplius valet, omnem vim amisit. 25 ipse. 26 iuxta. 27 eloquentia. 28 etiam. 29 rostris. 30 etiam, perinde, similiter contra eam legem, quam Gabinius tulerat. 31 imo. 32 illo tempore. 33 formula iurandi. 34 si iuxta sententiam tuam lex Gabinia lata non fuisset. 35 bona. 36 ad hodie. 37 illo tempore. 38 quando. 39 *Zufuhre von Proviant.* 40 priuabamur. 41 impedita, *gesperret.* 42 vt neque priuatorum & mercatorum naues, neque naues reipublicae tuto curare possent sua negotia.

CAP.

CAPVT XVIII.

QVae ciuitas antea vnquam fuit, non dico Athenienſium, quae ſatis late quondam mare tenuiſſe [1] dicitur: non [2] Carthaginienſium, qui permultum claſſe, maritimisque rebus valuerunt [3]: non [4] Rhodiorum, quorum vsque ad noſtram memoriam [5] diſciplina [6] naualis & gloria remanſit: quae ciuitas antea vnquam tam tenuis [7], quae tam parua inſula fuit, quae non portus ſuos, & agros & aliquam partem regionis, atque orae maritimae per ſe ipſa defenderet? At hercle, aliquot [8] annos continuos ante legem Gabiniam ille populus R. cuius vsque ad noſtram memoriam nomen inuictum in naualibus pugnis permanſerat, magna ac multo maxima parte non modo vtilitatis, ſed dignitatis, atque imperii caruit [9]. Nos, quorum maiores Antiochum regem claſſe, Perſenque ſuperarunt, omnibusque naualibus pugnis Carthaginienſes, homines in maritimis rebus exercitatiſſimos paratiſſimosque [10] vicerunt; ii [11] nullo in loco iam praedonibus pares eſſe poteramus. Nos [12], qui antea non modo Italiam tutam habebamus, ſed omnes ſocios in vltimis oris [13] auctoritate noſtri impe-

1 Imperium tenuiſſe maritimum. 2 non dico vrbem. 3 qui multas naues in mari habuerunt. 4 non dico vrbem. 5 aetatem. 6 fortitudo. 7 parua, vilis. 8 per aliquot. 9 amiſerat maximam partem gloriae priſtinae & vtilitatis. 10 fortiſſimos, alacres. 11 non ipſi. 12 feceramus. 13 in extremis mundi finibus.

14 tue-

perii salutis praestare [14] poteramus, tum [15], cum insula Delos tam procul a nobis in Aegaeo mari posita, quo [16] omnes [17] undique cum mercibus atque oneribus commeabant [18], referta [19] diuitiis, patua, sine muro nihil timebat: iidem [20] non modo prouinciis, atque oris Italiae maritimis, ac portubus nostris, sed etiam Appia iam via [21] carebamus: & his temporibus non pudebat magistratus [22] populi Romani in hunc ipsum locum [23] ascendere, cum eum [24] vobis maiores vestri exuuiis nauticis [25], & classium spoliis ornatum reliquissent.

14 tueri. 15 illo tempore. 16 ad quam. 17 mercatores. 18 nauigabant. 19 plena, abundans. 20 nos ipsi. 21 quam infestare coeperant praedones. 22 Senatores & consules, qui summum magistratum in vrbe gerebant. 23 in rostra. 24 hunc in locum. 25 Antiatum nauibus, quarum rostris affixis hic locus exornatus erat.

CAPVT XIX.

Bono [1] te animo tum [2], Q. Hortensi, populus R. & ceteros, qui [3] erant in eadem sententia, dicere existimauit ea, quae sentiebatis: sed tamen in salute communi idem populus Rom. dolori suo [4] maluit, quam auctoritati vestrae obtemperare. Itaque vna lex [5], vnus vir [6], vnus annus, non modo nos illa

1 Ex bono. 2 illo tempore. 3 qui idem tecum sentiebant. 4 tristitiae suae, dum dolebat populus, mare clausum esse a praedonibus, & ideo factam esse annonae caritatem. 5 Gabinia. 6 Pompeius.

illa [7] miseria ac turpitudine liberauit, sed etiam effecit, vt aliquando [8] vere videremur omnibus gentibus ac nationibus terra, marique imperare. Quo mihi etiam indignius videtur obtrectatum esse adhuc, Gabinio dicam, anne Pompeio, an vtrique [9] (id quod est verius) ne legaretur [10] A. Gabinius Cn. Pompeio experienti [11] ac postulanti? Vtrum [12] ille, qui postulat legatum ad tantum bellum, quem velit, idoneus [13] non est, qui impetret [14], cum [15] ceteri ad expilandos socios [16], diripiendasque prouincias, quos [17] voluerunt, legatos eduxerint? an ipse, cuius lege [18] salus ac dignitas populo Rom. atque omnibus gentibus constituta [19] est, expers esse [20] debet gloriae eius [21] imperatoris, atque eius exercitus, qui consilio ipsius, atque periculo est constitutus? an C. Falcidius, Q. Metellus, Q. Coelius Latinensis, Cn. Lentulus, quos omnes honoris causa nomino, cum trib. pl. fuissent, anno proximo legati esse potuerunt; in hoc vno Gabinio sunt tam diligentes [22], qui in hoc bello, quod lege Gabinia geritur, in hoc imperatore, atque exercitu, quem per

7 ab illa. 8 tandem adhuc. 9 & eo indignius atque iniquius factum esse videtur mihi, quod post legem latam tamen quidam aduersati sunt, nescio, an Gabinio, an Pompeio, an vero ambobus. 10 legatus & vicarius daretur. 11 qui petebat, Gabinium sibi dari legatum. 12 annon. 13 dignus. 14 qui id impetret, quod petit. 15 cum tamen. 16 vexandos. 17 quoscunque. 18 per cuius legem. 19 restituta, confirmata. 20 carere, priuari. 21 huius. 22 inimici sunt tam solliciti, cauti, scrupulosi. 23 qui tamen Gabinius.

per vos [24] ipse constituit, etiam praecipuo iure esse deberet [25]? de [26] quo legendo ipsos consules ad senatum relaturos [27]: qui [28] si dubitabunt [29], aut gravabuntur [30], ego me profiteor relaturum: neque me impediet cuiusdam, Quirites, inimicum edictum, quo nunc, fretus vobis [31], vestrum ius, beneficiumque defendam? neque praeter intercessionem [33], quidquam audiam [34]: de qua [35] (vt arbitror) isti ipsi, qui minantur, etiam atque etiam [36], qui [37] id liceat, considerabunt. Mea [38] quidem sententia, Quirites, vnus [39] A. Gabinius, belli maritimi, rerumque gestarum auctor, comes [40] Cn. Pompeio adscribitur [41], propterea quod alter [42] vni [43] id bellum suscipiendum vestris suffragiis [44] detulit [45], alter [46] delatum [47] susceptumque confecit [48].

24 cum vestra voluntate, iussu vestro. 25 prae caeteris omnibus mitti deberet legatus. 26 vt vero his Gabinius detur legatus. 27 Consules dicturos esse in Senatu. 28 Consules. 29 si non audebunt. 30 id non libenter facient. 31 quin, vt non. 32 dum innitor vestra voluntate & consensu. 33 prohibitionem publicam. 34 *respectiuen.* 35 intercessione. 36 diu, saepe. 37 quatenus, quomodo. 38 ex mea. 39 solus. 40 legatus. 41 datur. 42 Gabinius. 43 Pompeio. 44 iuxta consensum vestrum. 45 commisit. 46 Pompeius. 47 bellum, quod ipsi commissum erat. 48 ad finem feliciter perduxit.

CAPVT XX.

Reliquum est, vt de Q. Catuli auctoritate & sententia dicendum esse videatur: qui cum ex vo-

vobis quaereret, si in vno Cn. Pompeio omnia poneretis [2], si quid de eo factum esset [3], in quo spem essetis habituri: cepit magnum suae virtutis fructum [4], ac dignitatis, cum omnes prope vna [5] voce in eo ipso [6] vos spem habituros esse dixistis [7]. Etenim talis est vir, vt nulla res tanta [8] sit, ac tam difficilis, quam ille non & consilio regere, & [9] integritate tueri, & virtute conficere possit. Sed in hoc ipso [10] ab eo vehementissime dissentio, quod [11], quo minus certa est hominum ac minus diuturna vita, hoc magis respubl. dum [12] per deos immortales licet [13], frui [14] debet summi hominis vita atque virtute. At enim [15] nihil noui fiat contra exempla atque instituta [16] maiorum. Non dico hoc loco maiores nostros semper in pace consuetudini [17], in bello vtilitati paruisse [18], semper ad [19] nouos casus temporum, nouorum consiliorum rationes accommodasse [20]: non dicam duo bella maxima, Punicum & Hispaniense, ab vno [21] imperatore esse confecta: duas vrbes potentissimas,

2 si bellum hoc soli Pompeio administrandum committeretis. 3 si contingeret eum mori; si quid humani Pompeio accideret. 4 vtilitatem, honorem. 5 vnanimi. 6 Catulo. 7 respondistis Catulo interroganti. 8 tam grauis. 9 sua. 10 quod Catulus putat, Pompeio hoc bellum Mithridaticum non esse committendum. 11 quoniam. 12 quatenus, quamdiu, quousque. 13 dum dii hoc finunt, vt possimus frui felicitate Pompeii. 14 fructum & commoditatem capere ex vita & virtute eius. 15 ita porro obiicit Catulus. 16 mores, *Verordnungen*. 17 paruisse. 18 obseruasse eam. 19 circa. 20 pro ratione temporum & casuum nouorum, noua etiam iniisse consilia. 21 P. Scipione Aemiliano.

22 in-

mas, quae huic imperio maxime minabantur [22], Carthaginem atque Numantiam ab eodem Scipione esse deletas: non commemorabo, nuper ita vobis patribusque [23] vestris esse visum [24], vt in vno C. Mario spes imperii poneretur, vt idem cum Iugurtha, idem cum Cimbris, idem cum Theutonis bellum administraret. In ipso Cn. Pompeio, in quo noui [25] constitui nihil vult Q. Catulus, quam multa sint noua [26], summaque [27] Catuli voluntate constituta, recordamini.

22 interitum. 23 Senatoribus. 24 placuisse. 25 nouum. 26 quae in aliis imperatoribus antea non fuerunt. 27 quae ipse etiam Catulus libenter fassus est esse in Pompeio.

CAPVT XXI.

Quid [1] enim tam nouum, quam adolescentulum priuatum [2], exercitum difficili [3] reipublicae tempore conficere [4]? confecit; huic [5] praeesse? praefuit; rem optime ductu suo gerere? gessit. Quid tam praeter consuetudinem, quam homini peradolescenti, cuius a senatorio gradu [6] aetas [7] longe abesset, imperium atque exercitum dari? Siciliam permitti, atque Africam, bellumque in ea administrandum? Fuit [8] in his prouinciis singulari innocentia,

1 Vt igitur aliqua noua & insolita recenseam, quae in Pompeio sunt, quid esse potest tam nouum? 2 qui priuatam adhuc vitam agebat, & nondum gesserat magistratum. 3 cum difficilia & periculosa essent reipublicae tempora, ob bellum ciuile cum Carbone. 4 colligere, comparare. 5 huic bello. 6 honore. 7 adhuc iuuenilis. 8 sese praebuit, vixit.

tia [9], grauitate, virtute: bellum in Africa maximum confecit [10], victorem exercitum deportauit [11]. Quid vero tam inauditum, quam equitem Rom. triumphare? at eam quoque rem populus Romanus non modo vidit, sed etiam studio [12] omni visendam putauit. Quid tam inusitatum, quam vt, cum duo consules clarissimi fortissimique essent [13], eques Roman. ad bellum maximum formidolosissimumque pro [14] consule mitteretur? missus est [15]. Quo quidem tempore, cum esset non nemo [16] in senatu, qui diceret, NON OPORTERE MITTI [17] HOMINEM PRIVATVM PRO CONSVLE: L. Philippus dixisse dicitur, NON SE ILLVM SVA [18] SENTENTIA PRO CONSVLE, SED PRO CONSVLIBVS [19] MITTERE. Tanta in eo [20] reipub. bene gerendae spes constituebatur, vt duorum consulum munus [21] vnius adolescentis virtuti [22] committeretur. Quid tam singulare, quam vt ex [23] senatus consulto legibus solutus [24] consul ante fieret, quam vllum alium magistratum per leges [25] capere [26] licuisset? quid tam incredibile, quam

9 integritate. 10 ad finem perduxit. 11 cum classe reduxit in patriam. 12 cupidltate. 13 adessent. 14 loco Consulis. 15 & tamen hic Pompeius missus est. 16 aliquis. 17 ad bellum cum summo imperio. 18 iuxta suam sententiam. 19 loco vtriusque Consulis. 20 Pompeio. 21 officium. 22 fortitudini. 23 iuxta decretum Senatus. 24 per dispensationem; vti loqui solemus. 25 quod alias leges postulant. 26 gerere. Sensus, est: fiebat Consul, etsi nondum habebat eos annos, qui per leges requirebantur ad gerendum Consulatum.

27 se-

quam vt iterum [27] eques Rom. ex S. C. triumpharet? quae in omnibus [28] hominibus noua post hominum memoriam constituta sunt, ea tam multa non sunt, quam haec, quae in hoc vno homine vidimus. Atque haec tot exempla, tanta, ac tam noua, profecta [29] sunt in eundem hominem a Q. Catulo, atque a [30] ceterorum eiusdem [31] dignitatis amplissimorum hominum auctoritate.

27 secunda vice. 28 quod si etiam omnes homines cogitemus, quibus aliquid noui permissum fuit, tamen tot noua in omnibus simul non fuerunt, quot in Pompeio. 29 venerunt, collata, permissa sunt, profluxerunt. 30 ex voluntate Q. Catuli. 31 qui in pari sunt auctoritate cum Q. Catulo.

CAPVT XXII.

Quare videant, ne [1] sit periniquum [2], & non ferendum, illorum auctoritatem de Cn. Pompeii dignitate a vobis comprobatam semper esse [3], vestrum ab illis [4] de eodem homine [5] iudicium populique Rom. auctoritatem improbari [6]; praesertim cum iam suo iure [7] populus Roman. in hoc homine suam auctoritatem vel [8] contra omnes, qui dissentiunt, possit defendere: propterea quod [9] istis [10] reclamantibus [11], vos vnum illum omnibus delegistis,

1 Annon. 2 valde iniquum. 3 cum illorum nunc aduersariorum nostrorum, auctoritas auxerit dignitatem Pompeii, quod vos etiam laudauistis. 4 Catulo & Hortensio. 5 Pompeio. 6 nunc reiici. 7 vi iuris, quod habet populus Romanus. 8 etiam. 9 quoniam. 10 Catulo & Hortensio. 11 nolentibus, aduersantibus.

stis, quem [12] bello praedonum praeponeretis. Hoc si vos temere [13] feciſtis & reip. parum [14] conſuluiſtis: recte iſti [15] ſtudia [16] veſtra ſuis conſiliis regere [17] conantur: ſin [18] autem vos plus [19] cum [20] in repub. vidiſtis; vos, his [21] repugnantibus, per [22] vosmetipſos dignitatem huic imperio, ſalutem orbi terrarum attuliſtis [23]; aliquando [24] iſti [25] principes, & ſibi, & ceteris, populi Rom. vniuerſi auctoritati parendum eſſe fateantur [26]. Atque in hoc bello Aſiatico & regio [27], non ſolum militaris illa virtus, quae eſt in Cn. Pompeio ſingularis, ſed aliae quoque virtutes animi multae & magnae requiruntur. Difficile eſt in Aſia, Cilicia, Syria, regnisque interiorum nationum ita verſari [28] veſtrum imperatorem, vt nihil aliud quam de hoſte ac de laude cogitet [29]: deinde etiam ſi qui [30] ſunt pudore ac temperantia mode-

ra-

12 cui committeretis bellum cum praedonibus gerendum. 13 inconſulto, temerarie. 14 non ſatis recte aut prudenter. 15 Catulus & Hortenſius. 16 ſuffragia, voluntatem. 17 moderari, ſuadere vobis & diſſuadere. 18 quodſi. 19 accuratius. 20 illo tempore. 21 tametſi hi noluerunt. 22 veſtro arbitrio, contra horum voluntatem. 23 dum tam feliciter piratico bello praefeciſtis Pompeium. 24 tandem. 25 hi clariſſimi viri, 26 fateantur, neceſſe eſſe, vt ipſi & ceteri aduerſarii pareant auctoritati & voluntati totius populi Romani. 27 quod contra reges, Mithridatem & Tigranem geritur. 28 viuere. 29 vt in tam diuitibus prouinciis non tam lucrum ſuum quaerat, quam potius gloriam ab hoſte vincendo. 30 aliqui imperatores.

31 non

ratiores, tamen eos esse tales [31] propter multitudinem cupidorum [32] hominum nemo arbitratur. Difficile est dictu [33], Quirites, quanto in odio simus apud exteras nationes propter eorum [34], quos ad eos [35] per hos [36] annos cum imperio misimus, iniurias [37] ac libidines. Quod enim fanum [38] putatis in illis terris [39], nostris magistratibus religiosum [40]? quam ciuitatem sanctam [41]? quam domum satis clausam ac munitam fuisse? vrbes iam locupletes ac copiosae [42] requiruntur [43], quibus caussa belli propter diripiendi cupiditatem inferatur. Libenter haec coram [44] cum Q. Catulo & Q. Hortensio disputarem, summis & clarissimis viris. Nouerunt enim sociorum vulnera [45], vident eorum calamitates, querimonias audiunt. Pro sociis vos contra hostes exercitum mittere putatis, an hostium simulatione [46], contra socios atque amicos? quae ciuitas est in Asia, quae non modo imperatoris, aut legati, sed vnius tribuni militum animos ac spiritus [47] capere [48] possit?

31 non auaros, temperantes. 32 auarorum. 33 non potest satis dici. 34 Imperatorum. 35 exteras nationes. 36 inde ab aliquot annis. 37 rapinas, furta. 38 templum. 39 prouinciis. 40 inuiolatum mansisse. 41 inuiolatam. 42 in quibus rerum omnium copia est. 43 desiderantur a nostris auaris Imperatoribus. 44 oretenus. 45 iniurias sociis illatas. 46 dum simulant & praetendunt Imperatores auari, se ducere exercitum contra hostem, cum tamen potius eum ducant contra socios & amicos nostros diuites, quos volunt diripere. 47 auaros. 48 satiare, continere a rapinis, iniuriis.

CAPVT XXIII.

QVare etiam si quem [1] habetis, qui collatis signis [2] exercitus regios superare posse videatur: tamen nisi erit idem [3], qui se a pecuniis sociorum, qui ab eorum coniugibus ac liberis, qui ab ornamentis fanorum atque oppidorum, qui ab auro, gazaque regia, manus, oculos, animum cohibere [4] possit; non erit idoneus, qui ad bellum Asiaticum regiumque mittatur [5]. Ecquam [6] putatis ciuitatem pacatam [7] fuisse, quae locuples sit? ecquam esse locupletem, quae istis [8] pacata esse videatur? Ora [9] maritima, Quirites, Cn. Pompeium non solum propter rei militaris gloriam, sed etiam propter animi continentiam [10] requisiuit [11]. Videbat enim praetores locupletari quotannis pecunia publica [12], praeter paucos: neque nos quidquam aliud adsequi classium nomine, nisi vt detrimentis accipiendis [13] maiore affici turpitudine videremur. Nunc qua [14] cupiditate homines in prouincias, quibus iacturis [15], quibus conditionibus proficiscantur, ignorant videlicet [16] isti,

1 Aliquem alium imperatorem praeter Pompeium. 2 in praelio. 3 nisi ita erit comparatus. 4 abstinere. 5 cum summo imperio. 6 ecce vero quam. 7 liberam fuisse a direptione imperatorum, etiam si ea bello caruerit. 8 rapacibus imperatoribus. 9 regiones mari adiacentes. 10 temperantiam. 11 studiose quaesiuit, vt ille praeficeretur bello piratico. 12 per eam pecuniam, quae ex vectigalibus redibat. 13 dum detrimenta maxima accipimus. 14 quanta cum cupiditate & auaritia. 15 incommodis nostris.

16 Iro-

[16] illi [17], qui ad vnum [18] deferenda esse omnia non arbitrantur? quasi vero Cn. Pompeium non cum [19] suis virtutibus, tum etiam alienis vitiis [20] magnum esse videamus. Quare nolite dubitare, quin huic vni credatis omnia, qui intra annos tot [21] vnus inuentus sit, quem socii in vrbes suas cum exercitu venisse gaudeant. Quod si auctoritatibus [22] hanc causam, Quirites, confirmandam putatis, est vobis auctor [23] vir bellorum omnium, maximarumque rerum peritissimus P. Seruilius: cuius tantae res gestae terra marique exstiterunt [24], vt, cum de bello deliberetis, auctor [25] vobis grauior esse nemo debeat: est C. Curio summis vestris beneficiis, maximisque rebus gestis, summo ingenio & prudentia praeditus: est Cn. Lentulus, in quo omnes pro [26] amplissimis vestris honoribus [27], summum consilium, summam grauitatem esse cognoscitis; est C. Cassius, integritate, virtute, constantia singulari. Quare videte, vt [28] horum auctoritatibus, illorum orationi, qui dissentiunt, respondere posse videamur.

16 Ironia. 17 Catulus & eius socii. 18 solum Pompeium. 19 tam. 20 ex comparatione virtutum Pompeii, cum vitiis aliorum Imperatorum. 21 inde a tam multis annis. 22 exemplis, quae opponi possint Catulo. 23 suadet hoc etiam vobis. 24 fuerunt. 25 suasor, cuius auctoritas magis respici debeat. 26 iuxta. 27 qui in illum a vobis collocati fuerunt. 28 quomodo, quam egregie.

CAPVT XXIV.

QVae cum ita sint: C. Manili, primum istam tuam & legem, & voluntatem, & sententiam laudo,

do, vehementisſimeque comprobo: deinde te hortor, vt auctore populo Rom. [1] maneas in ſententia, neue cuiusquam vim, aut minas pertimeſcas. Primum in te ſatis eſſe animi [2], perſeuerantiaeque arbitror: deinde cum tantam multitudinem [3] cum tanto ſtudio [4] adeſſe videamus, quantam non iterum [5] in eodem homine praeficiendo [6] vidimus; quid eſt, quod aut de re aut de perficiendi facultate dubitemus? Ego autem, quidquid in me eſt ſtudii [7], conſilii, laboris, ingenii, quidquid hoc beneficio populi R. atque hac poteſtate praetoria [8], quidquid auctoritate, fide, conſtantia poſſum, id omne ad hanc rem conficiendam tibi & populo Rom. polliceor & defero [9], teſtorque omnes deos, & eos maxime, qui huic loco temploque [10] praeſident, qui omnium mentes eorum, qui ad rempubl. adeunt, [11] maxime perſpiciunt, me hoc neque rogatu facere cuiusquam, neque quo [12] Cn. Pompeii gratiam [13] mihi per hanc cauſſam [14] conciliari putem, neque quo mihi ex cuiusquam amplitudine [15], aut praeſidia periculis, aut adiumenta honoribus quaeram: propterea quod pericula facile, vt [16] hominem praeſtare oportet, innocentia recti [17] pel-

1 Quoniam ita iubet populus Romanus. 2 fortitudinis, *Reſolution.* 3 populi. 4 fauore. 5 alioquin, alio tempore, anrehac. 6 quando Pompeius praefici bello debuit. 7 fauoris, officii. 8 dum ego iam Praetor ſum. 9 offero, 10 foro ac roſtris. 11 gubernant. 12 vt, quod. 13 fauorem. 14 hanc legis ſuaſionem, 15 honoribus, 16 velut.

17 dum

[17] pellemus, honorem autem neque ab vno [18], neque ex hoc loco, sed eadem nostra illa laboriosissima ratione vitae [19], si vestra voluntas feret, consequemur. Quamobrem, quidquid in hac caussa mihi susceptum [20] est, Quirites, id omne me reipublicae caussa susceptisse confirmo: tantumque abest, vt aliquam bonam gratiam mihi quaesisse videar, vt multas etiam simultates partim obscuras, partim apertas intelligam, mihi non necessarias [21], vobis non inutiles, susceptisse. Sed ego me hoc honore praeditum, tantis vestris beneficiis affectum [22], statui [23], Quirites, vestram voluntatem, & reipublicae dignitatem, & salutem prouinciarum atque sociorum, meis omnibus commodis & rationibus [24] ptaeferre oportere.

17 dum innocentia mea me tuetur. 18 Pompeio. 19 per eloquentiam, qua defendo priuatos viros. 20 a me actum. 21 quarum quidem ego libenter carere possem & vellem, sed libenter tamen eas in me suscipiam, dummodo ex iis aliqua vtilitas ad vos profluat. 22 postquam ornatus & affectus. 23 iudicaui. 24 vtilitati priuatae.

SENTENTIAE.

Vectigalia sunt nerui reipublicae.

Sapientiae est videre, multorum ciuium calamitatem a republica seiunctam esse non posse.

Non possunt vna in ciuitate multi rem atque fortunas amittere, vt non plures secum in eandem calamitatem trahant.

Regum afflictatae fortunae facile multorum opes alliciunt ad misericordiam, maximeque eorum, qui aut reges sunt, aut viuunt in regno: quod regale iis nomen magnum & sanctum esse videatur.

In summo imperatore has virtutes inesse oportet, scientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem, felicitatem.

Hiemi, non auaritiae, perfugium maiores nostri in sociorum amicorum tectis esse voluerunt.

Auctoritas multum in bellis administrandis atque imperio militari valet.

Certum est, homines in magnis rebus, vt aut contemnant, aut metuant, aut oderint, aut ament, opinione non minus famae, quam aliqua certa ratione commoueri.

Magnis Imperatoribus non solum propter virtutem, sed etiam propter fortunam, saepius imperia mandata, atque exercitus sunt commissi.

Quo minus certa est hominum ac minus diuturna vita, hoc magis respublica, dum per deos immortales licet, frui debet summi hominis vita atque virtute.

Dii omnium mentes eorum, qui ad rempublicam adeunt, maxime perspiciunt.

Viro bono statutum esse decet, populi voluntatem & reipublicae dignitatem, & salutem prouinciarum atque sociorum, omnibus suis commodis & rationibus praeferre.

ORATIO VI.
quae est prima
IN L. CATILINAM.

Argumentum Orationis I. in Catilinam.

L. Sergius Catilina, nobilis genere, & Africae nuper Propraetor, luxuria & quae inde exoritur,

tur, egestate commotus, vrbis incendendae, & procerum interficiendorum consilia cepit, in societatem assumtis Lentulo iterum Praetore, Cethego, aliisque nobilissimis, nec non nequissimis quoque Romanae iuventutis. Aliquoties vero de insidiis, quas in foro & campo Martio consulatus competitoribus struxerat, vel fortuna vel consiliis deiectus: cum tandem in M. Leccae domo nocturnum conuentum ageret & Consulis sibi virtutem obstare quereretur, reperti sunt duo Equites, qui promitterent, se mane salutandi caussa ad Ciceronem ituros, ipsumque in lecto occisuros esse. Haec cum Fuluia quaedam ex amatore, coniurationis socio, vix dum coetu dimisso, audiuisset, eadem nocte insidias Ciceroni patefecit, qui clausis foribus percussores summouit, & Senatu in aede Iouis Statoris habito grauissima hac Oratione Catilinam, qui & ipse in Senatum venerat, perstrinxit, & vt in castra Manlii Centurionis, quem ad sollicitandos Syllae colonos in Etruriam praemiserat, quamprimum discederet, etiam atque etiam hortatus est.

Genus caussae propie non statuitur, nisi a deliberatiuo genere multum habere dicamus, dum de exitu Catilinae agit; magis vero ad inuectiuas referenda est haec Oratio, adeoque ad genus demonstratiuum.

Habita est Oratio in Senatu an. V. C. DCXC. VI. Id. Nou, anno aetatis Cic. XLIV. ipso & M. Antonio Coss.

Euentus fuit, vt Catilina vrbe egrederetur noctu.

ORATIO VI.

IN L. CATILINAM, I.

HABITA IN SENATV.

CAPVT I.

QVousque[1] tandem abutere, Catilina, patientia nostra[2]? quamdiu etiam furor iste tuus nos eludet[3]? quem ad finem sese effrenata[4] iactabit audacia? nihilne te nocturnum praesidium[5] palatii[6], nihil vrbis vigiliae, nihil timor populi, nihil concursus bonorum[7] omnium, nihil hic[8] munitissimus habendi[9] senatus locus, nihil horum[10] ora vultusque mouerunt? patere[11] tua consilia non sentis? constrictam[12] iam omnium horum conscientia teneri coniurationem tuam non vides[13]? quid proxima, quid superiore[14] nocte egeris, vbi fueris, quos[15] conuocaueris, quid consilii ceperis, quem nostrum[16] ignorare arbitraris[17]?

1 Quamdiu, in quem finem. 2 mea. 3 contemnet, irridebit. 4 indomita. 5 vigiliae militum. 6 montis Palatini, in quo etiam Catilinae domus erat. 7 qui execrantur tuum scelus, & de republica bene sentiunt. 8 templum Ionis Statoris. 9 in quo Senatus haberi solet. 10 Senatorum. 11 aperta esse. 12 deprehensam, reuelatam, testatam. 13 annon vides, hos Senatores omnes scire coniurationem tuam? 14 quae ante proximam noctem erat. 15 conscios tuae coniurationis. 16 ex nobis.

17 o mala

ris? O tempora! o mores! senatus haec [18] intelligit, consul videt, hic [19] tamen viuit. Viuit? imo vero etiam in senatum venit [20], fit publici consilii particeps, notat [21] & designat oculis ad caedem vnumquemque nostrum. Nos autem viri fortes, [22] satisfacere [23] reipubl. videmur, si istius furorem ac tela [24] vitemus. Ad mortem te, Catilina, duci iussu consulis iampridem oportebat, in te conferri [25] pestem [26] istam, quam tu in nos omnes iamdiu machinaris [27]. An vero vir [28] amplissimus [29] P. Scipio, pontifex maximus [30], Tib. Gracchum, mediocriter labefactantem [31] statum reipublicae, priuatus [32] interfecit [33]; Catilinam orbem terrae caede atque incendiis vastare cupientem nos consules perferemus [34]? nam illa [35] nimis antiqua praetereo, quod Q. Seruilius Ahala Sp. Melium nouis rebus studentem [36] manu sua occidit. Fuit, fuit ista quondam [37] in hac republica virtus, vt viri fortes acrioribus [38] suppliciis ciuem pernicioſum [39], quam acerbissimum [40] ho-

17 o mala. 18 coniurationem tuam. 19 Catilina. 20 audacissimus homo. 21 eligit sibi. 22 Ironia. 23 prospicere. consulere. 24 gladios, quibus nos petit. 25 applicari. 26 perniciem, exitium. 27 intentas, paras, struis. 28 cum vir. 29 clarissimus. 30 summus sacerdos. 31 qui tantum exiguas turbas excitabat in republica. 32 homo priuatus & qui sine imperio erat neque magistratum ciuilem gerebat. 33 interfecerit. 34 sine supplicio dimittemus. 35 exempla. 36 turbas excitantem in republica. 37 priscis temporibus maiorum nostrorum. 38 grauioribus, seuerioribus. 39 seditiosum.

40 hostem coërcerent 41. Habemus enim S. C. 42 in te 43, Catilina, vehemens & graue: non deest reipublicae consilium, neque auctoritas huius ordinis 44: nos, nos, dico aperte 45, consules desumus 46.

40 grauissimus. 41 punirent, castigarent. 42 decretum Senatus. 43 contra te. 44 Senatorii. 45 claris verbis. 46 officio nostro non recte fungimur.

CAPVT II.

DEcreuit quondam senatus, vt L Opimius Cos. videret 1, ne quid respublica detrimenti caperet 2: nox nulla intercessit 3, interfectus est propter quasdam seditionum suspiciones C. Gracchus clarissimo patre 4, auo, maioribus: occisus est cum liberis M. Fuluius consularis 5. Simili senatus consulto C. Mario & L. Valerio Coss. permissa 6 est respublica; num vnum diem postea L. Saturnium tribunum pl. & C. Seruilium praetorem mors a reipubl. poena, remorata est 7? At nos vigesimum iam diem patimur hebescere aciem horum auctoritatis 8. Habemus enim huiusmodi senatus consultum 9, verumtamen inclusum in tabulis 10, tanquam in vagina re-

1 Prospiceret, curaret. 2 accipere. 3 intra hoc decretum Senatus & mortem Gracchi fuit; in ipsa illa nocte fuit Gracchus occisus. 4 qui Patrem & auos & maiores habebat clarissimos. 5 qui Consul fuerat. 6 cura reipublicae demandata est. 7 annon ipsa adhuc illa die interfecti sunt Saturnius & Seruilius, qui adeo reipublicae poenam dederunt. 8 sed vero iam dies vicesimus est, & tamen nos patimur auctoritatem Senatorum negligi, & Catilinam turbatorem viuere. 9 quod iubet Catilinam interfici. 10 *Archiv.*

11 ve-

conditum[11], quo ex[12] S. C. confestim interfectum te esse, Catilina, conuenit[13]. Viuis[14], & [15] viuis non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam. Cupio P. C. me esse clementem, cupio in tantis reip. periculis non dissolutum videri[16]; sed iam me ipsum inertiae nequitiaeque condemno[17]. Castra[18] sunt in Italia contra remp. in Etruriae faucibus[19] collocata: crescit in dies singulos hostium[20] numerus: eorum[21] autem imperatorem[22] castrorum ducemque hostium intra moenia, atque adeo[23] in senatu videmus, intestinam aliquam quotidie perniciem reipubl. molientem[24]. Si te iam, Catilina, comprehendi[25], si interfici iussero, credo[26], erit verendum mihi, ne non hoc potius omnes boni serius a me, quam quisquam crudelius, factum esse dicant[27]. Verum ego hoc, quod iam pridem factum esse oportuit, certa de caussa nondum adducor[28] vt faciam. Tum[29] denique interficiam te, cum iam nemo tam improbus, tam perditus[30], tam tui similis

11 velut gladium habemus. 12 vi cuius. 13 decuisset, oportuisset. 14 & tamen viuis. 15 & quidem ita. 16 equidem volo clemens esse, sed ita tamen, ne quid negligam in tantis periculis. 17 accuso. 18 Manlii. 19 angustiis, *engen Paesſen*, a quibus castris ita quasi coarctatur & constringitur Roma, vt spiritum ducere nequeat. 20 ciuium seditiosorum. 21 castrorum. 22 Catilinam. 23 imo. 24 qui molitur, struit, machinatur. 25 in vincula coniici. 26 Ironia. 27 ne dicant omnes boni, hoc potius a me factum esse nimis sero, quam vt quisquam dicat, hoc esse crudeliter factum. 28 moueor, persuadeor. 29 tunc. 30 impius.

31 te

inueniri poterit, qui id [31] non iure factum esse fateatur. Quamdiu quisquam erit, qui te defendere audeat, viues: & viues ita, vt nunc viuis, multis meis & firmis praesidiis obsessus [32], ne commouere [33] te contra remp. possis: multorum te etiam oculi & aures non sentientem [34], sicut adhuc [35] fecerunt, speculabuntur [36] atque custodient [37].

31 te interfici. 32 circumdatus. 33 hiscere, mutire. 34 cum non senties speculatores tuos. 35 hactenus. 36 aspicient. 37 obseruabunt.

CAPVT III.

ETenim quid est, Catilina, quod iam amplius exspectes, si neque nox tenebris [1] obscurare [2] coetus nefarios [3], nec priuata domus [4] parietibus continere [5] vocem [6] coniurationis tuae potest? si illustrantur [7] si erumpunt [8] omnia? muta iam istam mentem [9], mihi crede, obliuiscere caedis atque incendiorum: teneris [10] vndique, luce [11] sunt clariora nobis tua consilia omnia, quae etiam mecum licet [12] recognoscas [13]. Meministine me ante diem XII. Kalend. Nouembr. dicere [14] in senatu, certo die fore in armis, qui dies futurus esset ante diem VI Kalend. Nouembris, C. Manlium, audaciae satellitem [15] atque administrum tuae? num me fefellit [16], Catilina, non

1 Suis. 2 occultare. 3 conuentus tuos illicitos. 4 in qua conuenire soles cum sociis tuis. 5 retinere secum. 6 sermonem. 7 reuelantur. 8 prodeunt, manifestantur. 9 crudelem. 10 constringeris, nullus amplius exitus est tuis consiliis, captus es. 11 meridiana. 12 permissum est. 13 in memoriam reuoces, si forte es oblitus. 14 me. 15 socium, comitem. 16 an ego ignorau.

17 con-

non modo res [17] tanta, tam atrox [18], tam incredibilis, verum id, quod multo magis est admirandum, dies [19]? Dixi ego idem in senatu, caedem te optimatum [20] contuliſſe [21] in [22] ante diem V. Kal. Nouembris, tum [23], cum multi principes ciuitatis Roma [24], non tam sui conseruandi, quam tuorum consiliorum reprimendorum [25] causſa profugerunt. Num inficiari [26] potes, te illo ipso die [27] meis [28] praesidiis, mea diligentia circumclusum [29], commouere te contra remp. non potuiſſe? cum tu discessu [30] ceterorum, nostra [31] tamen, qui remansissemus, caede [32] contentum te esse dicebas. Quid? cum tute Praeneste [33] Kalend. ipsis Nouembribus occupaturum nocturno impetu esse confideres [34], sensistine illam coloniam [35] meo iussu, meis praesidiis, custodiis, vigiliisque esse munitam? Nihil agis, nihil moliris, nihil cogitas, quod ego non modo non audiam [36], sed etiam non videam planeque [37] sentiam [38].

17 consilium meum. 18 crudelis. 19 in quo haec debuerunt fieri abs te & sociis tuis. 20 Senatorum & praecipuorum in republica virorum. 21 distuliſſe. 22 in diem. 23 illo tempore. 24 ex vrbe Roma. 25 opprimendorum, coërcendorum. 26 negare. 27 ante V. Kal. Nouembris. 28 a meis. 29 circumdatum, obsessum, impeditum. 30 postquam ceteri Senatores discesserant. 31 mea. 32 morte. 33 oppidum Latii. 34 sperares, certo crederes. 35 Praeneste, quae colonia erat populi Romani. 36 resciscam. 37 aperte, clariſſime. 38 intelligam.

CAPVT

CAPVT IV.

REcognosce [1] mecum tandem illam superiorem [2] noctem: iam intelliges, multo me vigilare acrius [3], ad salutem, quam te ad perniciem reipublicæ. Dico te priori nocte venisse inter falcarios [4] (non agam [5] obscure) in M. Leccae domum; conuenisse eodem [6] complures eiusdem amentiae [7] scelerisque socios. Num negare audes? quid taces? conuincam [8], si negas. Video enim esse hic [9] in senatu quosdam, qui tecum vna [10] fuere. O dii immortales! vbinam gentium sumus? quam [11] rempubl. habemus? in qua vrbe viuimus? hic, hic sunt in nostro numero, P. C. in hoc orbis terræ sanctissimo grauissimoque consilio [12], qui de meo nostrumque omnium interitu, qui de huius vrbis, atque adeo [13] orbis terrarum exitio cogitent. Hosce ego video consul, & de rep. [14] sententiam rogo: & quos [15] ferro trucidari oportebat, eos nondum voce vulnero [16]. Fuisti igitur apud Leccam ea nocte, Catilina; distribuisti [17] partes Italiae: statuisti, quo [18] quemque [19] proficisci [20] placeret: delegisti, quos Romae relinqueres,

---

1 Recordare. 2 quae proximam antecessit. 3 accuratius. 4 milites falcibus armatos. 5 loquar. 6 in eandem domum. 7 audaciae, coniurationis. 8 demonstrabo, hoc factum esse. 9 hoc loco. 10 simul in domo illa. 11 quam miseram, 12 Senatu. 13 quoniam a salute vrbis Romae dependet salus totius orbis terrarum. 14 de commodis reipublicae. 15 & illos turbatores, quos. 16 nomino. 17 sociis tuis. 18 in quam prouinciam. 19 quemlibet ex sociis tuis. 20 se conferre.

21 de-

res, quos tecum educeres: descripsisti [21] vrbis [22] partes [23] ad incendia [24]: confirmasti [25], te ipsum iam esse exiturum [26]: dixisti, paullulum tibi esse etiam tum morae [27], quod ego viuerem. Reperti sunt duo equites Romani, qui te ista cura liberarent, & [28] sese illa [29] ipsa nocte paullo ante lucem [30] me in meo lectulo interfecturos pollicerentur. Haec ego omnia, vix dum etiam coetu vestro dimisso [31], comperi: domum meam maioribus [32] praesidiis munivi atque firmaui: excluso [33] eos, quos tu mane ad me salutatum [34] miseras, cum illi ipsi venissent, quos ego iam multis [35] ac summis viris ad me venturos id temporis [36] esse praedixeram.

21 designasti. 22 Romae. 23 vicos, regiones. 24 incendio delendas. 25 affirmasti, dixisti. 26 ex vrbe. 27 hoc te paullulum morari & retardare adhuc a proposito tuo. 28 & pollicerentur. 29 in illa. 30 ortum diei vel lucis. 31 cum vester coetus vix dimissus esset. 32 firmioribus. 33 non intromisi in meam domum. 34 vt me salutarent & venerarentur, aut ad me venirent honoris gratia. 35 dixeram hoc multis viris. 36 circa illud tempus.

CAPVT V.

QVae cum ita [1] sint, Catilina, perge [2], quo [3] coepisti, egredere aliquando ex vrbe, patent portae, proficiscere; nimium diu te imperatorem illa tua Manliana castra desiderant: educ tecum etiam omnes tuos [4], si minus, quam plurimos [5]: purga vr-

1 Vera. 2 proficiscere, abi. 3 quorsum ire. 4 socios coniurationis. 5 quod si non omnes potes educere, at salrem educ tecum plurimos.

6 ab

vrbem [6], magno me metu liberabis, dum modo inter me atque te murus [7] interfit [8]. nobiscum versari iam diutius non potes: non feram, non patiar, non sinam. Magna diis immortalibus habenda est gratia, atque huic [9] ipsi Ioui Statori [10], antiquissimo custodi [11] huius vrbis, quod [12] hanc tam taetram, tam horribilem, tamque infestam [13] reipublicae pestem [14] toties iam effugimus [15]: non est saepius in vno homine (salus) summa periclitanda reipublicae [16]. Quamdiu mihi consuli designato [17], Catilina, insidiatus es, non publico me praesidio, sed priuata [18] diligentia defendi: cum proximis [19] comitiis [20] consularibus me consulem in campo [21] & competitores [22] tuos interficere voluisti, compressi [23] tuos nefarios conatus amicorum praesidio & copiis [24], nullo tumultu publice concitato [25]: denique quo-

6 ab excrementis malorum ciuium. 7 moenia Romae. 8 interpositus sit. 9 in cuius templo iam summus congregati. 10 qui inde nomen accepit, quoniam in bello Sabino stitit turpem Romanorum fugam, Liu. L. I. Ouid. Fastor. 6. 793. 11 Deo tutelari. 12 quoniam. 13 periculosam. 14 exitium, seditionem. 15 euitauimus. 16 cum Catilina iam aliquoties ante turbas dederit in republica, igitur ferendum non est, vt ab ipso eadem saepius coniiciatur in periculum. 17 destinato, constituto in proximum annum. 18 per priuatam meam. 19 in proxime habitis. 20 conuentu populi. 21 Martio, in quo habebantur comitia. 22 Silanum & Muraenam, qui etiam petebant Consulatum. 23 coërcui, impediui. 24 potentia. 25 & ita quidem, vt nullus tumultus ad eam rem fuerit concitatus.

26 in-

quotiescunque me petiisti [26], per me [27] tibi obstiti, quanquam videbam, perniciem [28] meam cum magna calamitate reipublicae esse coniunctam. Nunciam aperte rempublicam vniuersam petis [29], templa deorum immortalium, tecta [30] vrbis, vitam omnium ciuium, Italiam denique totam ad exitium & vastitatem vocas [31]. Quare, quoniam id, quod primum [32], atque huius imperii, disciplinaeque [33] maiorum proprium est [34], facere nondum audeo, faciam id, quod est ad seueritatem lenius [35], ad communem salutem vtilius [36]. Nam si te [37] interfici iussero, residebit [38] in republica reliqua coniuratorum manus [39]: sin [40] tu (quod te iamdudum hortor) exieris [41], exhaurietur [42] ex vrbe tuorum comitum [43] magna & perniciosa sentina [44] reipublicae. Quid est, Catilina? num [45] dubitas id, me imperante, facere, quod iam tua sponte faciebas? exire ex vrbe consul hostem iubet: interrogas me, num in exilium? non iubeo [46], sed, si me consulis [47], suadeo.

26 insidiatus es mihi. 27 meis viribus, per meam prudentiam. 28 mortem. 29 inuadis, aggrederis. 30 domus. 31 trahis. 32 praecipuum, maximum. 33 moribus. 34 vt scilicet liceat eos occidere, qui turbas excitant in republica. 35 quod minus seuerum est. 36 & ex quo respublica magnam vtilitatem habebit. 37 solum. 38 remanebit. 39 exercitus. 40 quod si vero. 41 ex vrbe. 42 tunc simul eiicietur. 43 sociorum. 44 sordes, excrementa. 45 num iubeam, te in exilium ire. 46 ne videar, hoc imperare. 47 in consilium adhibes.

CAP.

CAPVT VI.

Quid enim, Catilina, est, quod te iam in hac vrbe delectare possit, in qua nemo est extra [1] istam coniurationem perditorum [2] hominum, qui te non metuat, nemo [3], qui [4] non oderit? Quae nota [5] domesticae [6] turpitudinis non inusta vitae tuae est? quod priuatarum rerum [7] dedecus non haeret in fama? quae libido ab oculis, quod facinus a manibus vnquam tuis, quod flagitium a toto corpore abfuit [8]? cui tu adolescentulo, quem corruptelarum illecebris irretisses [9], non [10] ad audaciam ferrum, aut ad libidinem facem praetulisti [11]? Quid vero [12]? nuper cum morte superioris [13] vxoris, nouis [14] nuptiis domum vacuefecisses [15], nonne etiam alio incredibili scelere [16] hoc scelus cumulasti? quod ego praetermitto & facile patior sileri [17], ne in hac ciuitate tanti facinoris immanitas [18] aut extitisse [19], aut non vindicata [20] esse videatur. Praetermitto ruinas fortunarum [21] tuarum, quas omnes impendere

1 Praeter, exceptis tuis coniuratis & sociis, 2 sceleratorum. 3 etiam est. 4 qui te. 5 stigma. 6 priuatae tuae. 7 scelerum. 8 ita vt nulla pars tui corporis a scelere & libidine esset vacua. 9 allexisses. 10 non praetulisti. 11 cui adolescentulo non monstrasti occasionem ad audaciam & libidinem? 12 amplius dicam. 13 prioris tuae. 14 secundis. 15 dum filium tuum ex vxore priori natum interfeciſti. 16 dum filiam tuam adulterinam duxisti in matrimonium. 17 silentio obuolui, taceri. 18 foeditas, barbaries. 19 vnquam fuisse. 20 punita. 21 bonorum.

22 im-

dere [22] tibi proximis idibus [23] senties. Ad illa [24] venio, quae non ad priuatam ignominiam vitiorum [25] tuorum, non ad domesticam tuam difficultatem [26] ac turpitudinem; sed ad summam [27] reipublicae, atque ad omnium nostrum vitam salutemque pertinent. Potestne tibi huius [28] vitae haec lux, Catilina, aut huius coeli spiritus [29] esse iucundus, cum scias, horum [30] esse neminem, qui nesciat, te pridie Kalend. Ianuar. Lepido & Tullo Coss. stetisse in comitio [31] cum telo [32]? manum [33], consulum & principum ciuitatis interficiendorum caussa [34], parauisse [35]? sceleri ac furori tuo non mentem [36] aliquam, aut timorem tuum, sed fortunam reipubl. obstitisse? Ac iam illa omitto: neque enim sunt aut obscura [37], aut non multo postea commissa. Quoties tu me designatum [38], quoties me consulem interficere conatus es? quot ego tuas petitiones [39] ita coniectas [40], vt vitari posse non viderentur, parua quadam declinatione [41], &, vt aiunt [42], corpore effugi [41]? Nihil agis, nihil adsequeris [44], nihil moliris,

22 imminere. 23 quando creditoribus tuis soluenda erit pecunia. 24 potius ad illa. 25 tuorum. 26 miserum & impeditum turbatumque statum rei tuae familiaris. 27 statum. 28 tam turpis. 29 aër. 30 praesentium Senatorum. 31 foro. 32 gladio. 33 turbam hominum. 34 ad interficiendos Consules & praecipuos ciuitatis viros. 35 ordinasse, instruxisse. 36 bonam tuam mentem, aut genium bonum. 37 omnibus nota sunt. 38 Consulem. 39 insidias. 40 structas, institutas. 41 *Vorbeugung.* 42 in prouerbio. 43 euitaui, *habe den Stock ausgariret.* 44 suscipis, intendis.

45 in-

liris, quod mihi latere valeat in tempore [45]; neque tamen conari ac velle [46] desistis [47]. Quoties iam tibi extorta [48] est sica [49] ista manibus? quoties vero excidit [50] casu aliquo [51] & elapsa est? tamen ea [52] carere diutius non potes: quae quidem quibus abs te initiata sacris [53] ac deuota [54] sit, nescio, quod [55] eam necesse putas consulis in corpore defigere.

45 iusto tempore, cum id scire opus est. 46 turbas excitare, me interficere velle. 47 desinis. 48 erepta per vim. 49 gladius, quo me petiisti. 50 haec sica. 51 fortuito. 52 hac sica, & tamen pergis mihi vlterius insidiari. 53 sacrificiis. 54 consecrata. 55 quoniam.

CAPVT VII.

Nunc vero quae [1] tua est ista vita? sic enim iam tecum loquar, non vt odio [2] permotus esse videar, quo debeo [3]; sed vt [4] misericordia, quae tibi [5] nulla debetur. Venisti paullo ante in senatum: quis te ex hac tanta frequentia [6], ex tot tuis amicis ac necessariis [7] salutauit? si [8] hoc [9] post hominum memoriam contigit nemini, vocis expectas [10] contumeliam, cum sis grauissimo iudicio taciturnitatis oppressus [11]? Quid? quod aduentu tuo ista subsellia vacuefacta sunt [12]; quod omnes consulares, qui tibi

1 Quam miserabilis. 2 ex odio. 3 quomodo deberem quidem permoueri erga te. 4 videar permotus. 5 pro tuis meritis; etsi tu non dignus es aliqua misericordia. 6 ex tam multis praesentibus senatoribus. 7 cognatis. 8 quandoquidem vero. 9 tanta contumelia, tantus contemtus. 10 an exspectas, vt etiam tibi contumelioſa verba in os dicamus? 11 punitus. 12 ex subsellis istis discesserunt omnes Senatores, ne cogerentur tecum suffragia ferre, id quod illi ducant sibi pudori.

13 do-

tibi persaepe ad caedem constituti [13] fuerunt, simulatque [14] adsedisti, partem istam [15] subsellio-rum nudam atque inanem reliquerunt. Quo tandem animo hoc tibi ferendum [16] putas? Serui, mehercule mei, si me isto pacto [17] metuerunt, vt [18] te metuunt omnes ciues tui, domum meam relinquendam [19] putarem: tu tibi vrbem non [20] arbitraris? Et si me meis ciuibus iniuria [21] suspectum tam grauiter, atque infensum [22] viderem [23], carere me aspectu ciuium, quam infestis [24] oculis omnium conspici, mallem: tu [25] cum conscientia [26] scelerum tuorum agnoscas, odium omnium iustum & iam tibi diu debitum [27], dubitas, quorum mentes sensusque vulneras [28], eorum adspectum praesentiamque vitare? Si te parentes timerent atque odissent tui, neque eos vlla ratione [29] placare posses: vt opinor, ab eorum oculis, aliquo [30] concederes [31]: nunc te patria, quae communis est omnium nostrum parens, odit ac metuit, & iam diu de te nihil iudicat, nisi [32] de parricidio suo cogitare. Huius [33] tu neque

13 designati. 14 quamprimum. 15 in qua tu sedisti. 16 suscipiendum. 17 modo. 18 quomodo, quemadmodum. 19 deferendam. 20 non relinquendam esse. 21 iniuste. 22 exosum. 23 quemadmodum video te esse exosum. 24 inimicis. 25 tu dubitas vitare. 26 quoniam vides, omnes scire tua scelera. 27 quod odium tu iam dudum mereris. 28 laedis aspectu tuo, qui tuam praesentiam ferre non possunt. 29 modo. 30 ad alium locum. 31 ires, te conferres. 32 ita iudicat patria, te nihil aliud cogitare, quam caedem suam. 33 patriae.

que auctoritatem verebere [34], neque iudicium sequere, neque vim pertimesces? quae [35] tecum, Catilina, sic agit & quodammodo [36] tacita loquitur: Nullum aliquot iam annis facinus extitit [37], nisi per te, nullum flagitium sine te: tibi vni multorum ciuium neces, tibi vexatio direptioque sociorum impunita fuit ac libera: tu non solum ad negligendas leges & quaestiones [38], verum etiam ad euertendas perfringendasque [39] valuisti. Superiora illa [40], quamquam ferenda non fuerunt, tamen, vt potui, tuli [42], nunc vero me totam esse in metu propter te vnum, quidquid increpuerit, Catilinam timeri [43], nullum videri contra me consilium iniri posse [44], quod a tuo scelere abhorreat [45], non [46] est ferendum. Quamobrem discede, atque hunc mihi timorem eripe: si verus [47], ne opprimar: si [48] falsus, vt tandem aliquando timere desinam.

34 metues. 35 patria. 36 quasi. 37 commissum ac perpetratum est. 38 examina de reis. 39 infirmandas leges. 40 malis artibus contendisti, effecisti. 41 quae supra narraui. 42 non puniui. 43 vt statim te timeam, Catilina, si vel leuissimus tumultus fiat, & vt ad quemuis sonitum expauescam. 44 & quod videatur, ac si nullum consilium & scelus suscipi possit contra me. 45 cuius tu non sis particeps. 46 hoc non. 47 est hic timor. 48 quodsi vero falsus est hic timor.

CAPVT VIII.

Haec [1] si tecum, vt dixi, patria loquatur, non impetrari debeat [2], etiamsi vim adhibere non

1 Talia, quae iam ego tibi dixi. 2 vt ex vrbe discedas sponte tua.

3 libe-

non possit? Quid? quod tu te ipse in custodiam [3] dedisti: quid? quod vitandae suspicionis causa apud M. Lepidum te habitare velle dixisti, a quo non receptus [4] etiam ad me venire ausus es, atque, vt domi [5] meae te asseruarem rogasti. Cum a me quoque id responsum tulisses [6], me nullo modo posse iisdem [7] parietibus tuto [8] esse tecum, qui magno in periculo essem, quod iisdem [9] moenibus cum tineremur [10]; ad Q. Metellum praetorem venisti, a quo repudiatus ad sodalem tuum, virum optimum M. Marcellum demigrasti [11], quem tu videlicet & ad custodiendum te, diligentissimum, & ad suspicandum sagacissimum, & ad vindicandum fortissimum fore putasti. Sed quam longe videtur a carcere atque a vinculis abesse debere, qui seipsum iam dignum custodia iudicauerit? Quae cum ita sint, Catilina: dubitas, si hic morari aequo animo [13] non potes, abire in aliquas terras, & vitam istam multis supplicijs iustis debitisque ereptam [14], fugae solitudinique mandare? [15] Refer [16], inquis, ad senatum, (id enim postulas) &, si hic ordo [17] sibi placere decreverit,

3 liberam, *vveiten Arreſt*. 4 cum vero ab eo non essēs receptus. 5 in domo mea. 6 accepisses. 7 in vna eademque domo. 8 tutus. 9 in vna vrbe. 10 viueremus. 11 iuisti. 12 prudentissimum, callidissimum 13 cum voluntate ciuium. 14 quam liberasti adhuc a supplicijs quae meritus es. 15 latebras quaerere, in occulto viuere, & adspectum hominum vitare. 16 propone deliberandum. 17 Senatus.

verit, te ire [18] in exilium, et temperaturum te esse dicis. Non referam [19] id, quod abhorret a meis moribus [20], & tamen faciam, vt intelligas, quid hi [21] de te sentiant. Egredere ex vrbe, Catilina, libera rempubl. metu: in exilium, si hanc vocem [22] exspectas, proficiscere. Quid est, Catilina? ecquid [23] attendis, ecquid animaduertis horum silentium? patiuntur [25], tacent: quid [26] exspectas auctoritatem loquentium, quorum voluntatem tacitorum [27] perspicis? At si hoc idem [28] huic adolescenti optimo P. Sextio, si fortissimo viro M. Marcello dixissem; iam mihi consuli hoc ipso in templo iure optimo senatus vim & manus intulisset [29]: de te [30] autem, Catilina, cum quiescunt [31], probant [32]; cum patiuntur [33], decernunt [34]; cum tacent, clamant. Neque his solum, quorum tibi auctoritas est videlicet [35] cara, vita vilissima [36]; sed etiam illi equites R. honestissimi atque optimi viri, ceterique fortissimi ciues, qui circumstant senatum, quorum tu & frequentiam [37] videre, & studia [38] perspicere, & voces [39] paullo ante exau-

18 vt eas. 19 non proponam deliberandum, quod tu postulas. 20 nam ego nolo esse seuerus; & tamen scio, quod Senatus te damnaturus sit, si ego referam. 21 Senatores. 22 sententiam. 23 annon. 24 obseruas. 25 permittunt, vt eas in exilium. 26 quare. 27 etiamsi tacent. 28 quod ego tibi dico. 29 quoniam hoc ferendum non fuisset. 30 dum vero haec de te dico. 31 taceant. 32 laudant. 33 vt ego haec dicam. 34 vt tu eas in exilium. 35 Ironia. 36 quorum vitam tu pro nihilo habes. 37 multitudinem. 38 fauorem exiguum erga te. 39 sermones.

40 pro-

exaudire potuisti: quorum ego vix abs te iam diu manus ac tela contineo [40], eosdem facile adducam [41], vt te haec, quae iam pridem vastare studes, relinquentem vsque ad portas prosequantur [42].

40 prohibere possum. 41 permouebo, persuadebo. 42 vt te comitentur vsque ad portas, quando ea relinques, quae vastare iam pridem cupis.

CAPVT. IX.

QVanquam quid loquor? te [1] vt vlla res frangat? tu vt vnquam te corrigas? tu vt vllam fugam meditere [2]? tu vllum vt exilium cogites? Vtinam tibi istam mentem dii immortales duint! tametsi video, si mea voce [3] perterritus ire in exilium animum induxeris [4], quanta tempestas [5] inuidiae nobis [6] [7] si minus in praesens tempus recenti memoria scelerum tuorum, at in [8] posteritatem impendeat [9]. Sed est mihi tanti [10], dummodo ista priuata sit calamitas, & a reip. periculis seiungatur. Sed vt vitius tuis commoneare, vt legum poenas pertimescas, vt temporibus reipubl. concedas [11], non est postulandum [12]; Neque enim is es, Catilina, vt te aut pudor a turpitudine, aut metus a periculo, aut ratio [13] a fu-

1 Fierine potest, vt vlla res te commoueat? 2 instituere cogites. 3 sermone. 4 volueris. 5 vehementia. 6 mihi. 7 dum memoria tuorum scelerum adhuc recens est. 8 apud posteros. 9 immineat. 10 isto pretio emere volo: quidquid sit, feram posteritatis inuidiam libenti animo, dummodo haec calamitas me solum tangat, & publica non sit. 11 vt aliquam rationem habeas periculorum reipublicae. 12 sperandum.

[13] a furore reuocarit [14]. Quamobrem, vt saepe iam dixi, proficiscere [15]: ac si mihi inimico, vt praedicas [16], tuo conflare [17] vis [18] inuidiam, recta [19] perge in exilium: vix [20] feram sermones hominum [21], si id feceris: vix molem illius inuidiae, si in exilium ieris iussu consulis, sustinebo [22]: sin autem sequire meae laudi & gloriae mavis [23], egredere cum importuna [24] sceleratorum manu [25], confer te ad Manlium, concita perditos [26] ciues, secerne te a bonis, infer patriae bellum, exulta [27] impio latrocinio: vt a me non electus ad alienos, sed inuitatus ad tuos isse videaris. Quamquam quid ego te inuitem [30], a quo iam [31] sciam esse praemissos, qui tibi ad forum Aurelium praestolarentur [32] armati? sciam [33] pactam [34] & constitutum esse cum Manlio diem? a quo etiam aquilam [35] illam argenteam, quam tibi ac tuis omnibus perniciosam esse confido [36], & funestam futuram, cui domi tuae sacrarium [38] scelerum tuorum

13 sana. 14 possit abstrahere. 15 abi, exi ex Vrbe. 16 dicis. 17 excitare, parare. 18 cupis. 19 recta via, recto itinere. 20 Ironia. 21 aegerrime mihi scilicet facient sermones hominum. 22 feram, pati potero. 23 adhuc magis cupis. 24 seditiosa. 25 societate sua. 26 sceleratos. 27 honestis ciuibus. 28 gaude propter impium hoc bellum, quod magis latrocinium est quam bellum. 29 iuisse. 30 adhorter vt hoc facias. 31 iam aliquos. 32 te expectarent. 33 cum sciam. 34 indictam. 35 signum militare. 36 certo spero. 37 periculosum. 38 in quo aquila haec argentea erat inclusa, quae adorabatur. 39 cum

rum constitutum fuit, sciam esse praemissam [39]? Tu vt illa [40] diutius carere possis, quam venerari ad caedem proficiscens solebas? a cuius [41] altaribus saepe istam dextram impiam ad necem [42] ciuium transtulisti [43]?

39 cum sciam quoque, aquilam esse a te praemissam, cui aquilae constitutum & exstructum fuit sacrarium in domo tua. 40 aquila. 41 aquilae. 42 patrandam. 43 admouisti, a cuius altaribus saepe iuisti, vt necem ciuium patrares.

CAPVT X.

IBis [1] tandem aliquando, quo [2] te iam pridem, tua ista cupiditas effrenata [3] ac furiosa rapiebat. Neque enim tibi haec res [4] adfert dolorem, sed quandam incredibilem voluptatem: ad hanc te amentiam natura peperit, voluntas exercuit, fortuna seruauit [5]. Nunquam tu non modo otium, sed ne bellum [6] quidem, nisi nefarium [7], concupisti. Nactus es [8] ex perditis, atque ab omni non modo fortuna, verum etiam spe derelictis, conflatam [9] improborum manum [10]. Hic [11] tu qua [12] laetitia perfruere? quibus gaudiis exsultabis? quanta in voluptate bacchabere [13]? cum [14] in tanto numero tuorum neque audies

1 Igitur ibis. 2 quorsum. 3 indomita. 4 hoc bellum seu potius latrocinium. 5 vt diu viueres ad exercendos tuos furores. 6 nullum certe aliud bellum. 7 quod nec rite nec iuste geritur. 8 accepisti, collegisti. 9 collectam. 10 exercitum. 11 in horum societate. 12 quam grandi. 13 fures, prae laetitia nimia coniicieris in furorem. 14 quando.

dies virum bonum quemquam [15], neque videbis? Ad huius vitae studium [16] meditati [17] illi sunt, qui feruntur [18]; labores tui: iacere [19] humi non modo ad obsidendum stuprum [20], verum etiam ad facinus obeundum [21]: vigilare non solum insidiantem somno maritorum [22] verum etiam bonis occisorum [23]. Habes [24], vbi ostentes illam praeclaram tuam patientiam famis, frigoris, inopiae rerum omnium, quibus [25] te breui tempore confectum [26] esse senties. Tantum [27] profeci tum, cum te a consulatu repuli [29], vt exul [30] potius tentare [31], quam consul [32] vexare remp. posses, atque vt id [33], quod esset a te scelerate susceptum [34], latrocinium potius, quam bellum nominaretur.

15 vllum. 16 desiderium. 17 directi. 18 omnibus notissimi sunt. 19 labores tui tales sunt: iacere &c. 20 circumsistere soles aedes aliorum, vt secure liceat adulterium committere. 21 perpetrandum. 22 vt insidieris & attendas occasiones, quando dormiunt mariti, vt possis committere adulterium. 23 non solum cum vxoribus maritorum adulteria committis, sed etiam occidis illos, & deinceps eorum bona ad te rapis. 24 habes itaque nunc occasionem in exilio & in castris Manlianis. 25 rebus. 26 perditum, *ruiniret*. 27 hoc tandem effeci. 28 illo tempore. 29 quando effeci, vt Consul non fieres. 30 in exilio. 31 aggredi, vexare. 32 vt tanquam consul. 33 bellum. 34 coeptum.

CAPVT XI.

NUnc, vt a me, P. C. quandam prope iustam patriae querimoniam detester [1] ac deprecer: per-

1 Remoueam.

2 au-

percipite[2] quaeso diligenter, quae dicam & ea penitus animis vestris mentibusque mandate[3]. Etenim si mecum patria, quae mihi vita[4] mea multo est carior, si cuncta Italia, si omnis[5] respubl. loquatur: M. Tulli, quid agis? tune eum[6], quem esse hostem comperisti[7], quem ducem belli[8] futurum vides, quem exspectari imperatorem in castris hostium sentis[9], auctorem sceleris, principem[10] coniurationis, euocatorem[11] seruorum & ciuium perditorum, exire patieris, vt abs te non emissus ex vrbe, sed immissus[12] in vrbem esse videatur? nonne hunc[13] in vincula duci, non ad mortem rapi, non summo supplicio mactari[14] imperabis? Quid tandem impedit te? mosne maiorum? at[15] persaepe etiam priuati[16] in hac rep. pernicioſos ciues morte multarunt. An leges[17], quae de ciuium Romanorum supplicio rogatae[18] sunt? at nunquam in hac vrbe ii, qui a republ. defecerunt[19], ciuium iura tenuerunt[20]. An inuidiam posteritatis times? praeclaram[21] vero populo Romano refers gratiam, qui[22] te hominem per te cognitum[23], nul-

2 auscultate, attendite. 3 imprimite. 4 quam vita. 5 tota. 6 patieris exire. 7 certo scis. 8 ciuilis. 9 scis. 10 auctorem. 11 qui conquirit, excitat, sollicitat seruos & alios sceleratos ciues, vt insurgant contra rempublicam. 12 vt aggredi eam possit. 13 Catilinam. 14 affici, necari. 15 attamen, imo vero. 16 homines, qui magistratum non gerebant. 17 te impediunt. 18 datae, latae. 19 hostes reipublicae. 20 nunquam fuerunt in numero ciuium habiti. 21 Ironia. 22 populus Romanus.

[23], nulla commendatione maiorum [24] tam matu-
re [25] ad summum imperium per omnes hono-
rum gradus extulit [26], si propter inuidiam, aut
alicuius periculi metum, salutem ciuium tuo-
rum negligis [27]. Sed si quis est inuidiae metus [28],
num est vehementius [29] seueritas ac fortitudi-
nis inuidia, quam inertiae ac nequitiae pertime-
scenda? An cum bello vastabitur Italia, vexabun-
tur vrbes, tecta ardebunt; tum te non existimas
inuidiae incendio [30] conflagraturum [31]?

23 nouum hominem, qui nobili genere natus non es, sed per virtutes tuas nomen acquisiuisti & honores. 24 nobilium. 25 cito, breuiter. 26 promouit, exornauit. 27 postponis. 28 sed si forte adhuc metuis inuidiam posterorum. 29 pertimescenda. 30 per incendium. 31 simul periturum: annon putas te in inuidia apud posteros fore, si bello vastabitur Italia &c.

CAPVT XII.

His ergo sanctissimis [1] reipublicae vocibus, & eorum hominum, qui idem sentiunt mentibus [2], pauca respondebo. Ego, si hoc optimum facto iudicarem, P. C. Catilinam morte multari: vnius vsuram [3] horae gladiatori [4] isti [5] ad viuendum non dedissem. Etenim si summi viri, & clarissimi ciues, Saturnini, & Gracchorum & Flacci, & superiorum [6] complurium sanguine non modo se non contaminarunt [7], sed etiam honestarunt: certe verendum mihi non erat, ne

1 Quibus nequeo repugnare, 2 cogitationibus. 3 vsum, 4 latroni, seditioso ciui. 5 Catilinae. 6 qui olim vixerunt & a me supra commemorati sunt. 7 commaculârunt, 8 ali-

ne quid, hoc parricida ciuium interfecto, inuidiae[8] mihi in posteritatem redundaret[9]. Quod si ea[10] mihi maxime[11] impenderet, tamen hoc animo semper fui, vt inuidiam virtute partam gloriam, non inuidiam putarem[12]. Quamquam nonnulli sunt in hoc ordine[13], qui aut ea[14], quae imminent, non videant, aut ea, quae vident, dissimulent[15]: qui spem Catilinae mollibus sententiis[16] aluerunt[17], coniurationemque nascentem[18] non credendo corroborauerunt: quorum auctoritatem secuti multi, non solum improbi, verum etiam imperiti, si[19] in hunc animaduertissem, crudeliter & regie[20] factum esse dicerent. Nunc intelligo, si iste[21], quo[22] intendit[23], in Manliana castra peruenerit, neminem tam stultum[24], fore, qui non videat coniurationem esse factam: neminem[25] tam improbum, qui non fateatur[26]. Hoc autem vno[27] interfecto, intelligo hanc reipublicae pestem[28] paullisper reprimi, non in perpetuum

8 aliqua inuidia. 9 ad me veniret. 10 inuidia. 11 imo. 12 vt putarem, quod ea inuidia, quae virtute paratur & acquiritur, non inuidia sit, sed potius gloria. 13 Senatorum. 14 pericula. 15 simulant, quasi ea non videant. 16 benignam sententiam ferentes de eo. 17 auxerunt. 18 in eius initiis. 19 si Catilinam morte multassem. 20 tyrannice, quemadmodum Reges Romani, quorum nomen semper in odio fuit, olim fecerunt. 21 Catilina. 22 quorsum. 23 ire cupit. 24 imprudentem. 25 & neminem fore. 26 coniurationem esse factam. 27 quod si vero hic Catilina solus interficiatur. 28 coniurationem.

tuum comprimi posse. Quod si se[29] eiecerit[30], secumque suos eduxerit, & eodem[31] ceteros undique collectos naufragos[32] aggregauerit, extinguetur atque delebitur non modo haec tam adulta[33] reipubl. pestis, verum etiam stirps ac semen malorum omnium.

29 se ipsum 30 quod si ipse sponte exierit ex urbe. 31 in castra Manliana. 32 perditos, sceleratos, miseros ciues, socios suos. 33 quae iam tantas vires accepit.

CAPVT XIII.

ETenim iamdiu, P. C. in his periculis coniurationis, insidiisque versamur[1]: sed nescio quo pacto[2] omnium scelerum, ac veteris[3] furoris & audaciae maturitas in nostri consulatus tempus erupit[4]. Quod si ex tanto latrocinio[5] iste[6] vnus tolletur, videbimur fortasse ad breue quoddam tempus cura & metu esse releuati, periculum autem residebit[7], & erit inclusum penitus in venis, atque in visceribus reipubl. Vt[8] saepe homines aegri[9] morbo graui, cum[10] aestu febrique iactantur[11], si aquam gelidam biberint, primo releuari[12] videntur, deinde multo grauius vehementiusque afflictantur: sic hic morbus, [13], qui est in republica, releuatus istius poena [14], vehementius, viuis reliquis[15], ingraescet. Qua-

1 Viuimus. 2 modo. 3 diu meditati, excogitati dudum. 4 prodiit. 5 ex tam numeroso coetu & societate coniuratorum. 6 Catilina. 7 remanebit. 8 sicuti. 9 aegroti. 10 quando. 11 affliguntur, vexantur. 12 recreari paulisper. 13 seditio, periculum. 14 per supplicium ac mortem. 15 si viuunt reliqui eius socii.

16 moe-

Quare P. C. ſecedant improbi, ſecernant ſe a bonis, vnum in locum congregentur, muro [16] denique, id quod ſaepe iam dixi, ſecernantur a nobis: deſinant inſidiari domi [17] ſuae conſuli [18], circumſtare tribunal praetoris vrbani, obſidere cum gladiis curiam, malleolos [19] & faces ad inflammandam vrbem comparare: ſit denique inſcriptum in fronte vniuſcuiusq; ciuis [20], quid de rep. ſentiat. Polliceor vobis hoc, P. C. tantam in nobis conſtare diligentiam, tantam in vobis auctoritatem, tantam in equitibus Rom. virtutem [21], tantam in omnibus bonis conſenſionem [22], vt Catilinae profectione [23] omnia patefacta, illuſtrata [24], oppreſſa, vindicata [25] eſſe videatis. Hiſce omnibus [26], Catilina, cum ſumma reip. ſalute & cum tua peſte ac pernicie, cumque eorum exitio, qui ſe tecum omni ſcelere, parricidioque iunxerunt, proficiſcere ad impium bellum ac nefarium. Tum tu, Iupiter, qui iisdem, quibus haec vrbs, auſpiciis [27] a Romulo es conſtitutus [28], quem Statorem huius vrbis, atque imperii vere nominamus, hunc [29], & huius ſocios a tuis aris, ceterisque templis, & tectis vrbis, ac moenibus, a vita fortunisque [30] ciuium omnium arcebis, & omnes inimicos

16 moenibus Romae. 17 in domo. 18 mihi Ciceroni. 19 faces. 20 quilibet denique ciuis palam oſtendat. 21 fortitudinem. 22 vnanimitatem. 23 per abitum. 24 reuelata. 25 punita. 26 igitur, poſtquam nunc haec omnia dixi. 27 felicitate, voluntate deorum. 28 tanquam deus tutelaris huius vrbis. 29 Catilinam. 30 bonis.

micos bonorum, hostes patriae, latrones Italiae, scelerum foedere inter se, ac nefaria societate coniunctos, aeternis suppliciis viuos mortuosque mactabis [31].

31 afficies, punies.

SENTENTIAE.

NOn est saepius in vno homine salus reipublicae periclitanda.

Qui ciuibus suis suspectum se atque offensum videt, carere aspectu ciuium, quam infestis oculis omnium conspici malle debet.

Patria est communis nostrum omnium parens.

Inuidia virtute parta, gloria, non inuidia putanda est.

Saepe homines aegri morbo graui, cum aestu febrique iactantur, si aquam gelidam biberint, primo releuari videntur: deinde multo grauius vehementiusque conflictantur.

ORATIO VII.

quae est

IN L. CATILINAM SECVNDA.

Argumentum Orationis II. in Catilinam.

CAtilina praecedenti Oratione vehementer a Cicerone increpatus, intempesta nocte Roma discessit ad Manliana castra, dato interea negotio Cethego, Lentulo, ceterisque sociis, vt mutarent consilia, quo-

quoniam ipse propediem cum magno exercitu vrbi sit superuentarus. Proximo post abitum Catilinae die Cicero hac oratione populo Romano gratulatur, quod magno metu liberatus sit, ostenditque, a Catilina eiusque sociis non timendum esse, ob militiam eius multis nominibus infirmam & inutilem.

Haec oratio in principio habet speciem gratulationis; sed progreditur statim ad deliberatorium quoddam genus, cum maxime id agitur, quo agnoscant, Catilinam iam nullum esse cum omnibus suis copiis.

Euentus non alius est, quam in hoc argumento Orationis fuit propositus.

ORATIO VII.

IN L. CATILINAM II.

AD QVIRITES.

CAPVT I.

TAndem aliquando, Quirites[1], L. Catilinam furentem audacia, scelus anhelantem[2], pestem[3] patriae nefarie molientem[4], vobis atque huic vrbi ferrum flammamque minitantem[5], ex vrbe vel eiecimus vel emisimus[6], vel ipsum egredientem verbis prosecuti sumus[7]. Abiit, excessit, euasit, erupit[8]. Nulla iam pernicies a monstro

1 Ciues Romani. 2 anxie cupientem perpetrare scelus suum. 3 exitium. 4 qui moliebatur, meditabatur, cogitabat. 5 qui minitatur. 6 fuasimus, vt sponte velit exire. 7 duris & diris. 8 comitati. 9 velut fera bestia solet ex claustris erumpere.

10 Cati-

stro illo, atque prodigio[10] moenibus ipsis[11] intra moenia comparabitur? Atque hunc quidem vnum huius belli domestici[12] ducem sine controversia[13] vicimus. Non enim iam inter latera nostra sica[14] illa versabitur[15]: non in campo[16], non in foro[17], non in curia, non denique intra domesticos parietes[18] pertimescemus. Eccè ille motus est[19], cum est ex vrbe depulsus: palam iam cum hoste, nullo impediente, bellum iustum[20] geremus. Sine dubio perdidimus hominem[21], magnificeque vicimus, cum illum ex occultis insidiis[22] in apertum latrocinium coniecimus[23]. Quod vero non cruentum mucronem, vt voluit, extulit[24], quod viuis nobis[25] egressus est, quod ei ferrum[26] de manibus extorsimus, quod incolumes ciues, quod stantem[27] vrbem[28] reliquit: quanto tandem illum moerore adflictum esse & profligatum[29] putatis? Iacet ille nunc prostra-

10 Catilina, qui monstro & bestiae ob mores pessimos similior est quam homini. 11 vrbi Romae. 12 ciuilis. 13 dubio. 14 gladius Catilinae. 15 erit, metuenda erit, grassabitur. 16 Martio. 17 vbi iudicia exercentur. 18 in domibus nostris. 19 electus ille est ex Senatu & vrbe. 20 quoniam scimus, Catilinam esse hostem reipublicae. 21 hunc sceleratum. 22 quas nobis noctu struebat. 23 effecimus, vt Catilina fieret latro. 24 quod vero abiit Catilina sine caede patrata. 25 dum nos adhuc viuimus. 26 gladium. 27 saluam. 28 quam replere volebat sanguine & incendio. 29 vehementer vexatum & affectum.

30 vi-

stratus, Quirites, & se perculsum [30] atque abiectum esse sentit: & retorquet [31] oculos profecto saepe ad hanc vrbem, quam ex suis faucibus ereptam esse luget. quae [32] quidem laetari mihi videtur, quod tantam pestem [33] euomerit forasque [34] proiecerit.

30 victum, depulsum. 31 iracundis oculis respicit. 32 vrbs. 33 pernicioſum ciuem; hoc venenum reipublicae. 34 ex vrbe.

CAPVT II.

Age si quis est, talis, quales esse omnes oportebat [1], qui in hoc ipso [2], in quo exultat, & triumphat [3] oratio mea, me vehementer accuset, quod tam capitalem [4] hostem non comprehenderim potius quam emiserim [5]: non est ista mea culpa, Quirites, sed temporum [6]: interemtum esse L. Catil. & grauissimo supplicio adfectum iampridem oportebat: idque a me & mos maiorum, & huius imperii seueritas, & res publica postulabat. Sed quam multos fuisse putatis, qui quae [8] ego deferrem [9], non crederent? quam multos, qui propter stultitiam [10] non putarent? quam multos, qui etiam defenderent? quam multos, qui propter improbitatem fauerent? Ac si, sub-

1 Dum omnes debebant iudicare, Catilinam fuisse interficiendum. 2 in hac re. 3 cumprimis laetatur. 4 periculosum, qui mortem promeruit. 5 iusserim proficisci ex vrbe. 6 maiorum, quae requirunt, vt viuere Catilinam sinamus potius quam eum interficiamus. 7 dum olim seuerissime puniti sunt ciues seditiosi. 8 ea pericula, quae. 9 indicarem. 10 imprudentiam. 11 periculum fore a Catilinae insidiis.

12 post-

lato illo [12]. depelli a vobis omne periculum iudicarem, iampridem ego L. Catilinam non modo inuidiae meae [13], verum etiam vitae periculo [14] sustuliſſem [15]. Sed cum viderem, ne vobis quidem omnibus re etiam tum probata [16], ſi illum, vt [17] erat meritus, morte multaſſem, fore, vt eius ſocios inuidia oppreſſus [18] perſequi non poſſem; rem huc deduxi, vt tum palam pugnare poſſetis, cum hoſtem aperte videretis. Quem quidem ego hoſtem, Quirites, quam vehementer foris [19] eſſe timendum putem, licet [20] hinc intelligatis, quod illud etiam moleſte fero [21], quod ex vrbe parum comitatus [22] exierit. Vtinam ille omnes ſecum ſuas copias [23] eduxiſſet. Tongillum mihi eduxit, quem amare in praetexta [24] coeperat; Publicium, & Munatium, quorum aes alienum [25] contractum in popina [26] nullum reipublicae motum afferre poterat [27]. Reliquit quos viros? quanto alieno aere [28]? quam valentes? quam nobiles? vos videtis.

12 poſtquam interfectus eſſet Catilina. 13 apud poſteros. 14 cum periculo. 15 interfeciſſem. 16 quoniam vos etiam aegre tuliſſetis. 17 quemadmodum. 18 dum inuidia me premeret. 19 extra vrbem. 20 poteſtis hinc intelligere. 21 non libenter video. 22 cum exiguo ſociorum ſuorum numero. 23 ſocios, coniuratos. 24 iuuenture, cum Tongillus puerilem veſtem ſeu praetextam nondum depoſuiſſet. 25 *Schulden.* 26 diuerſorio. 27 hi obaerati non potuiſſent turbare rempublicam. 28 alios viros reliquit in vrbe, qui magis timendi ſunt. 29 ii, quos reliquit, ſunt obaerati, ideoque nouarum rerum cupidiſſimi.

CAPVT

CAPVT III.

ITaque ego illum, exercitum [1] & Gallicanis legionibus [2], & hoc delectu [3], quem in agro [4] Piceno & Gallico Q. Metellus habuit, & his copiis [5], quae a nobis [6] quotidie comparantur, magnopere [7] contemno, collectum [8] ex senibus desperatis [9], ex agresti luxuria [10], ex rusticis decoctoribus [11], ex iis, qui vadimonia deserere [12] quam [13] illum exercitum, maluerunt, quibus [14] ego non modo si [15] aciem exercitus nostri, verum etiam si edictum praetoris ostendero, concident [16]. Hos quos video volitare [17] in foro [18], quos stare ad curiam, quos etiam in senatum venire, qui nitent vnguentis [19], qui fulgent purpura [20], mallem secum suos [21] milites eduxisset: qui si hic [22] permanent, mementote non tam exercitum illum esse nobis [23], quam hos, qui exercitum deseruerunt [24], pertimescendos. Atque hoc [25] etiam sunt timen-

1 Catilinae. 2 dum paratas habemus legiones Gallicanas, & simul hunc delectum, & has copias. 3 *Ausschuß*. 4 prouincia. 5 militibus. 6 Consulibus. 7 plane. 8 qui exercitus Catilinae collectus est. 9 qui vitam luxu suo perdiderunt. 10 ex rusticis luxuriosis. 11 qui bona sua dilapidarunt & luxorioſe conſumſerunt. 12 in iudicio potius non comparere. 13 quam deserere. 14 Catilinae militibus. 15 si saltem. 16 coniicientur in terrorem, & vincentur. 17 discurrere. 18 vt argentum conquirant ab argentariis. 19 qui faciem vnxerunt balsamo, quod facere solent molles & delicatuli iuuenes. 20 qui preciosas vestes induerunt. 21 tanquam suos. 22 in Vrbe. 23 pertimescendum. 24 & qui Romae remanserunt. 25 eo magis.

26 quo-

timendi magis, quod [26] quid cogitent, me scire sentiunt, neque tamen perfringuentur [27]. Video, cui [28] Apulia sit attributa, qui habeat Etruriam, qui agrum Picenum, qui Gallicum, qui sibi has vrbanas insidias caedis atque incendiorum depoposcerit [29]: omnia superioris [30] noctis consilia ad me perlata esse sentiunt: patefeci in senatu hesterno die: Catilina ipse pertimuit, profugit: hi [31] quid exspectant? nae [32] illi vehementer errant, si illam meam pristinam [33] lenitatem perpetuam sperant futuram.

26 quoniam. 27 vt exeant ex urbe: adeoque pertinaciam suam produnt, quam nos timere debemus. 28 ex sociis Catilinae. 29 qui petierit, vt sibi permitteretur, sanguine atque incendio vastare vrbem. 30 quae proximam noctem anteceſſit. 31 eius socii. 32 profecto. 33 quam hactenus demonstraui.

CAPVT IV.

QVod exspectaui [1], iam sum assecutus [2], vt vos omnes factam esse aperte coniurationem contra rempub. videretis: nisi vero si quis est [3], qui Catilinae similes cum Catilina sentire non putet [4]. Non est iam lenitati locus [5], seueritatem res ipsa flagitat [6]. Vnum etiam nunc [7] concedam [8]: exeant, proficiscantur, ne patiantur desiderio sui Catilinam mi-

1 Nempe vt profugeret Catilina. 2 id iam impetraui. 3 nisi forte aliquis est. 4 qui putet eos non eandem cum Catilina sententiam habere, qui Catilinae similes sunt per omnia. 5 iam itaque non necesse est neque fas, vt lenis porro sim. 6 postulat. 7 adhuc. 8 sociis Catilinae.

9 diu-

miſerum tabeſcere [9]: demonſtrabo iter: Aurelia via [10] profectus eſt: ſi accelerare [11] volent, ad veſperam conſequentur [12]. O fortunatam rempublicam, ſiquidem hanc ſentinam [13] huius vrbis eiecerit! vno, me hercule, Catilina exhauſto [14] releuata mihi & recreata respubl. videtur. Quid enim mali [15] aut ſceleris fingi, aut excogitari poteſt, quod non ille conceperit [16]? quis tota [17] Italia veneficus [18], quis gladiator, quis latro, quis ſicarius [19], quis parricida, quis teſtamentorum ſubiector [20], quis circumſcriptor [21], quis ganeo [22], quis nepos [23], quis adulter, quae mulier infamis, quis corruptor [24] iuuentutis, quis corruptus [25], quis perditus [26] inueniri poteſt, qui ſe cum Catilina non familiariſſime vixiſſe fateatur? quae caedes [27] per hoſce annos ſine illo [28] facta eſt? quod nefarium ſtuprum non [29] per illum? Iam vero quae tanta [30] in vllo vnquam homine iuuentutis illecebra [31] fuit, quanta [32] in illo?

9 diutius angi. 10 per viam Aureliam abiit Catilina. 11 ſi ſocii celeriter volent iter inſtituere. 12 *werden ſie ihn einholen.* 13 hos ciues ſeditioſos. 14 poſtquam vnus Catilina eiectus eſt. 15 nullum malum. 16 meditatus ſit, perfecerit. 17 in tota. 18 qui tollit homines veneno. 19 latro, percuſſor occultus. 20 qui falſa teſtamenta ſupponit pro veris & heredes ſcribit, quos ipſe vult. 21 qui fraudem committit in teſtamentis. 22 qui meretrices alit. 23 luxurioſus, prodigus. 24 ſeductor. 25 ſeductus. 26 leuiſſimus homo. 27 parricidium. 28 Catilina. 29 non factum eſt. 30 nunquam tanta. 31 ſeductio, corrumpendi cupiditas. 32 fuit.

33 iu-

illo? qui alios [33] ipse amabat turpissime, aliorum amori flagitiosissime seruiebat: aliis fructum [34] libidinum, aliis mortem parentum, non modo impellendo [35], verum etiam adiuuando pollicebatur. Nunc vero quam subito non solum ex vrbe, verum etiam ex agris [36] ingentem numerum perditorum hominum collegerit? nemo non modo Romae, sed nec vllo in angulo totius Italiae oppressus aere alieno [37] fuit, quem non ad hoc incredibilis sceleris [38] foedus adsciuerit [39].

33 iuuenes. 34 vtilitatem ex turpi libidine. 35 dum quosdam iuuenes non solum impellebat, sed etiam adiuuabat, vt parentes suos interficerent. 36 pagis. 37 debitis. 38 coniurationis. 39 ad se traxerit, sibi associauerit.

CAPVT V.

Atque vt eius diuersa studia [1] in dissimili ratione [2] perspicere possitis, nemo est in ludo [3] gladiatorio paullo [4] ad facinus [5] audacior, qui se non intimum [6] Catilinae esse fateatur: nemo in scena [7] leuior [8] & nequior, qui se non eiusdem [9] prope [10] sodalem fuisse commemoret. Atque idem [11] tamen stuprorum & sceleruni exercitatione, assuefactus frigore, & fame, & siti, ac vigiliis perferendis [12], fortis ab illis

1 Mores. 2 in consuetudine viuendi non voluptuosa. 3 schola. 4 facile. 5 ad caedes & crudelitatem. 6 familiarissimum. 7 comoedia, theatro. 8 *liederlich.* 9 Catilinae. 10 quasi. 11 hic ipse Catilina. 12 in tolerandis.

13 di-

istis praedicabatur [13], cum industriae subsidia [14], atque instrumenta virtutis [15] in libidinem audaciamque consumerentur. Hunc vero si qui fuerint comites secuti, si ex urbe exierint desperatorum hominum flagitiosi greges; o nos beatos! o rempublicam fortunatam! o praeclaram laudem consulatus mei! Non enim iam sunt mediocres [16] hominum libidines, non humanae [17] audaciae, ac tolerandae [18]: nihil cogitant, nisi caedes, nisi incendia, nisi rapinas: patrimonia sua prodiderunt [19], fortunas [20] suas absumpserunt [21]: res [22] eos iam pridem, fides [23] deficere [24] nuper coepit: eadem tamen illa, quae erat in abundantia [25], libido permanet. Quod si in vino & alea comessationes [26] solum & scorta quaererent, essent illi quidem desperandi [27], sed tamen essent ferendi [28]: hoc vero quis ferre possit, inertes [29] homines fortissimis viris insidiari, stultissimos prudentissimis, ebriosos sobriis, dormientes vigilantibus? qui mihi accubantes

13 dicebatur. 14 res illae, per quas potuisset Catilina industriam suam exercere. 15 nempe nobilitas generis, & vis animi atque corporis, quae in Catilina erant. 16 summae sunt. 17 sed bestiales & crudelissimae. 18 & quae fortassis adhuc quodammodo tolerati possent. 19 luxurioſe consumserunt. 20 bona. 21 *verfreſſen und verſoffen*, decoxerunt. 22 facultates. 23 *Credit*. 24 deserere, iamdudum deest ipsis facultas & fides apud creditores. 25 quam habebant & exercebant, cum facultatibus adhuc abundarent. 26 *Schmauſereyen*. 27 nulla quidem spes est de eorum vitae emendatione. 28 tolerandi. 29 pigros, inutiles, libidinosos.

30 ar-

tes [30] in conuiuiis, complexi [31] mulieres impudicas, vino languidi, conferti [32] cibo, sertis redimiti [33], vnguentis obliti [34], debilitati stupris, eructant [35] sermonibus suis caedem bonorum, atque vrbis incendia. Quibus ego confido impendere [36] fatum [37] aliquod; & [38] poenas iamdiu improbitati, nequitiae, sceleri, libidini debitas, aut instare [39] iam plane [40], aut certe iam appropinquare. Quos [41] si meus consulatus, quoniam sanare non potest, sustulerit [42], non breue nescio quod tempus, sed multa secula propagarit reipublicae [43]. Nulla est enim natio, quam pertimescamus: nullus rex, qui bellum populo Romano [44] facere possit. Omnia sunt externe [45] vnius [46] virtute, terra marique pacata [47]: domesticum [48] bellum manet: intus [49] insidiae sunt: intus inclusum periculum est: intus est hostis; cum luxuria [50] nobis, cum amentia, cum scelere certandum

30 antiqui non sedebant, sed cubabant ad mensam. 31 dum complectuntur. 32 saturi. 33 ornati. 34 vncti. 35 si simul cum ructibus suis edunt sermones, quomodo vrbem incendio velint vastare & occidere Senatores & bonos homines. 36 imminere. 37 infortunium, mortem, iustitiam & vindictam diuinam. 38 & instare ipsis poenas. 39 praesentes esse, imminere. 40 omnino, certo. 41 pessimos homines. 42 e medio remouerit, eiecerit ex vrbe. 43 exinde fiet, vt Consulatus meus non tam propaget rempublicam in breue tempus, sed potius in multa secula, & eam aeternam efficiat. 44 inferre. 45 extra Europam haec omnia bella geruntur. 46 Pompeii. 47 composita fuerunt bella. 48 ciuile. 49 in Republica, Romae. 50 luxuriosis hominibus.

51 con-

dum est. Huic ego me bello [51] ducem profiteor, Quirites: suscipio [52] inimicitias hominum perditorum: quae [53] sanari poterunt, quacunque ratione sanabo: quae resecanda erunt, non patiar ad perniciem ciuitatis manere. Proinde aut exeant [54], aut quiescant, aut, si in vrbe, & in eadem mente [55] permanent, ea quae merentur, exspectent [56].

51 contra Catilinam & socios gerendo. 52 recipiam in me. 53 ea vitia, vel ea membra quae. 54 socii Catilinae. 55 patriam perdendi. 56 eas poenas.

CAPVT VI.

At etiam sunt [1], Quirites, qui dicant, a me in exilium eiectum esse Catilinam. Quod ego si verbo [2] adsequi [3] possem, illos ipsos eiicerem [4], qui haec loquuntur. Homo [5] enim videlicet [6] timidus, & permodestus vocem consulis ferre non potuit: simul atque ire in exilium iussus est, paruit [7], emigrauit [8]. Hesterno die, cum domi [9] meae pene [10] interfectus essem, senatum in aedem [11] Iouis Statoris vocaui [12], rem omnem ad patres conscriptos [13] detuli: quo [14] cum Catilina venisset, quis eum senator appellauit [15]? quis salutauit? quis denique ita adspexit, vt perditum ciuem, ac non potius vt importunissimum

1 Sunt aliqui. 2 verbis meis. 3 consequi. 4 in exilium ex vrbe. 5 Catilina. 6 scilicet, ironia. 7 obediens fuit. 8 tumultum non excitauit. 9 in domo mea. 10 prope. 11 templum. 12 conuocaui. 13 Senatores. 14 in quod templum & in senatum. 15 quod alias moris erat.

num [16] hostem? quin etiam iam principes [17] eius ordinis [18] partem illam subselliorum, ad quem ille [19] accesserat, nudam atque inanem reliquerunt. Hic [20] ego, vehemens [21] ille consul, qui verbo [22] ciues in exilium eiicio, quaesiui a Catilina, an nocturno conuentu apud M. Leccam fuisset, nec ne. Cum ille homo audacissimus, conscientia conuictus [23], primo reticuisset, patefeci cetera: quid ea nocte egisset, vbi fuisset, quid in proximam [24] constituisset, quemadmodum iam esset ei [25] ratio [26] totius belli describenda docui. Cum haesitaret [28], cum teneretur [29], quaesiui, quid [30] dubitaret proficisci eo [31], quo iam pridem pararet [32]: cum [33] arma, cum secures [34], cum fasces [35], cum tubas, cum signa militaria, cum aquilam illam argenteam, cui ille [36] etiam sacrarium scelerum domi suae fecerat, scirem esse praemissam. In exilium eiiciebam, quem [37] iam ingressum [38] esse in bellum videbam? Etenim, credo [39], Manlius ille centurio, qui in agro Faesulano castra posuit, bellum populo Rom. suo nomine indixit, & illa nunc non Catilinam ducem exspectant: & ille electus in exilium, se

40 Mas-

16 periculosissimum. 17 capita, praecipui viri. 18 Senatorii. 19 Catilina. 20 hoc loco, tunc. 21 crudelis, Ironia. 22 vnico. 23 cum conscientia ipsum conuinceret. 24 nocte. 25 ab eo. 26 ordo, institutio. 27 instituta, designata. 28 *er wollte mit der Sprache nicht heraus*, nollet fateri suum crimen. 29 conuictus manifestis indiciis. 30 quamobrem. 31 ad eum locum. 32 voluerat proficisci. 33 cum scirem. 34 insignia Praetorum. 35 insignia Consulum & Imperatorum. 36 Catilina. 37 eum, quem. 38 cepisse. 39 Ironia.

40 se

40 Massiliam 41, vt aiunt, non in haec castra, conferet.

40 se conferat. 41 hodie *Marseille*, Galliae oppidum.

CAPVT VII.

O conditionem [1] miseram non modo administrandae, verum etiam conseruandae reipublicae! Nunc si L. Catilina consiliis, laboribus, periculis meis circumclusus [2] ac debilitatus, subito pertimuerit, sententiam mutauerit, deseruerit suos, consiliium belli faciundi abiecerit, vt hoc cursu sceleris [3] & belli, iter ad fugam atque in exilium conuerterit; non [4] ille a me spoliatus armis audaciae, non obstupefactus ac perterritus mea [5] diligentia, non de spe conatuque depulsus, sed indemnatus [7], innocens in exilium eiectus a consule, vi [8] & minis esse dicetur: & erunt [9], qui illum, si hoc fecerit [10], non improbum, sed miserum: me non diligentissimum consulem, sed crudelissimum tyrannum existimari velint. Est mihi tanti [11], Quirites, huius inuidiae falsae atque iniquae tempestatem subire [12], dummodo a vobis huius horribilis belli, ac nefarii periculum depellatur. Di-

1 Statum, quam miserum nunc est, non solum administrare, sed etiam conseruare rempublicam. 2 oppressus, impeditus. 3 conjurationis. 4 tunc non ille dicetur spoliatus. 5 per meam. 6 sua. 7 indicta causa, non auditus. 8 per vim & minas. 9 & inuenientur fortasis aliqui. 10 si non in castra iuerit, sed in exilium. 11 parum curo, nihili facio. 12 pati.

Dicatur sane eiectus esse a me [13], dummodo eat in exilium: sed, mihi credite, non est iturus [14]. Nunquam ego a diis immortalibus optabo, Quirites, inuidiae meae leuandae caussa [15], vt L. Catilinam ducere exercitum hostium, atque in armis volitare [16] audiatis: sed triduo [17] tamen audietis: multoque magis illud timeo, ne mihi sit inuidiosum [18] aliquando, quod illum emiserim [19] potius, quam quod eiecerim. Sed cum sint [20] homines, qui illum, cum profectus sit [21], eiectum esse dicant, iidem, si interfectus esset, quid dicerent? Quamquam illi, qui Catilinam Massiliam ire dictitant [22], non tam hoc quaeruntur, quam verentur [23]. Nemo est istorum tam misericors, qui illum non [24] ad Manlium, quam ad Massilienses, ire malit. Ille autem si, mehercule, hoc, quod agit [25], nunquam ante cogitasset; tamen latrocinantem se interfici mallet [26], quam exulem viuere. Nunc vero cum ei nihil [27] adhuc praeter [28] ipsius voluntatem cogitationemque acciderit, nisi quod

13 per me licet, vt dicant homines inuidi, Catilinam a me fuisse eiectum. 14 non ibit in exilium. 15 vt ego liberer ab inuidia. 16 arma sua passim circumferre, cum exercitu suo vagari. 17 intra tres dies. 18 ne hoc olim apud posteros inuidiam mihi conciliet. 19 sine poena dimiserim ex vrbe. 20 inueniantur aliqui. 21 cum tamen sponte sua exierit. 22 saepius dicunt. 23 ne eat forte Massiliam. 24 non malit. 25 nempe patriae bellum inferre, quod meditatur. 26 mallet tamen Catilina interfici in bello contra patriam. 27 nihil magis, tam. 28 contra, extra.

quod viuis [29] nobis, Roma profectus est; optemus potius, vt eat in exilium, quam [30] queramur.

29 saluis, dum nos viuimus & incolumes sumus. 30 quam vt id.

CAPVT VIII.

SEd cur tamdiu de vno hoste loquimur, & de eo hoste, qui iam fatetur se esse hostem, & quem [1], quia, quod semper volui, murus interest [2] non timeo: de his, qui dissimulant [3], qui Romae remanent, qui nobiscum sunt, nihil dicimus? quos quidem ego, si vllo modo fieri posset, non tam vlciscei [4] studeo [5], quam sanare [6], & ipsos placare reipub. [7] neque [8] id, quare fieri non possit, si me audire volent, intelligo [9]. Exponam [10] enim vobis, Quirites, ex quibus generibus hominum istae copiae [11] comparentur: deinde singulis medicinam consilii [12] atque orationis meae, si quam potero, adferam [13]. Vnum [14] genus est eorum, qui magno in aere alieno [15] maiores etiam possessiones [16] habent, quarum amore adducti, dissolui [17] nullo modo possunt. Horum hominum species [18] honestissima. Sunt enim locupletes: voluntas

1 Quem non timeo. 2 quia inter me & Catilinam murus vrbis Romae est. 3 qui simulant, se non esse socios Catilinae. 4 punire. 5 volo, cupio. 6 ad sanam mentem reducere. 7 cum republica. 8 intelligo. 9 videre possum. 10 dicam. 11 exercitus Catilinae. 12 per consilium atque orationem meam. 13 dabo. 14 vnum genus sociorum Catilinae. 15 qui obaerati, debitis pressi sunt. 16 bona. 17 a debitis liberari. 18 praetextus.

luntas vero & cauſſa impudentiſſima. Tu [17] agris, tu aedificiis, tu argento, tu familia, tu rebus omnibus ornatus [20], & copioſus [21] ſis, & dubites [22] aliquid de poſſeſſione detrahere [23], ac fidem [24] acquirere [25]? quid enim exſpectas? bellum? quid? ergo in vaſtatione omnium [26], tuas poſſeſſiones ſacroſanctas [27] futuras putas? an [28] tabulas nouas [29]? errant [30], qui iſtas [31] a Catilina exſpectant [32]: meo beneficio [33] tabulae nouae proferentur, verum auctionariae [34]. Neque enim iſti, qui poſſeſſiones habent, alia ratione vlla ſalui eſſe [35] poſſunt. Quod ſi maturius [36] facere voluiſſent, neque (id quod ſtultiſſimum eſt) certare cum vſuris [37], fructibus [38] praediorum [39]: locupletioribus his & melioribus ciuibus vteremur [40]. Sed horum hominum minime puto pertimeſcendos, quod [41] aut deduci de ſententia poſſunt, aut,

19 cum tu ſis. 20 inſtructus. 21 diues. 22 non cupias, nolis. 23 vendere aliquid, vt creditoribus ſatisfiat. 24 Credit. 25 tibi parare. 26 bonorum. 27 inuiolabiles, quas nemo audeat attingere. 28 an exſpectas. 29 tales tabulas, in quibus ſcriptum eſſet, vt creditor a debitore nec pecuniam creditam nec vſuram poſſet poſtulare. 30 vehementer falluntur. 31 eiusmodi tabulas nouas. 32 ſperant. 33 per meam curam. 34 ſed tales tabulae, in quibus ſcripta ſunt nomina debitorum, qui ſoluere non poſſunt, & quorum bona vendi debent ſub haſta. 35 a creditoribus liberati. 36 iuſto tempore. 37 pecunia illa, quae ſoluitur pro pecunia mutuo accepta. 38 reditibus. 39 neque voluiſſent luctari cum vſuris, quae maiores ſunt, quam reditus ex ipſorum praediis. 40 ciues & locupletiores forent & meliores. 41 quoniam.

42 ſi

aut, si [42] permanebunt, magis mihi videntur vota [43] facturi contra remp. quam arma laturi [44].

42 si in sententia sua. 43 optare turbas in republica. 44 illi non quidem arma ferent contra rempublicam, sed optabunt tamen fortassis, vt saltem turbae in ea excitentur.

CAPVT IX.

Alterum genus [1] est eorum, qui quamquam premuntur aere alieno, dominationem tamen exspectant: rerum potiri [2] volunt: honores, quos [3] quieta repub. desperant, perturbata consequi se posse arbitrantur. Quibus hoc praecipiendum [5] videtur, (unum scilicet & idem [6], quod [7], ceteris omnibus,) vt desperent [8], se id, quod cupiunt, consequi posse. Primum [9] omnium me ipsum vigilare, adesse, prouidere reipublicae: deinde magnos animos esse [10] in bonis viris, magnam concordiam, maximam multitudinem, magnas praeterea copias militum: deos denique immortales huic [11] mirifico populo, clarissimo [12] imperio, pulcherrimae vrbi, contra tantam vim sceleris [13] praesentes auxilium esse laturos. Quod si iam sint [14] id, quod cum summo furore cupiunt, adepti, num illi in cinere vrbis [15], & sanguine ciui-

1 Sociorum Catilinae. 2 imperium & dominationem volunt occupare. 3 quos non sperant se consequi posse in quieta republica, hos arbitrantur &c. 4 in republica perturbata. 5 dicendum. 6 hoc ipsum scilicet. 7 quod dictum est. 8 ne velint sperare. 9 ante omnia praecipiendum est ipsis. 10 adesse. 11 quod a nullo hoste victum est nec vnquam vincetur. 12 celeberrimo. 13 coniurationis. 14 adepti. 15 incendio deletae.

ciuium, quae [16] mente [17] conscelerata [18] ac nefaria concupierunt, se consules [19], ac dictatores, aut etiam reges sperant futuros? non vident, id se [20] cupere, quod si adepti fuerint, fugitiuo [21] alicui, aut gladiatori concedi [22] sit necesse? Tertium genus [23] est aetate iam affectum [24], exercitatione robustum: quo ex genere est ipse Manlius, cui nunc Catilina succedit [25]. Hi sunt homines ex iis coloniis [26], quas [27] Sylla constituit: quas ego vniuersas [28] ciuium esse optimorum & fortissimorum virorum sentio [29]: sed tamen hi sunt coloni, qui se insperatis repentinisque pecuniis sumtuosius insolentiusque iactarunt [30]. Hi dum aedificant tanquam beati [31], dum praediis, lectis, familiis [32] magnis, conuiuiis apparatis [33] delectantur, in tantum aes alienum inciderunt, vt si salui esse [34] velint, Sylla sit iis ab inferis excitandus [35]. Qui etiam nonnullos agrestes [36], homines tenues [37] atque egentes, in eandem illam spem rapina-

16 quod vtrumque. 17 ex mente. 18 scelerum plena. 19 qui summum habeant imperium. 20 ipsos. 21 seruo. 22 tradi. 23 eorum, qui Catilinam sequuntur. 24 iam peruenit ad annos aetatis grandioris, iam sunt aetate maiores, & si nondum senes, quales olim erant milites veterani. 25 tanquam dux exercitus seditiosi. 26 nouis incolis. 27 colonias. 28 omnes. 29 puto. 30 qui cum ex insperato, praeter spem, repente accepissent pecuniam, magnos sumtus fecerunt, & insolenter se gesserunt. 31 felices, diuites. 32 multis seruis. 33 lautis, splendidis. 34 liberari a suis debitis. 35 necesse foret, vt ab inferis rediret Sylla, & ipsis iterum pecuniam daret, ad exsoluenda debita. 36 rusticos. 37 pauperes, viles.

38 qua-

pinatum veterum [38] impulerunt. Quos ego vtrosque, Quirites, in eodem genere [39] praedatorum direptorumque [40] pono. Sed eos hoc moneo, desinant furere, ac [41] proscriptiones [42] & dictaturas cogitare [43]. Tantus enim illorum temporum [44] dolor insultus [45] est ciuitati, vt iam [46] ista [47] non modo homines, sed ne pecudes quidem mihi passurae esse videantur.

38 quales sub Sylla fuerunt. 39 classe, ordine. 40 latronum, furum. 41 ac desinant etiam. 42 venditiones bonorum alienorum. 43 sibi fingere, imaginari; nam frustra erunt ipsorum cogitationes & suauia somnia. 44 in quibus Sylla dictator fuit. 45 permansit in animis omnium ciuium. 46 hoc quidem tempore, in hoc statu reipublicae. 47 tantam iniquitatem & crudelitatem.

CAPVT X.

QVartum genus [1] est sane varium [2], & mutum, & turbulentum [3], qui iam pridem premuntur; qui nunquam emergent [4]; qui partim inertia [5], partim male gerendo negotia [6], partim etiam sumtibus in vetere [8] aere alieno vacillant [9]: qui vadimoniis, iudiciis, proscriptionibus bonorum defatigati, permulti [11] & ex vrbe, & ex agris se in illa [12] castra conferre

1 Sociorum Catilinae. 2 multis vitiis inquinatum. 3 quorum status turbatus est, & qui simul cum facultatibus suis etiam consilium amiserunt. 4 ad honores peruenient. 5 propter pigritiam suam. 6 dum rem suam familiarem male administrarunt. 7 dum adhuc sumtus facere pergunt. 8 & tamen iamdudum debitis premuntur. 9 stare non possunt, sed mox corruent. 10 propter vadimonia. 11 in magno numero. 12 Catilinae vel Manlii.

ferre dicuntur. Hosce ego non tam milites acres [13], quam insidiatores [14] hostes [15] esse arbitror, qui homines primum si stare [16] non possunt, corruant, sed ita [17], vt non modo ciuitas, sed ne vicini quidem proximi sentiant [18]. Nam illud non intelligo [19], quamobrem si viuere [20] honeste [21] non possunt, perire turpiter [22] velint; aut cur [23] minore [24] dolore perituros [25] se cum multis [26], quam si soli [27] pereant, arbitrentur. Quintum genus [28] est parricidarum, sicariorum, denique omnium facinorosorum: quos ego a Catilina non reuoco. Nam neque ciuelli [29] ab eo possunt: & pereant sane [30] in latrocinio [31], quoniam sunt ita multi [32], vt eos capere [33] carcer non possit. Postremum [34] autem genus [35] est [36], non solum numero [37], verum etiam genere ipso atque vita: quod proprium [38] est Catilinae, de eius delectu [39], imo vero de complexu eius ac sinu: quos

13 fortes. 14 qui negant se debere aliquid creditoribus suis. 15 segnes, ignauos. 16 salui esse. 17 corruent. 18 ex ipsorum ruina neque ciuitas vllum damnum sentiet, neque vicini proximi. 19 capere non possum. 20 in vrbe. 21 *mit Reputation*, cum honore. 22 in ciuili bello, in societate cum hostibus reipublicae. 23 arbitrentur. 24 cum leuiori. 25 moritutos esse. 26 in societate multorum. 27 procul ab armis. 28 eorum, qui Catilinam sequantur. 29 abstrahi. 30 per me licet, pace nostra, bona cum nostra voluntate. 31 dum latrocinia sua exercent. 32 eorum. 33 recipere, custodire. 34 vltimum. 35 sociorum Catilinae. 36 postremum, vilissimum. 37 quoad numerum. 38 quod accurate consentit cum moribus Catilinae. 39 ipse eos delegit.

40 or-

quos pexo capillo nitidos [40], aut imberbes, aut bene barbatos videtis, manicatis [41] & talaribus [43] tunicis, velis [44] amictos, non togis: quorum omnis industria vitae, & vigilandi labor in antelucanis [45] coenis expromitur [46]. In his gregibus [47] omnes alearores, omnes adulteri, omnes impuri impudicique versantur. Hi pueri [48] tam lepidi ac delicati, non solum [49] amare & amari, neque cantare, & saltare; sed etiam ficas [50] vibrare [51], & spargere [52] venena didicerunt: qui nisi exeunt, nisi pereunt, etiamsi Catilina perierit, scitote hoc in repub. seminarium [53] Catilinarium futurum. Verumtamen quid sibi isti miseri [54] volunt? num suas secum mulierculas sunt in castra ducturi [55]? quemadmodum [56] autem illis [57] carere poterunt, his praesertim iam noctibus [58]? quo autem pacto [59] illi [60] Apenninum [61], atque illas pru-

40 ornatos, comtos. 41 qui primam sanguinem ostendunt & videntur mox barbam monstraturi. 42 in quorum togis longae manicae sunt. 43 prolixis, longis vestibus. 44 augustis, prolixis vestibus circumdatos, quae similes sunt velis nauium. 45 quae vsque ad ortum solis producuntur. 46 versatur, occupatur. 47 sociis Catilinae. 48 molles, qui pueri potius appellari merentur, quam milites. 49 didicerunt amare. 50 gladios breues. 51 adigere in ciuium corpora. 52 propinare. 53 veluti hortus, in quo succrescunt & aluntur stirpes arborum & fruticum, vt transferantur. 54 pueri. 55 ducere volunt. 56 vix enim. 57 mulierculis. 58 quando iam noctes longae fiunt & frigidae. 59 modo. 60 pueri delicati. 61 frigidum montem.

pruinas ac nives perferent [62]? nisi idcirco se facilius hiemem toleraturos putant, quod [63] in conuiuiis nudi saltare didicerunt. O bellum magnopere pertimescendum, cum hanc sit habiturus Catilina scortorum cohortem praetoriam [64].

62 tolerare potuerunt. 63 quoniam. 64 Leib-Guarde.

CAPVT XI.

Instruite [1] nunc, Quirites, contra has tam praeclaras [2] Catilinae copias vestra praesidia [3], vestrosque exercitus, & primum gladiatori illi [4] confecto [5] & saucio, [6] consules imperatoresque vestros opponite: deinde contra illam naufragorum [7] eiectam ac debilitatam manum [8], florem [9] totius Italiae ac robur [10], educite. Iam vero vrbes coloniarum ac municipiorum [11] respondebunt [12] Catilinae tumulis [13] siluestribus [14]. Neque vero ceteras copias [15], ornamenta [16], praesidia vestra, cum illius latronis inopia atque egestate debeo [17] conferre [18]. Sed si, omissis his rebus omnibus, quibus nos suppeditamus [19], eget ille [20], senatu, equitibus Romanis, populo, vrbe, aerario,

1 In ordinem redigite. 2 Ironia. 3 milites. 4 Catilinae. 5 seni. 6 scelerato. 7 miserorum & perditorum ciuium. 8 socios Catilinae. 9 & 10 fortissimos milites, quos in Italia habetis. 11 liberarum & immunium ciuitatum. 12 similes erunt. 13 sepulcris. 14 in quos tumulos conijcietur Catilina cum sociis tanquam latro. 15 potentiam. 16 viros ornatos, vel eas res, quibus vestra respublica ornata & instructa est, & quae nunc enumerantur. 17 necesse est. 18 comparare. 19 abundamus, superiores sumus. 20 Catilina secum non habet Senatum &c.

21 pu-

rio, vectigalibus, cuncta Italia, prouinciis omnibus, exteris nationibus: si, inquam, his rebus omissis, ipsas caussas, quae inter se confligunt [21], contendere [22] velimus: ex eo ipso [23], quam valde illi [24] iaceant, intelligere possumus. Ex hac enim parte [25] pudor pugnat, illinc [26] petulantia: hinc pudicitia, illinc stuprum: hinc fides, illinc fraudatio: hinc pietas, illinc scelus: hinc constantia, illinc furor: hinc honestas, illinc turpitudo: hinc continentia, illinc libido: denique aequitas, temperantia, fortitudo, prudentia, virtutes omnes certant cum iniquitate, cum luxuria, cum ignauia, cum temeritate, cum vitiis omnibus; postremo [27] copia cum egestate, bona [28] ratio cum perdita [29], mens sana cum amentia, bona denique spes cum omnium rerum desperatione confligit. In huiusmodi certamine ac praelio, nonne [30] etiam si hominum studia [31] deficiant [32], dii ipsi immortales cogent [33] ab his praeclarissimis virtutibus tot & tanta vitia superari?

21 pugnant. 22 comparare. 23 ex hac comparatione. 24 Catilina & socii. 25 reipublicae. 26 ex parte Catilinae. 27 tandem etiam. 28 sana. 29 corrupta. 30 nonne dii ipsi cogent. 31 fauor. 32 desint, nos deserant. 33 omnino efficient.

CAPVT XII.

QVae cum ita sint, Quirites, vos, quemadmodum iam ante edixi, vestra tecta [1] custodiis vigiliisque defendite: mihi [2], vt vrbi [3] sine vestro metu

1 Domos. 2 a me. 3 in vrbe.

metu ac sine vllo tumultu, satis esset praesidii, consultum [4] ac prouisum est. Coloni omnes, municipesque vestri certiores a me facti de hac nocturna excursione [5] Catilinae, facile vrbes suas finesque defendent: gladiatores, quam sibi ille maximam manum & certissimam fore putauit [6], quamquam meliore animo [7] sunt, quam pars patriciorum [8], potestate [9] tamen in vestra continebuntur [10]. Q. Metellus, quem ego prospiciens hoc [11], in agrum Gallicanum, Picenumque praemisi, aut opprimet hominem [12], aut omnes eius motus conatusque prohibebit [13]. Reliquis autem de rebus constituendis, maturandis [14], agendis, iam ad senatum referemus, quem vocari [15] videtis. Nunc illos [16], qui in vrbe remanserunt, atque adeo qui contra vrbis salutem, omniumque vestrum, in vrbe a Catilina relicti sunt, quamquam sunt hostes, tamen, quia nati sunt ciues, monitos etiam atque etiam [17] volo. Mea lenitas adhuc si cui [18] solutior [19] visa est, hoc exspectauit, vt id [20], quod latebat, erumperet [21]. Quod reliquum est, iam non possum obliuisci,

4 prospectum curatumque. 5 fuga. 6 quos gladiatores putauit Catilina in suas partes certissime esse transituros. 7 erga rempublicam. 8 Senatorum, qui stabant a partibus Catilinar. 9 per potestatem Senatus. 10 tenebuntur in officio, ne possint ad Catilinam transire. 11 dum de securitate vrbis prospexi. 12 Catilinam. 13 arcebit, impediet, 14 mature incipiendis. 15 conuocari. 16 monitos volo. 17 vehementer, omnino. 18 si forte alicui. 19 nimia. 20 tota series coniurationis. 21 reuelaretur, in lucem prodiret.

uisci, meam hanc esse patriam, me horum [22] esse consulem: mihi aut cum his viuendum, aut pro his esse moriendum. Nullus est portae custos, nullus insidiator viae [23]: si qui exire volunt consulere sibi possunt; qui vero in vrbe se commouerit, cuius ego non modo factum, sed inceptum vllum, conatumque contra patriam deprehendero; sentiet [24] in hac vrbe esse consules vigilantes, esse egregios magistratus, esse fortem senatum, esse arma, esse carcerem, quem [25] vindicem nefariorum aut manifestorum scelerum maiores nostri esse voluerunt.

22 ciuium. 23 qui iussi sint excipere aut occidere eos, qui velint transire ad Catilinam. 24 is profecto sentiet. 25 carcerem.

CAPVT XIII.

ATque haec omnia sic agentur, Quirites, vt res maximae minimo [1] motu, pericula summa nullo [2] tumultu, bellum intestinum ac domesticum, post hominum memoriam crudelissimum ac maximum, me [3] vno togato duce [4] & imperatore, sedetur [5]. Quod [6] ego sic administrabo, Quirites, vt si vllo modo fieri poterit, ne improbus quidem quisquam [7] in hac vrbe poenam sui sceleris sufferat. Sed si vis manifestae audaciae, si impendens patriae periculum me necessario de hac animi lenitate deduxerint, illud profecto perficiam, quod in tanto & tam in-

1 Sine vllo. 2 sine vllo. 3 a me. 4 qui exercitum nullum habeo. 5 componatur, ad finem perducatur. 6 bellum. 7 nec imo vnicus.

insidioso bello vix optandum videtur, vt ne quis bonus intereat, paucorumque poena[8] vos omnes iam salui[9] esse possitis. Quae quidem ego, neque[10] mea prudentia, neque humanis consiliis fretus, polliceor vobis, Quirites, sed[11] multis, & non dubiis[12] deorum immortalium significationibus, quibus[13] ego ducibus[14] in hanc spem sententiamque sum ingressus[15]: qui[16] iam non procul, vt quondam solebant, ab[17] externo hoste atque longinquo; sed hic[18] praesentes suo numine[19] atque auxilio sua templa, atque vrbis tecta defendunt. Quos[20] vos, Quirites, precari, venerari, atque implorare debetis: vt[21], quam vrbem pulcherrimam, florentissimam potentissimamque esse voluerunt, hanc, omnibus hostium copiis terra marique superatis[22], a perditissimorum ciuium nefario scelere defendant.

8 per paucorum poenam, supplicium & mortem. 9 liberi ab omni periculo ac metu. 10 neque fretus. 11 sed fretus. 12 certissimis. 13 diis. 14 horum deorum ductu & voluntate. 15 hanc spem concepi. 16 dii. 17 contra hostem. 18 hoc loco. 19 virtute diuina. 20 deos. 21 vt defendant hanc vrbem, quam. 22 postquam omnes hostium copiae terra marique superatae sunt.

SENTENTIAE.

Quis ferre possit, inertes homines fortissimis viris insidiari, stultissimos prudentissimis, ebriosos sobriis, dormientes vigilantibus?

Quae in republica sanari possunt, quacunque ratione

tione sananda sunt: quae resecanda sunt, ad perniciem ciuitatis manere non debent.

Tanti esse oportet bono Magistratui inuidiae falsae atque iniquae tempestatem subire, dummodo a republica belli periculum depellatur.

Stultum est cum agris, cum aedificiis, cum argento, cum familia, cum rebus omnibus ornatus ac copiosus sis, si dubites de possessione detrahere ac fidem acquirere.

Stultissimum est certare cum vsuris fructibus praediorum locupletioribus.

Qui premuntur alieno aere, dominationem expectant: rerum potiri volunt: honores, quos quieta republica desperant, perturbata consequi se posse arbitrantur.

Multi minore dolore perituros se cum multis, quam si soli pereant arbitrantur.

Illud profecto perficiendum est magistratui, omnibus in republica turbatis, vt ne quis bonus intereat, paucorumque poena omnes salui esse possint.

ORATIO VIII.

quae est Tertia

IN L. CATALINAM.

Argumentum Orationis III. in Catilinam.

Cicero hac Oratione captos esse coniurationis principes, opera & indicio legatorum Allobrogum, qui Romam venerant conquestum de magistratuum iniuriis, edocet, & sublatum iam imminentis periculi metum, re porro, quemadmodum gesta erat, explicata, significat. Tum habere bonum animum Quirites iubet:

bet; quod gestum sit acceptum diis immortalibus refert; rogat, vt cum ipse, ne iis hominum audacissimorum nefariae scelerataeque mentes nocere possent, sua vigilantia prouiderit, ipsi vicissim, ne quando sibi noceant, curam suscipiant. Conclusio est: Iouem vt venerentur, gratias ei agant, & supplicationem digne celebrent, & vt sua tecta vigiliis custodiisque defendant.

Videtur haec Oratio habita pridie Non. Decembr. ipso illo die, quo Lentulus & alii coniurati simul comprehensi, & in Senatum introducti sunt: sententiaeque de illis dictae a principibus, vt in custodiam traderentur.

Genus orationis deliberatiuum est maxime. Suadet enim populo, vt gratias diis agat, & supplicationem a Senatu decretam celebret.

ORATIO VIII.

IN L. CATILINAM III. AD QVIRITES.

CAPVT I.

Rempublicam, Quirites, vitamque omnium vestrum, bona, fortunas, coniuges liberosque vestros, atque hoc domicilium clarissimi imperii, fortunatissimam pulcherrimamque vrbem [2], hodierno die deorum immortalium summo erga vos amore [3], laboribus, consiliis, periculi que meis, ex flamma atque ferro, ac pene

1 Possessiones. 2 vrbem Romam. 3 per amorem.

4 ae-

pene ex faucibus fati [4] ereptam, & vobis conseruatam ac restitutam [5] videtis. Et si non minus nobis iucundi [6], atque illustres [7] sunt ii dies, quibus conseruamur, quam illi, quibus nascimur: quod salutis [8] certa laetitia est, incerta conditio [9] & quod sine sensu [10] nascimur, cum voluptate [11] conseruamur: profecto, quoniam illum, qui hanc vrbem condidit [12] Romulum ad deos immortales benevolentia [13] famaque [14] sustulimus [15]: esse apud vos, posterosque vestros in honore debebit is [16], qui eandem hanc vrbem conditam amplificatamque seruauit. Nam totius vrbis templis, delubris [17], tectis [18], ac moenibus subiectos [19] prope iam ignes, circumdatosque restinximus [20]: iidemque [21] gladios in rempublicam districtos [22] retudimus, mucronesque eorum a iugulis [24] vestris reiecimus [25]. Quae quoniam in senatu illustrata [26], patefacta, compertaque [27] sunt per

4 aeterni exitii. 5 redditam. 6 chari. 7 memoria digni, praeclari. 8 quoniam ob conseruationem. 9 status natiuitatis noſtrae incertus eſt & variis caſibus ſubiectus. 10 dum naſcimur, neſcimus quomodo naſcamur. 11 gaudio. 12 exſtruxit, qui auctor eſt huius vrbis. 13 ex amore erga illum. 14 propter famam meritorum. 15 extulimus, ereximus. 16 Cicero. 17 templis minoribus. 18 domibus. 19 iniectos. 20 nam reſtinximus ignes prope iam ſubiectos circumdatosque templis, delubris, tectis ac moenibus totius vrbis. 21 & nos ipſi etiam, vel, ego etiam Cicero. 22 nudatos. 23 in vaginas repoſuimus. 24 collis, ceruicibus. 25 repulimus. 26 clariſſimis verbis enarrata. 27 reuelata.

28 vt

per me vobis iam exponam breuiter, Quirites, vt [28] & quanta [29], & quam manifesta, & qua ratione inuestigata & comprehensa sint, vos qui ignoratis, & expectatis [30], ex nullis scire possitis. Principio, vt [31] Catilina paucis ante diebus erupit [32] ex vrbe, cum sceleris sui socios, & huiusce nefarii belli acerrimos [33] duces Romae reliquisset, semper vigilaui, & prouidi [34], Quirites, quemadmodum in tantis, & tam absconditis insidiis salui esse [35] possemus.

28 vt vos scire possitis. 29 quam magna sint pericula. 30 scire desideratis totam rem. 31 postquam. 32 aufugit. 33 audacissimos. 34 prospexi, curaui. 35 conseruari.

CAPVT II.

NAm tum [1], cum ex vrbe Catilinam eiiciebam, (non enim iam vereor [2] huius verbi inuidiam [3], cum [4] illa [5] magis sit timenda, quod [6] viuus exierit) sed tum, cum illum exterminari [7] volebam, aut [8] reliquam coniuratorum manum [9] simul [10] exituram, aut eos, qui restitissent [11], infirmos sine illo [12] ac debiles fore putabam. Atque ego, vt [13] vidi, quos [14] maximo furore & scelere esse inflammatos sciebam, eos esse nobiscum [15], & Romae remansisse: in eo [16] omnes dies, noctesque

1 Illo tempore. 2 timeo, pertimesco. 3 inuidiam eam, quae ex hoc vocabulo, eiicere, in me posset deriuari. 4 quoniam. 5 inuidia. 6 quod Catilina. 7 eiici, in exilium mitti. 8 putabam aut reliquam &c. 9 societatem. 10 simul cum Catilina. 11 remansissent in vrbe. 12 Catilina. 13 postquam. 14 eos, quos. 15 versari inter nos, esse in vrbe. 16 in ea re,

17 in-

ctesque consumsi, vt, quid agerent, quid molirentur, sentirem [17] ac viderem: vt [18] quoniam auribus vestris propter incredibilem magnitudinem sceleris minorem fidem faceret oratio mea [19], rem ita comprehenderem [20], vt tum [21] demum animis, saluti vestrae prouideretis [22], cum [23] oculis maleficium ipsum videretis. Itaque vt comperi [24] legatos Allobrogum [25], belli Transalpini [26] & tumultus Gallici [27] excitandi caussa, a P. Lentulo esse solicitatos [28], eosque [29] in Galliam ad suos ciues, eodem itinere [30] cum litteris mandatisque [31] ad Catilinam esse missos, comitemque [32] iis adiunctum Vulturcium, atque huic datas esse ad Catilinam litteras: facultatem [33] mihi oblatam putaui, vt [34] quod erat difficillimum, quod ego semper optabam a diis immortalibus, tota res [35] non solum a me, sed etiam a senatu, & a vobis manifeste deprehenderetur. Itaque hesterno die L. Flaccum, & C. Pomtinum praetores fortissimos atque amantissimos reipublicae viros, ad me vocaui: rem omnem exposui: quid fieri placeret [36], ostendi [37]. Illi [38] autem, qui omnia de re-

17 intelligerem, obseruarem, auditem. 18 vt rem ita comprehenderem. 19 quoniam vix mihi credere potestis, tam incredibilem fuisse sceleris magnitudinem. 20 inuestigarem, explorarem. 21 tunc. 22 prospiceretis. 23 quando videretis. 24 audiui. 25 Allobroges erant populus Galliae. 26 in prouinciis, quae trans Alpes iacent. 27 in Gallia. 28 Instigatos. 29 legatos. 30 per eandem viam. 31 *mit Commission.* 32 qui comitaretur legatos ad Catilinam. 33 occasionem. 34 vt res deprehenderetur. 35 coniuratio. 36 ego vellem. 37 indicaui. 38 hi duo praetores,

39 qui

republica praeclara atque egregia sentirent [39], sine recusatione, ac sine vlla mora negotium [40] susceperunt: & cum aduesperascceret [41], occulte ad pontem Muluium [42] peruenerunt, atque ibi in proximis villis ita bipartiti [43] fuerunt, vt Tiberis [44] inter eos, & pons interesset. Eodem [45] autem & [46] ipsi [47] sine cuiusquam suspicione multos fortes viros eduxerunt, & ego ex praefectura [48] Reatina complures delectos adolescentes, quorum opera [49] vtor assidue in reipublicae praesidio, cum gladiis miseram. Interim tertia fere vigilia exacta [50], cum iam pontem cum magno comitatu legati Allobrogum ingredi inciperent, vnaque Vulturcius, fit in eos impetus [51]: educuntur & ab illis [52] gladii, & a nostris: res [53] erat praetoribus nota solis, ignorabatur a ceteris.

39 qui reipublicae salutem quaerunt. 40 expeditionem mei consilii 41 cum vespera appropinquaret. 42 qui super Tiberim stratus vel structus est. 43 in duas partes iuerunt. 44 fluuius. 45 ad eundem locum. 46 etiam. 47 hi duo Praetores. 48 prouincia, quae a praefecto Romano regebatur. 49 auxilio, ministerio. 50 cum tertia noctis vigilia fere transisset, circa mediam noctem. 51 hi Praetores aggrediuntur legatos. 52 legatis. 53 consilium totius rei.

CAPVT III.

Tum [1] interuentu [2] Pomtini atque Flacci pugna, quae erat commissa, sedatur: litterae quaecunque erant in eo comitatu, integris [3] signis [4] praeto-

1 Postea. 2 iussu. 3 illaesis. 4 sigillis,

5 le-

praetoribus traduntur: ipsi [5] comprehensi [6] ad me, cum iam diluceſceret [7], deducuntur. Atque horum omnium ſcelerum improbiſſimum machinatorem [8] Cimbrum [9] Gabinium, ſtatim ad me, nihil dum [10] ſuſpicantem vocaui. Deinde item [11] acceſſitur [12] P. Statilius, & poſt eum C. Cethegus: tardiſſime autem Lentulus venit, credo [13], quod [14] litteris, dandis [15] praeter conſuetudinem [16], proxima nocte vigilarat. Cum [17] vero ſummis ac clariſſimis huius ciuitatis viris, qui audita re [18], frequentes [19] ad me mane conuenerant, litteras a me prius aperiri, quam ad Senatum referrem, placeret, ne [20], ſi nihil eſſet inuentum, temere a me tantus tumultus iniectus ciuitati videretur: negaui me eſſe facturum [22], vt de periculo publico, non de conſilium publicum [23] rem integram deferrem. [24] Etenim, Quirites, ſi [25] ea, quae erant ad me delata, reperta [26] non eſſent, tamen, ego non arbitrabar in tantis reipublicae periculis eſſe mihi minimam diligentiam pertimeſcendam. Senatum frequentem [27] celeriter, vt vidiſtis, coë-

omnem

gi

5 legati. 6 captiui. 7 cum dies iam oriretur. 8 auctorem. 9 in Cimbria natum. 10 adhuc. 11 etiam. 12 iubetur ad me venire. 13 Lentulus ideo, vt arbitror, tarde ad me venit. 14 quoniam. 15 ſcribendis. 16 quod alias facere non ſolet. 17 cum placeret. 18 poſtquam innotuerat hic tumultus. 19 in magno numero. 20 ne videretur. 21 fruſtra, inconſiderate. 22 dixi, me hoc non eſſe facturum. 23 Senatum. 24 exponerem, narrarem. 25 etſi. 26 inuenta in litteris, 27 in magno numero.

28 con-

gi [28]. Atque interea statim, admonitu [29] Allobrogum, C. Sulpicium praetorem, fortem virum, misi, qui ex aedibus Cethegi, si quid telorum [30] esset [31], efferret: ex quibus [32] ille [33] maximum sicarum numerum & gladiorum extulit [34].

28 conuocaui. 29 quod monebant Allobroges. 30 gladiorum. 31 inueniret. 32 aedibus. 33 Sulpicius. 34 protulit.

CAPVT IV.

Introduxi [1] Vulturcium sine Gallis [2]: fidem ei publicam [3] iussu senatus dedi: hortatus sum, vt ea, quae sciret, sine timore indicaret. Tum [4] ille [5], cum vix se ex magno timore recepisset [6], dixit a P. Lentulo se habere ad Catilinam mandata & litteras, vt seruorum praesidio [8] vteretur, & ad vrbem [9] quam primum [10] cum exercitu accederet: id autem eo consilio [11], vt [12], cum vrbem omnibus ex partibus, quemadmodum descriptum [13] distributumque erat, incendissent, caedemque infinitam ciuium fecissent, praesto esset [14] ille [15], qui & fugientes [16] excipere [17], & se cum his vrbanis [18] ducibus [19] coniungeret. Introdu-

1 In senatum. 2 Allobrogibus. 3 saluum conductum, impunitatem promisi, *pardon*, veniam delicti. 4 itaque. 5 Vulturcius. 6 collegisset, *erholet*. 7 quae ore proferret ad Catilinam & explicaret ex litteris. 8 auxilio. 9 Romam. 10 quamprimum id fieri posset. 11 hoc respectu. 12 vt praesto esset ille. 13 ordinatum, dispositum. 14 ad manum & praesens esset. 15 Catilina. 16 ciues. 17 caperet. 18 in vrbe relictis. 19 coniuratis.

20 Al-

ducti autem Galli [20] iusiurandum sibi [21] & litteras a P. Lentulo, Cethego, Statilio ad suam gentem [22] datas esse dixerunt: atque ita sibi ab his [23] & a L. Cassio esse praescriptum, vt equitatum in Italiam quamprimum mitterent, pedestres sibi [24] copias [25] non defuturas. Lentulum autem sibi [26] confirmasse ex fatis [27] Sibyllinis haruspicumque [28] responsis, se esse tertium illum Cornelium, ad quem regnum huius vrbis atque imperium peruenire esset necesse [29]: Cinnam ante se [30], & Syllam fuisse: eundemque [31] dixisse, fatalem [32] hunc esse annum ad interitum huius vrbis atque imperii, qui esset decimus annus post virginum [33] absolutionem [34], post Capitolii autem incensionem [35] vigesimus. Hanc autem Cethego cum ceteris controuersiam fuisse dixerunt, quod Lentulo & aliis, Saturnalibus [36] caedem fieri, atque vrbem incendi placeret, Cethego nimium id [37] longum videri.

20 Allobroges dixerunt. 21 se obstrictos fuisse iureiurando. 22 Allobroges. 23 Lentulo & reliquis. 24 coniuratis. 25 milites. 26 Allobrogum legatis. 27 vaticiniis Sibyllae, quae Romae asseruabantur magna cum cura. 28 vatum. 29 oporteret. 30 Lentulum. 31 Lentulum. 32 a fato diuino constitutum. 33 Vestalium. 34 quae accusabantur de incestu, & defensae a M. Pisone absoluebantur. 35 conflagrationem. 36 in festo Saturnalium, in quo domini seruis parabant conuiuia & ipsis administrabant. 37 tempus, haec mora nimis longa.

CAPVT V.

AC ne longum sit [1], Quirites, tabellas [2] proferri iussimus, quae a quoque [3] dicebantur datae. Primum ostendimus Cethego, signum [4] cognouit [5]: nos linum [6] incidimus [7], legimus: erat scriptum ipsius manu, Allebrogum senatui & populo sese [8], quae eorum legatis confirmasset, esse facturum: orare [9], vt item illi [10] facerent, quae sibi [11] legati eorum praecepissent [12]. Tum [13] Cethegus, qui paullo ante aliquid de gladiis ac sicis, quae apud ipsum erant deprehensae, respondisset, dixissetque, se semper bonorum ferramentorum [14] studiosum [15] fuisse: recitatis litteris [16] debilitatus, atque abiectus [17], conscientia [18] conuictus, repente conticuit. Introductus Statilius, cognouit manum & signum suum: recitatae sunt tabellae in eandem fere sententiam [19]: confessus est. Tum ostendi tabellas Lentulo, & quaesiui [20], cognosceretne signum: annuit [21], est vero, inquam, signum quidem notum, imago aui

1 Ne vos detineam longa narratione. 2 litteras interceptas. 3 a quouis coniuratorum. 4 sigillum. 5 agnouit, dixit hoc esse suum signum. 6 filum, quod cera contectum erat, & quo litterae claudebantur. 7 discidimus. 8 Cethegum. 9 se orare. 10 Senatus & populus Allobrogum. 11 Cethego. 12 dixissent. 13 postea. 14 varia armorum genera. 15 curiosum, cupidum. 16 postquam eius litterae fuerunt praelectae. 17 tertius. 18 per conscientiam suam. 19 in quibus idem scriptum erat, quod in litteris Cethegi. 20 interrogaui. 21 dixit, hoc signum esse suum.

22 ima-

aui tui clarissimi viri, qui amauit vnice patriam & ciues suos: quae [22] quidem te a tanto scelere etiam muta [23] reuocare [24] debuit. Leguntur eadem ratione [25] ad senatum Allobrogum populumque litterae [26]. Si quid de his rebus dicere vellet, feci potestatem [27]. Atque ille primo quidem negauit: post autem aliquando, toto iam indicio exposito atque edito [28], surrexit [29]: quaesiuit a Gallis, quid sibi esset cum iis [30], quamobrem domum suam venissent; idemque [31] a Vulturcio. Qui [32] cum illi [33] breuiter constanterque [34] respondissent, per quem [35] ad eum, quotiesque venissent; quaesissentque ab eo [36], nihilne secum [37] esset de fatis Sibyllinis locutus: tum ille subito [38] scelere demens [39], quanta vis conscientiae esset, ostendit [40]. Nam cum id [41] posset [42] inficiari [43]: repente praeter opinionem omnium confessus est: ita eum non modo ingenium [44] illud, & dicendi exercitatio, qua semper valuit [45], sed etiam pro-

22 imago, sigillum. 23 tacita adhortatione, recordatione. 24 dehortari. 25 eodem modo, quo reliquae litterae iam fuerant praelectae. 26 Lentuli. 27 dedi veniam, permisi Lentulo. 28 cum ego dixissem, totam rem iam esse manifestatam. 29 Senatores enim sedebant. 30 quid ipse negotii haberet cum iis. 31 & hoc etiam quaesiuit a Vulturcio. 32 legati & Vulturcius. 33 Lentulo. 34 fortiter. 35 cuius auxilio. 36 Lentulo. 37 cum Gallis & Vulturcio. 38 repente, confestim. 39 propter scelus suum fiebat demens. 40 conspiciendum dedit. 41 quod locutus esset de fatis Sibyllinis. 42 potuisset. 43 negare. 44 calliditas. 45 dum inter optimos Oratores semper est habitus.

propter vim sceleris manifesti atque deprehensi [46], impudentia, quam superabat omnes, improbitasque defecit [47]. Vulturcius vero subito proferri literas, atque aperiri iussit, quas sibi a Lentulo ad Catilinam latas esse dicebat. Atque ibi [48] vehementissime perturbatus Lentulus, tamen & signum suum & manum cognouit. Erant autem scriptae sine nomine [49], sed ita [50]: QVI SIM [51], EX EO [52], QVEM AD TE MISI, COGNOSCES. CVRA, VT VIR SIS [53], ET COGITA, QVEM IN LOCVM [54] SIS PROGRESSVS; ET VIDE [55], QVID IAM TIBI SIT NECESSE. CVRA VT OMNIVM TIBI AVXILIA ADIVNGAS, ETIAM INFIMORVM [56]. Gabinius, deinde introductus, cum primo impudenter respondere coepisset, ad extremum [57] nihil ex iis, quae Galli insimulabant [58], negauit. Ac mihi quidem, Quirites, cum illa certissima sunt visa argumenta, atque indicia sceleris, tabellae, signa, manus, denique vniuscuiusque confessio: tum multo illa certiora [59], color [60], oculi, vultus, taciturnitas. Sic enim obstupue-

46 reuelati. 47 destituit, deseruit eum. 48 cum hoc factum esset. 49 nomen non erat subscriptum litteris, neque nomen Catilinae illis inscriptum. 50 ita erant scriptae. 51 quis ego sim, qui haec scripsi. 52 Vulturcio. 53 rem tuam fortiter geras. 54 statum, conditionem. 55 expende. 56 seruorum. 57 tandem. 58 obliciebant, quorum Galli illum accusabant. 59 certiora visa sunt argumenta & indicia, nempe. 60 pallidus.

61 clam.

puerant, sic terram intuebantur, sic furtim [61] nonnunquam inter se aspiciebant, vt non iam ab aliis indicari, sed ipsi [62] a se [63] viderentur.

61 clam. 62 coniurati. 63 a se ipsis indicari & prodi.

CAPVT VI.

INdiciis expositis atque editis [1], Quirites, senatum consului [2] de summa [3] reipub. quid fieri placeret. Dictae sunt a principibus [4] acerrimae ac fortissimae [5] sententiae, quas senatus sine vlla varietate [6] est consecutus [7]. Et quoniam nondum est perscriptum S. C. ex memoria [8] vobis, Quirites, quid Senatus censuerit, exponam. Primum mihi gratiae verbis amplissimis aguntur, quod [9] virtute, consilio, prouidentia mea, respub. periculis sit maximis liberata: deinde L. Flaccus & C. Pomtinus praetores, quod eorum opera [10] forti fidelique vsus essem, merito ac iure laudantur: etiam viro forti collegae meo [11] laus impertitur [12], quod eos, qui huius coniurationis participes fuissent, a suis & reipublicae consiliis remouisset. Atque ita censuerunt [13], vt P. Lentulus, cum [14] se praetura abdicasset [15], tum [16] in custodiam traderetur: itemque vti C. Cethegus, L. Statilius, P. Gabinius, qui omnes praesentes

1 Postquam edita fuerunt. 2 in consilium adhibui. 3 salute, conseruatione. 4 Proconsulibus. 5 grauissimae, durissimae. 6 mutatione. 7 secutus, approbauit. 8 memoriter. 9 quoniam. 10 auxilio. 11 M. Antonio, qui simul cum Cicerone Consul erat. 12 datur. 13 iudicarunt. 14 si prius, si ante. 15 officium Praetoris exuisset. 16 postea.

tes erant, in custodiam traderentur: atque idem hoc decretum in L. Cassium, qui sibi procurationem [17] incendendae vrbis depoposcerat: in M. Caeparium, cui ad solicitandos [18] pastores [19] Apuliam esse attributam, erat iudicatum: in P. Furium, qui est ex his colonis, quos Faesulas L. Sylla deduxit: in Q. Manlium Chilonem, qui vna [20] cum hoc Furio semper erat in Allobrogum solicitatione [21] versatus [22]: in P. Vmbrenum, libertinum [23] hominem, a quo primum [24] Gallos ad Gabinium perductos esse constabat [25]. Atque ea [26] lenitate senatus est vsus, Quirites, vt [27] ex tanta coniuratione, tantaque ex tanta multitudine domesticorum [28] hostium, nouem hominum perditissimorum poena [29], republ. conseruata [30], reliquorum [31] mentes sanari posse arbitraretur. Atque etiam supplicatio [32] diis immortalibus pro [33] singulari eorum merito [34] meo nomine decreta est, Quirites: quod [35] mihi primum post hanc vrbem conditam togato [36] contigit: & his decreta [37] verbis est, QVOD VRBEM INCENDIIS, CAEDE CIVES, ITALIAM BELLO LIBERASSEM. Quae supplicatio si cum ceteris [38] conferatur [39], Quirites, hoc

17 curam. 18 excitandos ad tumultum. 19 rusticos. 20 simul. 21 corruptione, seductione. 22 occupatus fuerat. 23 libertate donatum. 24 prima vice. 25 indicatum erat. 26 tanta. 27 vt Senatus arbitraretur. 28 ciuilium, vrbanorum. 29 per poenam & supplicium. 30 cum conseruata sit. 31 coniuratorum. 32 preces & gratiarum actiones publicae. 33 iuxta. 34 beneficio. 35 qui honor. 36 qui nullum triumphum egi, vt itaque mihi hoc longe glorioſius sit omnibus triumphis. 37 supplicatio. 38 supplicationibus. 39 comparetur,

40 hoc

hoc interfit [40], quod ceterae [41], bene gesta [42], haec [43] vna, conseruata [44] respublica constituta est. Atque illud, quod faciendum primum fuit, Factum atque transactum est. Nam P. Lentulus, quamquam patefactus indiciis & confessionibus suis, iudicio [45] senatus non modo praetoris ius, verum etiam ciuis [46] amiserat; tamen magistratu [47] se abdicauit: vt quae religio C. Mario, clarissimo viro, non fuerat [48], quo minus C. Glauciam, de quo nihil nominatim erat decretum, praetorem occideret, ea nos religione [49] in priuato [50] P. Lentulo puniendo liberaremur [51].

40 hoc discrimen obseruari poterit. 41 supplicationes decretae fuerunt. 42 postquam res bene gesta fuit in bello. 43 quae mihi decreta est. 44 postquam respublica conseruata fuit. 45 ex sententia. 46 ius ciuis Romani. 47 officio Praetoris. 48 quoniam C. Marius non timuerat occidere Praetorem C. Glauciam. 49 timore. 50 qui Magistratum amplius non gerebat, & adeo agebat vitam priuatam. 51 non enim licebat occidere magistratum, qui sacrosanctus erat; sed reus priuabatur antea officio suo, & deinceps puniebatur.

CAPVT VII.

NVnc, quoniam, Quirites, sceleratissimi periculosissimique belli nefarios duces [1] captos, iam, & comprehensos tenetis, eximitare debetis, omnes Catilinae copias, omnes spes atque opes, his depulsi;

1 Auctores. 2 captiuos.

sis vrbis periculis [3], concidisse [4]. Quem [5] quidem ego cum ex vrbe pellebam, hoc prouidebam animo, Quirites, remoto Catilina [6], nec mihi esse P. Lentuli somnum [7], nec L. Cassii ignauiam [8], nec C. Cethegi furiosam temeritatem pertimescendam. Ille [9] erat vnus [10] timendus ex his [11] omnibus, sed [12] quamdiu, dum [13] moenibus vrbis continebatur [14]. Omnia norat: omnium aditus tenebat: appellare, tentare [15], sollicitare [16], poterat, audebat [17]: erat ei [18] consilium [19] ad facinus aptum, consilio [21] autem neque lingua, neque manus deerat. Iam ad ceteras res conficiendas certos homines, delectos ac descriptos [22] habebat; neque vero cum [23] aliquid mandauerat, confectum [24] putabat: nihil erat, quod non ipse obiret [25], occurreret [26], vigilaret, laboraret: frigus, sitim, famem ferre poterat. Hunc ego hominem tam acrem, tam paratum, tam audacem, tam callidum, tam in scelere vigilantem, tam perditis rebus [27] diligentem, nisi ex domesticis insidiis in ca-

strem-

3 postquam haec pericula depulsa sunt ab vrbe Roma. 4 periisse. 5 Catilinam. 6 & si modo Catilinam remouissem & eiecissem ex vrbe. 7 somnolentiam, negligentiam. 8 obesitatem corporis, & stupiditatem ingenii. 9 Catilina. 10 solus. 11 inter hos omnes eius socios. 12 sed modo. 13 quamdiu. 14 in vrbe erat. 15 explorare. 16 instigare, excitare. 17 & audebat etiam hoc facere. 18 habebat. 19 ingenium, calliditatem. 20 seu bonum seu malum. 21 ad consilium & cogitationes perficiendas. 22 constitutos, ordinatos. 23 etsi, quando. 24 effectum. 25 adiret, obseruaret, inspiceret. 26 iuuaret. 27 cum scelus ipsius & coniuratio esset manifestata.

28 ni-

strenue latrocinium compulissem[28], (dicam id, quod sentio, Quirites) non facile hanc tantam molem mali[29] a ceruicibus vestris depulissem. Non ille vobis Saturnalia constituisset[30], neque tanto[31] ante exitium ac fati[32] diem reipubl. denuntiasset, neque commisisset[33], vt signum, vt litterae suae, testes[34] denique manifesti sceleris deprehenderentur[35]. Quae[36] nunc, illo[37] absente, sic gesta sunt, vt nullum in priuata domo furtum vnquam sit tam palam inuentum[38], quam haec tanta in rempubl. coniuratio manifesto inuenta atque deprehensa est. Quod si Catilina in vrbe ad hanc diem remansisset, quamquam, quoad[39] fuit, omnibus eius consiliis occurri atque obstiti; tamen, vt leuissime[40] dicam, dimicandum nobis cum illo fuisset: neque nos vnquam, dum[41] ille in vrbe hostis fuisset, tantis periculis rempublicam, tanta[42] pace, tanto otio, tanto silentio, liberassemus.

28 nisi ego eum compulissem in castra sua, in quibus exercere non potest latrocinium suum, dum in vrbe & in domibus non potest amplius nobis insidiari. 29 exitii, periculi. 30 capitibus. 31 certe Catilina non exspectasset vsque ad festum Saturnaliorum. 32 tamdiu. 33 interitus. 34 permisisset. 35 quae testimonium dederunt. 36 interciperentur. 37 quae omnia. 38 dum Catilina ex vrbe pulsus est. 39 deprehensum. 40 quamdiu fuit in vrbe. 41 mollissimis verbis, vt minimum dicam. 42 quamdiu. 43 in tanta.

CAPVT VIII.

QVamquam haec omnia, Quirites, ita [1] sunt a me administrata, vt [2] deorum immortalium nutu [3] atque consilio & gesta, & prouisa [4] esse videantur: Idque cum [5] coniectura [6] consequi [7] possumus, quod [8] vix videtur humani consilii [9] tantarum rerum gubernatio esse [10] potuisse, tum vero [11] ita praesentes [12] his temporibus opem & auxilium nobis tulerunt, vt eos [13] pene oculis videre possemus [14]. Nam vt illa omittam, visas nocturno tempore ab occidente faces [15], ardoremque coeli, vt fulminum iactus, vt terrae motus cereraque, quae tam multa, nobis consulibus [16], facta sunt, vt haec quae nunc fiunt, canere [17] dii immortales viderentur: hoc certe, Quirites, quod sum dicturus, neque praetermittendum, neque relinquendum [18] est. Nam profecto memoria tenetis [19], Cotta & Torquato coss. [20] complures in Capitolio [21] turres de coelo [22] esse percussas, cum [23] & simulacra [24] deorum immortalium

1 Hoc modo. 2 vt haec omnia. 3 ex voluntate. 4 prudenter acta. 5 non solum. 6 per coniecturam, coniiciendo. 7 capere, penetrare. 8 quoniam. 9 consilio. 10 agi, perici. 11 sed etiam. 12 dii. 13 deos. 14 in prodigiis, quae his diebus visa sunt. 15 vel cometas vel aliud meteorum igneum. 16 quamdiu ego Consul fui. 17 praedicere, ominari, indicare. 18 tacendum. 19 recordamini. 20 cum Cotta & Torquatus essent Consules. 21 arce Romae. 22 fulmine. 23 quo fulmine. 24 imagines.

25 Ma-

lium depulsa sunt, & statuae veterum hominum [25] deiectae, & legum aera [26] liquefacta. Tactus est etiam ille, qui hanc vrbem condidit, Romulus [27], quem [28] inauratum in Capitolio paruum [29] atque lactantem, vberibus lupinis [30] inhiantem [31] fuisse [32] meministis. Quo quidem tempore, cum aruspices ex tota Etruria conueniissent, caedes atque incendia, & legum interitum & bellum ciuile ac domesticum, & totius vrbis atque imperii occasum appropinquare dixerunt, nisi dii immortales omni ratione [33] placati, suo numine [34] prope fata [35] ipsa flexissent. Itaque ex illorum [36] responsis [37] tunc & ludi decem per dies facti sunt, neque res vlla, quae ad placandum deos pertineret [38], praetermissa est: iidemque [39] iusserunt, simulacrum Iouis facere maius, & in [40] excelso collocare, & contra, atque ante fuerat [41], ad orientem conuertere: ac se [42] sperare dixerunt, si illud signum [43], quod videtis, solis ortum [44], & forum, curiamque conspiceret [45], fore, vt ea consilia

25 Maiorum nostrorum. 26 aeneae tabulae, in quibus erant leges scriptae. 27 Romuli statua. 28 quam statuam. 29 infantulum. 30 lupae. 31 lactare cupientem. 32 repraesentatum. 33 modo. 34 per suam potentiam. 35 sententiam Iouis de interitu Romae. 36 aruspicum 37 iuxta illorum responsa & decreta. 38 facere videretur. 39 aruspices. 40 in loco. 41 ante Romuli imago non posita erat versus Orientem, nunc vero poni debebat. 42 aruspices. 43 noua imago Romuli. 44 versus ortum. 45 vultum conuerteret.

filia[46], quae clam essent inita[47] contra salutem vrbis atque imperii, illustrarentur[48], vt a S.P.Q.R. perspici possent. Atque illud[49] ita collocandum consules illi[50] statuerunt: sed tanta fuit operibus tarditas, vt neque superioribus[51] consulibus, neque a nobis[52] ante hodiernum diem collocarentur[53].

46 coniuratio. 47 suscepta. 48 manifestarentur, proderentur. 49 signum. 50 Cotta & Torquatus. 51 qui ante me fuerunt, nempe L. Caesare & C. Figulo. 52 a me Consule. 53 collocari & erigi.

CAPVT IX.

Hic[1] quis potest esse, Quirites, tam auersus a vero[2], tam praeceps[3], tam mente captus[4], qui neget haec omnia, quae videmus, praecipueque hanc vrbem, deorum immortalium nutu atque potestate administrari[5]? Etenim cum esset ita responsum[6], caedes, incendia, interitumque reipublicae comparari[7], & ea[8] a perditis ciuibus, quae tum propter magnitudinem scelerum nonnullis incredibilia videbantur[9], ea[10] non modo cogitata a nefariis ciuibus, verum etiam suscepta esse sensistis. Illud vero nonne ita praesens est, vt[13] nutu Iouis optimi maximi factum esse videatur, vt, cum hodierno die mane

1 Iamque adeo, igitur. 2 tam infensus hostis veritati. 3 sine iudicio ac sensu. 4 amens. 5 dirigi, regi. 6 cum ita respondissent aruspices. 7 parari. 8 haec pericula omnia. 9 dum nemo putasset, tanta scelera a quoquam ciue posse excogitari. 10 tamen ea scelera & hanc coniurationem. 11 incepta. 12 certum, ita omnium oculis patet. 13 vt signum statueretur &c.

14 pro-

mane per forum meo iussu & coniurati, & eorum indices[14] in aedem[15] Concordiae ducerentur, eo ipso tempore signum[16] statueretur[17]? quo[18] collocato, atque ad vos senatumque conuerso[19], omnia & [20] senatus & [21] vos, quae erant contra salutem omnium cogitata, illustrata & patefacta vidistis. Quo etiam maiore sunt isti [22] dolo supplicioque digni, qui [24] non solum vestris domiciliis atque tectis, sed etiam deorum templis atque delubris, sunt funestos ac nefarios ignes inferre [25] conati: quibus [26] ego si me restitisse dicam, nimium [27] mihi sumam & non sim ferendus [28]: ille, ille Iupiter restitit: ille Capitolium, ille haec templa, ille hanc vrbem, ille vos omnes saluos esse voluit [29]. Diis ego immortalibus ducibus [30] hanc mentem, Quirites, voluntatemque suscepi, atque ad haec tanta indicia [31] perueni. Iam vero illa Allobrogum sollicitatio [32] sic [33] a Lentulo, ceterisque domesticis [34] hostibus, tanta res, tam dementer cre-

14 proditores coniuratorum. 15 templum. 16 Iouis simulacrum. 17 erigeretur. 18 signo. 19 & postquam ita collocatum fuit hoc signum, vt conuerteret vultum suum erga vos & Senatum. 20 tam Senatus vidit. 21 quam vos vidistis. 22 coniurati. 23 poena publica. 24 qui sunt conati. 25 incendere domus vestras ac templa. 26 ignibus vel coniuratis. 27 nimium honorem mihi attribuerem. 28 & dignus essem ob hanc arrogantiam, qui e medio tollerer. 29 conseruauit. 30 dii animum meum rexerunt in hoc negotio. 31 coniurationis. 32 excitatio ad rebellionem. 33 sic nunquam profecto esset tractata. 34 ciuilibus. 35 & tanta res nunquam esset credita & commissa hominibus ignotis & barbaris.

credita & ignotis, & barbaris [36], commissaeque [37] litterae nunquam essent profecto, nisi a diis immortalibus huic tantae audaciae [38] consilium [39] esset ereptum. Quid vero [40]? vt homines Galli [41] ex ciuitate male parata, quae gens vlla reliqua, quae populo Romano bellum facere & posse, & non nolle videatur, spem imperii & rerum amplissimarum, vltro sibi a patriciis [43] hominibus oblatam, negligerent [44], vestramque salutem suis opibus [45] anteponerent: id nonne diuinitus [46] factum esse putatis? praesertim qui [47] nos non pugnando, sed tacendo [48] superare potuerint [49].

36 exteris non Romanis. 37 & litterae nunquam datae essent barbaris a Lentulo & reliquis. 38 his tam audacibus viris. 39 mens & omnis prudentia. 40 porro dicam aut cogitem. 41 negligerent &c. 42 qui Romam venerant ex ciuitate Allobrogum, quae moleste ferebat imperium Romanum. 43 ciuibus & Senatoribus Romanis. 44 repudiarent. 45 potentiae. 46 ex consilio eorum. 47 qui Galli. 48 si coniurationem reticuissent. 49 potuissent.

CAPVT X.

QVamobrem, Quirites, quoniam ad omnia pulvinaria [1] supplicatio [2] decreta est, celebrate illos dies cum coniugibus ac liberis vestris. Nam multi saepe honores diis immortalibus iusti [3] habiti sunt, [4] ac

1 Templa. Simulacra enim deorum imponebantur pulvinaribus. 2 preces & gratiarum actiones solennes. 3 pro acceptis beneficiis.

[4 ex-

[4] ac debiti, sed profecto iustiores[5] nunquam[6]. Erepti enim ex crudelissimo ac miserrimo interitu, & erepti sine caede, sine sanguine, sine exercitu, sine dimicatione: togati, me vno togato[7] duce & imperatore, vicistis. Etenim recordamini, Quirites, omnes ciuiles dissensiones, neque solum eas, quas audistis, sed & has, quas vosmet ipsi meministis & vidistis: L. Sylla, P. Sulpicium oppressit[8]: ex vrbe eiecit C. Marium, custodem[9] huius vrbis, multosque fortes viros partim eiecit ex ciuitate, partim interemit. Cn. Octauius Cos. armis ex vrbe collegam[10] suum expulit: omnis hic locus[11] aceruis corporum & ciuium sanguine redundauit[12]. Superauit[13] postea Cinna cum Mario: tum[14] vero, clarissimis viris interfectis, lumina[15] ciuitatis extincta sunt. Vltus est[16] huius victoriae crudelitatem postea Sylla: ne dici[17] quidem opus est, quanta[18] deminutione[19] ciuium, & quanta calamitate reipublicae. Dissensit[20] M. Lepidus a clarissimo & fortissimo viro Q. Catulo. Attulit non tam ipsius[21] interitus reipublicae luctum, quam ceterorum[22]. Atque illae dissensiones erant huiusmodi[23], Quirites, quae non ad delen-

4 exhibiti. 5 honores. 6 antea habiti sunt. 7 dum ego in pace hostem periculosissimum vici. 8 vicit. 9 conseruatorem. 10 Cinnam Consulem. 11 vrbs vniuersa. 12 repleta fuit. 13 vicit & occupauit Romam. 14 illo tempore. 15 nobilissimi Viri. 16 vindicauit. 17 vt prolixe enarretur non opus. 18 cum quanta. 19 caede. 20 in discordiam & contentionem incidit. 21 Lepidi. 22 qui adhaerebant Lepido & interfecti sunt. 23 ita erant comparatae.

24 pos-

lendam, sed ad commutandam rempublicam pertinerent[24]. Non illi[25] nullam esse rempublicam, sed[26] in ea, quae esset, se esse principes[27]: neque hanc vrbem conflagrare, sed se in hac vrbe florere[28] voluerunt. Atque illae tamen omnes dissensiones, quarum nulla exitium reipublicae quaesiuit[29], eiusmodi fuerunt, vt non reconciliatione[30] concordiae, sed internecione ciuium diiudicatae sint. In hoc autem vno post hominum memoriam maximo crudelissimoque bello[31], quale bellum nulla vnquam barbaria[32] cum sua gente gessit, quo in bello lex haec fuit a Lentulo, Catilina, Cassio, Cethego constituta, vt omnes, qui salua[33] vrbe salui esse possent, in hostium numero ducerentur[34]: ita me gessi, Quirites, vt omnes salui conseruaremini: & cum hostes vestri tantum[35] ciuium superfuturum putassent, quantum infinitae caedi restitisset: tantum autem vrbis[36], quantum flamma[37] obire[38] non potuisset: & [39] vrbem & ciues integros[40] incolumesque seruaui.

---

24 possent aliquid efficere. 25 illi non voluerunt. 26 prorsus deleri. 27 sed Principes esse voluerunt in ea republica, quae maneret. 28 regnare. 29 intendit, pro scopo habuit. 30 per reparationem, restitutionem. 31 in hoc autem bello ita me gessi. 32 barbara gens. 33 in salua. 34 haberentur. 35 numerum. 36 eamque hostes putassent, id tantum superfuturum ex vrbe. 37 per ignem iectum. 38 deleri. 39 ego tamen &c. 40 saluos, illaesos.

CAPVT

CAPVT XI.

QVibus pro [1] tantis meritis [2], Quirites, nullum ego a vobis praemium virtutis, nullum insigne honoris, nullum monumentum laudis postulo, praeterquam hujus diei memoriam sempiternam. In animis ego vestris omnes triumphos meos, omnia ornamenta [3] honoris, monumenta gloriae, laudis insignia condi [4] & collocari volo. Nihil me mutum [5] potest delectare, nihil tacitum [6], nihil denique huiusmodi [7], quod etiam minus digni [8] assequi [9] possint. Memoria [10] vestra, Quirites, nostrae res alentur [11], sermonibus crescent [12], litterarum monumentis [13] inueterascent [14] & corroborabuntur: eandemque diem intelligo, quam spero aeternam fore, & ad salutem vrbis, & ad memoriam consulatus mei propagatam [15]: vnoque tempore in hac republica duos [16] ciues extitisse [17], quorum alter [18] fines vestri imperii, non [19] terrae, sed coeli regionibus [20] terminaret, alter [21] eiusdem imperii domicilium sedemque seruaret.

1 Pro quibus. 2 beneficiis. 3 insignia. 4 reponi, conseruari. 5 nec statua, nec imago. 6 statua, quae muta est. 7 tale. 8 qui publicos honores & statuas non merentur. 9 consequi, impetrare. 10 per memoriam vestram, & in animis vestris. 11 conseruari debent. 12 augebuntur, plurimum ornabuntur. 13 in libris Historiae Romanae. 14 peruenient ad posteros. 15 semper commemorandam. 16 Cn. Pompeium & Ciceronem. 17 vixisse dicetur. 18 Pompeius. 19 non terminauit aut posuit in regionibus terrae. 20 sed in mundi finibus, vbi perpetuum coelum est. 21 Cicero.

CAPVT

CAPVT XII.

SEd quoniam earum rerum, quas ego gessi, non est eadem [1] fortuna [2] atque conditio [3], quae [4] illorum, qui exterma bella gesserunt, quod [5] mihi viuendum sit cum illis, quos vici ac subegi, illi [6] hostes aut interfectos, aut oppressos reliquerunt: vestrum [7] est, Quirites, si ceteris recta sua facta prosunt [8], mihi mea [9] ne quando [10] obsint, prouidere [11]. Mentes enim hominum audaciſſimorum sceleratae ac nefariae ne [12] vobis nocere possent, ego prouidi: ne mihi noceant, vestrum est prouidere. Quamquam, Quirites, mihi quidem ipsi nihil iam ab istis noceri potest. Magnum enim est in bonis [13] praesidium, quod [14] mihi in perpetuum comparatum est: magna in republica dignitas, quae me semper tacita [15] defendet: magna vis est conscientiae [16], quam qui [17] negligent, cum [18] me violare volent, se ipsi indicabunt. Est etiam in nobis [19] animus, Quirites, vt non modo nullius audaciae cedamus, sed etiam omnes improbos vltro semper lacessamus [20]. Quod si omnes im-

1 Vna eademque. 2 felicitas. 3 status. 4 quae felicitas apud eos esse solet. 5 quoniam. 6 Imperatores externorum bellorum. 7 igitur vestri officii erit, prouidere. 8 aliquam adferunt vtilitatem. 9 recte facta. 10 aliquando. 11 curare atque prospicere. 12 ne vero caedem mentes sceleratae coniuratorum & qui illis adhuc adhaerent & mihi inuident. 13 hominibus. 14 quod praesidium mihi nunquam deerit. 15 clam, sine vlla vi externa. 16 bonae, rectè factorum. 17 illi, qui bonam conscientiam negligunt. 18 si, quando. 19 tam fortis. 20 ad iram excitem aduersus me.

21 qui

impetus domesticorum hostium depulsi [21] a vobis se in me vnum conuerterint; vobis erit prouidendum [22], Quirites, qua conditione [23] posthac eos esse velitis, qui se pro salute vestra obtulerint [24] inuidiae, periculisque omnibus. Mihi quidem ipsi quid est [25], quod iam ad vitae fructum [26] possit acquiri [27]: Praesertim cum neque in honore vestro, neque in gloria virtutis quidquam videam altius, quo [28] quidem mihi libeat adscendere? Illud perficiam profecto, Quirites, vt ea, quae gessi in consulatu, priuatus [29] tuear atque ornem: vt si qua est inuidia in conseruanda republica suscepta [30], laedat [31] inuidos, mihi valeat [32] ad gloriam. Denique ita me in republica tractabo, vt meminerim semper quae gesserim, curemque, vt ea [33] virtute [34], non casu [35], gesta esse videantur. Vos, Quirites, quoniam iam nox est, veneramini illum Iouem, custodem huius vrbis ac vestrum: atque in vestra tecta [36] discedite, & ea [37], quamquam iam periculum est depulsum, tamen aeque [38], ac priori nocte, custodiis vigiliisque defendite.

21 qui impetus depulsi sunt a vobis. 22 considerandum. 23 in quo statu. 24 sese praecipitant in inuidiam. 25 ego certe nihil habeo. 26 honorem, vtilitatem. 27 adiici, adhuc quaeri. 28 ad quod in summo honore iam sum apud vos constitutus. 29 postquam non amplius ero Consul, post meum Consulatum. 30 si ego incidi in aliquam inuidiam. 31 haec inuidia non me laedat aut mihi noceat, sed inuidis. 32 meam vero gloriam augent. 33 quae gessi. 34 per virtutem. 35 fortuito. 36 domos. 37 eas domos vestras. 38 non aliter, perinde.

te. Id [39] ne vobis diutius faciendum sit, atque vt in perpetua pace esse possitis, prouidebo [40].

39 talis defensio. 40 curabo & efficiam.

SENTENTIA.

NOn minus nobis iucundi atque illustres sunt ii dies, quibus conseruamur, quam illi, quibus nascimur; quod salutis certa laetitia est, nascendi incerta conditio; quod sine sensu nascimur, cum voluptate conseruamur.

ORATIO IX.

quae est quarta

IN L. CATILINAM.

Argumentum Orationis IV. in Catilinam.

IN hac oratione refert de supplicio coniuratorum, qui custodiae traditi erant, & simul quid ipse sentiat, ostendit, idque inter duas variantes sententias. Vna nempe Iunii Silani est, qui tanquam Consul designatus, omnium primus de more rogatus, vt mors coniuratis poena esset, censebat; altera C. Caesaris, Aedilis Curulis, qui volebat, vt aeternis tenebris vinculisque mandarentur, bona eorum publicarentur, vitam tamen retinerent. Laudat quidem Cicero vtramque sententiam; eam tamen, quam Silanus dixerat, sequendam censet. Memoriam sui Consulatus a Senatu postulat; si quid sibi acciderit, paruum filium commendat; hortatur, vt de coniuratorum ducibus, cum agatur in eo salus ciuitatis vniuersaeque reipublicae, diligenter fortiterque decernat; suum & in Consulatu & in omni vita praesidium auxiliumque pollicetur.

Oratio

Oratio est suasoria, & ad deliberatiuum genus referenda, coniuratis enim deprehensis de poena; duabus dictis sententiis, de electione poenae deliberat.

Dicta est Non. Decembr. in templo Iouis Statoris.

Stylus omnium quatuor Orationum est altus, grauis, & qui tantam rem tantumque Consulem decet.

Euentus fuit, vt de coniuratis captiuis supplicium sumeretur in carcere, dum ipsis gulae frangebantur laqueo.

ORATIO IX.

IN L. CATILINAM IV.

IN SENATV.

CAPVT I.

Video, P. C. in me omnium vestrum [1] ora [2] atque oculos esse conuersos: video, vos non solum de vestro ac reipublicae, verum etiam, si id [3] depulsum sit, de meo periculo esse solicitos. Est mihi iucunda in malis, & grata in dolore vestra erga me voluntas [4]: sed etiam [5], per deos immortales, quaeso [6], deponite, atque obliti [7] salutis meae, de vobis ac de liberis vestris cogitate [8]. Mihi quidem si haec conditio consulatus data est, vt omnes

1 Vestrorum, vestra. 2 vultus. 3 periculum reipublicae. 4 beneuolentia. 5 vestram de me solicitudinem. 6 rogo atque obsecro vos. 7 dum obliuiscimini. 8 habete curam, estote soliciti.

9 COR-

omnes acerbitates, omnes dolores, cruciatusque perferrem, feram non solum fortiter, sed etiam libenter, dummodo meis laboribus vobis Populoque Romano dignitas, salusque pariatur [9]. Ego fum ille consul, P. C. cui [10] non forum [11], in quo omnis aequitas continetur: non campus [12] consularibus auspiciis consecratus [13]: non curia, summum auxilium omnium gentium [14]: non domus, commune perfugium; non lectus, ad quietem datus [15]: non denique haec sedes honoris, sella curulis [16], vnquam vacua mortis periculo, atque insidiis fuit. Ego multa cacui, multa pertuli, multa concessi, multa meo [17] quodam dolore in vestro timore sanaui [18]. Nunc si hunc exitum consulatus mei dii immortales esse voluerunt, vt [19] vos P. C. Populumque Romanum ex caede misera, coniuges liberosque vestros virginesque Vestales ex acerbissima vexatione, templa atque delubra [20], hanc pulcherrimam patriam omnium nostrorum ex foedissima flamma, totam Italiam ex bello

9 constituatur, conseruetur. 10 qui varia pericula sustinui in foro, in campo, in curia, in domo, in lecto, in sella curuli. 11 vbi iudicia exercebantur. 12 Martius. 13 qui campus destinatus est ad creandos Consules, post facta auspicia & sacrificia. 14 in qua curia summum auxilium omnes gentes accipiunt. 15 in quo quiete frui debemus. 16 in qua sedere solebant Aediles, Praetores atque Consules. 17 non sine meo. 18 emendaui, in viam rectam reduxi. 19 vt eriperem vos &c. 20 templa, in quibus erant imagines deorum.

21 li-

bello & vastitate eriperem [21], quaecunque mihi vni proponetur fortuna, subeatur [22]. Etenim si P. Lentulus suum nomen, inductus [23] a vatibus, fatale [24] ad perniciem reipublicae fore putauit: cur ego non laeter, meum consulatum ad salutem reipublicae prope fatalem extitisse [25]?

21 liberarem. 22 ego paratus sum omnem fortunam & casum, & quaecunque mihi possunt accidere, sufferre. 23 seductus, vide orat. 3. in Catil. cap. 4. 24 fato diuino constitutum. 25 fuisse.

CAPVT II.

Quare, P. C. consulite vobis, prospicite patriae; conseruate vos, coniuges, liberos, fortunasque [1] vestras; populi Romani nomen salutemque defendite, mihi parcere, ac de me [2] cogitare desinite. Nam primum debeo sperare, omnes deos, qui huic vrbi praesident [3], pro eo mihi, ac mereor [4], relaturos gratiam esse [5]: deinde, si quid [6] obtigerit, aequo [7] animo paratoque moriar. Neque enim turpis mors forti viro potest accidere, neque immatura consulari [8], nec misera sapienti [9]. Nec tam ego sum ille [10] ferreus, qui fratris [11] carissimi atque amantissimi

1 Domus, possessiones, bona. 2 de mea salute. 3 qui hanc vrbem tuentur. 4 pro meritis meis. 5 eos esse mihi gratiam relaturos. 6 si contigerit me ab hostibus interfici. 7 hilari. 8 viro, qui iam consul fuit, atque adeo ad senectutem iam peruenit. 9 nec viro sapienti mors misera videri potest. 10 vsque adeo. 11 mei, Quinti Ciceronis, qui Consulem fratrem instigabat ad sumendum supplicium de coniuratis.

12 ti-

mi praesentis moerore [12] non mouear, horumque [13] omnium lacrymis, a quibus me circumsessum videtis [14]: neque [15] meam mentem non domum saepe reuocat exanimata vxor [16], abiecta metu [17] filia [18], & paruulus filius [19], quem mihi videtur amplecti [20] respublica tanquam obsidem [21] consulatus mei: neque [22] ille, qui exspectans huius exitum diei adstat in conspectu generis [23]. Moueor his rebus omnibus, sed in eam partem [24], vt [25] salui sint vobiscum omnes, etiam si vis aliqua me oppresserit, potius quam [26] & illi, & nos vna cum republica pereamus. Quare P. C. incumbite [27] ad reipublicae salutem: circumspicite omnes procellas [28], quae impendent, nisi prouidetis [29]: non [30] T. Gracchus, qui iterum [31] tribunus plebis fieri voluit: non C. Gracchus, qui agrarios [32] concitare conatus est: non L. Saturninus, qui C. Memmium occidit [33], in discrimen [34] aliquod, atque in vestrae seueritatis iudici-

12 timore. 13 Senatorum, amicorum Ciceronis, 14 qui circum me iam sedent. 15 neque non, & omnino. 16 vxor mea Terentia reuocat me domum, iubet, vt in tantis periculis sollicitus sim de mea familia. 17 quae in maximo timore est. 18 mea Tullia. 19 Marcus Cicero. 20 amare, recipere. 21 pignus. 22 neque non me mouet. 23 Piso. 24 sed ita tamen, hoc tamen respectu. 25 vt potius omnes salui sint vobiscum. 26 potius, quam vt & illi & nos pereamus simul cum republica. 27 cogitate de reipublicae salute. 28 tempestates, pericula. 29 prouidebitis, soliciti eritis. 30 non adducitur iam. 31 altera vice. 32 eos, qui fauebant legi Agrariae, quae lata erat de agris distribuendis. 33 interfecit. 34 iudicium, forum.

35 in

dicium adducitur: sed tenentur [35] ii, qui ad vrbis incendium ac vestram omnium caedem, ad Catilinam accipiendum [36], Romae resiterunt [37]: tenentur [38] litterae, signa, manus, denique vniuscuiusque confessio: solicitantur [39] Allobroges: seruitia [40] excitantur: Catilina accersitur: id est initum consilium [41], vt interfectis omnibus [42], nemo [43] ne ad deplorandum quidem reipublicae nomen, atque ad lamentandam [44] tanti imperii calamitatem relinquatur.

35 in captiuitate. 36 recipiendum. 37 remanserunt. 38 in manibus nostris sunt. 39 persuadentur, instigantur ad tumultum & bellum. 40 serui. 41 hoc eorum consilium est. 42 postquam interfecti sint omnes. 43 relinquatur. 44 lachrymis dolendam.

CAPVT III.

Haec omnia indices [1] detulerunt [2], rei [3] confessi sunt, vos multis iam iudiciis iudicauistis: primum, quod mihi gratias egistis singularibus verbis, & mea [4] virtute atque diligentia perditorum hominum patefactam esse coniurationem decreuistis: deinde, quod P. Lentulum, vt se abdicaret praetura [5], coegistis: tum [6], quod eum, & ceteros, de quibus iudicauistis, in custodiam dandos censuistis: maximeque, quod meo nomine supplicationem decreuistis, qui honos togato [7] habitus ante me est nemini: postre-

1 Proditores, Allobroges & Vulturcius. 2 indicarunt. 3 captiui. 4 per meam. 5 vt praetor esse desineret. 6 porro 7 Viro, qui Imperator non fuit, neque triumphum egit.

ſtremo heſterno die praemia legatis Allobrogum, Titoque Vulturcio dediſtis amplißima, quae ſunt omnia eiusmodi [8], vt ii [9], qui in cuſtodiam nominatim dati ſunt, ſine vlla dubitatione a vobis damnati eſſe videantur. Sed ego inſtitui [10] referre ad vos [11], P. C. tanquam integrum [12], & de facto [13], quid iudicetis, & de poena, quid cenſeatis. Illa praedicam [14], quae ſunt conſulis. Ego magnum in republica verſari [15] furorem, & nova [16] quaedam miſceri, & concitari mala [17] iampridem videbam: ſed hanc tantam tam exitioſam haberi coniurationem a ciuibus, nunquam putaui. Nunc quidquid eſt, quocunque veſtrae mentes inclinant atque ſententiae, ſtatuendum [18] vobis ante noctem eſt. Quantum facinus ad nos delatum ſit, videtis. Huic ſi paucos putatis affines eſſe [19], vehementer erratis. Latius opinione [20] diſſeminatum eſt hoc malum [21]: manauit [22] non ſolum per Italiam, verum etiam tranſcendit Alpes & obſcure [23] ſerpens [24] multas iam prouincias occupauit. Id [25] opprimi ſuſtentando [26] ac prolatando [27] nullo pacto

8 ita accipienda & intelligenda ſunt. 9 coniurati. 10 nunc volo. 11 ex vobis quaerere. 12 quoniam de vtroque nondum eſt iudicatum per ſententias. 13 coniuratione. 14 meam ſententiam de facto ipſo vobis exponam primum, tanquam Conſul. 15 eſſe. 16 turbas. 17 ſeditionem. 18 dicendum, iudicandum. 19 ſi putatis, paucos homines immiſtos eſſe huic coniurationi. 20 quam quidem credimus. 21 coniuratio. 22 diſperſa eſt. 23 clanculum, in occulto. 24 profluens, *fortſchleichende*. 25 hoc malum. 26 perpetiendo diſſimulanter. 27 cunctando.

28 mo-

cto [28] potest. Quacunque ratione placet, celeriter vobis [29] vindicandum est [30].

28 modo. 29 a vobis. 30 vlciscendum, puniendum.

CAPVT IV.

Video duas adhuc [1] esse sententias: vnam D. Silani, qui censet eos [2], qui haec [3] delere conati sunt, morte esse multandos: alteram [4] C. Caesaris, qui mortis poenam remouet ceterorum suppliciorum [5] omnes acerbitates amplectitur [6]. Vterque & pro [7] sua dignitate, & pro rerum magnitudine in summa seueritate versatur [8]. Alter [9] eos, qui nos omnes, qui populum Romanum vita priuari conati sunt, qui delere imperium, qui populi Rom. nomen exstinguere; punctum [10] temporis frui vita [11], & [12] hoc communi spiritu [13] non putat oportere: atque [14] hoc genus poenae saepe in improbos [15] ciues in hac republica esse vsurpatum recordatur. Alter [16] intelligit, mortem a diis immortalibus non esse supplicii caussa [17] constitutam, sed [18] aut necessitatem naturae, aut laborum ac miseriarum quietem [19] esse. Itaque eam sapientes nunquam inuiti [20], fortes etiam saepe libenter oppetiuerunt [21]: vincula

1 Hactenus, hucdum, vsque. 2 coniuratos. 3 hanc vrbem & totam rempublicam. 4 sententiam. 5 poenarum. 6 decernit, quibus affici debeant coniurati. 7 iuxta. 8 seueram tulit sententiam. 9 Silanus non putat oportere eos frui vita &c. 10 momentum. 11 viuere. 12 & frui. 13 aëre. 14 & Silanus recordatur. 15 seditiosos. 16 Caesar. 17 ad poenam. 18 sed mortem esse aut. 19 finem. 20 contra voluntatem suam. 21 subierunt, desideraverunt, sibimet ipsis arcessiuerunt.

cula [22] vero, & ea sempiterna, certe ad singularem poenam nefarii sceleris inuenta sunt. Itaque municipiis dispertiri iubet [23]. Habere videtur ista res [24] iniquitatem, si imperare velis [25]; difficultatem, si [26] rogare [27]: decernatur tamen [28], si placet. Ego enim suscipiam [29], & [30] vt spero, reperiam, qui id, quod salutis omnium caussa statueritis, non putet esse suae dignitatis recusare [31]. Adiungit [32] grauem poenam municipibus, si quis eorum vincula ruperit [33]: horribiles custodias circumdat [34], & digna [35] scelere hominum perditorum sancit [36], ne quis eorum poenam, quos condemnat, aut per senatum, aut per populum leuare possit: eripi etiam spem [37], quae sola hominem in miseriis consolari solet, bona [38] praeterea publicari [39] iubet: vitam solam relinquit nefariis hominibus: quam [40] si eripuisset, multas vno [41] dolore, animi ac corporis & omnes scelerum poenas ademisset. Itaque vt aliqua in vita formido improbis

22 captiuitatem vero perpetuam. 23 itaque iubet Caesar, vt captiui distribuantur in varia municipia ad custodiam & carceres. 24 haec sententia. 25 si quis imperare velit municipiis, vt custodient captiuos. 26 si id velis. 27 a municipiis, non enim facile hoc impetrabimus ab ipsis. 28 quod Caesar vult. 29 in me recipiam. 30 & aliquem. 31 qui putet, honestum non esse, si velit aduersari voluntati Senatus. 32 Caesar. 33 carcerem effregerit, vt captiui possint aufugere. 34 captiuis. 35 dignam poenam. 36 constituit. 37 captiuis adimit Caesar omnem spem libertatis. 38 possessiones captiuorum. 39 publice vendi. 40 vitam. 41 per vnum & breuem quidem.

42 vt

bis esset posita [42], apud inferos eiusmodi quaedam [43] illi antiqui supplicia impiis constituta esse voluerunt [44]: quod [45] videlicet intelligebant, his [46] remotis, non esse mortem ipsam pertimescendam.

42 vt improbi haberent aliquem timorem in sua vita. 43 tales quasdam poenas. 44 antiqui finxerunt improbos puniri in inferno. 45 quoniam. 46 si nulla forent supplicia in inferno.

CAPVT V.

NVnc P. C. ego mea video quid interfit [1]. Si eritis secuti sententiam C. Caesaris, quoniam hanc is in republica viam, quae popularis [2] habetur [3], secutus est, fortasse minus erunt, hoc auctore & cognitore [4] huiusce sententiae, mihi populares [5] impetus pertimescendi: sin [6] illam [7] alteram; nescio an amplius mihi negotii contrahatur [8]: sed tamen meorum periculorum rationes [9] vtilitas reipublicae vincat. Habemus enim a C. Caesare, sicut ipsius dignitas, & maiorum eius amplitudo postulabat, sententiam, tanquam obsidem [10] perpetuae in rempublicam voluntatis [11]: intellectum est [12], quid interfit [13] inter leuitatem concionatorum [14], & animum

1 Video nunc, quam ego sententiam sequi debeam. 2 populo grata & iucunda. 3 putatur, existimatur. 4 dum Caesar auctor est huius sententiae. 5 populi. 6 quod si vero. 7 Silani sententiam secuti eritis. 8 comparetur, efficiatur. 9 considerationes. 10 pignus, certitudinem. 11 fauoris, amoris. 12 audiuistis. 13 quantum discrimen sit. 14 tribunorum plebis, qui seditiosas orationes ad populum saepe habebant.

num vere popularem, saluti populi consulentem [15]. Video de istis [16], qui se populares habere volunt [17], abesse non neminem [18], ne de capite [19] videlicet ciuium Romanorum sententiam ferat. Is & nudius tertius [20] in custodiam ciues Romanos, Cethegum & P. Lentulum, dedit, & supplicationem [21] mihi [22] decreuit, & indices [23] hesterno die maximis praemiis adfecit [24]. Iam hoc nemini dubium est [25], qui reo custodiam, quaesitori [26] gratulationem [27], indici [28] praemium decreuit, quid de tota re & caussa iudicarit. At vero C. Caesar intelligit, legem Semproniam esse de ciuibus Romanis constitutam: qui autem reipublicae sit hostis, eum ciuem esse nullo modo posse, denique ipsum latorem [29] legis Semproniae iussu populi poenas reipublicae dependisse [30]. Idem ipsum Lentulum largitorem & prodigum [31] non putat [32], cum [33] de pernicie populi Romani, & exitio huius vrbis tam acerbe, tamque crudeliter cogitarit, appellari posse popularem. Itaque homo

15 prospicientem. 16 ex eorum numero. 17 qui volunt pro fautoribus populi existimari. 18 aliquem, nempe Metellum. 19 vita. 20 ante dies nunc tres. 21 preces & gratiarum actiones publicas. 22 meo nomine instituendas. 23 proditores coniuratorum. 24 honorauit, ornauit. 25 restat, iam quilibet intelligit. 26 inquisitori. 27 supplicationem. 28 ei, qui indicium coniurationis fecit. 29 constitutorem. 30 dedisse, interfectum fuisse. 31 corruptorem populi. 32 appellari posse popularem. 33 quoniam.

34 Cae-

mo [34] mitissimus atque lenissimus [35] non dubitat P. Lentulum aeternis tenebris vinculisque mandare [36]: & sancit [37] in posterum [38], ne quis huius supplicio leuando se iactare [39], & in pernicie [40] populi Romani posthac popularis [41] esse possit. Adiungit etiam publicationem bonorum, vt omnes animi crueiatus & corporis, etiam egestas & mendicitas consequatur [42].

34 Caesar. 35 clementissimus. 36 tradere. 37 constituit. 38 propter futura tempora. 39 ne quis possit hoc trahere in exemplum, quod supplicium coniuratorum iam fuerit leuatum & mitigatum. 40 ad exitium. 41 populi amorem sibi conciliari. 42 vt post varios cruciatus animi & corporis tandem etiam egestas ac mendicitas sequatur.

CAPVT VI.

QVamobrem siue hoc [1] statueritis, dederitis mihi comitem [2] ad concionem [3] populo carum atque iucundum: siue Silani sententiam sequi malueritis, facile me atque vos a crudelitatis vituperatione [4] defendetis: atque obtinebo [5], eam [6] multo leuiorem fuisse. Quamquam, P. C. quae [7] potest esse in tanti sceleris immanitate punienda [8] crudelitas? ego enim de [9] meo sensu iudico. Nam ita mihi salua [10] republica vobiscum perfrui liceat [11], vt ego, quod [12] in hac causa vehementior sum, non [13] atrocitate

1 Quod Caesar vult. 2 socium. 3 ad conuentum populi. 4 opprobrio. 5 demonstrabo manifeste. 6 Silani sententiam. 7 crudelitas. 8 quae immanitas summam poenam meretur. 9 iuxta meum sensum. 10 quae conseruata nunc est, incolumi. 11 est iurisiurandi formula. 12 dum. 13 non ex quadam.

citate [14] animi moueor, (quis enim est me mitior?) sed [15] singulari quadam humanitate & misericordia? Videor enim mihi [16] hanc vrbem videre, lucem [17] orbis terrarum, atque arcem [18] omnium gentium, subito vno incendio concidentem: cerno animo sepulta [19] in patria miseros atque insepultos aceruos ciuium: versatur mihi ante oculos aspectus Cethegi, & furor in vestra caede bacchantis [20]. Cum vero mihi proposui [21] regnantem Lentulum, sicut ipse se ex fatis [22] sperasse confessus est: purpuratum [23] esse hunc Gabinium: cum exercitu venisse Catilinam, tum lamentationem matrumfamilias, tum fugam virginum atque puerorum, ac vexationem virginum Vestalium perhorresco. Et quia mihi vehementer haec videntur misera atque miseranda [24], idcirco in [25] eos, qui ea [26] perficere voluerunt, me seuerum vehementemque praebeo. Etenim quaero [27], si quis paterfamilias liberis suis a seruo interfectis, vxore occisa, incensa domo, supplicium de seruis non quam acerbissimum sumserit [28], vtrum is clemens ac misericors, an inhumanus & crudelissimus

14 crudelitate, vehementia. 15 moueor. 16 fingo, puto, me videre, ac si viderem. 17 praecipuam vrbem in toto orbe, quae reliquas omnes illustrat. 18 asylum, perfugium. 19 in patria, quae iacet in ruinis. 20 crudeliter furentis. 21 repraesentaui. 22 Sibyllinis. 23 ornatum purpureis vestibus. 24 quae digna sunt commiseratione. 25 aduersus, contra. 26 tanta scelera. 27 interrogo vos. 28 non puniret seruos.

29 cer-

simus esse videatur? mihi [29] vero importunus [30] ac ferreus [31], qui non dolore [32] ac cruciatu nocentis [33] suum dolorem cruciatumque lenierit. Sic nos in [34] his [35] hominibus, qui nos, qui coniuges, qui liberos nostros trucidare voluerunt, qui singulas vniuscuiusque nostrum domos, & hoc vniuersum reipublicae domicilium [36] delere conati sunt, qui id egerunt [37], vt gentem Allobrogum in vestigiis huius vrbis [38], atque in cinere deflagrati imperii collocarent; si vehementissimi fuerimus, misericordes habebimur [39]: sin [40] remissiores [41] esse voluerimus, summae nobis crudelitatis, in patriae ciuiumque pernicie fama subeunda est [42]. Nisi vero cuipiam L. Caesar, vir fortissimus & amantissimus reipublicae, crudelior nudius tertius est visus, cum sororis suae, foeminae lectissimae [43], virum praesentem & audientem vita priuandum esse [44] dixit, cum auum iussu coss. interfectum, filiumque eius impuberem, legatum a patre missum [45], in carcere necatum esse dixit. Quorum quod simile fuit factum [46]? quod initum delendae reipubl. consilium [47]? Largitionis volun-

29 certe, is mihi videretur. 30 crudelis. 31 barbarus homo. 32 per dolores. 33 scelerati serui & parricidae. 34 contra. 35 coniuratis. 36 vrbem Romam. 37 meditati sunt. 38 incensae. 39 existimabimur. 40 si vero. 41 clementes. 42 nos dicemur fuisse crudeles, quoniam permisimus, ut patria & ciues interirent. 43 optimae. 44 mortem meruisse. 45 qui missus erat legatus a patre adhuc puer. 46 hi tamen omnes tantum scelus non fecerunt, quantum quidem Lentulus commisit. 47 hi nullum inierunt consilium de reipublicae exitio.

voluntas tum [48] in republica versata est, & partium quaedam contentio [49]. Atque illo tempore huius auus Lentuli, clarissimus vir, armatus Gracchum est persecutus: ille [50] etiam graue tum vulnus accepit, ne [51] quid de summa dignitate reipublicae minueretur: hic [52] ad euertenda fundamenta reipublicae Gallos [53] accersiuit [54], seruitia [55] coucitauit, Catilinam euocauit, attribuit nos trucidandos [56] Cethego, ceteros ciues interficiendos Gabinio, vrbem inflammandam Cassio, totam Italiam vastandam, diripiendamque Catilinae. Vereamini, censeo [57], ne in hoc scelere tam immani ac nefario, nimis aliquid seuere statuisse [58] videamini? cum multo magis sit verendum, ne [59] remissione [60] poenae crudeles in patriam, quam ne [61] seueritate animaduersionis [62] nimis vehementes in acerbissimos hostes fuisse videamini.

48 illo tempore. 49 solummodo ideo puniebatur, quoniam voluerat corrumpere populum suis largitionibus, & cum aliis ob eam rem gerebat inimicitias. 50 auus Lentuli. 51 cum id ageret, ne aliquid. 52 Lentulus, eius nepos. 53 Allobroges. 54 sollicitauit, excitauit ad seditionem. 55 seruos. 56 vt trucidarentur a Cethego. 57 credo. 58 nimis seueram aut crudelem sententiam tulisse. 59 videamur. 60 imminutione, mitigatione. 61 videamur. 62 poenae.

CAPVT VII.

Sed quae exaudio [1], P. C. dissimulare [2] non possum. Iactantur [3] enim voces [4], quae perueniunt ad

1 Ea quae iam audio. 2 tacere. 3 circumferuntur, audiuntue. 4 sermones.

5 per-

ad aures meas, eorum, qui vereri videntur, vt habeam satis praesidii ad ea, quae vos statueritis hodierno die, transigunda[5]. Omnia & prouisa[6] & parata, & constituta sunt, P. C. cum mea[7] summa cura atque diligentia, tum multo etiam maiore[8] populi Romani ad[9] summum imperium retinendum, & ad communes fortunas conseruandas, voluntate[10]. Omnes adsunt omnium ordinum[11] homines, omnium denique aetatum[12]: plenum est forum, pleni omnes aditus[13] huius loci ac templi. Caussa enim est, post vrbem conditam, haec inuenta[14] sola, in qua omnes sentiunt vnum atque idem, praeter eos[15], qui, cum sibi viderent esse pereundum[16], cum omnibus potius, quam soli perire voluerunt. Hosce ego homines excipio, & secerno[17] libenter. Neque enim in improborum ciuium, sed in acerbissimorum hostium numero habendos puto. Ceteri vero, dii immortales, qua frequentia[18], quo studio[19], qua virtute ad[20] communem dignitatem salutemque consentiunt? Quid ego hic[21] equites Romanos commemorem? qui vobis ita summam[22] ordinis consiliique concedunt, vt vobiscum de amore reipublicae

5 perficienda. 6 prospecta, procurata. 7 per meam. 8 voluntate. 9 vt retineatur & conseruetur. 10 propensione, cura. 11 statuum atque conditionum. 12 senes, pueri iuuenesque. 13 viae ad hoc forum & templum. 14 fuit, exstitit. 15 coniuratos. 16 cum illi viderent, sibi paratam esse poenam. 17 distinguo a bonis ciuibus. 18 in quanto numero. 19 fauore, cupiditate. 20 ad conseruandam. 21 iam. 22 supremam curam vobis.

blicae certent [23]: quos ex [24] multorum annorum dissensione ad huius ordinis [25] societatem, concordiamque reuocatos hodiernus dies [26] vobiscum, atque haec caussa coniungit. Quam coniunctionem [27] si [28] in consulatu confirmatam [29] meo, perpetuam in republica tenuerimus, confirmo [30] vobis nullum posthac malum [31] ciuile ac domesticum ad vllam reipublicae partem esse venturum. Pari studio [32] defendendae [33] reipublicae conuenisse video tribunos aerarios [34], fortissimos viros, scribas item vniuersos: quos cum casu hic dies ad aerarium frequentasset [35], video ab exspectatione sortis ad communem salutem esse conuersos [36]. Omnis ingenuorum [37] adest multitudo, etiam tenuissimorum [38]. Quis est enim, cui non haec templa, adspectus vrbis, possessio libertatis, lux [39] denique haec ipsa, & hoc commune patriae solum [40], cum [41] sit carum, tum [42] vero dulce atque iucundum?

23 vt videri velint adhuc magis amare rempublicam, quam quidem vos facitis. 24 post. 25 Senatorii. 26 atque haec caussa coniurationis detectae & puniendae. 27 Equitum & Senatus. 28 si tenuerimus & conseruauerimus. 29 postquam redintegrata & confirmata fuit. 30 affirmo. 31 calamitatem, bellum. 32 cupiditate. 33 ad defendendam remp. 34 qui curam aerarii militaris habebant, *Kriegs-Zahl-Meister*, *Kriegs-Cassirer*. 35 qui scribae cum fortuito casu hoc die in magno numero aduenissent. 36 video, eos non tam exspectare sortem prouinciae suae, quam exspectabant, sed potius eos omnem curam impendere & conuertere ad salutem communem. 37 liberorum hominum. 38 pauperrimorum, vilissimorum. 39 vita. 40 terra, haec patria. 41 non solum. 42 sed etiam.

CAPVT

CAPVT VIII.

OPerae pretium est [1] P. C. libertinorum [2] hominum studia [3] cognoscere, qui sua [4] virtute fortunam ciuitatis consecuti [5], hanc vere [6] suam patriam esse iudicant: quam [7] quidam [8] hinc [9] nati, & summo nati loco [10], non patriam suam, sed vrbem hostium esse iudicauerunt. Sed quid ego hosce homines ordinesque [11] commemorem, quos priuatae fortunae [12], quos communis respublica, quos denique libertas ea, quae dulcissima est, ad salutem patriae defendendam excitauit? seruus est nemo, qui modo tolerabili conditione sit seruitutis [13], qui non audaciam ciuium [14] perhorrescat, qui non haec [15] stare [16] cupiat, qui non tantum, quantum audet, & [17] quantum [18] potest, conferat [19] ad communem salutem, voluntatis. Quare si quem vestrum forte commouet hoc, quod auditum est [20], lenonem quendam Lentuli concursare [21] circum tabernas [22], pretio sperare [23] sollicitari posse animos egentium atque

1 Meretur, dignum est, *et verlohnet sich der Mühe.* 2 qui ex seruis facti sunt liberi. 3 voluntatem. 4 per suam 5. impetrarunt. 6 omnino, reapse. 7 vrbem & patriam. 8 coniurati. 9 Romae. 10 genere. 11 libertinos. 12 possessiones, bona. 13 cuius seruitus tantum tolerabilis est. 14 coniuratorum. 15 hanc vrbem & rempublicam. 16 saluam esse. 17 & qui non. 18 voluntatis, quantam voluntatem & curam potest. 19 impendat. 20 fama refert. 21 discurrere. 22 opificum. 23 qui dicitur spem habere, quod animi pauperum excitari possint ad seditionem, per promissionem donorum & pecuniae.

que imperitorum: est id [24] quidem coeptum atque tentatum, sed nulli sunt inuenti tam aut fortuna miseri [25], aut voluntate perditi [26], qui non [27] ipsum illum [28] sellae, atque operis [29], & quaestus quotidiani locum, qui non cubile ac lectulum suum, qui denique non cursum hunc otiosum vitae suae saluum esse velint [30]. Multo vero maxima pars eorum, qui in tabernis [31] sunt, immo vero (id enim potius est dicendum) genus [32] hoc vniuersum amantissimum est otii. Etenim omne eorum instrumentum, omnis opera, ac quaestus, frequentia [33] ciuium sustinetur, alitur otio [34]: quorum si quaestus, occlusis [35] tabernis, minui solet, quid tandem incensis futurum est [36]? Quae cum ita sint, P. C. vobis populi Romani praesidia [37] non desunt; vos, ne populo Romano deesse [38] videamini, prouidete.

24 talis excitatio. 25 tam infelices. 26 aut tam amentes. 27 qui non velint saluum esse. 28 locum sellae. 29 in qua sella quaerunt victum quotidianum per opificia & laborem manuum. 30 qui non velint potius agere vitam tranquillam, quam excitare tumultum. 31 mercatoriis, aut cauponis. 32 hominum. 33 per frequentiam & multitudinem. 34 per otium & tranquillitatem reipublicae. 35 si clausae sint tabernae. 36 quid facient illi tandem, si tabernae sint incensae, quod fieri posset in tumultu & coniuratione Catilinae. 37 auxilia. 38 ne videamini, quasi nolletis populum conseruare.

CAPVT IX.

Habetis consulem ex plurimis periculis & insidiis, atque ex media morte, non ad vitam suam

suam, sed ad salutem vestram, reseruatum [1]: omnes ordines [2] ad conseruandam rempublicam mente, voluntate, studio, virtute, voce consentiunt: obsessa [3] facibus & telis impiae coniurationis, vobis supplex manus tendit [4] patria communis [5]: vobis se [6], vobis vitam omnium ciuium, vobis arcem & capitolium, vobis aras penatium [7], vobis illum ignem Vestae perpetuum ac sempiternum, vobis omnia templa deorum atque delubra, vobis muros atque vrbis tecta commendat. Praeterea de vestra vita, de coniugum vestrarum, ac liberorum anima [8], de fortunis [9] omnium, de sedibus [10], de focis [11] vestris, hodierno die vobis iudicandum est. Habetis ducem [12] memorem [13] vestri, oblitum sui [14]: quae non semper facultas [15] datur: habetis omnes ordines, omnes homines, vniuersum populum Romanum (id quod in ciuili caussa hodierno die primum [16] videmus) vnum atque idem sentientem [17]. Cogitate, quantis laboribus fundatum imperium [18], quanta virtute stabilitam libertatem, quanta deorum benignitate auctas exaggeratasque [19] fortunas vna nox [20] pene de-

1 Qui conseruatus est. 2 equites, Senatus ac populus. 3 patria, quae circumdata est a facibus. 4 vos orat extensis manibus. 5 vniuersa. 6 patria se commendat vobis. 7 deorum domesticorum. 8 vita. 9 possessionibus. 10 domibus. 11 domibus, priuatis commodis. 12 Consulem. 13 qui solicitus est vnice de vestra salute. 14 & qui obliuiscitur suae salutis. 15 occasio. 16 prima vice. 17 consentientem, concordem. 18 Romanum. 19 cumulatas, multas. 20 in qua exequi volebant coniurati sua consilia.

21 de-

delerit [21]. Id ne unquam posthac non modo confici [22], sed ne cogitari quidem possit a ciuibus, hodierno die prouidendum est [23]. Atque haec [24], non vt vos, qui mihi studio [25] pene praecurritis, excitarem, locutus sum: sed vt mea vox, quae debet esse in republica princeps, officio functa consulari videretur [26].

21 deleuisset. 22 effici. 23 prospiciendum, curandum. 24 locutus sum. 25 in cupiditate. 26 vt videar ea dixisse, quae dicere debui primus omnium tanquam Consul.

CAPVT X.

NVnc antequam ad sententiam redeo, de me pauca dicam. Ego, quanta manus [1] est coniuratorum, quam video esse permagnam, tantam me inimicorum multitudinem suscepisse video: sed eam [3] esse iudico turpem & infirmam & contemtam & abiectam [4]. Quod si [5] aliquando alicuius furore [6] & scelere concitata manus [7] ista plus valuerit [8], quam vestra ac reipublicae dignitas; me tamen meorum factorum atque consiliorum nunquam P. C. poenitebit. Etenim mors, quam illi mihi fortasse minitantur, omnibus [9] est parata: vitae tantam laudem, quanta [10] vos me vestris decretis [11] honestastis, nemo est adsecutus. Ceteris [12] enim semper bene gestae

1 Numerus, exercitus. 2 excitasse in me ipsum. 3 hanc hostium meorum multitudinem. 4 miseram, humilem, contemnendam. 5 atque etsi etiam. 6 per furorem. 7 exercitus iste coniuratorum. 8 fortior facta fuerit. 9 hominibus, nullo excepto. 10 laude. 11 per decreta. 12 Imperatoribus. 13 de-

stae [13], mihi vni [14] conseruatae reipubl. gratulationem decreuistis. Sit [15] Scipio clarus ille, cuius consilio atque virtute Annibal in Africam redire [16], atque ex Italia decedere coactus est: ornetur alter [17] eximia laude Africanus, qui duas vrbes huic imperio infestissimas [18] Carthaginem Numantiamque deleuit: habeatur [19] vir egregius L. Paulus ille [20], cuius currum rex potentissimus quondam & nobilissimus, Perses honestauit [21]: sit in aeterna gloria Marius, qui bis Italiam obsidione, & metu seruitutis liberauit: anteponatur omnibus Pompeius, cuius res gestae atque virtutes iisdem, quibus solis cursus, regionibus ac terminis continentur [22]: erit profecto inter horum laudes aliquid loci [23] nostrae gloriae, nisi forte maius est, patefacere nobis prouincias, quo exire possimus, quam curare, vt etiam illi [24], qui absunt, habeant, quo victores reuertantur [25]. Quam

13 decreuistis gratulationem & supplicationem ob rem bene ac fortiter in bello gestam. 14 soli. 15 magnum nomen habeat. 16 reuerti. 17 Scipio: 18 inimicissimas. 19 existimetur. 20 L. Aemilius Paullus Macedonicus. 21 qui a Paullo in triumpho ductus est. 22 per totum orbem terrarum felicia bella gessit Pompeius. 23 exiguus aliquis locus. 24 Romani Imperatores. 25 id est: nisi quis forte putet, quod id, dum patefaciuntur nobis prouinciae, ad quas ex vrbe possimus fugere vel proficisci, propter victorias Imperatorum nostrorum, maius factum sit, quam id, dum alii curant, vt illi Imperatores & Victores nostri, qui iam in bellis externis absunt ex vrbe, possint tuto ad eandem reuerti cum victoria. Id quod ego quidem iam praestiti, dum vrbem ab interitu conseruaui.

26 ob

quam est vno loco [26] conditio melior externae victoriae, quam domesticae [27]: quod [28] hostes alienigenae [29] aut oppressi seruiunt, aut recepti, beneficio se obligatos putant: qui autem ex numero ciuium dementia aliqua [30] deprauati, hostes patriae semel esse coeperunt, eos [31], cum [32] a pernicie reipublicae repuleris, nec vi coercere, nec beneficio placare possis. Quare mihi cum perditis [33] ciuibus aeternum bellum susceptum [34] esse video: quod ego [35] vestro [36], bonorumque omnium auxilio, memoriaque tantorum periculorum, quae non modo in hoc populo, qui seruatus est, sed etiam in omnium gentium sermonibus ac mentibus semper haerebit [37], a me atque a meis facile propulsari posse confido. Neque vlla profecto tanta vis reperietur, quae coniunctionem vestram equitumque Romanorum & tantam conspirationem [38] bonorum omnium perfringere [39] & labefactare possit.

26 ob vnam causam. 27 ciuilis. 28 quoniam, dum. 29 externi. 30 per aliquam, ex aliqua. 31 non possis. 32 quando eos. 33 sceleratis. 34 gerendum. 35 quod bellum ego confido propulsari posse. 36 per vestrum. 37 durabit, permanebit. 38 consensum, concordiam. 39 euertere.

CAPVT XI.

QVae cum ita sint, patres conscripti, pro [1] imperio, pro exercitu, pro prouincia, quam neglexi [2], pro triumpho, ceterisque laudis insignibus [3], quae

1 Loco imperii, *Commando*. 2 nolui accipere. 3 ornamentis.

4 non

quae sunt a me propter vrbis vestraeque salutis custodiam repudiata [4], pro clientelis [5], hospitiisque prouincialibus [6], quae tamen vrbanis opibus [7], non minore labore tueor [8], quam [9] comparo: pro his igitur omnibus rebus, & pro meis in vos singularibus studiis [10], proque hac, quam conspicitis, ad conseruandam rempublicam diligentia, nihil aliud a vobis, nisi huius temporis totiusque mei consulatus memoriam postulo: quae [11] dum erit vestris mentibus infixa, firmissimo me muro septum [12] esse arbitrabor. Quod si meam spem vis improborum fefellerit atque superauerit [13], commendo vobis paruum meum filium: cui profecto satis erit praesidii [14], non solum ad salutem, verum etiam ad dignitatem, si eius [15], qui haec omnia suo solus periculo conseruauerit, illum esse filium memineritis. Quapropter de summa salute vestra populique Romani, P. C. de vestris coniugibus ac liberis, de aris ac focis [16], de fanis ac templis, de totius vrbis tectis ac sedibus, de imperio, de libertate, de salute Italiae, deque vniuersa republi-

4 non accepta. 5 pro illis, qui me Patronum elegerunt. 6 quae in Sicilia & aliis prouinciis habeo. 7 per potentiam, quam in vrbe Roma habeo. 8 defendo atque conservo. 9 quam ego eadem. 10 amore & beneuolentia. 11 memoria & grata recordatio. 12 munitum, circumdatum, securum. 13 quod si ego forte interficiar ab improbis. 14 qui magnum habebit praesidium in vobis. 15 Consulis Ciceronis. 16 domibus.

17 iu-

publica decernite [17] diligenter, vt instituistis [18], ac fortiter. Habetis eum consulem, qui & parere [19] vestris decretis non dubitet [20], & ea, quae statuerit, quoad [21] viuet, defendere, & per seipsum praestare [22] possit.

17 iudicate, sententiam ferre. 18 coepistis. 19 obedire. 20 omnino velit. 21 quamdiu. 22 efficere.

SENTENTIAE.

NEque enim turpis mors forti viro potest accidere, nec immatura consulari, nec misera sapienti.

Mortem sapientes nunquam inuiti, fortes etiam saepe libenter adiuerunt.

Periculorum nostrorum rationes vtilitas reipublicae vincere debet.

Hoc nemini dubium est, qui reo custodiam, quaesitori gratulationem, indici praemium decreuit, quid de tota re & caussa iudicarit.

Reos maiestatis cum omnes animi & corporis cruciatus, tum & egestas ac mendicitas consequuntur.

Importunus ac ferreus videtur, qui non suum dolorem, cruciatumque dolore & cruciatu nocentis lenierit. Sic nos in hominibus, qui nos, qui coniuges, qui liberos nostros trucidare voluerunt, qui singulas vniuscuiusque nostrum domos & vniuersum reip. domicilium delere conati sunt; qui id egerunt, vt inimicos in vestigiis vrbium nostrarum, atque in cinere deflagrati imperii collocarent, si vehementissimi

mi fuerimus, misericordes habebimur: sin remissiores esse voluerimus, summae nobis crudelitatis in patriae ciuiumque pernicie fama subeunda est.

Multo magis est verendum, ne remissione poenae (in reos laesae maiestatis) crudeles in patriam, quam ne seueritate animaduersionis nimis vehementes in acerbissimos hostes fuisse videamur.

Non maius est patefacere nobis prouincias, quo exire possimus, quam curare, vt etiam illi, qui absunt, habeant, quo victores reuertantur.

Qui ex numero ciuium dementia aliqua deprauati, hostes patriae semel esse coeperunt, eos cum a pernicie reipublicae repuleris, nec vi coercere, nec beneficio placare possis.

ORATIO X,
quae est
AD QVIRITES POST REDITVM.

Argumentum Orationis ad Quirites post Reditum

Cum Cicero testimonium tulisset contra Clodium, pollutorum sacrorum reum, ita illum in se exacerbauit, vt non quiesceret tribunus plebis factus, nisi Cicerone in exilium ejecto: hanc speciosam caussam apud populum Romanum praetexens iniquitati suae, quod Ciues Romanos (coniurationis Catilinariae principes) indemnatos Cicero Consul interfeciisset. Et quo facilius, quod cupiebat,

bat, obtineret Clodius, illius anni Consules Gabinium & Pisonem, spe singularum prouinciarum compulit, vt paterentur optime meritum Ciceronem exterminari. Postero anno cum T. Annius Milo & P. Sextius tribuni plebis & simul P. Lentulus Consul vrgerent: Pompeio fauente, Senatu approbante, cuncta Italia suffragium ferente, reuocatus est Cicero ab exilio in patriam atque pristinam dignitatem.

Hac igitur Oratione gratias populo R. agit pro insigni illo restitutionis beneficio.

Proinde est haec Oratio Eucharistica de Genere Demonstratiuo, & constat Exordio, Propositione, eaque implicita, Confirmatione & Conclusione.

Habita est Oratio A. V. C. DCXCVI. aetatis Ciceronis anno L. Stylus est mediocris.

ORATIO X.

AD QIRITES POST REDITVM.

CAPVT I.

Quod precatus ab Ioue optimo maximo, ceterisque diis immortalibus sum, Quirites, eo tempore, cum me, fortunas[1] meas, pro vestra incolumitate, otio [2], concordiaque deuoui [3], vt, si meas rationes [4] vnquam vestrae saluti antepositurus essem, sempiternam poenam sustinerem, [5] mea

1 Possessiones, bona. 2 tranquillitate. 3 tradidi, consecraui, impendi. 4 salutem, vtilitatem.

5 fer-

[5] mea voluntate [6] susceptam [7]: sin [8] & ea, quae ante gesseram, conseruandae ciuitatis caussa gessissem, & illam miseram profectionem [9] vestrae salutis gratia [10] suscepissem, vt [11], quod odium scelerati [12] homines, & audaces in [13] rempublicam & in omnes nos conceptum [14] iamdiu continerent [15], in me vno potius, quam in optimo quoque [16], & in vniuersa republica deficeret [17]; hoc si animo in vos liberosque vestros fuissem [18], vt aliquando vos, patres conscriptos [19], Italiamque vniuersam, memoria mei, misericordia, desiderioque teneret [20]; eius deuotionis [21] me esse conuictum iudicio deorum immortalium, testimonio senatus, consensu Italiae, confessione inimicorum, beneficio diuino immortalique vestro, maxime laetor, Quirites. Etsi homini nihil est magis optandum, quam prospera, aequabilis [22], perpetuaque fortuna, secundo vitae sine vlla offensione [23] cur-

5 ferrem, paterer. 6 per mea facta. 7 meritam. 8 si vero. 9 exilium. 10 vt vestra salus conseruaretur. 11 vt illud odium deficeret. 12 Clodius cum sua factione. 13 contra. 14 cogitatum, meditatum. 15 in animis suis haberent. 16 quouis. 17 finem acciperet, desineret: vt ego solus potius omne odium experirer, quam vt illud omnes boni & tota respublica experirentur. 18 si hoc vnquam de vobis & liberis vestris credidissem. 19 Senatores. 20 vt vos recordari possetis mei. 21 iam laetor, quod vobiscum Senatus & tota Italia credit, me consecrasse & tradidisse fortunas meas ad salutem vestram. 22 immutabilis, constans.

23 ita

[23] cursu [24]: tamen si mihi tranquilla & placata [25] omnia fuissent, incredibili quadam & pene diuina, qua [26] nunc vestro [27] beneficio fruor, laetitiae voluptate caruissem. Quid dulcius hominum [28] generi a natura datum est, quam sui cuique [29] liberi? mihi vero & propter indulgentiam [30] meam, & propter excellens eorum ingenium, vita [31] sunt mea cariores: tamen non tanta [32] voluptate erant susceptì [33], quanta [34] nunc sunt restituti. Nihil cuiquam fuit vnquam iucundius, quam mihi meus frater: non tam id [35] sentiebam, cum fruebar [36], quam tunc, cum carebam, & posteaquam vos me illi, & mihi eum reddidistis. Res familiaris sua quemque [37] delectat: reliquae meae fortunae recuperatae [38] plus mihi nunc voluptatis [39] adferunt, quam tunc incolumitates [40] adferebant. Amicitiae, consuetudines [41], vicinitates, clientelae [42], ludi [43] denique, & dies festi, quid haberent voluptatis, carendo [44] magis intellexi, quam fruendo. Iam vero honos, dignitas, locus, ordo,

23 ita vt vitae cursus secundus siue felix sit. 24 calamitate, malo. 25 quieta. 26 voluptate laetitiae. 27 per vestrum. 28 humano. 29 cuilibet homini. 30 amorem paternum. 31 ego liberos meos magis amo quam vitam meam. 32 cum tanta. 33 a me cum essent nati. 34 cum voluptate. 35 hunc amorem meum erga fratrem. 36 cum praesens essem apud fratrem meum. 37 quemlibet hominem. 38 quae iterum accepi, restitutae. 39 gaudii. 40 cum bona mea adhuc salua essent. 41 conuersationes cum amicis. 42 officium clientum erga me patronum. 43 gladiatorii, scenici, Circenses. 44 dum iis carui.

45 am-

do, beneficia vestra, quamquam mihi semper clarissima [45] visa sunt, tamen ea nunc renouata [46] illustriora videntur, quam si obscurata non essent. Ipsa autem patria, dii immortales, dici vix potest, quid caritatis, quid voluptatis habet! quae species [47] Italiae! quae celebritas oppidorum! quae forma [48] regionum! qui agri! quae fruges! quae pulcritudo vrbis! quae humanitas ciuium! quae reipublicae dignitas! quae vestra maiestas! quibus ego omnibus antea rebus sic fruebar, vt nemo magis [49]. Sed tamquam [50] bona valetudo iucundior est eis, qui e graui morbo recreati sunt [51], quam [52] qui nunquam aegro corpore fuerunt: sic ea omnia desiderata magis [53] quam assidue percepta, delectant.

45 amplissima, honorifica. 46 postquam renouata & reddita sunt mihi. 47 pulcritudo. 48 elegantia. 49 his bonis frui potuerit. 50 quemadmodum. 51 conualuerunt. 52 quam iis. 53 quod vehementer desideramus, magis delectat, quam ea, quibus perpetuo fruimur.

CAPVT II.

Quorsum [1] igitur haec disputo [2]? quorsum? vt intelligere possitis, neminem vnquam tanta eloquentia [3] fuisse, neque tam diuino atque incredibili genere dicendi, qui vestrorum magnitudinem multitudinemque beneficiorum, quae in me, fratremque meum liberosque nostros contulistis, non modo augere, aut ornare [4] oratione, sed

1 In quem finem, quo respectu. 2 dico. 3 tam eloquentem. 4 laudare, efferre.

sed enumerare [5], aut consequi possit. A parentibus, id quod necesse erat [6], paruus [7] sum procreatus: a vobis natus [8] sum consularis [9]. Illi [10] mihi fratrem, incognitum [11], qualis futurus esset, dederunt: vos spectatum [12], & incredibili pietate cognitum redidistis. Rempublicam illis [13] accepi temporibus eam, quae pene amissa est: a vobis iam recuperaui, quam [14] aliquando omnes vnius [15] opera seruatam [16] iudicauerunt. Dii immortales mihi liberos dederunt: vos reddidistis. Multa praeterea a diis immortalibus optata consecuti sumus: nisi vestra voluntas fuisset, omnibus diuinis [17] muneribus caruissemus. Vestros denique honores, quos eramus gradatim [18] singulos assecuti [19], nunc a vobis vniuersos habemus: vt [20] quantum [21] antea parentibus, quantum diis immortalibus, quantum vobismet ipsis, tantum hoc tempore, vniuerso cuncta populo Romano debeamus [22]. Nam cum in ipso beneficio vestro tanta magnitudo est, vt eam complecti oratione non possim: tum in

5 satis intelligere & repraesentare. 6 quod aliter fieri non poterat. 7 infans. 8 factus. 9 talis vir, qui iam functus est consulatu. 10 parentes. 11 de quo dici non poterat. 12 tanquam nobilem & amplissimum. 13 tempore Consulatus mei. 14 eam rempublicam, quam. 15 per meam operam & prudentiam, meoque auxilio. 16 in coniuratione Catilinae. 17 omnibus illis muneribus, quae accepi a diis. 18 iusto ordine. 19 quos impetraueram. 20 debeamus. 21 debui. 22 acceptum referam.

in studiis [23] vestris tanta animorum declarata est voluntas, vt non solum calamitatem mihi detraxisse, sed etiam dignitatem auxisse videamini.

23 fauore & amore erga me.

CAPVT III.

Non enim pro meo reditu [1], vt [2] pro P. Popillii, nobilissimi hominis, adolescentes filii, & multi praeterea cognati atque affines deprecati sunt [3]: non vt pro Q. Metello, clarissimo viro, iam spectata aetate [4] filius: (non L. Dalmaticus consularis, summa auctoritate vir; non C. Metellus censorius [5], non eorum liberi, non Q. Metellus Nepos, qui tum [6] consulatum petebat; non sororum filii Luculli, Seruilii, Scipiones. Permulti enim tum Metelli, aut Metellorum liberi, pro Q. Metelli reditu vobis ac patribus vestris supplicauerunt [7]. Quod si ipsius [8] summa dignitas, maximaeque res gestae non satis valerent [9], tamen filii pietas, propinquorum preces, adolescentium squalor [10], maiorum natu lacrimae populum Romanum mouere [11] potuerunt. Nam C. Marii [12], qui post illos veteres clarissimos consulares vestra patrumque memoria [13], tertius ante me consula-

1 Vt reditus mihi concederetur. 2 quemadmodum hoc factum est pro reditu Popillii. 3 precati, interceſſerunt. 4 qui iam in officiis publicis viuebat. 5 qui Censor fuit. 6 illo tempore. 7 supplices preces fecerunt, precati sunt. 8 Metelli. 9 valuissent ad vos persuadendum. 10 qui nigris & sordidis vestibus induti erant. 11 ad misericordiam. 12 dissimilis fuit ratio. 13 tempore patrum vestrorum.

sularis, subiit indignissimam fortunam [14] praestantissima sua gloria [15], dissimilis fuit ratio [16]. Non enim ille deprecatione [17] rediit, sed in discessu [18] ciuium ex ciu le [19], armisque reuocauit [20]. Me autem nudum [21] a propinquis, nulla cognatione munitum, nullo armorum ac tumultus metu, C. Pisonis, generi mei, diuina quaedam & inaudita auctoritas atque virtus, fratrisque mei miserrimi atque optimi quotidianae lacrimae, sordesque [22] lugubres a [23] vobis deprecatae sunt [24]. Frater erat vnus, qui suo squalore vestros oculos inflecteret [25]: qui suo fletu desiderium mei, memoriamque renouaret: qui statuerat, Quirites, si vos me sibi non reddidissetis, eandem subire fortunam [26]: & tanto in me amore exstitit [27], vt negaret fas esse [28] non modo domicilio, sed sepulcro quidem se a me esse seiunctum: Pro me praesente senatus hominumque praeterea viginti millia vestem [29] mutauerunt: pro eodem me absente vnius [30] squalorem sordesque vidistis. Vnus hic, qui domi,

14 infelix fuit, quod equidem non metuerat. 15 eius gloria digna erat meliore fortuna. 16 aliter se res habet cum Mario. 17 propter preces amicorum. 18 discordia. 19 seipsum. 20 restituit. 21 dum ego nullos habeo propinquos. 22 sordidae vestes, quibus frater meus luctum suum testabatur. 23 apud vos. 24 precatae sunt pro me. 25 moueret ad misericordiam. 26 qui dixerat, se quoque velle ire in exilium. 27 fuit, tantum amorem erga me ostendit. 28 vt diceret, fas non esse. 29 & sordidam induerunt. 30 fratris mei.

31 pro-

domi, qui in foro possit esse mihi pietate [31] filius [32], inuentus est [33] beneficio parens, amore [34] idem, qui semper fuit, frater. Nam coniugis miserae squalor & luctus atque optimae filiae moeror assiduus, filiique desiderium mei lacrimaeque pueriles aut itineribus necessariis, aut magnam partem tectis [35] ac tenebris continebantur [36].

31 propter pietatem suam & amorem erga me. 32 loco filii, 33 fuit, se demonstrauit vt parentem per hoc suum beneficium. 34 quoad amorem erga me. 35 in domo. 36 erant, manebant.

CAPVT IV.

QVare hoc maius est vestrum in nos promeritum, quod non multitudini propinquorum, sed nobismet ipsis nos reddidistis. Sed quemadmodum propinqui, quos ego parare [1] non potui, mihi ad deprecandam calamitatem meam non adfuerunt [2]: sic illud quod mea [3] virtus praestare debuit, adiutores, auctores [4], hortatoresque ad me restituendum ita multi fuerunt, vt longe superiores [5] omnes hac dignitate copiaque superarem. Nunquam de P. Popillio, clarissimo atque fortissimo viro, nunquam de Q. Metello, nobilissimo & constantissimo ciue, nunquam de C. Mario, custode [6] ciuitatis atque imperii vestri, in senatu mentio facta est. Tribunitiis superiores illi rogationibus [7], nulla auctoritate senatus, sunt

1 Comparare mihi, acquirere, efficere. 2 me non adiuuarunt. 3 sola. 4 suasores. 5 illos, quos supra commemorauí. 6 conseruatore. 7 per leges illas, quas Tribuni plebis ad Populum rogarunt & tulerunt de illorum reuocatione & exilio.

sunt restituti: Marius vero non modo non a senatu, sed etiam oppresso senatu est restitutus: nec rerum gestarum memoria in reditu C. Marii, sed exercitus, atque arma valuerunt [8]. At de me [9], vt valeret [10], semper senatus flagitauit, vt aliquando perficeretur; cum primum licuit, frequentia [11] atque auctoritate perfecit [12]. Nullus in eorum reditu motus municipiorum & colonarum factus est [13]: at me in patriam per suis [14] decretis Italia cuncta reuocauit. Illi, inimicis interfectis, magna ciuium caede facta [15], reducti sunt: ego iis [16], a quibus eiectus [17] sum, prouincias obtinentibus, inimico [18] optimo viro & mitissimo, altero consule [19] referente [20] reductus sum, cum is [21] inimicus, qui ad meam perniciem vocem suam communibus hostibus praebuisset [22], spiritu [23] duntaxat viueret, re [24] quidem infra omnes mortuos amandatus esset [25].

---

8 efficere potuerunt eius restitutionem & reditum. 9 propter meum reditum. 10 sententia Senatus. 11 per suam frequentiam & communem consensum. 12 vt ego restitueret. 13 municipia & coloniae non rogarunt, vt illi restituerentur. 14 per sua. 15 & postquam magna caedes ciuium facta est. 16 dum illi etiam obtinent prouincias. 17 in exilium pulsus sum. 18 dum inimicus meus fuit hic Q. Metellus. 19 Lentulo. 20 ad Senatum retulit de meo reditu. 21 Clodius. 22 qui Tribunus plebis hortatus est hostes patriae, vt ego eiicerer. 23 aere. 24 reapse. 25 non aliter erat ac si iam mortuus esset, vsque adeo viuebat in contemtu apud omnes.

CAPVT

CAPVT V.

NVnquam de [1] P. Popillio L. Opimius, fortissimus consul, nunquam de Q. Metello non modo C. Marius, qui erat inimicus, sed ne is quidem, qui secutus est, M. Antonius, homo eloquentissimus, cum A. Albino collega senatum aut populum est cohortatus? At pro me superiores [2] consules semper, vt referrent [3], flagitati [4] sunt: sed veriti sunt, ne gratiae caussa [5] facere viderentur, quod [6] alter [7] mihi adfinis erat, alterius [8] caussam capitis receneram [9]: qui prouinciarum foedere [10] irretiti [11], totum [12] illum annum querelas senatus, luctum bonorum, Italiae gemitum pertulerunt. Kalendis vero Ianuar. postea quam ora respubl. confusis fidem tanquam legitimi tutoris implorauit, P. Lentulus consul, parens, deus, salus nostrae vitae, fortunae, memoriae, nominis, simulac de solenni religione [13] retulit [14], nihil humanarum [15] rerum sibi [16] prius [17], quam de me agendum iudicauit. Atque eo die confecta res esset [18], nisi is [19] tribunus pl. quem ego maximis beneficiis quaestorem [20] consul ornaueram [21], cum & cun-

1 De restituendo. 2 qui elapso anno fuerant. 3 vt Senatum hortarentur de meo reditu. 4 rogati. 5 ex fauore erga me. 6 quoniam. 7 Piso. 8 Gabinii. 9 Gabinium ego defenderam olim, cum esset capitis accusatus. 10 propter foedus. 11 occupati, impediti. 12 per totum. 13 de gratiarum actione diis habenda. 14 in Senatu dixit. 15 ex omnibus aliis rebus. 16 a se. 17 agendum esse. 18 decretum fuisset, vt reuocarer. 19 Attilius Ganianus. 20 cum adhuc quaestor. 21 honoraueram, affeceram.

ſus ordo [22], & multi eum ſummi viri orarent, & Cn. Oppius ſocer, optimus vir, ad pedes eius flens iaceret, noctem [23] ſibi ad deliberandum poſtulaſſet, quae deliberatio non in reddenda [24], quemadmodum nonnulli arbitrabantur, ſed, vt patefactum eſt [25], in augenda mercede conſumta eſt. Poſtea res acta eſt in ſenatu alia nulla, cum [26] variis rationibus [27] impediretur, & voluntate tamen perfecta [28] ſenatus cauſſa [29] ad vos [30] menſe Ian. deferebatur. Hic [31] tantum interfuit inter me, & inimicos meos. Ego, cum homines in tribunali Aurelio palam conſcribi [32] centuriarique [33] vidiſſem: cum intelligerem, veteres [34] ad ſpem caedis, Catilinae copias eſſe reuocatas: cum viderem, ex ea parte homines [35], cuius partis nos [36] vel principes [37] numerabamur [38], partim quod [39] mihi inuiderent, partim quod ſibi timerent, aut proditores eſſe, aut deſertores ſalutis meae: cum duo conſules [40] emti pactione prouinciarum [41] auctores [42] de inimicis reip. tradidiſſent; cum egeſtatem

22 totus Senatus. 23 vt concederetur ſibi vnius noctis ſpatium. 24 mercede, quam acceperat a Clodianis. 25 quod poſtea cognitum eſt. 26 Senatus. 27 aliis cauſſis. 28 & cum decretus eſſet meus reditus a Senatu. 29 mea. 30 populum Romanum. 31 tunc tantum diſcrimen fuit inter me & inimicos meos. 32 conuocari. 33 in centurias diſtribui. 34 copias & milites Catilinae. 35 eſſe aut proditores &c. 36 ego. 37 princeps, auctor, caput, dux. 38 exiſtimabar, habebar. 39 ideo, quoniam. 40 Piſo & Gabinius. 41 qui corrupti erant a Clodio, dum illis promiſerat prouincias. 42 tanquam ſuaſores, ne ego reſtituerer.

43 ſa-

tem, auaritiam, libidines suas viderent explere[43] non posse, nisi me constrictum domesticis[44] hostibus dedissent: cum senatus, equitesque Rom. flere pro me, ac mutata veste, vobis[45] supplicare, edictis[46] atque imperiis[47] vetarentur: cum omnium prouinciarum pactiones[48], cum omnia cum omnibus foedera, reconciliationes gratiarum[49], sanguine meo sancirentur[50]: cum omnes boni non recusarent, quin vel pro me, vel mecum perirent[51]: armis decertare pro mea salute nolui, quod[52] & vincere, & vinci luctuosum[53] reipubl. fore putaui. At inimici mei mense Ian. cum de me[54] ageretur, corporibus ciuium trucidatis, flumine[55] sanguinis meum reditum intercludendum[56] putauerunt.

43 satiari. 44 ciuilibus. 45 populo Romano. 46 per edicta. 47 per mandata. 48 promissiones, a Clodio Consulibus nominatis datae. 49 reditus in gratiam, reconciliationes. 50 confirmarentur. 51 vellent perire. 52 quoniam. 53 calamitosum, periculosum, miserum. 54 meo reditu. 55 per offensionem. 56 impediendum.

CAPVT VI.

Itaque cum[1] ego abfui, eam[2] remp. habuistis, vt aeque me, atque illam[3] restituendam[4] putaretis. Ego autem[5], in qua ciuitate nihil valeret senatus; omnis esset impunitas[6]; nulla iudicia;

1 Quamdiu. 2 talem statum reip. 3 rempublicam. 4 necessario restitui oportere. 5 rempublicam esse nullam putaui, in qua &c. 6 nulla vitia punirentur.

cia; vis & ferrum [7] in foro versarentur; cum priuati [8] ie parietum [9] praesidio, non legum, tuerentur; tribuni pleb. vobis [10] inspectantibus vulnerarentur; ad magistratuum [11] domos cum ferro & facibus iretur; consulis fasces frangerentur; deorum immortalium templa incenderentur; rempublicam esse nullam putaui. Itaque neque republ. exterminata [12] mihi locum in hac vrbe esse duxi [13]; nec, si illa restitueretur, dubitaui, quin [14] me secum ipsa reduceret. An ego [15], cum mihi esset exploratissimum [16], P. Lentulum proximo anno consulem futurum, qui illis ipsis reipub. periculosissimis temporibus aedilis curulis [17], me [18] consule, omnium meorum consiliorum particeps [19], periculorumque socius fuisset; dubitarem, quin is me, confectum [20] consularibus vulneribus [21], consulari [22] medicina ad salutem reduceret? Hoc duce [23], collega [24] eius, clementissimo atque optimo viro, primo non aduersante [25], post etiam adiu-

7 crudelitas. 8 qui priuatim & in nullo Magistratu vinebant. 9 domorum suarum. 10 in praesentia & conspectu vestro. 11 Senatorum & Praetorum. 12 cum respublica interiisset. 13 putaui. 14 quin respublica. 15 dubitarem. 16 cum ego certo scirem. 17 qui in eburneo solio solebat sedere, & curam sacrificiorum ludorumque habebat. 18 cum ego Consul essem. 19 conscius. 20 sauciarum. 21 per vulnera ea, quae mihi inflicta erant a Pisone & Gabinio Consulibus. 22 per medicinam, quam ille adferre poterat tanquam Consul. 23 auctore, hortatore. 24 Q. Caecilio Metello. 25 dum is primum non aduersabatur Lentulo, & postea etiam eum adiuuabat.

26 qui

adiuuante, reliqui magistratus pene omnes fuerunt defensores salutis meae, ex quibus excellenti animo, virtute, auctoritate, praesidio, copiis, T. Annius[26] & P. Sextius, praestanti[27] in me benevolentia, & diuino studio[28] extiterunt: eodemque P. Lentulo auctore[29], & pariter referente collega[30], frequentissimus senatus, vno[31] dissentiente, nullo[32] intercedente, dignitatem meam, quibus potuit, verbis amplissimis ornauit: salutem[33] vobis, municipiis coloniisque omnibus commendauit. Ita me nudum[34] a propinquis, nulla cognatione munitum, consules, praetores, tribuni plebis, senatus, Italia cuncta semper a[35] vobis deprecata est, denique omnes, qui vestris maximis beneficiis honoribusque sunt ornati, producti ad vos ab eodem[36], non solum ad[37] me conseruandum vos cohortati sunt, sed etiam rerum mearum gestarum auctores, testes, laudatoresque fuerunt.

26 qui habet excellentem animum &c. 27 qui habuerunt praestantem &c. 28 fauore. 29 & dum idem Lentulus hoc suasit. 30 & dum eius etiam Collega in Senatu dixit de meo reditu. 31 Attilio Gauiano. 32 dum nemo fuit qui id nollet. 33 meam. 34 qui nullos habeo propinquos. 35 apud vos pro me. 36 Senatu. 37 vt ego a vobis conseruarer.

CAPVT VII.

Quorum[1] princeps[2] ad cohortandos vos, & ad rogandos fuit Cn. Pompeius, vir omnium, qui

1 Testium ac laudatorum meorum. 2 caput, dux.

qui sunt, fuerunt, erunt, virtute, sapientia ac gloria princeps: qui mihi vnus ivni priuato amico eadem [3] omnia dedit, quae [4] vniuersae reip. salutem [5], otium, dignitatem; cuius oratio fuit, quemadmodum accepi [6], tripartita [7]. Primum vos docuit [8], meis [9] consiliis rempublicam esse seruatam, cauſſamque meam cum communi salute coniunxit, hortatusque est, vt auctoritatem senatus, statum ciuitatis, fortunas ciuis, bene meriti defenderetis; tum in perorando [10] posuit [11], vos rogari a senatu, rogari ab equitibus Rom. rogari ab Italia cuncta: denique ipse ad extremum pro mea vos salute non rogauit solum, verum etiam obsecrauit [12]. Huic ego homini [13], Quirites, tantum debeo [14], quantum hominem homini debere vix fas est [15]. Huius consilia, P. Lentuli sententiam, senatus auctoritatem vos secuti [16], in eo me loco [17], in quo vestris beneficiis fueram [18], iisdem centuriis, quibus collocaratis [19], reposuistis. Eodem tempore audistis, eodem ex loco, summos viros ornatissimos atque amplissimos homines, principes ciuitatis, omnes consulares, omnes prae-

tori,

3 bona. 4 quae ipse hactenus dedit reipublicae. 5 nempe salutem &c. 6 audiui. 7 in tres partes diuisa. 8 vobis dixit. 9 per mea. 10 cum finem faceret suae Orationi. 11 dixit. 12 maximis & instantissimis precibus rogauit. 13 Pompeio. 14 obstrictus sum & obligatus. 15 quantum homo homini vix potest esse obstrictus. 16 dum vos secuti estis consilia huius &c. 17 honoris. 18 antea, hactenus, ante exilium. 19 iterum per Comitia Centuriata, a quibus ego factus eram Consul.

20 qui

torios [20] eadem [21] dicere, vt omnium testimonio per me vnum rempublicam conseruatam esse constaret [22]. Itaque cum P. Seruilius, grauissimus vir & ornatissimus ciuis dixisset, opera mea [23] rempublicam incolumem [24] magistratibus deinceps traditam [25], dixerunt [26] in eandem sententiam ceteri. Sed audistis eo tempore clarissimi viri non solum auctoritatem, sed etiam testimonium L. Gellii, qui, quia suam classem attentatam [27] magno cum suo periculo pene sensit, dixit in concione [28] vestra: si ego consul, cum fui, non fuissem, remp. funditus interituram fuisse.

20 qui fuerant Praetores. 21 vt ego restituerer, & quod per me conseruata fuerit respublica. 22 certum esset. 23 per meam industriam. 24 saluam, conseruatam. 25 fuisse. 26 idem dixerunt. 27 quam aggressi erant inimici & quae damnum fecerat. 28 conuentu.

CAPVT VIII.

En ego tot testimoniis, Quirites, hac auctoritate senatus, tanta consensione Italiae, tanto studio [1] bonorum omnium, agente [2] P. Lentulo, consentientibus ceteris magistratibus [3], deprecante [4] Cn. Pompeio, omnibus hominibus fauentibus, diis denique immortalibus, frugum vbertate [5], copia, vilitate, redi-

1 Fauore. 2 dum causam meam egit P. Lentulus. 3 Consulibus, Proconsulibus, Praetoribus, Aedilibus, Senatoribus &c. 4 precante, intercedente. 5 per vbertatem & copiam.

ditum meum comprobantibus, mihi, meis[6], reipublicae restitutus, tantum[7] vobis, quantum facere possum, Quirites, pollicebor. Primum[8] qua sanctissimi[9] homines pietate erga deos immortales esse solent, eadem me erga populum Romanum semper fore, nuncque[10] vestrum aeque mihi graue[11] & sanctum, ac[12] deorum immortalium, in omni vita futurum: deinde, quoniam me in ciuitatem respub. ipsa reduxit, nullo me loco reipubl. defuturum[13]. Quodsi quis existimat, me[14] aut voluntate esse mutata, aut debilitata virtute, aut animo fracto[15], vehementer errat. Mihi quod potuit vis & iniuria, & sceleratorum hominum furor detrahere, eripuit, abstulit, dissipauit[16]: quod viro forti adimi[17] non potest, id manet & permanebit. Vidi ego fortissimum virum municipem[18] meum, C. Marium, (quoniam nobis[19] quasi aliqua[20] fatali[21] necessitate non solum cum his, qui haec[22] delere voluissent, sed etiam

6 meae familiae. 7 tantam fidem & industriam. 8 polliceor, me fore eadem pietate, qua solent &c. 9 pii, probi. 10 imperium, auctoritatem, potestatem. 11 venerabile. 12 quam mihi est numen deorum. 13 fidem meam praestabo reipublicae, quacunque occasione. 14 meum animum erga remp. esse mutatum. 15 quod meus animus tristis sit & non ita fortis vt antea. 16 vis & iniuria sceleratorum hominum eripuit mihi illud, quod ea potuit eripere. 17 eripi. 18 conciuem, conterraneum, Landsmann. 19 mihi & Mario. 20 ex aliquo. 21 a fato constituta. 22 hanc rempublicam.

23 ad-

etiam cum fortuna [23] belligerandum fuit) eum [24] (tamen) vidi, cum esset summa [25] senectute, non modo non infracto [26] animo propter magnitudinem calamitatis [27], sed confirmato [28] atque renouato. Quem egomet dicere audiui, tum [29] se fuisse miserum, cum careret patria [30], quam [31] obsidione liberauisset; cum sua bona possideri ab inimicis, ac diripi audiret; cum adolescentem filium videret eiusdem socium calamitatis [32]; cum, in paludibus demersus [33], concursu [34] ac misericordia Minturnensium [35] corpus ac vitam suam conseruasset: cum parua [36] nauicula traiectus [37] in Africam, quibus [38] regna ipse dederat, ad eos inops supplexque venisset: recuperata vero sua dignitate [39], se [40] non commissurum, vt [41] cum ea, quae amiserat, sibi restituta essent, virtutem animi non haberet, quam nunquam perdidisset. Sed hoc inter me atque illum interest [42]: quod ille [43], qua re plurimum potuit, ea ipsa re inimicos suos vltus est,

23 aduersa. 24 Marium. 25 in summa. 26 vtique fracto & debilitato. 27 exilii, quod perferebat. 28 erecto. 29 illo tempore. 30 cum esset ex patria eiectus a Sylla. 31 tamen patriam. 32 exilii. 33 latens in fuga sua. 34 per auxilium. 35 ciuium oppidi Minturnae. 36 in parua. 37 vectus, nauigans. 38 ad eos venisset, quibus. 39 postquam vero recuperauerat pristinam suam dignitatem redux ex exilio. 40 dixit, se non esse passurum. 41 vt non haberet &c. 42 discrimen est. 43 ea ipsa in re, nempe armis, vindictam sumsit ab inimicis suis, quod potuit facere.

44 esse

est, armis: ego, qua consueui, vtar[44]: quoniam illi arti[45] in bello ac seditione locus est, huic[45] in pace atque otio. Quamquam ille[47] animo iratus[48] nihil nisi de inimicis vlciscendis agebat; ego de ipsis inimicis tantum, quantum mihi resp. permittet, cogitabo.

44 ego vtar autem ea re, qua solitus sum hactenus vti: nempe, vtar mea eloquentia. 45 militari. 46 eloquentia autem suum locum habet. 47 Marius. 48 cum animus eius esset iratus.

CAPVT IX.

Denique, Quirites, quoniam me quatuor omnino genera hominum violarunt, vnum[1] eorum, qui odio[2] reipub. quod[3] eam ipsis inultis[4] conseruaram, mihi inimicissimi fuerunt: alterum[5], qui per simulationem amicitiae nefarie[6] prodiderunt: tertium, qui[7], cum per[8] inertiam suam eadem[9] adsequi[10] non possent, inuiderunt laudi & dignitati meae: quartum, qui[11], cum custodes reipubl. esse debuerunt, salutem meam, statum ciuitatis, dignitatem eius imperii[12], quod erat penes ipsos, vendiderunt: sic vlciscar facinorum[13] singula, quemadmodum a quibusque sum prouocatus[14]: malos ci-

1 Genus eorum hominum. 2 ex odio suo erga remp. 3 quoniam. 4 contra ipsorum voluntatem. 5 genus eorum est. 6 scelerate me prodiderunt. 7 inuiderunt. 8 propter. 9 similem laudem & dignitatem. 10 impetrare. 11 vendiderunt. 12 poreſtatis Consularis, qua sunt abusi, cum essent corrupti a Clodiana factione. 13 horum scelerum. 14 violatus.

15 hoc

ues [15], rempubl. bene gerendo [16], perfidos amicos, nihil credendo, atque omnia cauendo; inuidos, virtuti & gloriae seruiendo; mercatores. [17] prouinciarum, reuocando domum [18], atque ab iis prouinciarum rationem repetendo [19]. Quamquam mihi maiori curae est [20], quemadmodum quidem vobis, qui de me estis optime meriti, gratiam referam, quam [21] quemadmodum inimicorum iniurias crudelitatemque persequar [22]. Etenim vlciscendae iniuriae facilior ratio [23] est, quam beneficii remunerandi; propterea quod [24] superiorem esse [25] contra improbos, minus est negotii, [26] quam bonis exaequari; tum etiam ne [27] tam necessarium quidem est male meritis [28], quam [29] optime meritis, referre, quod debeas. Odium vel precibus mitigari potest, vel temporibus [30] reip. communique vtilitate deponi, vel difficultate vlciscendi teneri [31], vel vetustate [32] sedari: bene me-

15 hoc modo vlciscar. 16 dum administrabo & geram. 17 Consules Pisonem & Gabinium, qui pacti sunt Prouincias certas per meum exilium. 18 Romam. 19 poscendo. 20 quamquam id potius posthinc curabo. 21 quam id. 22 vlcisci & vindicare possim. 23 modus, occasio, via. 24 quoniam. 25 victoriam obtinere. 26 res est minoris ac leuioris laboris, minorem laborem requirit. 27 nec imo. 28 iis, qui male meriti sunt de me, referre id, quod meruerunt. 29 sed potius id necessarium est, vt iis, qui bene de me meruerunt, gratiam referam. 30 propter circumstantias temporis in republica. 31 retineri. 32 per diuturnitatem temporis.

meritos quin[33] colas[34], nec exorari fas est[35], nec id reipub. repetere vtcunque necesse est, neque est[36] excusatio difficultatis, neque aequum est tempore[37] & die memoriam beneficii debere[38]. Po-stremo, qui in vlciscendo remissior[39] fuit, mox aperte laudatur: at[40] grauissime vituperatur, qui in tantis beneficijs, quanta vos in me contulistis, remunerandis[41] est tardior: neque[42] solum ingratus, quod ipsum graue est, verum etiam impius appelletur, necesse est. Atque in officio persoluendo dissimilis est ratio, & pecuniae debitae[43]: propterea quod[44] pecuniam qui[45] retinet, non[46] dissoluit[47]: qui reddidit, non habet: gratiam, & qui retulit, habet: & qui habet, dissoluit.

33 vt non. 34 ames, honores. 35 neque necesse est quodammodo, id instanter petere, propter rempublicam. 36 adest aliqua. 37 iuxta, ad tempus & diem certum. 38 circumscribere, terminos ponere. 39 lenior, non praeceps. 40 ille autem. 41 in compensatione tantorum beneficiorum. 42 & non solum necesse est, vt is appelletur ingratus. 43 est quaedam differentia & dissimilitudo in persolutione officii & pecuniae debitae. 44 quoniam ille, qui. 45 qui vero pecuniam. 46 pecuniam non amplius. 47 ille vero, qui gratiam iam retulit, semper seruat animum gratum, & ille qui habet gratiam, iam dissoluit eam.

CAPVT X.

QVa propter memoriam vestri beneficii colam[1] beneuolentia sempiterna, non solum dum[2] anima spirabo mea, sed etiam cum mortuo[3] monu-

1 Honorabo, venerabor, retinebo, conseruabo in sempiterna &c. 2 quamdiu. 3 mihi mortuo.

monumenta vestri in me beneficii permanebunt. In referenda autem gratia hoc vobis repromitto [4], semperque praestabo, mihi [5] neque in consiliis de rep. capiendis diligentiam, neque in periculis a republ. repulsandis animum, neque in sententia simpliciter [6] referenda fidem, neque in hominum [7] voluntatibus pro [8] republ. laeden-
dis [9] libertatem, nec in perferendo labore industriam, nec in vestris commodis augendis gratam animi beneuolentiam defuturam. Atque haec cura, Quirites, erit infixa animo meo sempiterna, vt [10] cum [11] vobis, qui apud me [12] deorum immortalium vim & numen [13] tenetis [14], tum [15] posteris vestris, cunctisque gentibus, dignissimus ea ciuitate videar, quae suam dignitatem non posse tenere [16] se, nisi me recuperasset [17], cunctis suffragiis [18] iudicauit.

---

4 rursus promitto. 5 nec mihi defuturam esse diligentiam &c. 6 fideliter, sine insidiis aut calliditate. 7 malorum. 8 ad vtilitatem reip. 9 coercendis, prohibendis, puniendis. 10 videar. 11 tam. 12 in animo meo. 13 auctoritatem, imperium. 14 habetis. 15 quam. 16 obtinere, tueri, possidere. 17 restituisset ex exilio. 18 cum consensu omnium.

SENTENTIAE.

Ciuem bonum decet, fortunas suas pro reipublicae incolumitate, otio, concordiaque deuouere.

Homini nihil est magis optandum, quam prospera, aequa-

aequabilis perpetuaque fortuna, secundo vitae sine vlla offensione cursu.

Quid dulcius homini a natura datum est, quam sui cuique liberi?

Ipsa autem patria quid caritatis, quid voluptatis habet?

Bona valetudo iucundior est eis, qui e graui morbo recreati sunt, quam qui nunquam aegro corpore fuerunt.

Bonis viris quod potest vis & iniuria & sceleratorum hominum furor detrahere, saepius eripit, aufert, dissipat: quod viro forti adimi non potest, id manet, & permanet.

Vlciscendae iniuriae facilior ratio est, quam beneficii remunerandi; propterea, quod superiorem esse contra improbos, minus est negotii, quam bonis aequari: cum etiam ne tam necessarium quidem est male meritis, quam optime meritis, referre, quod debeas.

Odium vel precibus mitigari potest, vel temporibus reipublicae communique vtilitate deponi, vel difficultate vlciscendi teneri, & vetustate sedari.

Qui in vlciscendo remissior fuit, mox aperte laudatur: at grauissime vituperatur, qui in magnis beneficiis remunerandis est tardior: neque solum ingratus, quod ipsum graue est, verum etiam impius appelletur, necesse est.

ORA-

ORATIO XI.

quae est

IN SENATV POST REDITVM.

Argumentum Orationis in Senatu post Reditum.

Simile argumentum fere huius Orationis cum antecedente X. est. Vti enim illa ad populum, ita haec in Senatu fuit habita; & eodem quidem tempore: scilicet Nonis Septembr. A. V. C. DCXCVI.

Inuehitur autem cum primis in duos Consules, quorum a Clodio corruptorum, inuidia exul erat factus; tum amicorum, ac nominatim Pompeii beneficia extollit; & studium denique suum erga rempublicam liberaliter pollicetur.

Inuectiua igitur & eucharistica est haec Oratio, & pertinet proinde ad genus demonstratiuum.

ORATIO XI.

Oratio Ciceronis

POST REDITVM IN SENATV.

CAPVT I.

Si, PATRES CONSCRIPTI [1], pro vestris immortalibus in me, fratremque meum, liberos-

1 Senatores congregati.

2 be-

rosque nostros meritis [2] parum vobis cumulate [3] gratias egero, quaeso, obtestorque, ne [4] meae naturae potius, quam magnitudini vestrorum beneficiorum, id tribuendum putetis [5]. Quae enim tanta potest existere [6] vbertas [7] ingenii, quae tanta dicendi copia, quod tam diuinum, atque incredibile genus orationis, quo [8] quisquam possit vestra in [9] nos vniuersa promerita, non dicam complecti orando [10], sed percensere numerando [11]? qui [12] mihi fratrem optatissimum, me fratri amantissimo; liberis nostris parentes, nobis liberos: qui dignitatem, qui ordinem [13], qui fortunas [14], qui amplissimam rempublicam, qui patriam, qua nihil potest esse iucundius, qui denique nosmet ipsos nobis reddidistis. Quod si parentes carissimos habere [15] debemus, quod [16] ab iis nobis vita, patrimonium, libertas, ciuitas [17] tradita est: si [18] deos immortales, quorum [19] beneficio & haec [20] tenuimus [21], & ceteris rebus aucti [22] sumus: si populum Rom. cuius honoribus [23] in amplissimo consilio, & in altissimo gradu dignitatis atque in hac omnium ter-

2 beneficiis. 3 non satis. 4 ne id. 5 velitis adscribere. 6 esse. 7 excellentia, praestantia. 8 per quod. 9 erga me, fratrem & liberos. 10 satis declarare per orationem suam. 11 enumerare accurate. 12 vos reddidistis. 13 Senatorium. 14 possessiones meas, quas amiseram. 15 cumprimis amare. 16 quoniam. 17 ius ciuitatis. 18 si carissimos habere debemus deos &c. 19 per quorum beneficium. 20 haec omnia, quae ego iam enarraui. 21 habuimus, possidemus. 22 ornati. 23 per cuius honores & fauorem.

terrarum arce [24] collocati sumus: si hunc ipsum ordinem [25], a quo saepe magnificentissimis decretis sumus honestati: immensum quiddam & infinitum est, quod vobis debeamus [26], qui vestro singulari studio [27], atque consensu, parentum beneficia [28], deorum immortalium munera [29], populi Romani honores, vestra de me multa iudicia [30], nobis omnia vno tempore reddidistis: vt, cum [31] multa vobis, magna populo Romano, innumerabilia parentibus, omnia diis immortalibus debeamus, quod [32] haec antea singula per illos [33] habuerimus, nunc vniuersa per vos recuperauerimus.

24 in hac vrbe Roma, quae caput est totius Orbis. 25 Senatorium. 26 ob quod sumus obstricti vobis. 27 per vestrum fauorem. 28 ea, quae accepimus a nostris parentibus. 29 dona, beneficia. 30 sententias honorificas. 31 debeamus. 32 quoniam. 33 parentes & deos.

CAPVT II.

Itaque P. C. quod ne optandum quidem est homini [1], immortalitatem quandam per vos adepti [2] videmur. Quod enim tempus erit vnquam, quo [3] vestrorum in nos beneficiorum memoria ac fama [4] moriatur, qui [5] illo ipso tempore, cum vi, ferro, metu, minis obsessi teneremini, non multo post discessum meum vniuersi me reuocauistis, referente [6] L. Mummio, fortissimo, atque optimo viro? quem [7] ha-

1 Quod homo ne audeat quidem optare. 2 impetrauisse. 3 in quo. 4 laus & gloria. 5 dum vos reuocauistis. 6 dum L. Mummius protulit in Senatu, vt ego reuocarer ex exilio.

7 qui

[7] habuit ille pestifer annus & maxime fidelem, & minime timidum, si dimicare placuisset, defensorem salutis meae. Posteaquam vobis potestas decernendi [8] non est permissa per [9] eum [10] tribunum pleb. qui, cum per se rempublicam lacerare [11] non posset, sub alieno scelere deleuit [12]: nunquam de me siluistis, nunquam meam salutem non [13] ab his consulibus, qui [14] vendiderunt, flagitauistis. Itaque vestro studio [15], atque auctoritate perfectum est, vt ille ipse annus, quem ego mihi [16], quam patriae, malueram esse fatalem [17], hos [18] tribunos haberet, qui promulgarent [19] de salute mea, & ad vos saepenumero referrent. Nam consules modesti, legumque metuentes [20] impediebantur lege [21], non ea [22], quae [23] de me, sed ea [24], quae de ipsis [25] lata erat, cum [26] meus inimicus promulgauit, vt [27], si reuixissent ii [28], qui haec [29] pene delerunt, tunc ego redirem; quo facto vtrumque

7 qui Mummius fidelis fuit & me etiam defendisset, si id necesse fuisset, in tam pernicioso anno. 8 constituendi meum reditum. 9 propter. 10 P. Clodium. 11 vexare, perdere. 12 ille tamen deleuit eam, dum vsus est aliorum scelere in hac re. 13 semper. 14 qui acceperant a Clodio pecuniam, vt impedirent meum reditum. 15 per vestram industriam & beneuolentiam. 16 potius. 17 periculosum, exitiosum. 18 tales. 19 legem darent. 20 qui obseruare solebant leges. 21 per legem. 22 non quidem per eam legem. 23 lata & data erat de me. 24 sed impediebantur per eam legem. 25 Consulibus. 26 quando, dum. 27 vt ego tunc redirem Romam. 28 Catilina & eius socii. 29 hanc vrbem & remp.

30 meus

que confessus est [30], & [31] se illorum [32] vitam desiderare, & magno in periculo rempubl. futuram, si aut hostes atque interfectores reipubl. reuixissent, aut ego non reuertissem. Itaque illo ipso anno, cum ego cessissem [33], princeps [34] autem ciuitatis, non legum praesidio, sed parietum [35], vitam suam tueretur, respubl. sine consulibus esset, neque solum parentibus [36] perpetuis, verum etiam tutoribus annuis [37] esset orbata: sententias dicere prohiberemini, caput [38] meae proscriptionis recitaretur: nunquam dubitastis [39] meam salutem cum communi salute coniungere. Postea vero quam singulari, & praestantissima virtute [40] P. Lentuli consulis, ex superioris anni caligine, & tenebris lucem in repub. Kalendis Ianuariis [41] respicere coepistis: cum Q. Metelli, nobilissimi hominis, atque optimi viri, summa dignitas, cum praetorum, & tribunorum plebis pene omnium virtus & fides, reipubl. subueniisset [42]: cum [43] virtute, gloria, rebus gestis Cnei. Pompeius, omnium gentium, omnium seculorum, omnis memoriae facile princeps [44], tuto se [45] in senatum

30 meus inimicus. 31 tam. 32 Catilinariorum. 33 iniissem in exilium. 34 Pompeius. 35 non per praesidium legum, sed per praesidium domus suae. 36 iis viris, qui tanquam patres patriae erant. 37 Consulibus, qui tuentur patriam quotannis. 38 lex. 39 veriti estis. 40 per virtutem & fortitudinem. 41 quo tempore noui Consules eligebantur. 42 in auxilium veniisset. 43 cum Pompeius arbitraretur. 44 qui Pompeius princeps & supremus ciuis est in toto orbe, & qui talis etiam erit apud posteros, propter virtutem suam gloriamque & res fortiter gestas. 45 se posse.

natum venire arbitraretur: tantus vester consensus de salute [45] mea fuit, vt, licet corpus abesset meum, dignitas [47] iam in patriam reuertisset.

46 restitutione & reuocatione. 47 tamen mea dignitas.

CAPVT III.

Quo quidem mense, quid inter me, & meos inimicos interesset [1], existimare potuistis. Ego meam salutem deserui [2], ne propter me ciuium vulneribus [3] respublica cruentaretur: illi [4] meum reditum non populi Romani suffragiis [5], sed flumine sanguinis intercludendum [6] putauerunt. Itaque postea nihil vos ciuibus, nihil sociis, nihil regibus respondistis: nihil iudices sententiis, nihil populus suffragiis, nihil hic ordo [7] auctoritate declarauit [8]: mutum forum, elinguem [9] curiam, tacitam & fractam [10] ciuitatem videbatis. Quo quidem tempore, cum is [11] excessisset, qui caedi & flammae vobis auctoribus [12] restiterat: cum [13] ferro & facibus homines tota vrbe volitantes [14], Magistratuum [15] tecta [16] oppugnata, deorum templa inflammata, summi viri

1 Quantum discrimen esset. 2 in exilium iui. 3 per vulnera & ciuilem discordiam. 4 inimici mei. 5 per suffragia & sententias. 6 impediendum esse, impediri oportere. 7 Senatorius. 8 constituere potuit. 9 mutam & tacitam, in qua omnia silebant. 10 lugentem, miseram. 11 ego Cicero. 12 per vestram auctoritatem, quoniam vos ita iubebatis. 13 quando, dum vidistis homines volitantes &c. 14 discurrentes passim in tota vrbe. 15 Consulum & Senatorum. 16 domos.

17 in-

viri & clarissimi consulis fasces [17] fractos, fortissimi atque optimi viri, tribuni pl. sanctissimum corpus non solum tactum ac violatum manu, sed vulneratum ferro, confectumque [18] vidistis. Qua strage [19] nonnulli permoti magistratus, partim metu mortis, partim desperatione [20] reipubl. paullum a mea caussa [21] recesserunt. Reliqui fuerunt, quos neque terror, neque vis, nec spes, nec metus, nec promissa, nec minae, nec tela, nec faces a vestra auctoritate, a populi Romani dignitate, a mea salute depellerent. Princeps P. Lentulus, parens ac deus [22] nostrae [23] vitae, fortunae, memoriae, nominis, hoc specimen virtutis, hoc indicium animi [24], hoc lumen [25] consulatus sui fore putauit, si me mihi, si meis, si vobis, si reip. reddidisset. Qui vt [26] est designatus, nunquam dubitauit sententiam de salute mea, se & repub. dignam [27], dicere. Cum a tribuno pl. vetaretur, cum praeclarum [28] caput [29] recitaretur, ne quis ad vos [30] referret, ne quis decerneret, ne disputaret, ne loqueretur, ne

17 insignia, quae consulibus solebant praeferri. 18 laesum. 19 per huius tribuni caedem. 20 quoniam desperabant de conseruatione reipublicae. 21 a reditu meo procurando. 22 conseruator. 23 meae. 24 beneuolentiae suae erga me. 25 pulcherrimam rem, summam laudem & ornamentum consulatus sui. 26 postquam, quamprimum designatus fuit Consul. 27 quae ipsum & rempublicam decuit. 28 Ironia. 29 lex. 30 Senatores.

ne pedibus iret [31], ne scribendo [32] adesset: totam illam caussam, vt ante dixi, proscriptionem [33], non legem putauit [34], qua [35] ciuis optime de rep. meritus nominatim sine iudicio [36], vna cum senatu, reip. esset ereptus. Vt [37] vero iniit magistratum, non dicam quid egerit prius [38], sed quid omnino egit aliud nisi, vt, me [39] conseruato, vestram in posterum dignitatem, auctoritatemque sanciret [40]?

31 qui alicuius sententiam approbabant, illi dicebantur pedibus in eam ire, quoniam e sua sede surgebant & accedebant huic, qui primus sententiam dixerat. 32 ne quis scribere aliquid vellet de mea salute. 33 indicium seuerissimi exilii. 34 esse. 35 per quam tribuni legem. 36 sine consensu ceterorum. 37 postquam vero Lentulus factus est Consul. 38 cumprimis, ante alia omnia. 39 per conseruationem mei. 40 confirmaret.

CAPVT IV.

Dii immortales, quantum mihi beneficium dedisse videmini, quod hoc anno P. Lentulus consul fuit? quanto maius dedissetis, si [1] superiore anno fuisset? nec enim eguissem medicina consulari [2], nisi consulari vulnere concidissem. Audieram ex sapientissimo homine atque optimo ciue & viro, Q. Catulo, non saepe [3] vnum consulem improbum, duos [4] vero nunquam, excepto illo Cinnano [5] tempore fuisse. Quare meam caussam semper fore firmissi-

1 Si Lentulus Consul fuisset. 2 non enim necesse fuisset, vt ego restituerer a Consule, nisi alius Consul me eiecisset. 3 raro. 4 consules improbos. 5 praeterquam illo tempore, quo Cinna fuit Consul.

6 etiam-

missimam dicere solebat, dum vel [6] vnus in rep. esset consul. Quod vere dixerat [7], si illud de duobus consulibus, quod ante in republ. non fuerat, perenne [8], ac proprium manere potuisset [9]. Quod si Q. Metellus illo tempore consul fuisset vnicus, dubitatis, quo animo fuerit in me conseruando futurus [10], cum in [11] restituendo auctorem fuisse, adscriptoremque [12] videatis? Sed fuerunt duo consules [13], quorum mentes angustae [14], humiles, prauae, oppletae tenebris ac sordibus, nomen ipsum consulatus, splendorem illius honoris, magnitudinem tanti imperii nec intueri, nec sustinere [15], nec capere [16] potuerunt: non consules, sed mercatores prouinciarum, ac venditores vestrae dignitatis, quorum alter a me [17] Catilinam amatorem suum, multis [18] audientibus: alter Cethegum, consobrinum suum, reposcebat: qui me duo sceleratissimi post hominum memoriam non consules, sed latrones, non modo deseruerunt, in caussa praesertim publica & consulari [19], sed prodiderunt, oppugnarunt, omni auxilio non solum suo, sed etiam vestro, ceterorumque

6 etiamsi, dummodo tantum vnus Consul. 7 dixisset. 8 perpetuum. 9 si hoc semper ita mansisset. 10 qualem ille animum habiturus fuerit erga me. 11 vt ego restituerer. 12 adhortatorem. 13 Piso & Gabinius. 14 non altae. 15 administrare. 16 hic honor vltra vires ipsorum fuit. 17 qui interfeceram Catilinam. 18 dum multi eius sermonem audierunt. 19 quam caussam ego, tanquam Consul, perficere iussus sum.

que ordinum, spoliatum esse voluerunt [20]: quorum alter [21] tamen, neque me, neque quemquam fefellit [22].

20 me priuarunt. 21 vnus. 22 ergo & alii detexerunt eius nequitiam.

CAPVT V.

QVis enim vllam vllius boni spem haberet in eo, cuius primum tempus aetatis palam fuisset ad omnes libidines diuulgatum [1]? qui ne a sanctissima quidem parte corporis potuisset hominum impuram intemperantiam [2] propulsare [3]? qui cum suam rem [4] non minus strenue, quam postea publicam confeciſſet [5], egestatem & luxuriam domestico lenocinio [6] sustentauit; qui nisi in aram tribunatus confugisset [7], neque vim praetoris, nec multitudinem creditorum, nec bonorum proscriptionem [8] effugere potuisset; qui in magistratu nisi rogationem [9] de piratico bello tulisset, profecto & egestate & improbitate coactus piraticam ipse feciſſet: ac minore quidem cum reipub. detrimento, quam quod intra moenia nefarius hostis praedoque versatus est [10]; quo inspectante ac sedente [11] legem tribunus plebis tulit, ne auspiciis [12] obtemperaretur, ne

1 Institutum, impensum. 2 libidinem. 3 prohibere, abigere. 4 bona, facultatem. 5 abliguriuisset, prodegisset. 6 per lenocinium, quod in domo sua habebat. 7 nisi ille factus esset tribunus plebis, & adeo per hoc officium conseruasset suam salutem. 8 venditionem publicam, subhastationem. 9 legem. 10 hoc consul fuit & vixit. 11 ipse vidit & praesens fuit, cum tribunus plebis legem ferret. 12 obseruationi & indicio auium siue auspiciorum. 13 im-

ne obnunciare [13] consilio, aut comitiis [14], ne legi intercedere [15] liceret: vt lex Aelia & Fusia ne valerent: quae [16] nostri maiores certissima subsidia reipubl. contra tribunitios [17] furores esse voluerunt. Idemque [18] postea, cum innumerabilis multitudo bonorum [19] de Capitolio supplex ad eum sordidata [20] veniisset, cumque adolescentes nobilissimi, cunctique equites Rom. se ad lenonis impurissimi pedes abiecissent: quo vultu cincinnatus [21] ganeo [22] non solum ciuium lacrymas, verum etiam patriae preces repudiauit? Neque contentus fuit, sed etiam in concionem adscendit; eaque [23] dixit, quae, si eius vir Catilina reuixisset, dicere non esset ausus [24]; se nonarum Decembr. quae, me consule, fuissent, cliuique Capitolini poenas ab equitibus Rom. esse repetiturum [25]: neque solum id dixit, sed quos ei commodum fuit [26], compellauit: L. vero Lamiam, equitem R. praestanti dignitate hominem, & saluti meae pro familiaritate, reip. pro fortunis suis, amicissimum,

13 impedire & interpellare consilia sua. 14 conuentibus populi. 15 legem repudiare. reiicere. 16 tum tamen haec omnia. 17 tribunorum plebis. 18 Consul. 19 honestorum ciuium. 20 induta sordidis vestibus. 21 cuius crines sunt eleganter intorti. 22 hospes & leno meretricum. 23 & tam turpia verba. 24 qualia neque Catilina ausus esset dicere, a quo pro foemina fuit amatus. 25 dixit, se velle punire Equites Romanos, quoniam in cliuo seu monte Capitolino fuissent, cum ego Consul in die nonarum Decembris Catilinam eiecissem. 26 eos compellauit, quos compellare ei placuit.

mum, consul imperiosus exire vrbe iusſit: & cum vos veſtem mutandam [27] censuiſſetis, cunctique mutaſſetis, atque idem omnes boni iam ante feciſſent: ille vnguentis oblitus [28] cum toga praetexta [29], quam omnes praetores aedilesque tum [30] abiecerant, irriſit ſqualorem [31] veſtrum, & luctum grauiſſimae ciuitatis: fecitque, quod nemo vnquam [32] tyrannus, vt, quo minus [33] occulte veſtrum malum gemeretis, nihil diceret: ne aperte incommodo patriae lugeretis, ediceret [34]. Cum vero in Circo Flaminio, non a tribuno plebis conſul in concionem, ſed a latrone archipirata, productus eſſet, primum proceſſit, qua auctoritate vir? vini, ſomni, ſtupri plenus, madenti coma, compoſito [35] capillo, grauibus oculis, fluentibus [36] buccis, preſſa voce, & temulenta: quod [37] in ciues indemnatos eſſet animaduerſum, id ſibi dixit grauis auctor [38] vehementiſſime diſplicere.

27 veſtem ſordidam indui oportere. 28 vnctus. 29 quae erat toga honoris. 30 illo tempore. 31 ſordidum & lugubrem veſtitum. 32 fecit. 33 ne forte. 34 expreſſis verbis iuberet. 35 muliebriter ornato. 36 madidis, ſpumantibus. 37 quoniam ciues puniti eſſent indemnati. 38 Ironia.

CAPVT VI.

VBi nobis haec auctoritas tamdiu tanta [1] latuit? cur in luſtris [2], & helluationibus [3] huius calamiſtrati [4] ſaltatoris tam eximia virtus tamdiu ceſ-

1 Ironia. 2 lupanaribus, ſocietate meretricum. 3 commeſſationibus, conuiuiis turpibus. 4 nitidi, cincinnati.

5 la-

ceſſauit [5]? nam alter Ceſonius Caluentius, ab adoleſcentia verſatus eſt in foro, cum eum, praeter ſimulatam verſutamque [6] triſtitiam, nulla res commendaret: non conſulis ſtudium [7], non [8] diſcendi initia rei militaris, non cognoſcendorum hominum, non liberalitas, quem praeteriens cum [9] incultum, horridum moeſtumque vidiſſes, etiamſi agreſtem & inhumanam exiſtimares [10], tamen libidinoſum, & perditum [11] non dubitares. Cum hoc homine an cum ſtipite Aethiope, ſi in foro conſtitiſſes, nihil crederes intereſſe [12], ſine ſenſu, ſine ſapore [13] elinguem [14], tardum, inhumanum, neglectum [15], Cappadocem modo abreptum de grege venalium [16] diceres. Idem domi quam [17] libidinoſus? quam impurus? quam intemperans, non ianua receptis, ſed pſeudothyro intromiſſis voluptatibus [18]? cum vero etiam literis ſtudere incipit, & helluo [19] immanis cum Graeculis philoſophari, tum eſt Epicureus, non penitus illi [20] diſciplinae, quaecunque eſt, deditus, ſed captus [21] vno verbo voluptatis. Habet autem magiſtros non ex iſtis ineptis, qui dies totos de officio [22], ac de virtute diſſerunt: qui ad laborem, ad induſtriam,

5 latuit. 6 callidam. 7 fauor. 8 non initia. 9 ſi. 10 exiſtimaſſes, eſſe credidiſſes. 11 luxurioſum eſſe. 12 nullam differentiam eſſe. 13 hominem nulla ratione nec ſapientia praeditum. 14 qui nec tria verba apte proferre poteſt. 15 abiectum, humilem. 16 ſeruorum. 17 fuit. 18 dum voluptates non recepit ſolum apud ſe per ianuam domus ſuae, ſed per ianuam occultam intromiſit. 19 cupidus diſcendi videri vult. 20 Epicureae Philoſophiae. 21 delectari ſolet. 22 de eo, quod homo facere debet.

ſtriam, ad pericula pro patria ſubeunda [23] adhortantur: ſed eos, qui diſputant [24], horam nullam vacuam [25] voluptate eſſe debere: in omni [26] parte corporis ſemper oportere aliquod gaudium, delectionemque verſari [27]. His [28] vtitur quaſi praefectis [29] libidinum ſuarum: hi voluptates omnes veſtigant [30], atque odorantur [31], hi ſunt conditores [32] inſtructoresque conuiuii: iidem expendunt atque aeſtimant voluptates ſententiamque dicunt, & iudicant, quantum cuique libidini tribuendum eſſe videatur. Horum ille [33] artibus eruditus, ita contemſit hanc prudentiſſimam ciuitatem, vt omnes ſuas libidines, omnia flagitia latere poſſe arbitraretur, ſi modo vultum importunum [34] in forum detuliſſet.

23 perferenda. 24 dicunt. 25 liberam. 26 qualibet. 27 eſſe debere. 28 doctoribus & philoſophis. 29 magiſtris & directoribus. 30 exquirunt. 31 velut canes venatici. 32 auctores. 33 Piſo Conſul. 34 acerbum.

CAPVT VII.

Is non me (nunquam equidem non cognoram eum, propter Piſonum affinitatem, quam longe hunc [1] ab hoc genere cognatio materna Transalpini ſanguinis [2] abſtuliſſet) ſed vos, populumque Rom. non conſilio, neque eloquentia, quod in multis ſaepe accidit, ſed rugis [3] ſupercilioque decepit. L. Piſo, tunc auſus eſt iſto oculo, non dicam, iſto animo; iſta

1 Conſulem. 2 quae eius mater ortum ducebat ex regione Transalpina. 3 per rugas ſuas, vultumque acerbum & ſuperbum.

4 vul-

ista fronte [4], non vita; tanto supercilio [5], non enim possum dicere, tantis gestis, cum A. Gabinio consociare consilia pestis [6] meae? non te illius vnguentorum odor, non vis [7] anhelitus, non frons calamistri notata vestigiis [8], in eam cogitationem adducebat, vt, cum illius [9] re [10] similis fuisses, frontis tibi integumento ad occultanda tanta flagitia diutius vti non liceret? cum hoc coire [11] ausus es, vt consularem dignitatem, vt reip. statum, vt senatus auctoritatem, vt ciuis optime meriti fortunas prouinciarum foedere [12] addiceres [13]; te [14] consule, tuis edictis & imperiis, senatui populoque Romano non est licitum, non modo sententiis, neque auctoritate sua, sed ne luctu [15] quidem, ac vestitu reip. subuenire [16]. Capuaene [17] te putabas, in qua vrbe domicilium quondam superbiae fuit, consulem esse, sicut eras eo tempore, an Romae [18], in qua ciuitate omnes ante vos consules senatui paruerunt [19]? tu es ausus, in Circo Flaminio productus cum tuo illo pari [20] dicere, te semper misericordem fuisse? quo verbo senatum, atque omnes bonos tum, cum a patria pestem [21] expellerent, crudeles demonstrabas fuis-

4 vultu. 5 superbia. 6 exitii, exilii. 7 odor insuauis ac teter. 8 in qua fronte apparebant vestigia capilli, qui intortus erat per calamistrum. 9 Gabinii. 10 in ipsa re. 11 consilia conferre & consociare. 12 per foedus initum cum prouinciis. 13 tibi attribueres. 14 per te Consulem. 15 per luctum. 16 auxilium ferre. 17 an putabas, te Consulem esse Capuae. 18 an putabas, te esse Consulem Romae. 19 obediuerunt. 20 cum Gabinio, qui tibi similis ac par est. 21 Catilinam.

fuisse. Tu misericors me affinem tuum, quem [22] comitiis praerogatiuae primum custodem praefeceras [23], quem Kalendis Ian. tertio loco sententiam [24] rogaras, constrictum [25] inimicis reip. tradidisti: tu meum generum, propinquum tuum, tu affinem tuam, meam filiam, superbissimis & crudelissimis verbis a genibus tuis repulisti: idemque tu clementia, ac misericordia singulari [26], cum ego vna cum repub. non tribunitio, sed consulari ictu [27] concidissem: tanto scelere, tantaque intemperantia [28] fuisti, vt ne vnam quidem horam interesse paterere inter meam pestem [29], & tuam praedam, saltem dum [30] conticesceret illa lamentatio & gemitus vrbis. Nondum palam factum erat, concidisse rempubl. cum tibi arbitria funeris soluebantur [31], vno eodemque tempore domus mea diripiebatur, ardebat; bona [32] ad vicinum consulem de Palatio: de Tusculano ad item vicinum alterum consulem deferebantur: cum iisdem operis [33] suffragium ferentibus, eodem gladiatore latore [34], vacuo non modo a bonis

22 quem in. 23 qui constitueras me praefectum & custodem praerogatiuae centuriae in comitiis, quae prima sententiam suam dicebat. 24 de sententia sua. 25 vinctum. 26 Ironia. 27 non ex iussu tribuni plebis, sed Consulis in exilium essem pulsus. 28 tam crudelis fuisti. 29 exitium. 30 quamdiu. 31 cum tu acciperes licentiam me tractare pro tuo arbitrio, & me tanquam ciuiliter mortuum, eiicere ex republica. 32 meae facultates. 33 adiutoribus. 34 qui legem ferebat de meo exilio.

35 cum

nis (sed etiam a liberis) atque inani foro [35], ignaro [36] populo Rom. quid ageretur, senatu vero oppresso [37], & afflicto, duobus impiis, nefariisque consulibus aerarium, prouinciae, legiones, imperia donabantur. Horum consulum ruinas vos consules vestra virtute sulsistis [38], summa tribunorum plebis praetorumque fide [39], & diligentia, subleuastis [40].

35 cum vacuum & inane forum esset. 36 populus autem ignoraret. 37 cum Senatus oppressus. 38 sustulciuistis, confirmastis. 39 per fidem summam. 40 iterum sustulistis & remouistis.

CAPVT VIII.

Quid ego de praestantissimo viro, T. Annio, dicam? aut quis de tali ciue satis digne vnquam loquetur? qui cum videret, sceleratum ciuem, aut domesticum potius hostem, si legibus vti liceret, iudicio [1] esse frangendum [2]: sin [3] ipsa iudicia vis impediret ac tolleret, audaciam virtute, furorem fortitudine, temeritatem consilio, manum manu, vim vi [4] esse superandam: primo de vi postulauit [5], posteaquam ab eodem [6] iudicia sublata esse vidit; ne ille omnia vi posset efficere, curauit: qui docuit [7], neque tecta, neque templa, neque forum, neque curiam, sine summa virtute, ac maximis opibus & copiis ab intestino latrocinio posse defendi: qui primus, post meum discessum, metum bonis, spem audacibus, timorem huic ordini [8], seruitutem depulit ciuitati,

1 Per iudicium publicum. 2 coërcendum. 3 quod si vero. 4 quam Piso vsurpauerat. 5 vt sententia diceretur. 6 Pisone. 7 demonstrauit. 8 Senatorio.

tati [9]. Quam rationem [10] pari virtute, animo, fide, P. Sextius secutus, pro mea salute, pro vestra auctoritate, pro statu ciuitatis nullas sibi inimicitias, nullam vim, nullos impetus, nullum vitae discrimen [11] vitandum vnquam putauit; qui causam senatus, exagitatam [12] concionibus [13] improborum, sic sua diligentia multitudini [14] commendauit, vt nihil tam populare [15], quam vestrum nomen, nihil tam omnibus [16] carum aliquando, quam vestra auctoritas videretur: qui me, cum omnibus rebus, quibus tribunus pl. potuit [17], defendit, tum [18] reliquis officiis, iuxta ac [19] si meus frater esset, sustentauit: cuius ego clientibus [20], libertis, familia, copiis, litteris ita sum sustentatus, vt meae calamitatis non adiutor solum, verum etiam socius videretur.

9 a ciuitate. 10 modum, viam. 11 periculum. 12 vexatam & afflictam. 13 per sermones. 14 populo. 15 populo gratum esset. 16 in omnibus. 17 me defendere. 18 porro etiam. 19 non aliter, ac. 20 per clientes.

CAPVT IX.

Iam ceterorum officia, studiaque [1] vidistis: quam cupidus mei C. Sestilius, quam studiosus [2] vestri, quam non varius [3] fuerit in [4] caussa. Quid [5] Mosopius? cui ego ipsi, parenti [6], fratrique eius sentio quantum debeam: qui, cum a me voluntas [7] eorum [8] in priuato iudicio esset offensa, publici mei be-

1 Fauorem erga me. 2 amans. 3 semper constans. 4 in mea. 5 fecit pro me. 6 qui tamquam parens est meae salutis. 7 beneuolentia. 8 Mosopii & eius fratris.

9 per

beneficii memoria[9] priuatam offensionem obliterauerunt[10]. Iam T. Fadius, qui mihi quaestor fuit, M. Curtius, cuius ego patri quaestor fui, studio, amore, animo, huic necessitudini non defuerunt[11]. Multa de me C. Mesſinus, & amicitiae & reip. causſa[12] dixit: legem seperatim initio de salute mea promulgauit: Q. Fabricius, si[13], quae de me agere conatus est, ea contra vim & ferrum[14] perficere potuisset, mense Ianuario nostrum[15] statum recuperassemus; quem ad[16] salutem meam voluntas[17] impulit, vis retardauit[18], auctoritas vestra reuocauit. Iam vero praetores quo animo in me[19] fuerint, vos existimare potuistis, cum L. Caecilius priuatim me suis omnibus copiis[20] studuerit sustentare, publice promulgarit[21] de salute mea cum collegis pene omnibus, direptoribus autem meorum bonorum[22] in ius adeundi potestatem non fecerit[23]. M. autem Calidus, statim designatus[24], sententia sua[25], quam esset cara sibi mea salus, declarauit. Omnia officia C. Septimii, Q. Valerii, P. Crasſi, Sex. Quintilii, C. Cornuti, summa[26] & in me, & in rempub. constiterunt[27]. Quae cum libenter commemoro, tum non in-

9 per memoriam. 10 deleuerunt. 11 praestiterunt mihi suam amicitiam. 12 propter amicitiam suam erga me. 13 si is ea, quae. 14 hostium meorum. 15 pristinum meum. 16 ad conseruandam. 17 beneuolentia. 18 impediuit. 19 quam fauentes & beneuoli erga me. 20 facultatibus. 21 legem dederit. 22 facultatem. 23 dederit. 24 Consul. 25 per suam, 26 praeclara & eximia. 27 fuerunt,

28 ea

inuitus nonnullorum in me nefarie commissa [28] praetereo. Non est mei temporis [29] iniurias meminisse: quas ego etiamsi vlcisci possem, tamen obliuisci mallem. Alio [30] transferenda mea tota vita est, vt bene de me meritis [31] referam gratiam: cum apertis hostibus bellum geram; timidis amicis ignoscam: proditoribus meis non iudicem dolorem profectionis [32] meae: defensores reditus dignitate [33] consoler.

28 ea lubens praetereo, quae alii inimici contra me fecerunt. 29 nec tempus hoc, nec mea consuetudo requirit. 30 ad longe alias res. 31 vt his qui bene meriti sunt de me. 32 exilii. 33 per dignitatem reditus mei.

CAPVT X.

Quod si mihi nullum aliud esset officium in omni vita reliquum, nisi vt erga duces [1] ipsos & principes, atque auctores salutis meae satis gratus iudicarer, tamen exiguum reliquae vitae tempus non modo ad referendam, verum etiam ad commemorandam gratiam mihi relictum putarem. Quando enim ego huic homini [2], ac liberis eius, quando omnes mei gratiam referent? quae memoriae, quae vis ingenii, quae magnitudo obseruantiae [3], tot, tantisque beneficiis respondere [4] poterit? qui mihi primus afflicto & iacenti [5] consularem fidem, dexteramque porrexit: qui me a morte ad vitam, a desperatione ad spem, ab exitio ad salutem reuocauit [6], qui

1 Auctores primos. 2 Pompeio vel Lentulo. 3 cultus & officii. 4 gratias exhibere par esse. 5 pulso in exilium. 6 reduxit. 7 &

qui tanto amore in me, ſtudio [7] in remp. fuit, vt excogitaret, quemadmodum calamitatem meam non modo leuaret; ſed etiam honeſtaret [8]. Quid enim magnificentius, quid praeclarius mihi accidere potuit, quam quod, illo petente [9], vos decreuiſtis, vt cuncti ex omni [10] Italia, qui remp. ſaluam vellent, ad me vnum, hominem fractum [11], & prope diſſipatum [12], reſtituendum, & defendendum venirent [13]? vt [14], qua voce ate [15], Romule, poſt Romam conditam, conſul vſus eſſet pro vniuerſa rep. apud eos ſolum, qui eius vocem exaudire poſſent: eadem voce ſenatus omnibus agris [16], vicis atque oppidis ciues totamque Italiam, ad vnius ſalutem defendendam excitaret. Quid ego gloriofius meis poſteris potui relinquere, quam hoc [17] ſenatum iudicaſſe, qui ciuis me non defendiſſet, eum rempublicam ſaluam noluiſſe [18]? Itaque tantum veſtra auctoritas, tantum eximia conſulis dignitas valuit [19], vt omne [20] is flagitium ſe committere putaret, ſi quis non veniret [21]. Idemque conſul, cum illa incredibilis multitudo Romam, & pene Italia ipſa veniſſet, vos [22] frequentis-

7 & amore tanto erga remp. 8 ornare poſſet. 9 ad eius rogatum & preces. 10 tota. 11 afflictum. 12 ad incitas & miſeriam redactum. 13 conuenire deberent. 14 vt Senatus eadem voce, qua vſus eſſet &c. 15 poſt te. 16 in pagis. 17 quam id, quod iudicauerit Senatus. 18 eum deſiderare exitium reipublicae. 19 efficere potuit. 20 turpiſſimum. 21 ad meum auxilium. 22 Senatores.

23 in

tissimos [23] in Capitolium conuocauit: quo tempore quantam vim naturae bonitas haberet, aut vera nobilitas, intelligere potuistis. Nam Q. Metellus, & inimicus, & frater inimici, perspecta vestra voluntate [24], omnia priuata odia deposuit: quem [25] P. Seruilius, vir cum clarissimus, tum vero optimus, mihique amicissimus, & auctoritatis & orationis suae diuina quadam grauitate [26], ad sui generis [27] communisque sanguinis facta [28] virtutesque reuocauit [29], vt haberet in consilio & fratrem ab inferis [30], socium rerum mearum, & omnes Metellos, praestantissimos ciues, pene ex Acheronte [31] excitatos: in quibus Numidicum illum, cuius quondam de patria discessus, honestus ipsi [32], omnibus luctuosus tandem visus est. Itaque fuit is non modo salutis defensor, qui ante hoc vnum beneficium fuerat inimicus, verum etiam adscriptor [33] dignitatis meae.

23 in maximo numero. 24 cum perspexisset & intellexisset voluntatem vestram. 25 Metellum. 26 per grauitatem. 27 familia. 28 laudabiliter gesta. 29 vt Metellus ita laudabiliter ageret in hac caussa, ac maiores eius alias fecissent. 30 iam mortuum. 31 ex mortuis. 32 Metello Numidico. 33 adiutor & auctor.

CAPVT XI.

QVo quidem die cum CCCCX. senatores essetis [1], magistratusque omnes adessent: dissensit vnus [2], is, qui sua lege [3] coniugatos [4] etiam ab inferis excitandos putarat. Atque illo die quo r em-

1 Conuenissetis. 2 P. Clodius. 3 per suam legem. 4 Catilinae socios. 5 pro-

rempubl. meis consiliis conseruatam grauissimis verbis ex plurimis [5] indicassetis, idem consul curauit, vt eadem principibus [6] ciuitatis in concione [7] postero die dicerentur: cum [8] quidem ipse egit ornatissime caussam meam, perfecitque, adstante atque audiente Italia tota, vt nemo cuiusquam conducti [9] aut perditi vocem acerbam atque inimicam bonis [10], posset audire. Ad haec non modo adiumenta salutis, sed etiam ornamenta dignitatis meae, reliqua [11] vos iisdem addidistis: decreuistis, ne quis vlla ratione [12] rem [13] impediret: qui [14] id impedisset, graniter molesteque laturos [15]: illum [16] contra rempubl. salutemque bonorum, concordiamque ciuium facturum: & vt ad vos ea [17] statim referrentur: meque, etiamsi diutius calumniarentur, redire iussistis. Quid? vt agerentur gratiae, qui [18] e municipiis venissent? quid? vt ad illam diem, & cum redissent, rogarentur, vt pari studio conuenirent? Quid denique illo die [19], quem P. Lentulus mihi, fratrique meo, liberisque nostris natalem [20] constituit, non modo ad nostram, verum etiam ad sempiterni memoriam temporis? quo die nos comitiis centuriatis,

5 prolixis. 6 praecipuis ciuibus. 7 conuentu populi. 8 quo tempore. 9 corrupti per pecuniam meorum inimicorum. 10 quae vox inimica esset bonis viris. 11 id quod adhuc reliquum erat. 12 modo. 13 meum reditum. 14 eum, qui. 15 vos esse id aegre laturos. 16 qui id impedire vellet. 17 impedimenta inimicorum. 18 his, qui. 19 factum est. 20 velut alterum diem natalem.

21 cum

tis [21], quae maxime maiores comitia iusta dici haberique voluerunt, arcessiuit [22] in patriam: vt eaedem centuriae, quae me consulem fecerant, consulatum meum comprobarent [23]. Quo die quis ciuis fuit, qui fas esse putaret, quacunque aut aetate, aut valetudine esset [24], non se de salute mea sententiam ferre? quando tantam frequentiam [25] in campo, tantum splendorem Italiae totius, ordinumque omnium? quando illa dignitate [26] rogatores [27], diribitores [28], custodesque vidistis? Itaque P. Lentuli beneficio excellenti, atque diuino, non solum reducti sumus in patriam, sicut [29] nonnulli clarissimi viri, sed equis insignibus, aut & curru aurato [30] reportati.

21 cum omnes centuriae populi Rom. conuenissent. 22 reduxit. 23 laudarent & confirmarent. 24 pueri, viri, puellae, foeminae, iuuenes, senes, aegri & sani. 25 multitudinem. 26 tam praeclaros & nobiles. 27 latores legis pro mea salute. 28 erant illi, qui tabulas distribuebant ad ferenda suffragia. 29 olim etiam reducti fuerunt. 30 tanquam in triumpho.

CAPVT XII.

POssum ego satis in [1] Cneium Pompeium vnquam gratus videri, qui non solum apud vos, qui omnes idem [2] sentiebatis, sed etiam apud vniuersum populum Romanum salutem reipublicae & conseruatam per me, & coniunctam esse cum mea [3] dixerit? qui causam meam prudentibus commendarit, imperitos edocuerit, eodemque tempore improbos auctoritate

1 Erga. 2 vnam eandemque sententiam habebatis. 3 salute.

4 im-

tate sua compressérit [4], bonos excitarit [5]? qui populum Romanum pro me, tanquam pro fratre, aut pro parente, non solum hortatus sit, verum etiam obsecrarit? qui ipse, cum propter metum dimicationis & sanguinis [6], domo se teneret, etiam a superioribus tribunis petierit, vt de salute mea & promulgarent, & referrent [7]? qui in colonia nuper constituta, cum ipse gereret magistratum, in qua nemo erat emptus [8] intercessorum [9], vim & crudelitatem priuilegii [10], auctoritate honestissimorum hominum, & publicis litteris consignarit [11], princepsque [12] Italiae totius praesidium ad nostram salutem implorandum [13] putarit? qui cum ipse mihi semper amicissimus fuisset, etiam, vt suos necessarios [14] mihi amicos redderet, elaborarit? quibus autem officiis T. Annii beneficia remunerabor? cuius omnis actio, ratio [15], cogitatio, totus denique tribunatus, nihil aliud fuit, nisi constans, perpetua, fortis, inuicta defensio salutis meae? Quid de P. Sextio loquar? qui suam erga me beneuolentiam & fidem non solum animi dolore [16], sed etiam corporis vulneribus [17] ostendit?

4 impediuerit, ne mihi amplius nocere possent. 5 ad fauorem erga me. 6 caedis ab hostibus coniuratis. 7 in Senatu proponerent. 8 corruptus. 9 eorum, qui pro me intercedebant. 10 legis contra me latae. 11 indicarit, abroleuerit. 12 & tanquam auctor & adhortator. 13 esse, implorari & exorari debere. 14 cognatos & amicos. 15 modus agendi. 16 *Mitleiden.* 17 quae excepit ab inimicis pro mea salute,

CAPVT

CAPVT XIII.

Vobis vero, P. C. singulis & egi [1] & agam gratias, vniuersis egi initio, quantum potui: satis ornate agere nullo modo possum. Et quamquam sunt in [2] me praecipua merita [3] multorum, quae sileri nullo modo possunt, tamen huius temporis ac timoris mei non est [4], conari [5] commemorare beneficia in me singulorum. Nam difficile est non aliquem [6], nefas quemquam praeterire. Ego vos vniuersos, patres conscripti, Deorum numero [7] colere debeo. Sed, vt [8] in [9] ipsis Diis immortalibus non semper eosdem, atque alias [10] alios solemus & venerari & precari: Sic in hominibus de me diuinitus meritis omnis erit [11] aetas mihi ad eorum erga me merita praedicanda atque recolenda [12]. Hodierno autem die nominatim a me magistratibus statui [13] gratias esse agendas, & [14] de priuatis vni [15], qui pro salute mea municipia coloniasque adisset, populum Roman. supplex obsecrasset, sententiam dixisset eam, quam vos secuti [16], mihi dignitatem meam red-

1 Dixi gratias. 2 erga. 3 beneficia. 4 tamen huius temporis ratio ac meus timor non permittit. 5 vt coner vel audeam. 6 hunc vel illum non praeterire aut laudare, quoniam omnes mihi noti non sunt. 7 tanquam deos. 8 quemadmodum. 9 ex, inter. 10 alioquin, pro ratione temporum & occasionum. 11 impendetur, collocabitur. 12 commemoranda. 13 constitui. 14 & quidem ex numero priuatorum virorum. 15 Pompeio. 16 quam sententiam dum vos estis secuti.

17 cum

reddidistis, vos me florentem [17] semper ornastis: laborantem [18], mutatione vestis, & prope luctu vestro, quoad [19] licuit, defendistis. Nostra [20] memoria senatores ne in suis quidem periculis mutare vestem solebant: in meo periculo senatus veste mutata fuit [21], quoad licuit per eorum [22] edicta, qui mea pericula non modo suo praesidio, sed etiam vestra deprecatione nudarunt [23]. Quibus ego rebus obiectis [24], cum mihi priuato [25] consligendum [26] viderem cum eodem exercitu [27], quem consul [28] non armis, sed vestra auctoritate superaram: multa mecum ipse reputaui [29]. Dixerat in concione consul [30], se cliui Capitolini poenas ab equitibus Romanis repetiturum, nominatim alii compellabantur, alii citabantur, alii relegabantur; aditus templorum erant non solum praesidiis & manu [31], verum etiam demolitione [32] sublati. Alter consul [33], vt me, & rempublicam non modo desererent, sed etiam hostibus reipublicae proderent, pactionibus [34] eos [35] suorum praemiorum obligarat. Erat alius ad portas cum imperio in multos annos magnoque exercitu: quem ego inimicum mihi fuisse non dico:

17 cum essem in statu florenti. 18 cum essem in exilio. 19 quatenus, quamdiu. 20 quantum ego quidem memini. 21 vestem mutauit. 22 inimicorum meorum. 23 qui neque voluerunt, me tueri, neque voluerunt etiam, vt vos pro me deprecaremini. 24 cum illae res mihi obstarent. 25 qui omni praesidio eram priuatus. 26 pugnandum. 27 coniuratorum. 28 ego. 29 expendi. 30 Piso. 31 militibus. 32 per deiectiones, destructiones & ruinas. 33 Gabinius. 34 corruptionibus pecuniariis, & largitionibus. 35 inimicos meos. 36 cum.

eo: tacuisse [36], cum diceretur esse inimicus, scio. Duae partes esse in republica cum putarentur: altera me deposcere propter inimicitias, altera timide defendere, propter suspicionem caedis putabatur. Qui autem me deposcere [37] videbantur, in hoc auxerunt dimicationis [38] metum; quod nunquam inficiando [39] suspicionem hominum curamque minuerunt.

36 eum. 37 ad poenam. 38 belli & tumultus ciuilis. 39 negando, dum nunquam id negauerunt, & adeo suspicionem & curam auxerunt.

CAPVT XIV.

Quare cum viderem senatum ducibus [1] orbatum, me a magistratibus partim oppugnatum, partim proditum, partim derelictum: seruos simulatione collegiorum [2] nominatim esse conscriptos, copias omnes Catilinae pene iisdem [3] ducibus ad spem caedis & incendiorum esse reuocatas: Equites Romanos proscriptionis, municipia vastitatis, omneis caedis metu esse permotos: potui, potui, P. C. multis auctoribus fortissimis viris [4], me vi armisque defendere: nec mihi ille ipse animus idem [5] meus, vobis non incognitus defuit. Sed videbam, si vicissem praesentem aduersarium, nimirum multos mihi alios [6] esse vincendos. Si victus essem, multis bonis [7] & pro me, & mecum, etiam post me, esse pereundum: tribunitiique

1 Praecipuis in rep. viris. 2 sub eo praetextu, quasi serui distribui deberent in certa Collegia. 3 sub iisdem. 4 dum multi fortissimi viri hoc mihi suaserunt. 5 semper constans & fortis. 6 aduersarios. 7 viris & mihi fauentibus.

8 tri-

tiique ſanguinis [8] vltores eſſe praeſentes, meae [9] mortis poenas iudicio & poſteritati reſeruari. Nolui, cum conſul communem ſalutem ſine ferro [10] defendiſſem, meam [11] priuatus [12] armis defendere: bonosque viros lugere malui meas fortunas [13], quam ſuis [14] deſperare: ac, ſi ſolus eſſem interfectus, nihil turpe [15]: ſi [16] cum multis, reip. funeſtum fore videbatur. Quod ſi mihi aeternam eſſe propoſitam aerumnam arbitrarer, morte me ipſe potius, quam ſempiterno dolore multaſſem [17]. Sed cum viderem, me non diutius, quam ipſam remp. ex hac vrbe abfuturum, neque ego, illa [18] exterminata, mihi remanendum amplius putaui: & illa [19], ſimul atque reuocata eſt, me ſecum pariter reportauit. Mecum leges, mecum quaeſtiones, mecum iura magiſtratuum, mecum ſenatus auctoritas, mecum libertas, mecum etiam frugum vbertas, mecum deorum & hominum ſanctitates omnes, & religiones abfuerunt [20]. Quae ſi ſemper abeſſent, magis veſtras fortunas [21] lugerem, quam deſiderarem meas: ſin [22] aliquando reuocarentur, intelligebam, mihi cum illis vna eſſe redeundum. Cuius mei ſenſus [23] certiſſimus teſtis eſt hic idem, qui cuſtos capitis [24] fuit, Cn. Plancius, qui omni-

8 tribuni occiſi. 9 autem. 10 vi & armis. 11 ſalutem. 12 dum magiſtratum amplius non gero. 13 calamitatem. 14 de fortunis ſuis. 15 fore videbatur. 16 interfectus eſſem. 17 puniuiſſem, affeciſſem. 18 ſi reſp. eſſet eiecta. 19 respublica. 20 ex vrbe eiecta fuerunt. 21 calamitatem. 22 quod ſi vero aliquando contingeret, eas reuocari. 23 ſententiae. 24 vel, vitae meae, vel legis pro me latae.

omnibus prouincialibus [25] ornamentis commodisque depositis, totam suam quaesturam in me sustentando & conferuando collocauit. Qui si mihi quaestor imperatori fuisset [26], in [27] filii loco fuisset. Nunc certe erit in parentis, cum fuerit quaestor non imperii, sed doloris [28] mei.

25 quae habere potuisset in aliqua prouincia. 26 ego ipsum amassem non secus ac filium meum. 27 loco. 28 in dolore meo & exilio.

CAPVT XV.

Quapropter, patres conscripti, quoniam in rempubl. sum pariter [1] cum republ. restitutus, non modo in ea defendenda nihil minuam de libertate mea pristina, sed [2] etiam adaugebo. Etenim, si eam tum [3] defendebam, cum aliquid mihi illa debebat [4]: quid nunc me facere oportet cum ego illi [5] plurimum debeo? nam quid est quod animum meum frangere [6] aut debilitare possit, cuius [7] ipsum calamitatem non modo nullius delicti, sed etiam diuinorum in [8] remp. beneficiorum testem esse videatis? nam & importata est [9], quia defenderam ciuitatem: & mea voluntate [10] suscepta est, ne a me defensa resp. per eundem [11] me extremum in discrimen vocaretur [12]. Pro me non, vt [13] pro P. Popillio,

1 Simul. 2 rempublicam. 3 illo tempore. 4 acceptum referre. 5 reipublicae. 6 imminuere. 7 animi mei. 8 erga. 9 calamitas haec mihi data est. 10 sponte, libenter. 11 per me ipsum etiam. 12 traheretur. 13 veluti factum est olim.

14 apud

pillio, nobiliſſimo homine, adoleſcentes filii, non propinquorum multitudo populum Romanum eſt deprecata [14]: non, vt pro Q. Metello, ſummo & clariſſimo viro, ſpectata iam adoleſcentia filius [15]: non L. & C. Metelli, conſulares, non eorum liberi, non Q. Metellus nepos, qui tum conſulatum petebat, non Luculli, Seruilii, Scipiones, Metellorum filii, flentes ac ſordidati, populo Romano ſupplicauerunt [16]: ſed vnus frater, qui in [17] me pietate [18] filius, conſiliis [19] parens, amore, (vt erat [20]) frater inuentus eſt: ſqualore & lacrymis, & quotidianis precibus, deſiderium mei nominis renouari, & rerum geſtarum memoriam vſurpari [21] coëgit. Qui [22] cum ſtatuiſſet, niſi per vos me recuperaſſet, eandem ſubire fortunam [23], atque idem ſibi domicilium & vitae, & mortis depoſceret: nunquam nec magnitudinem negotii, nec ſolitudinem ſuam, nec vim inimicorum, ac tela [24] pertimuit. Alter fuit propugnator mearum fortunarum, & defenſor aſſiduus, ſumma virtute & pietate C. Piſo, gener [25]: qui minas inimicorum meorum, qui inimicitias affinis mei, propinqui [26] ſui, conſulis, qui Pontum, &

14 apud populum R. precata eſt & interceſſit pro me. 15 qui etſi adoleſcens, tamen iam ſpectatus & clarus erat in republica. 16 ſupplices facti ſunt pro me. 17 ergo. 18 quoad pietatem & amorem ſuum. 19 quoad conſilia, quae ipſe mihi dedit. 20 ſicuti etiam erat frater meus. 21 commemorari. 22 frater meus. 23 etiam ire in exilium. 24 arma & gladios. 25 meus. 26 cognati.

& Bithyniam quaestor pro mea salute neglexit [27]. Nihil vnquam senatus de P. Popillio decreuit, nunquam in hoc ordine [28] Q. Metelli mentio facta est. Tribuniitis sunt illi rogationibus [29], interfectis inimicis, denique nulla auctoritate senatus, restituti, cum alter eorum senatui paruisset, alter vim caedemque fugisset [30]. Nam C. quidem Marius, qui hac hominum memoria [31] tertius ante me consularis, tempestate [32] ciuili expulsus est, non modo a senatu non est restitutus: sed reditu suo [33] senatum cunctum pene deleuit. Nulla de illis [34] magistratuum consensio, nulla ad rempᵖ defendendam populi Romani conuocatio, nullus Italiae motus [35], nulla decreta municipiorum & coloniarum exstiterunt [36]. Quare, cum me vestra auctoritas arcesserit [37], populus Rom. reuocarit, resp. implorarit, Italia cuncta pene suis humeris reportarit: non committam [38], P. C. vt, cum ea [39] mihi sint restituta, quae in potestate mea non fuerunt, ea non habeam [40], quae ipse praestare possim, praesertim cum illa [41] amissa recuperarim.

27 recusauit. 28 senatorio. 29 illi sunt restituti per rogationes Tribunorum plebis. 30 euitasset. 31 quod nos meminisse possumus. 32 per tumultum. 33 cum rediisset. 34 de Marii, Metelli & Popillii restitutione. 35 excitatio, inuitatio. 36 fuerunt, facta sunt. 37 reuocauerit, reduxerit. 38 patiar, faciam. 39 facultates meae amissae. 40 conseruem, obseruem in posterum. 41 bona mea.

SENTENTIAE.

PArentes carissimos habere debemus, quod ab iis nobis vita, patrimonium, libertas, ciuitas tradita est.

Bonus ciuis pro statu ciuitatis nullas sibi inimicitias, nullam vim, nullos impetus, nullum vitae discrimen vitandum putat.

Non esse debet nostri temporis iniurias meminisse; quas nos etiam si vlcisci possemus, tamen obliuisci mallemus. Alio transferenda nostra tota vita est, vt bene de nobis meritis gratia referatur.

ORATIO XII.

quae est

PRO T. ANNIO MILONE.

Argumentum Orationis XII. pro Milone.

PClodius iam inde a Ciceronis reductione ab exilio, T. Annio Miloni capitaliter infensus, vt qui vna cum Pompeio bonisque omnibus & suasor & auctor extiterat, quo Cicero restitueretur; omnem dedit operam, vt Miloni noceret, qui quo anno Consulatum Milo, eodem ipse praeturam ambibat, mirifice studens Plautio Hypsaeo & L. Metello Scipioni, Milonis competitoribus, eum adducendo in odium & inuidiam populi; eo quod videret, Milone Consule, satis liberam sibi praeturam non fore ad remp. bonosque omnes perdendos. Verum quando id iam se effecturum minime speraret, propterea quod certo cognosceret, Milonem iam designandum Consulem, in illius caput & vitam incubuit. Itaque cum statio die non ignoraret Miloni solenne & necessarium legitimumque iter esse Lanuuium, quippe qui

dictator in suo municipio Iunoni flaminem proderet, pridie ipse armatus cum XXX. gladiatoribus profectus Ariciam in via Appia ad Bouillas, in suo praedio, subsitit, aduentum Milonis expectans. Qui cum nunciaretur in via esse, obuius fit ei Clodius in rheda sedenti cum vxore & delicato puerorum ancillarumque comitatu. Oritur vtrinque inter seruos pugna, cui temere se ingereus Clodius, in ceruice grauiter vulneratur, semiuiuus in taberna Bouillis relictus extrabitur & confoditur. Eius cadauer Romam delatum, primum in eius domus vestibulo positum, dein in forum & curiam, Sexto Clodio scriba duce ubi crematum est, curiaque incensa conflagrauit. Quae res Miloni apud populum, id agentibus Tribunis plebis, magnam inuidiam attulit, ciuitatemque commouit: adeo vt SC. Cneio Pompeio soli Consuli renunciato mandatum sit, vt videret, ne quid respublica detrimenti caperet; Milo cedens populi furori diutiuscule foris mansit. Qui tandem praeter expectationem Romam reuersus a petendo Consulatu non destitit. Post multas autem cum factione Clodiana dimicationes, ab Appio Claudio Seniore accusatur insidiarum Milo. Eius itaque causam defendit hac Oratione Cicero, insidiarum contra notans Clodium, & ideo iure caesum.

Genus causae est Iudiciale; status vero qualitatis. Factum enim Cicero non negabat, sed iure caesum esse Clodium affirmabat; quoniam quidem Milo insidiis Clodii adpetitus, vim vi repulisset: atque hoc quaeritur in causa.

Conscripta est haec Oratio An. V. C. 701. Ciceronis aetatis 55. Stylus ac Oratio talis est, vt Quintilianus pulcerrimam & nobilissimam eam appellet.

Euentus

Euentus fuit talis. Videbantur non ignorasse Iudices, insciо Milone initio vulneratum esse Clodium: sed compererant, postquam vulneratus esset, iussu Milonis occisum. Fuerunt, qui crederent, M. Catonis sententia eum esse absolutum. Nam & bene cum republica actum esse morte Clodii non dissimulauerat, & studebat in petitione Consulatus Miloni, & reo adfuerat. Sed Milonis quoque audaciam vindicare populo Romano vtile visum est. Milo itaque damnatus in exilium Massiliam intra paucissimos dies profectus est. Bona eius propter alieni aeris magnitudinem vendita sunt. Sextus autem Clodius & multi alii, maximam partem Clodiani etiam fuerunt damnati.

ORATIO XII.

PRO T. ANNIO MILONE.

CAPVT I.

ETSI vereor, iudices, ne turpe sit, pro fortissimo viro dicere incipientem, timere [1], minimeque deceat, cum T. Annius Milo ipse magis de reip. salute, quam de [2] sua perturbetur [3], me ad eius caussam [4], parem animi magnitudinem afferre non posse [5]: tamen haec noui iudicii noua forma [6] terret [7] oculos: qui [8] quocunque inciderint [9], veterem consuetudinem fori, & pristinum morem iudiciorum requirunt [10]. Non enim corona [11] consessus vester

1 Quod ego timidus sum, dum incipio dicere pro vire fortissimo. 2 salute. 3 tristis sit. 4 ad defensionem caussae Milonis. 5 quod ego non possim. 6 conspectus, facies, species. 7 ob milites circumstantes. 8 oculi. 9 ad quemcumque locum sese conuertant. 10 desiderant, non inueniunt. 11 a concione & coetu hominum.

ſter [12] cinctus [13] eſt, vt ſolebat: non vſitata [14] frequentia [15] ſtipati ſumus [16]. Nam illa praeſidia [17], quae pro templis omnibus cernitis, etſi contra vim collocata [18] ſunt, non afferunt tamen oratori aliquid, vt in foro, & in iudicio, quamquam praeſidiis ſalutaribus & neceſſariis ſepti ſumus, tamen ne non timere quidem ſine aliquo timore poſſimus [19]. Quae [20] ſi oppoſita Miloni putarem: cederem tempori, iudices, nec inter tantam vim [21] armorum exiſtimarem oratori locum [22] eſſe. Sed me recreat & reficit [23] Cn. Pompeii, ſapientiſſimi & iuſtiſſimi viri, conſilium: qui profecto nec iuſtitiae ſuae putaret eſſe [24], quem [25] reum ſententiis iudicum [26] tradidiſſet, eundem telis militum dedere: nec [27] ſapientiae, temeritatem concitatae multitudinis auctoritate publica armare. Quamobrem illa arma, centuriones, cohortes, non periculum nobis, ſed praeſidium denunciant [28]: neque ſolum, vt quieto [29], ſed etiam

12 ſedes veſtra. 13 circumdatus. 14 abuſitata. 15 multitudine auditorum. 16 circumdati. 17 milites illos. 18 diſpoſita ſunt ob eam cauſam, ne forte vis aliqua nobis inferatur. 19 ſenſus eſt: haec praeſidia tamen efficiunt, vt ego quidem timeam, ſed ſine aliquo timore, quoniam ſcio, haec praeſidia ob eam cauſſam eſſe diſpoſita, vt tutus eſſe poſſim in foro & iudicio. 20 praeſidia. 21 violentiam, timorem. 22 occaſionem dicendi. 23 erigit in tanto timore. 24 non permitteret, quoniam vir iuſtiſſimus eſt. 25 vt eundem reum traderet telis militum, quem. 26 iudicandum per ſententias. 27 nec Pompeius hoc permitteret pro ſua ſapientia, vt multitudo audax armaretur. 28 oſtendunt, confirmant. 29 non timido.

30 nos

etiam vt magno animo simus, hortantur: neque auxilium modo defensioni meae, verum etiam silentium pollicentur. Reliqua vero multitudo, quae quidem est ciuium, tota nostra est [30]: neque eorum quisquam [31], quos vndique intuentes [32] ex hoc ipso loco cernitis, vnde [33] aliqua pars fori aspici potest, & huius exitum iudicii exspectantes [34], non cum [35] virtuti Milonis fauet, tum de se, de liberis suis, de patria, de fortunis hodierno die decertari putat [36].

30 nos libenter audiet, nobis fauet. 31 neque non omnino putat decertari. 32 attentos, qui vndique nos aspiciunt. 33 ex quo loco. 34 dum exspectant. 35 quando, quoniam. 36 sensus est: omnes putant, de se, de liberis & fortunis suis hodie agi, dum agitur de Milone, cuius virtuti omnes fauent.

CAPVT II.

Vnum genus [1] est aduersum infestumque [2] nobis, eorum, quos P. Clodii furor rapinis, & incendiis, & omnibus exitiis publicis pauit [3], qui hesterna [4] etiam concione incitati sunt, vt vobis voce praeirent [5], quid iudicaretis [6], quorum clamor, si quis [7] forte fuerit, admonere vos debebit, vt eum ciuem [8] retineatis [9], qui semper genus illud hominum, clamoresque maximos pro vestra salute neglexit. Quamobrem adeste animis [10], iudices, & timorem, si quem habetis, depo-

1 Hominum. 2 inimicum est. 3 aluit, sustentauit, ditauit. 4 in hesterno conuentu populi. 5 praescriberent, dictitarent. 6 iudicare deberetis de Milone. 7 clamor seditiosus. 8 Milonem. 9 conseruetis. 10 animos sumite.

deponite. Nam, si vnquam de bonis & fortibus viris, si vnquam de bene meritis ciuibus potestas vobis iudicandi fuit; si denique vnquam locus[11] amplissimorum ordinum[12] delectis viris datus est, vbi[13] sua studia[14] erga fortes & bonos ciues, quae[15] vultu & verbis saepe significassent, re[16] & sententiis declararent: hoc profecto tempore eam potestatem omnem vos habetis, vt statuatis[17], vtrum[18] nos, qui semper vestrae auctoritati dediti[19] fuimus, semper miseri lugeamus[20]; an diu vexati a perditissimis ciuibus, aliquando per vos, ac vestram fidem, virtutem, sapientiamque recreemur[21]. Quid enim nobis duobus[22], iudices, laboriosius[23]? quid magis solicitum, magis exercitum[24] dici aut fingi[25] potest? qui spe amplissimorum praemiorum ad remp. adducti, metu crudelissimorum suppliciorum carere non possumus? Equidem ceteras tempestates & procellas in illis duntaxat fluctibus concionum[26] semper putaui Miloni esse subeundas[27], quod[28] semper pro bonis contra improbos senserat[29]: in iudicio vero, & in eo consilio, in quo ex cunctis

11 occasio. 12 Senatorii, Equestris &c. 13 in qua occasione. 14 amorem, fauorem. 15 studia. 16 ipsa re. 17 iudicetis. 18 an. 19 obsequentes, obedientes, inseruientes. 20 lugere debeamus. 21 erigi & recreari debeamus. 22 quam ego & Milo. 23 nemo hactenus magis vexatus erit, & maiores labores ab inimicis sustulit, quam ego & Milo. 24 exercitatum in malis, vexatum calamitatibus. 25 excogitari. 26 consentum populi. 27 perferri oportere a Milone. 28 quoniam ille. 29 consenserat, steterat, bonos defenderat.

30 de-

ctis ordinibus amplisſimi viri [30] iudicarent, nunquam exiſtimaui ſpem vllam eſſe habituros Milonis inimicos [31], ad eius non ſalutem modo extinguendam, ſed etiam gloriam per tales [32] viros infringendam [33]. Quamquam in hac cauſſa, iudices, T. Annii tribunatu [34], rebusque omnibus pro ſalute reip. geſtis, ad huius criminis [35] defenſionem non abutemur [36], niſi oculis videritis inſidias Miloni a Clodio factas [37]: nec deprecaturi ſumus, vt crimen hoc nobis [38] multa propter praeclara in remp. merita condonetis: nec [39] poſtulaturi, vt, ſi mors P. Clodii ſalus veſtra fuerit, idcirco eam virtuti Milonis potius, quam populi R. felicitati aſſignetis [40], Sed ſi illius inſidiae clariores hac luce [41] fuerint, tum denique obſecrabo obteſtaborque vos, iudices, ſi cetera [42] amiſimus, hoc ſaltem nobis vt relinquatur, ab inimicorum audacia teliſque [43] vitam vt impune [44] liceat [45] defendere.

30 delecti. 31 accuſatores. 32 tam ampliſſimos. 33 diminuendam. 34 officio Tribuni plebis, quod geſſit Milo. 35 accuſationis. 36 vtemur, quoniam hac defenſione non opus eſt. 37 eſſe, quod Clodius ſtruxerat inſidias Miloni. 38 Miloni reo, quem ego defendam. 39 nec ſumus. 40 attribuatis, adſcribatis. 41 ipſa diei luce, luce meridiana. 42 ceteras virtutes priſcas populi Romani. 43 inſidiis. 44 libere, absque metu. 45 vt liceat, vt poſſimus.

CAPVT III.

Sed, antequam ad eam [1] orationem venio, quae eſt propria nostrae quaeſtionis [2], videntur ea eſſe refutanda, quae & in ſenatu ab inimicis ſaepe iactata

1 Partem orationis. 2 quae proprie ſpectat ad hanc materiam, de qua nunc agitur.

iactata[3] sunt: & in concione ab improbis, & paulo ante[4] ab accusatoribus: vt, omni terrore sublato[5], rem plane[6], quae venit in iudicium[7], videre possitis. Negant intueri lucem esse fas ei[8], qui a se hominem occisum esse fateatur. In qua tandem vrbe hoc homines stultissimi[9] disputant? nempe in ea, quae primum iudicium de capite[10] vidit M. Horatii[11], fortissimi viri: qui nondum libera ciuitate[12], tamen populi R. Comitiis[13] liberatus est, cum sua manu sororem interfectam esse fateretur[14]. An est quisquam, qui hoc ignoret, cum de homine occiso quaeratur, aut negari solere omnino esse factum[15], aut[16] recte ac iure factum esse defendi? + Nisi vero existimatis, dementem P. Africanum fuisse, qui[17] cum a C. Carbone, tribuno pleb. in concione seditiose interrogaretur, quid de Ti. Gracchi morte sentiret, respondit, iure caesum videri[18]. Neque enim posset aut Ahala ille Seruilius, aut P. Nasica, aut L. Opimius, aut C. Marius, aut me consule[19], senatus non nefarius[20] haberi[21], si scele-

3 dicta. 4 etiam dicta sunt. 5 postquam omnis ~~timor~~ error ejectus ex animis est. 6 clare, aperte. 7 de qua iudicari debet. 8 illi accusatores autem dicunt, eum non debere viuere. 9 qui iura ciuilia ignorant. 10 vita. 11 qui sororem suam interfecerat. 12 cum ciuitas nondum libera esset, sed adhuc esset sub regibus. 13 in comitiis & conuentu. 14 Horatius, vide Florum L. I. cap. 3. 15 hominem esse occisum. 16 aut caedem defendi, quoniam recte & iure facta ea sit. 17 respondit. 18 sibi videri, Gracchum iure occisum esse. 19 eo tempore, quo ego Consul fui. 20 impius. 21 existimari.

22 in

sceleratos ciues interfici nefas esset. Itaque hoc, iudices, non sine caussa etiam fictis [22] fabulis doctissimi homines memoriae prodiderunt [23], eum [24], qui patris vlciscendi caussa [25] matrem necauisset, variatis hominum sententiis [26], non solum humana, sed etiam diuina [27] deae [28] sapientissimae sententia liberatum. Quod si duodecim tabulae [29] nocturnum furem quoquo modo: diurnum [30] autem, si se telo [31] defenderit, interfici impune [32] voluerunt [33]: quis est, qui, quoquo [34] modo quis interfectus sit, puniendum putet, cum videat aliquando gladium nobis ad occidendum hominem ab ipsis porrigi [35] legibus?

22 in fictis. 23 narrarunt. 24 Orestem fuisse liberatum. 25 vt patrem suum vlciscereturr. 26 cum homines nescirent, quid de hoc facto sentire deberent. 27 per deorum sententiam. 28 Palladis. 29 aeneae, in quibus scriptae erant leges Romanorum. 30 qui diei tempore furatur. 31 gladio, armis. 32 absque metu poenae. 33 expressis verbis iusserunt. 34 quocunque modo. 35 tradi, in manum dari.

CAPVT IV.

Atqui [1] si tempus [2] est vllum iure hominis necandi, quae multa sunt [3], certe illud est non modo iustum, verum etiam necessarium, cum vi vis illata defenditur [4]. Pudicitiam cum eriperet militi tribunus militaris in exercitu C. Marii propin-

1 Iam vero, igitur, iamque adeo. 2 si aliquod tempus est, in quo licet iure hominem aliquem occidere. 3 qualia tempora & occasiones multae sunt. 4 quando aliquis sese defendit contra vim illatam.

propinquus [5] eius [6] imperatoris: interfectus ab eo [7] est, cui vim afferebat. Facere [8] enim probus adolescens [9] periculose [10], quam perpeti turpiter maluit, atque hunc ille vir summus [11] scelere solutum [12], periculo liberauit. Insidiatori vero & latroni, quae potest afferri iniusta nex [13]? Quid comitatus nostri, quid gladii volunt [14]? quos habere [15] certe non liceret, si vti illis nullo pacto [16] liceret. Est igitur haec, iudices, non scripta, sed nata [17] lex: quam non didicimus, accepimus [18], legimus: verum ex natura ipsa arripuimus [19], hausimus, expressimus: ad quam non docti [20], sed facti [21]; non instituti, sed imbuti [22] sumus: vt, si vita nostra in aliquas insidias, si in vim, si in tela [23] aut latronum, aut inimicorum incidisset: omnis honesta ratio esset expediendae salutis [24]. Silent enim leges inter arma [25], nec se expectari iubent, cum ei, qui expectare velit, ante iniusta poena luenda sit, quam iusta repetenda [26]. Etsi persapienter, & quodam modo tacite, dat ipsa lex [27] potestatem defendendi: quae

5 qui Tribunus propinquus erat. 6 Marii. 7 milites. 8 occidere aggressorem. 9 ille miles. 10 cum periculo vitae suae. 11 Marius. 12 liberatum ab omni crimine & accusatione. 13 insidiator iure potest interfici. 14 quare comites habemus nobiscum, quare gerimus gladios. 15 gestare. 16 modo. 17 innata nobis, a natura data & insita nobis. 18 audiuimus. 19 accepimus. 20 instructi. 21 nati. 22 nati. 23 gladios. 24 nobis liceret vitam nostram recte defendere. 25 quando armis decertatur, tunc non respicitur ad leges. 26 nec leges volunt, vt ipsas expectemus, quoniam accidere potest, vt quis iniuste occidatur, antequam possit occisorem trahere ad poenam. 27 Cornelia de sicariis.

quae[28] non modo hominem occidi, sed esse cum telo hominis occidendi caussa vetat: vt cum caussa, non telum quaereretur[29]: qui[30] sui defendendi caussa[31] telo esset vsus, non hominis occidendi caussa[32] habuisse telum iudicaretur. Quapropter hoc maneat in caussa, iudices. Non enim dubito, quin probaturus sim vobis defensionem meam, si id memineritis, quod obliuisci non potestis, insidiatorem iure interfici posse.)

28 quae lex non vetat occidere hominem, sed hoc vetat lex, ne quis gladium gestet, vt alterum occidat cum eo. 29 cum non quaestio sit de telo, sed de caussa ipsa. 30 ille iudicaretur, qui. 31 vt se defenderet. 32 hanc materiam pertractabo.

CAPVT V.

Sequitur illud, quod a Milonis inimicis saepissime dicitur, CAEDEM, in qua P. Clodius occisus est, senatum iudicasse, CONTRA REMP. ESSE FACTAM[1]. Illam[2] vero senatus non sententiis suis[3] solum, sed etiam studiis[4] comprobauit[5]. Quoties enim est illa caussa a nobis acta in senatu? quibus adsensionibus vniuersi ordinis[6]? quam[7] nec tacitis, nec occultis? Quando enim frequentissimo[8] senatu quatuor[9], [ad] summum quinque

1 Quod caedes facta sit contra rempublicam, quodque ita Senatus iudicauerit. 2 caedem Clodii. 3 per suos. 4 fauore erga caussam Milonis iustam. 5 laudauit. 6 Senatorii. 7 & illae consensiones Senatus non occultae fuerunt nec tacitae, sed apertae. 8 cum fere omnes Senatores adessent. 9 Senatores.

10 T

quinque sunt inuenti, qui Milonis caussam non probarent? declarant huius ambusti tribuni [10] plebis illae intermortuae [11] conciones, quibus [12] quotidie meam potentiam inuidiose criminabatur [13], cum diceret, senatum non quod sentiret, sed quod ego vellem, decernere. Quae quidem si potentia est appellanda potius, quam [14] propter magna [15] in remp. merita mediocris in bonis caussis auctoritas, aut propter officiosos [16] labores meos nonnulla apud bonos gratia [17]: appelletur ita sane [18], dummodo ea [19] nos vtamur pro salute
13 bonorum contra amentiam perditorum [20]. Hanc vero quaestionem [21], etsi non est iniqua, nunquam tamen senatus constituendam [22] putauit. Erant enim leges, erant quaestiones vel de caede, vel de vi: nec tantum moerorem ac luctum senatui mors P. Clodii adferebat, vt noua quaestio [23] constitueretur. Cuius enim senatui, de illo incesto stupro iudicium decernendi potestas esset erepta [24]; de

10 T. Munatii Planci, qui, cum contra Milonem diceret, & Clodii corpus iussisset cremari, flamma autem curiam arriperet, e concione fugatus est. Vnde, Cicerone dicitur *ambustus*. 11 intermissae hactenus. 12 in quibus concionibus. 13 accusabat. 14 quam mediocris auctoritas. 15 mea magna. 16 quos labores officium meum Consulare requirebat in detectione coniurationis Catilinae. 17 fauor. 18 en! patiar, vt haec res appelletur potentia. 19 hac potentia. 20 sceleratorum. 21 quando iudicia cinguntur militibus. 22 sanciendam, confirmandam, ordinandam esse. 23 forma iudicii. 24 cum enim Senatui erepta fuerit per Clodianos potestas iudicandi de stupro incesto Clodii.

25 quis

de eius interitu quis potest credere senatum iudicium nouum constituendum putasse [25]? Cur [26] igitur incendium curiae, oppugnationem aedium M. Lepidi, caedem hanc ipsam, contra rempubl. [27] senatus factam esse decreuit? quia nulla vis vnquam est in libera ciuitate suscepta inter ciues, non contra rempubl. Non enim est illa defensio contra vim vnquam optanda [28]: sed [29] nonnunquam est necessaria. Nisi vero aut ille dies, in quo Tib. Gracchus est caesus, aut ille, quo Caius [30], aut quo arma Saturnini oppressa sunt, etiamsi [31] e republica, rempubl. tamen non vulnerarunt [32].

25 quis potest credere, quod putauerit Senatus, quod iudicii noua forma constituenda sit de Clodii interitu & nece? 26 igitur, cur Senatus decreuit? 27 quia nullam vim vnquam ciues exercent contra alios ciues, ex qua nasci non posset aliquod periculum reipublicae. 28 quoniam hoc periculosum est reipublicae. 29 sed tamen talis vis & defensio. 30 fuit occisus. 31 etsi illi erant ciues reipublicae, etsi illi seditiosi occisi sunt iussu reipublicae. 32 periculum attulerunt reipublicae.

CAPVT VI.

ITaque ego ipse decreui, cum caedem in Appia [1] factam esse constaret, non eum, qui se defendisset, contra remp. fecisse; sed [2], cum inesset in re vis & insidiae, crimen iudicio reseruaui [3], rem notaui. Quod si per furiosum illum tribunum [4] sena-

1 Via. 2 sed rem notaui, quae facta erat, sed dixi, quod inquiri deceat, vter alteri fecisset insidias. 3 dixi, quod in iudicio de hac caede disquiri debeat. 4 Plancum.

5 for-

senatui, quod sentiebat, perficere licuisset: nouam quaestionem [5] nunc nullam haberemus. Decernebat enim [6], vt veteribus legibus [7] tantummodo extra ordinem quaereretur [8]. Diuisa sententia est [9], postulante nescio quo [10]: (nihil enim necesse est omnium flagitia proferre.) sic reliqua auctoritas senatus, emta intercessione [11], sublata est. At enim Cn. Pompeius rogatione sua [12] & de re & de caussa iudicauit: tulit [13] enim de caede, quae in Appia via facta esset, in qua P. Clodius occisus ~~fuit~~ esset. Quid ergo tulit? nempe vt quaereretur [14]. Quid porro quaerendum est? factum ne sit? At constat [15]. a quo? At patet. Vidit [16], etiam in confessione facti, iuris tamen defensionem suscipi posse. Quod nisi vidisset, posse absolui eum, qui fateretur [17]: cum videret nos [18] fateri: neque quaeri vnquam iussisset, nec [19] vobis tam salutarem hanc in iudicando literam [20], quam [21] illam tristem [22] dedisset. Mihi vero Cn. Pompeius non modo nihil grauius [23] contra Milonem iudicasse, sed

5 formam iudicii. 6 Senatus. 7 iuxta veteres leges. 8 iudicium instituereturr. 9 Senatorum, dum alii volebant, extra ordinem quaeri, alii iuxta veteres leges. 10 dum aliquis hoc postulabat, cuius ego nomen ignoro. 11 dum Tribunus plebis erat corruptus pecunia, vt intercederet & vetaret fieri sententiam Senatus. 12 per suam. 13 dixit suam sententiam. 14 institueretur iudicium, inquireretur in hanc caedem. 15 notum est. 16 Pompeius intellexit, iudicauit. 17 suum factum & crimen. 18 quod ego defensor & Milo reus fateremur crimen. 19 nec, nec tam. 20 literam A. in tabula scriptam, quae erat nota Absolutionis. 21 sed potius. 22 literam C. quae erat nota condemnationis. 23 durum.

24 reo

sed etiam statuisse videtur, quid vos in iudicando spectare oporteret. [Nam qui non poenam confessioni [24], sed defensionem dedit, is caussam interitus [25] quaerendam, non interitum putauit. Iam illud dicet ipse profecto, quod sua sponte fecit, Publio ne Clodio tribuendum putet, an tempori [26].

24 reo crimen suum confitenti. 25 caedis, damnationis. 26 an Pompeius ideo milites dispoſuerit, vt propter caedem Clodii Milo coniiceretur in terrorem, an vero potius hoc fecerit ideo, quoniam tempora hoc postulant.

CAPVT VII.

Domi suae [1] nobilissimus vir, senatus propugnator, atque illis quidem temporibus, pene patronus, auunculus huius nostri iudicis, fortissimi viri, M. Catonis, tribunus pl. M. Drusus occisus est. Nihil de eius morte populus consultus [2], nulla quaestio decreta a senatu est. Quantum luctum in hac vrbe fuisse a nostris patribus accepimus [3], cum P. Africano domi suae quiescenti [4] illa nocturna vis esset illata [5]? quis tum [6] non gemuit? quis non arsit dolore? quem immortalem, si fieri posset, omnes esse cuperent, eius ne necessariam [7] quidem expectatam esse mortem? Num igitur vlla quaestio de Africani morte lata [8] est? Certe nulla. Quid ita [9]? Quia non

1 In domo sua. 2 quaesitus, nihil ad populum relatum est. 3 audiuimus. 4 dormienti. 5 cum noctu occisus esset in cubiculo. 6 illo tempore. 7 cum ex eius vita nullum timendum esset periculum reipublicae. 8 habita. 9 quare hoc factum est?

10 quia

non alio facinore clari homines, alio obscuri necantur [10]. Interfit [11] inter vitae dignitatem summorum atque infimorum. Mors quidem illata per scelus iisdem & poenis teneatur, & legibus [12]. Nisi forte magis erit parricida, si quis consularem patrem [13], quam si quis humilem [14] necauerit: aut eo [15] mors atrocior erit P. Clodii, quod [16] is in monumentis [17] maiorum suorum sit interfectus. Hoc enim saepe ab istis [18] dicitur: perinde quasi Appius ille Caecus viam munierit [19], non qua [20] populus vteretur, sed vbi [21] impune sui posteri latrocinarentur [22]. Itaque in eadem ista Appia via cum ornatissimum equitem Rom. P. Clodius M. Papirium occidisset, non fuit illud facinus puniendum. Homo enim nobilis in suis monumentis equitem Rom. occiderat [23]. Nunc eiusdem Appiae nomen quantas tragoedias excitat [24]? quae [25] cruentata antea caede honesti atque innocentis viri [26] silebatur [27], eadem [28] nunc

10 quia & clari homines & obscuri per idem facinus perire possunt. 11 sit sane aliquod discrimen. 12 perinde ille punitur iuxta leges, qui clarum, ac ille qui obscurum hominem interfecit. 13 Scipionem Africanum, qui velut pater erat reipublicae. 14 obscurum, vilem hominem. 15 ideo. 16 quoniam. 17 in via Appii; qui abauus fuerat Clodii. 18 aduersariis. 19 strauerit, fecerit. 20 non ideo, vt hac via. 21 in qua. 22 latrocinium possent exercere. 23 Ironia. 24 quanto cum clamore nunc dicitur, magnum crimen esse, quod Milo interfecerit Clodium in via Appia. 25 quae via Appia cum esset antea cruentata per caedem & sanguinem. 26 M. Papirii. 27 omnes de ea tacebant. 28 via Appia.

29 com-

nunc crebro vſurpetur [29], poſteaquam latronis & parricidae [30] ſanguine imbuta [31] eſt. Sed quid ego illa commemoro? Comprehenſus eſt in templo Caſtoris ſeruus P. Clodii, quem ille [32] ad Cn. Pompeium interficiendum collocarat [33]. Extorta eſt confitenti [34] ſica de manibus. Caruit foro poſtea Pompeius: caruit ſenatu: caruit publico [35]: ianua [36] ſe, ac parietibus, non iure legum iudiciorumque texit. Num quae rogatio lata [37]? num quae noua quaeſtio decreta eſt? Atqui, ſi res, ſi vir [38], ſi tempus vllum dignum fuit, certe haec in illa cauſſa ſumma omnia fuerunt [39]. Inſidiator erat in foro collocatus, atque in veſtibulo ipſo ſenatus [40]: ei viro [41] autem mors parabatur, cuius in vita nitebatur ſalus ciuitatis: eo porro reip. tempore, quo ſi vnus ille [42] occidiſſet [43], non haec ſolum ciuitas, ſed gentes omnes concidiſſent [44]: niſi forte, quia perfecta [45] res non eſt, non fuit punienda: perinde quaſi [46] exitus rerum, non hominum conſilia legibus [47] vindicentur [48].

Minus

29 commemoratur ab aduerſariis Milonis. 30 Clodii. 31 cruentata, conſperſa, infecta. 32 Clodius. 33 occultauerat, conſtituerat. 34 ſeruo, qui confitebatur ſuum crimen. 35 nunquam poſtea venit Pompeius in Senatum &c. 36 in domo ſua. 37 num aliquis inquiſiuit de hoc ſcelere? 38 ſi quis alius vir dignus fuit. 39 certe tempus, res, Pompeius, digna omnino fuerunt, vt de his inſidiis quaeſtio fieret. 40 qui conuenerat in templo Caſtoris. 41 Pompeio. 42 Pompeius. 43 interfectus fuiſſet. 44 periiſſent. 45 caedes Pompeii non fuit facta. 46 Ironia. 47 per leges. 48 puniantur.

49 equi-

Minus dolendum fuit re non perfecta [49], sed [50] puniendum certe nihilominus. Quoties ipse [51], iudices, ex P. Clodii telis [52], & ex cruentis eius manibus effugi? ex quibus [53], si me non mea, vel reipubl. fortuna seruasset, quis tandem de interitu meo quaestionem tulisset [54]?

49 equidem dolor noster non magnus erat, quoniam caedes Pompeii non perficiebatur. 50 sed tamen crimen Clodii insidiatoris nihilominus puniri debuisset. 51 ego. 52 insidiis vitae. 53 insidiis & manibus. 54 instituisset.

CAPVT VIII.

Sed stulti [1] sumus, qui, Drusum, qui Africanum, Pompeium, nosmetipsos cum P. Clodio conferre [2] audeamus. Tolerabilia fuerunt illa [3]: P. Clodii mortem aequo animo nemo ferre potest [4]. Luget [5] senatus: moeret equester ordo: tota ciuitas confecta senio est [6]: squalent [7] municipia [8]: afflictantur coloniae: agri denique ipsi tam beneficum, tam salutarem, tam mansuetum ciuem [9] desiderant. Non fuit ea [profecto] caussa, iudices, non fuit, cur sibi censeret Pompeius quaestionem [10] ferendam: sed homo sapiens, & alta quadam mente praeditus, multa vidit: fuisse sibi illum

1 Ironia. 2 comparare. 3 quod illi necati fuerunt & quod Pompeio & mihi insidiae a Clodio structae sunt. 4 Ironia. 5 Ironia. 6 tota est in tristitia. 7 lugubres vestes induerunt. 8 libera oppida. 9 Clodium. 10 nouam formam iudicii militaris instituendam.

11 Clo-

lum [11] inimicum, familiarem [12] Milonem. In communi omnium laetitia [13] si etiam ipse gauderet: timuit, ne videretur infirmior fides reconciliatae gratiae [14]. Multa etiam alia vidit, sed illud maxime: quamuis atrociter ipse tulisset [15], vos tamen [16] fortiter iudicaturos. Itaque delegit e florentissimis ordinibus ipsa lumina [17]: neque vero, quod nonnulli dictitant [18], secreuit [19] in iudicibus legendis [20] amicos meos. Neque enim hoc cogitauit vir iustissimus, neque in bonis viris legendis [21] id adsequi [22] potuisset, etiamsi cupiisset. Non enim mea gratia familiaritatibus continetur [23], quae late patere non possunt [24], propterea quod consuetudines victus non possunt esse cum multis [25]: sed, si quid possumus [26], ex eo [27] possumus, quod [28] resp. [29] nos [30] coniunxit cum bonis: ex quibus [31] ille [32] cum opti-

11 Clodium. 12 sed Milonem esse suum amicum. 13 ob mortem Clodii. 14 ne videretur, quasi non satis fideliter in gratiam rediisset cum Clodii familia, cuius frater dederat filiam in matrimonium vni ex filiis Pompeii. 15 quamuis ipse instituisset horribile iudicium propter milites dispositos. 16 hoc non obstante. 17 praecipuos & amplissimos viros. 18 clamant, aiunt. 19 selegit. 20 quando, dum iudices eligit. 21 in electione bonorum virorum. 22 impetrare, diuinare. 23 non enim ideo homines mihi fauent, quoniam familiares multos haberem. 24 quoniam familiares mei non multi sunt. 25 quoniam oblectatio & voluptas & talis conuersatio cum multis mihi esse non potest. 26 si quid ego valeo, & auctoritate mea possum. 27 ob hanc caussam id possum. 28 quoniam. 29 honestas & status ratioque reipubl. 30 me. 31 bonis viris. 32 Pompeius.

33 ad

optimos viros legeret, idque maxime ad fidem suam [33] pertinere arbitraretur, non potuit legere [34] non studiosos mei [35]. / Quod vero te, L. Domiti, huic quaestioni praeesse [36] maxime voluit, nihil quaesiuit aliud, nisi iustitiam, grauitatem, humanitatem, fidem. Tulit [37], vt [38] consularem necesse esset: credo [39], quod [40] principum [41] munus [42] esse ducebat [43], resistere & leuitati multitudinis [44], & perditorum [45] temeritati. Ex consularibus te [46] creauit [47] potissimum. Dederas [48] enim, quam [49] contemneres populares [50] insanias, iam ab adolescentia documenta [51] maxima.

33 ad fidelitatem & iustitiam suam, qua obstrictus erat reipublicae. 34 eligere. 35 meos amicos, honestos & bonos viros. 36 vt tu summus iudex esses in hoc iudicio. 37 in hoc iudicio milites ideo disposuit. 38 quemadmodum necesse erat, vt ipse, tanquam Consul creatus, ita faceret. 39 & arbitror, id ab ipso ideo factum esse. 40 quoniam. 41 summorum in republica virorum. 42 officium. 43 arbitrabatur. 44 plebis seditiosae. 45 sceleratorum Clodianorum. 46 Lucium Domitium. 47 constituit Pompeius supremum iudicem in hac caussa. 48 documenta. 49 quam vehementer. 50 populi, quae niterentur fauore populi. 51 exempla, testimonia, *Proben.*

CAPVT IX.

Quamobrem, iudices, vt aliquando ad caussam crimenque [1] veniamus: si neque omnis confessio facti est inusitata: neque de caussa quidquam nostra aliter, ac [2] nos vellemus [3], a senatu iudica-

1 Quod obiicitur Miloni, 2 quam. 3 optaremus.

4 da-

iudicatum est: & lator [4] ipse legis, cum esset controuersia nulla facti [5], iuris tamen disceptationem [6] esse voluit; & selecti iudices, cum [7] praepositus quaestioni [8], qui haec [9] iuste, sapienterque discepteet [10]: reliquum est, iudices, vt nihil iam aliud quaerere debeatis, nisi, vter vtri [11] insidias fecerit. quod quo facilius argumentis [12] perspicere possitis, rem gestam vobis dum breuiter expono, quaeso [13] diligenter attendite [14]. | P. Clodius cum statuisset omni scelere [15] in praetura [16] vexare remp. videretque ita tracta [17] esse comitia [18] anno superiore, vt non multos menses praeturam gerere posset: qui [19] non [20] honoris gradum spectaret, vt [21] ceteri, sed & L. Paullum collegam effugere [22] vellet, singulari virtute ciuem, & annum integrum ad dilacerandam [23] rempub. quaereret; subito reliquit annum [24] suum, seque in annum proximum [25] transtulit, non religione [26] aliqua,

4 dator. 5 de facto. 6 voluit tamen legislator, vt disputaretur & inquireretur, num iure aliquid factum sit nec ne. 7 & cum sint. 8 & cum L. Domitius summus iudex in hac quaestione sit constitutus. 9 hanc quaestionem. 10 diiudicet. 11 an Clodius Miloni, an vero Milo Clodio. 12 per argumenta certa. 13 rogo vos. 14 auscultate. 15 per varia scelera. 16 si Praetor esset. 17 dilata, protracta. 18 conuentum populi, in quo de nouis Magistratibus agebatur. 19 Clodius. 20 non tam. 21 quemadmodum ceteri obseruare solent gradum honoris. 22 euitare, nolebat Paullum habere collegam in Praetura. 23 vexandam. 24 in quo poterat esse Praetor, si voluisset hunc honorem petere & gerere Praeturam. 25 in quo iterum institui debebant Comitia. 26 ob conscientiam suam.

qua, sed vt haberet, quod ipse dicebat, ad praeturam gerendam, hoc est, ad euertendam rempublicam, plenum annum atque integrum. Occurrebat [27], mancam [28] ac debilem praeturam suam futuram, consule Milone [29]: eum [30] porro summo consensu populi R. consulem fieri videbat. Contulit [31] se ad eius [32] competitores [33]: sed ita, totam vt petitionem ipse solus, etiam inuitis illis [34], gubernaret: tota vt [35] comitia suis, vt dictitabat, humeris sustineret [36]. Conuocabat tribus [37]: se interponebat [38]: colebat nouam [39], delectum [40] perditissimorum conscribebat [41] ciuium. Quanto ille [42] plura miscebat [43], tanto hic [44] magis in dies conualescebat [45]. Vbi [46] vidit homo [47] ad omne facinus paratissimus, fortissimum virum [48], inimicissimum suum, certissimum consulem, idque intellexit non solum sermonibus, sed etiam suffragis populi R. saepe esse declaratum: palam agere coepit, & aperte dicere, occidendum [49] Milonem. Seruos agrestes & barbaros, quibus [50] siluas

27 cogitabat. 28 non plenam, propter annum non integrum. 29 dum Milo Consul esset. 30 Milonem. 31 accessit. 32 Milonis. 33 qui simul cum Milone Consulatum petebant. 34 contra voluntatem reliquorum Competitorum. 35 veluti. 36 portaret. 37 centurias, in quas populus erat diuisus. 38 impedire studebat electionem Milonis pollicendo & persuadendo. 39 vel: Coloniam nouam. 40 quae Colonia delectus erat. 41 conuocabat. 42 Clodius. 43 turbabat. 44 Milo. 45 tanto plura suffragia acquirebat. 46 postquam. 47 Clodius. 48 Milonem. 49 interficiendum esse. 50 cum quibus.

51 va-

uas publicas depopulatus erat [51], Etruriamque vexarat, ex Apennino [52] deduxerat [53], quos videbatis, res erat minime obscura [54]. Etenim palam dictitabat, consulatum Miloni eripi non posse: vitam posse [55]. Significauit [56] hoc saepe in senatu: dixit in concione [57]: quin [58] etiam Fauonio, fortissimo viro, quaerenti ex eo [59], qua spe fureret, Milone viuo [60], respondit, triduo [61] illum [62], ad aut summum quatriduo periturum: quam vocem [63] eius ad hunc M. Catonem statim Fauonius detulit [64].

51 vastauerat, in quibus exercuerat sua latrociniа. 52 monte. 53 in prouincia Italiae. 54 aperta, omnibus nota. 55 eripi Miloni. 56 indicauit, dixit. 57 conuentu populi. 58 imo. 59 cum Fauonius ipsum interrogaret. 60 quamdiu viueret Milo. 61 intra tres dies. 62 Milonem. 63 sermonem, responsionem. 64 indicauit.

CAPVT X.

Interim cum sciret Clodius (neque enim erat difficile scire) iter solenne [1] legitimum, necessarium, ante diem XIII. Kalendas Februar. Miloni esse [2] Lanuuium [3] ad flaminem prodendum [4], quod [5] erat dictator [6] Lanuuii Milo: Roma [7] subito ipse [8] profectus pridie [9] est, vt ante suum fundum [10] (quod re [11] intellectum est) Miloni insidias collocaret [12]: atque

1 Annum. 2 a Milone instituendum esse. 3 oppidum Latii, in dextro latere viae Appiae. 4 vt nominaret aliquem Sacerdotem Iunoni Sospitae, cuius templum erat Lanuuii. 5 quoniam. 6 summus Magistratus. 7 ex vrbe Roma. 8 Clodius. 9 vnum diem antequam Milo proficisceretur. 10 villam. 11 ex euentu. 12 faceret, strueret.

que ita profectus est, vt concionem [13] turbulentam, in qua eius furor desideratus est [14], quae illo ipso die habita est, relinqueret: quam [15] nisi obire [16] facinoris locum tempusque voluisset, nunquam reliquisset. Milo autem cum in senatu fuisset eo die, quoad [17] senatus dimissus est, domum venit, calceos & vestimenta mutauit: paulisper, dum [18] se vxor (vt fit [19]) comparat [20], commoratus est: deinde profectus est id [21] temporis, cum iam Clodius, siquidem eo die Romam venturus erat [22], redire potuisset. Obuiam fit ei Clodius expeditus [23], in equo, nulla rheda [24], nullis impedimentis, nullis Graecis comitibus [25], vt solebat; sine vxore, quod nunquam fere [26]: cum [27] hic insidiator, qui iter illud ad caedem faciendam apparasset, cum vxore veheretur [28] in rheda, paenulatus [29], (vulgi [30]) magno impedimento, ac muliebri & delicato ancillarum puerorumque comitatu. Fit [31] obuiam Clodio ante fundum eius, hora fere vndecima, aut non multo secus [32]: statim

13 conuentum populi. 14 defuit. 15 Concionem. 16 obseruare. 17 postquam. 18 dum interim. 19 quemadmodum fieri solet. 20 parat ad iter cum marito suscipiendum. 21 eo tempore. 22 Romam redire voluisset. 23 paratus. 24 non vehebatur in rheda. 25 non habebat tunc secum Graecos famulos, qui ipsum alias comitari solebant. 26 facere consueuit. 27 cum tamen. 28 vectus fuerit, cum ex vrbe proficisceretur. 29 indutus paenula, *Reise-Kleid, Campagne-Rock, Reise Mantel.* 30 multos habebat secum suos. 31 Milo fit. 32 aut non diu post horam illam.

33 gla-

tim complures cum telis [33] in hunc [34] faciunt de [35] loco superiore impetum: aduersi [36] rhedarium occidunt. Cum autem hic [37] de rheda, reiecta [38] paenula, desiluisset, seque acri animo defenderet: illi, qui erant cum Clodio, gladiis eductis, partim recurrere ad rhedam, vt a tergo Milonem adorirentur: partim, quod hunc iam interfectum putarent, caedere incipiunt eius seruos, qui post [39] erant: ex quibus qui animo fideli in dominum erant & praesenti [40] fuerunt, partim occisi sunt, partim, cum ad [41] rhedam pugnari viderent, & domino succurrere prohiberentur [42], Milonemque occisum [43] etiam ex ipso Clodio audirent, & ita esse putarent, fecerunt [44] id serui Milonis (dicam enim non deriuandi criminis caussa [45], sed vt factum est) neque imperante, neque sciente, neque praesente domino, quod suos quisque seruos in tali re [46] facere voluisset.

33 gladiis. 34 Milonem. 35 ex loco edito. 36 retro. 37 Milo. 38 postquam reiecerat a se paenulam. 39 currum. 40 forti, audaci. 41 apud. 42 impedirentur. 43 interfectum esse. 44 occiderunt Clodium. 45 quasi ego velim transferre caedem a Milone ad eius seruos, & his rribuere culpam. 46 casu.

CAPVT XI.

HAec, sicut exposui [1], ita gesta sunt, iudices: insidiator superatus [2], vi victa vis [3], vel potius [4] oppressa virtute [5] audacia [6] est. Nihil dico, quid [7] resp.

1 Narraui. 2 occisus est. 3 & vis illata victa fuit per vim. 4 vt rectius dicam. 5 per fortitudinem defensionis. 6 Clodii aggressoris.

[7] respub. consecuta sit [8]: nihil, quid vos [9]: nihil, quid omnes boni: nihil sine id profit [10] Miloni, qui hoc fato [11] natus est, vt ne se quidem seruare potuerit, quin [12] vna [13] rempublicam vosque seruaret. Si id [14] iuremon [15] potest, nihil habeo, quod defendam: sin [16] hoc & ratio [17] doctis, & necessitas barbaris, & mos gentibus, & feris [18] natura ipsa praescripsit, vt omnem semper vim, quacunque ope [19] possent, a corpore, a capite, a vita sua propulsarent; non potestis hoc facinus [20] improbum [21] iudicare, quin simul iudicetis, omnibus, qui in latrones inciderint, aut illorum telis [22], aut vestris [23] sententiis esse pereundum [24].† Quod [25] si ita putasset: certe optabilius [26] Miloni fuit [27] dare iugulum [28] P. Clodio, non semel ab illo, neque tum [29] primum [30] petitum [31], quam iugulari [32] a vobis, quia [33] se illi non iugulandum tradidisset. Sin hoc nemo vestrum ita sentit, illud iam in iudicium venit [34], ~~non~~ [35], occisusne sit, quod fate-

7 quantum bonum. 8 per Clodii mortem. 9 ex ea consecuti sitis. 10 prodesse poterit. 11 hac voluntate deorum, hoc modo. 12 vt non. 13 simul. 14 occidere insidiatorem. 15 nihil. 16 quod si vero. 17 sana ratio. 18 bestiis. 19 ratione, modo, auxilio. 20 caedem Clodii. 21 iniustum. 22 per tela latronum. 23 per vestras. 24 interfici necessario oportere omnes illos. 25 si Milo hoc credidisset. 26 melius. 27 fuisset. 28 collum. 29 illo tempore. 30 prima vice. 31 saepius insidiatus est Clodius vitae Milonis. 32 interfici, puniri. 33 ex hac causa, quia se non passus esset interfici a Clodio. 34 disquiritur. 35 non hoc quaeritur.

36 hoc

fatemur: sed [36] iure, an iniuria: quod multis antea in causis [37] iam quaesitum est. Insidias factas esse [38] constat [39]: & id est, quod senatus contra remp. factum iudicauit: ab vtro [40] factae sint, incertum est, de hoc igitur latum est [41], vt quaereretur. Ita & senatus rem [42], non hominem [43], notauit [44]: & Pompeius de iure, non de facto, quaestionem tulit. Numquid igitur aliud in iudicium venit, nisi vter vtri insidias fecerit? profecto nihil [45]. Si hic illi; vt ne sit impune [46]: si ille huic [47]; tum [48] nos scelere [49] soluamur [50].

36 hoc quaeritur, an Clodius occisus sit iure &c. 37 exemplis. 38 Miloni a Clodio. 39 certum & indubitatum est partim ex antea dictis. 40 an a Clodio, an vero a Milone. 41 sententia dicta, lex lata est a Pompeio. 42 caedem. 43 Milonem. 44 putauit esse inquirendam. 45 aliud iam quaeritur. 46 si Milo Clodio struxit insidias, tunc necesse est, vt ille puniatur. 47 si vero Clodius Miloni struxit insidias. 48 vt tum. 49 a crimine. 50 liberetur Milo & absoluatur.

CAPVT XII.

Quonam igitur pacto [1] probari [2] potest, insidias Miloni fecisse Clodium? satis [3] est quidem in illa tam audaci, tam nefaria bellua [4] docere, magnam ei caussam, magnam spem in Milonis morte propositam, magnas vtilitates fuisse. Itaque illud Cassianum [5], CVI BONO [6] FVERIT, in his personis [7] valeat

1 Modo. 2 demonstrari. 3 facile. 4 Clodio, qui furenti bestiae similis est. 5 Cassii dictum, prouerbium. 6 in quem finem, quo respectu.

[7] valeat [8]: etsi boni nullo [9] emolumento impelluntur [10] in fraudem [11], improbi saepe paruo [12]. Atqui [13] Milone interfecto, Clodius hoc assequebatur, non modo vt praetor esset non [14] eo consule, quo [15] sceleris nihil facere posset: sed etiam vt his [16] consulibus praetor esset, quibus si non adiuuantibus, at conniuentibus [17] certe, sperasset se posse remp. eludere [18] in illis suis cogitatis furoribus [19]: cuius [20] illi [21] conatus [22], vt ipse ratiocinabatur [23], nec, si reprimere possent, ~~coërcere~~, cum tantum beneficium [24] ei se debere [25] arbitrarentur: &, si vellent, fortasse vix possent frangere [26] hominis sceleratissimi corroboratam iam vetustate [27] audaciam. An vero, iudices, vos soli ignoratis, vos hospites [28] in hac vrbe versamini? vestrae peregrinantur [29] aures, ne-

7 Milone & Clodio. 8 locum habeat. 9 ne per maximas quidem vtilitates. 10 coniiciuntur, excitantur. 11 ad committendum aliquod crimen, vel, vt Horatius dicit: oderunt peccare boni virtutis amore. 12 improbi autem saepe excitantur ad facinus per leuem vtilitatem. 13 iam vero. 14 dum Milo consul amplius non esset. 15 qui Milo quamdiu Consul esset, Clodius nullum scelus audere poterat. 16 Hypsaeo & Scipione, competitoribus Milonis. 17 permittentibus. 18 vexare. 19 sceleribus. 20 Clodii. 21 Consules, Hypsaeus & Scipio. 22 audaciam. 23 arbitrabatur, sibi persuadebat. 24 Consulatum. 25 acceptum referre. 26 debilitare, reprimere, coërcere. 27 per longum tempus. 28 peregrini, omnium rerum ignari. 29 nihil audierunt vnquam de audacia Clodii.

30 ne-

neque [30] in hoc peruagato [31] ciuitatis sermone versantur [32], quas ille leges (si leges nominandae sunt, ac non faces [33] vrbis, & pestes reip.) fuerit impositurus nobis omnibus, atque inusturus [34]? Exhibe, quaeso, Sexte Clodi, exhibe librarium [35] illud legum vestrarum, quod [36] te aiunt eripuisse e domo, & ex mediis armis turbaque nocturna, tanquam Palladium [37] sustuliſſe, vt praeclarum inde munus [38] ac instrumentum [39] tribunatus ad aliquem, si nactus esses, qui tuo [40] arbitrio tribunatum gereret, deferre posses. Et [41] adspexit me illis quidem oculis [42], quibus [43] tum solebat, cum omnia omnibus minabatur. Mouet [44] me quippe [45], lumen [46] curiae.

30 neque aures vestrae. 31 omnibus noto, qui per totam ciuitatem percrebuit. 32 occupantur. 33 seditiones, pericula. 34 tanquam seruis, quibus stigma, seu nota seruitutis inurebatur. 35 ciſtam & thecam, in qua leges vestrae reconditae sunt. 36 librarium. 37 rem sanctam & inuiolabilem. 38 domum. 39 tanquam rationarium & breuiarium, quo sequentes Tribuni plebis vti possent. 40 iuxta tuam voluntatem. 41 & Sextus Clodius, cum haec ex me audiret. 42 toruis, minacibus. 43 qualibus oculis me solebat illo tempore aspicere. 44 conturbat. 45 Ironia. 46 hic egregius vir, qui velut lumen curiae esset; scilicet.

CAPVT XIII.

Quid? tu me iratum, Sexte, putas tibi, cuius tu inimiciſſimum [1] multo crudelius etiam punitus es [2], quam erat humanitatis meae postulare [3]? To

1 Clodium, quem tu cremasti mortuum. 2 puniuisti. 3 quam ego vnquam postulassem, qui crudelis non sum.

Tu P. Clodii cruentum cadauer eieciſti domo: tu in publicum eieciſti: tu ſpoliatum imaginibus [4], exequiis, pompa, laudatione, infeliciſſimis lignis ſemiuſtulatum [5], nocturnis canibus dilaniandum reliquiſti. Quam rem etſi neceſſario feciſti, tamen, quoniam in meo inimico crudelitatem expromſiſti [6] tuam, laudare non [7] poſſum, iraſci certe non debeo [8]. At P. Clodii praeturam non ſine maximo rerum nouarum [9] metu proponi, & ſolutam fore [10] videbatis, niſi eſſet is conſul, qui eam auderet, poſſetque conſtringere [11]. Eum [12] Milonem eſſe cum ſentiret vniuerſus populus R. quis dubitaret ſuffragio [13] ſuo ſe metu, periculo rempublicam liberare? At non [14], P. Clodio remoto [15], vſitatis iam rebus enitendum eſt [16] Miloni, vt tueatur [17] dignitatem ſuam. Singularis illa huic [18] vni conceſſa gloria, quae quotidie augebatur frangendis furoribus Clodianis [19], iam morte Clodii cecidit [20]. Vos adepti eſtis [21], ne quem [22] ci-

4 Maiorum, quae in funeribus geri ſolebant. 5 quod totum combuſtum non erat. 6 prodidiſti, impendiſti. 7 non quidem. 8 tibi ob hanc rem. 9 periculoſarum. 10 conſtitutam vel finitam. 11 coërcere, reprimere. 12 cum vero intelligeret populus, tantam auctoritatem eſſe in Milone, vt is poſſet coërcere Clodium. 13 per conſenſum ſuffragiorum. 14 non vſitatis, inſolitis modis, per ſingularem defenſionem. 15 poſtquam cum ſumma reipublicae vtilitate occiſus eſt Clodius. 16 id agere & efficere cogitur Milo. 17 defendat & conſeruet. 18 Miloni. 19 dum reprimebat furores Clodii. 20 in periculum adducitur, diminuitur. 21 per mortem Clodii.

22 am-

[22] ciuem metueritis: hic [23] exercitationem virtutis, suffragationem consulatus, fontem perennem gloriae suae perdidit [24]. Itaque Milonis consulatus, qui, viuo [25] Clodio, labefactari [26] non poterat, mortuo [27] denique tentari [28] coeptus est. Non modo igitur nihil prodest, sed obest etiam P. Clodii mors Miloni. At valuit odium [29], fecit iratus, fecit inimicus, fuit vltor iniuriae, punitor doloris sui. Quid, si haec, non dico maiora fuerunt in Clodio, quam in Milone, sed in illo [30] maxima [31], nulla in hoc [32]? quid vultis amplius? quid [33] enim odisset Clodium Milo, segetem ac materiam suae [34] gloriae, praeter [35] hoc ciuile odium, quo omnes improbos odimus? Ille erat [36], vt odisset primum defensorem salutis meae: deinde vexatorem [37] furoris, domitorem armorum suorum: postremo etiam accusatorem. Reus enim Milonis lege [38] Plotia, fuit Clodius, quoad [39] vixit. Quo tandem animo hoc [40] tyrannum [41] tulisse

22 amplius aliquem. 23 Milo. 24 dum ob caedem iustam Clodii inius vocatur. 25 dum ille viuebat. 26 ad ruinam propelli. 27 post mortem Clodii. 28 labefactari. 29 sed dicunt aduersarii: Milo prosequutus est odio Clodium. 30 Clodio. 31 haec omnia, odium, dolor, inimicitia, fuerunt erga Milonem. 32 Milone erga Clodium. 33 ex qua causa. 34 qui Clodius in causa erat, vt Milo maximam gloriam impetraret. 35 tale quidem odium Milo gessit contra Clodium. 36 hunc animum habebat Clodius. 37 inimicum. 38 iuxta legem Plotiam. 39 quamdiu. 40 hanc mentem Milonis. 41 Clodium, qui nullius paruit legibus.

lisse creditis? quantum odium illius, &, in homine iniusto, quam etiam iustum [42]?

42 cuius, licet iniusti hominis, causae tamen odii in Milonem, accusatorem suum, iustae erant.

CAPVT XIV.

Reliquum est, vt iam illum [1] natura ipsius, consuetudoque defendat: hunc [2] autem haec eadem [3] coarguant [4]: nihil [5] per vim vnquam Clodius, omnia per vim Milo. Quid ergo, iudices? cum [6], moerentibus vobis [7], vrbe cessi [8], iudicium ne timui? non [9] seruos, non arma, non vim? Quae fuisset igitur causa restituendi mei [10], nisi ei [11] fuisset iniusta [12] eiiciendi [13]? Diem mihi, credo, dixerat [14]: multam [15] irrogarat [16]: actionem perduellionis intenderat [17]: & mihi, iudices, in causa aut vestra mala, aut mea praeclarissima, etiam iudicium timendum fuit [18]. Seruorum & egentium ciuium & facinorosorum armis meos ciues, meis [19] consiliis peri-

1 Milonem. 2 Clodium. 3 natura & consuetudo ipsius. 4 accusent. 5 fecit. 6 quando ego. 7 cum lacrymis vestris. 8 ex vrbe profectus sum in exilium, quoniam id volebat Clodius. 9 annon timui seruos, quos Clodius contra me excitabat? 10 vt ego restituerer. 11 Clodio. 12 causa. 13 vt ego pellerer ex vrbe. 14 accusauit me apud populum. 15 poenam pecuniariam. 16 mihi imposuerat. 17 me voluerat accusare tanquam hostem patriae. 18 si ea causa mala fuit: vestra fuit, nam, quia vos iussistis, & propter vtilitatem vestram, ego gulas fregi sociis Catilinae: sin bona causa est, ergo ego habeo magnam laudem. Igitur in istiusmodi causis numquid iudicium timerem? 19 per mea.

20 tra-

periculisque seruatos, pro me obiici [20] nolui. Vidi enim, vidi hunc ipsum Q. Hortensium, lucem & ornamentum reip. pene interfici seruorum manu [21], cum mihi adesset [22]: qua in turba C. Vibienus, senator, vir optimus, cum hoc [23] cum esset vna [24], ita est multatus [25], vt vitam amiserit. Itaque quando illius [26] postea sica illa, quam a Catilina acceperat, conquieuit? Haec intentata nobis est [27]: huic ego vos obiici [28] pro me [29] non sum passus; haec insidiata Pompeio est, haec [30] istam Appiam, monumentum sui nominis, nece [31] Papirii cruentauit; haec eadem longo interuallo [32] conuersa rursus est in me: nuper quidem, vt scitis, me ad regiam [33] pene confecit [34]. Quid simile Milonis [35]? cuius vis omnis haec semper fuit, ne P. Clodius, cum in iudicium detrahi non posset, vi oppressam ciuitatem teneret [36]. Quem si interficere voluisset, quantae [37], quoties occasiones, quam praeclarae fuerunt? Potuitne, cum domum ac deos penates suos, illo [38] oppugnante, defenderet, iure se vlcisci? potuitne [39], ciue egregio & viro fortissimo, P. Sextio, collega suo, vul-

20 tradi, occidi. 21 a manu. 22 cum staret prope me, cum caussam meam defenderet. 23 Hortensio. 24 cum esset apud ipsum. 25 vulneratus. 26 Clodii. 27 hanc sicam voluit quoque in nostra latera defigere. 28 vt vos ab eo occideremini. 29 pro meae salutis conseruatione. 30 sica Clodii. 31 pet mortem & caedem. 32 post longum tempus. 33 viam. 34 interfecit. 35 potestne igitur aliquid simile de Milone dici? 36 occuparet. 37 occasiones ad id perficiendum. 38 cum Clodius domum Milonis oppugnaret. 39 hoc faceit.

vulnerato [40]? potuitne, Q. Fabricio, viro optimo, cum de reditu meo legem ferret, pulso [41] crudeliſſima in foro caede facta [42]? potuitne, L. Caecilii, iuſtiſſimi fortiſſimique praetoris, oppugnata domo [43]? potuitne illo die, cum eſſet lata lex de me? cum totius Italiae concurſus, quem mea ſalus concitarat, facti illius [44] gloriam libens agnouiſſet: vt etiam ſi id Milo feciſſet, cuncta ciuitas eam laudem [45] pro ſua [46] vindicaret [47]?

40 cum vulneratus eſſet Sextius. 41 cum in exilium pelleretur Fabricius. 42 & cum facta eſſet caedes &c. 43 eo tempore, quo oppugnabatur domus Caecilii. 44 ſi occiſus eſſet Clodius. 45 de occiſo Clodio. 46 laude. 47 ſi tibi tribueret, acciperet, haberet.

CAPVT XV.

Atqui erat ~~id~~ [1] tempo~~ris~~? clariſſimus & fortiſſimus conſul, inimicus Clodio, P. Lentulus, vltor ſceleris illius, propugnator ſenatus, defenſor veſtrae voluntatis, patronus illius publici conſeſſus, reſtitutor ſalutis meae: ſeptem [2] praetores, octo tribuni plebis, illius [3] aduerſarii, defenſores mei: Cn. Pompeius auctor & dux mei reditus, illius hoſtis: cuius ſententiam ſenatus omnis de ſalute [4] mea grauiſſimam & ornatiſſimam [5] ſecutus eſt: qui populum R. cohortatus eſt: qui, cum de me decretum Capuae [6] feciſſet, ipſe cunctae Italiae cupienti [7], & eius fidem imploranti, ſignum dedit, vt ad me reſtituen-

1 Illo tempore. 2 aderant. 3 Clodii. 4 reſtitutione. 5 praeclaram, omni laude dignam. 6 in vrbe Capua. 7 quae deſiderabat meum reditum.

tuendum Romam concurrerent. Omnia tum denique in illum [8] odia ciuium ardebant desiderio mei [9]: quem [10] qui tum [11] interemissset, non de impunitate eius, sed de praemiis cogitaretur [12]. Tamen se Milo continuit [13], & P. Clodium ad iudicium bis, ad vim nunquam vocauit [14]. Quid [15]? priuato Milone, & reo [16] ad populum, accusante P. Clodio, cum in Cn. Pompeium pro Milone dicentem impetus factus est: quae [17] tum non modo occasio, sed etiam causa illius [18] opprimendi [19] fuit? Nuper vero cum M. Antonius (Triumvir) summam spem salutis bonis omnibus attulisset, grauissimamque adolescens nobilissimus reipublicae partem [20] fortissime susceptisset, atque illam belluam, iudicii laqueos declinantem [21], iam irretitam teneret [22]: qui locus, quod tempus illud, dii immortales, fuit [23]? cum se ille [24] fugiens in scalarum tenebras abdidisset [25], magnum [26] Miloni fuit [27] confice-

8 Clodium. 9 quoniam vehementer me desiderabant. 10 Clodium. 11 illo tempore. 12 non cogitatum fuisse solum de eo non puniendo, sed etiam praemiis afficiendo. 13 quietus fuit, non aggressus est Clodium, quod facere tamen potuisset impune. 14 traxit. 15 porro dicam. 16 cum Milo magistratum non gereret, sed viueret priuatus, & apud populum accusaretur a Clodio. 17 quam egregia. 18 Clodii. 19 interficiendi. 20 defensionem ordinis equestris contra Clodium. 21 qui nolebat in iudicium trahi. 22 iam ita teneret constrictam, vt vix effugere posset. 23 tunc optima occasio & commodum tempus fuisset eum interficiendi. 24 Clodius. 25 occultasset. 26 facile. 27 fuisset.

28 ita,

ficere illam pestem nulla sua inuidia [28], Antonii vero maxima gloria [29]? Quid? comitiis [30] in campo quoties potestas fuit [31]? cum ille vi in septa [32] irruisset, gladios distringendos, lapides iaciendos curasset, deinde subito, vultu [33] Milonis perterritus, fugeret ad Tiberim, vos [34] & omnes boni vota faceretis, vt Miloni vti virtute sua liceret [35]?

28 ita, vt nullum odium ob eam rem in se suscepisset apud alios, 29 cum gloria. 30 in comitiis. 31 Clodium occidendi. 32 in locum comitiorum circumdatum septo. 33 per vultum & praesentiam. 34 cum vos. 35 vt vellet Milo interficere Clodium, quod facile perficere potuisset.

CAPVT XVI.

Quem igitur cum omnium gratia [1] noluit [2], hunc [3] voluit cum aliquorum querela? quem iure, quem loco [4], quem tempore, quem impune non est ausus [5], hunc [6] iniuria, iniquo [7] loco, alieno [8] tempore, periculo [9] capitis non dubitauit occidere? praesertim, iudices, cum honoris amplissimi contentio [10], & dies comitiorum subesset [11]: quo quidem tempore (scio enim, quam timida sit ambitio [12], quantaque, & quam solicita [13] cupiditas consulatus) omnia non modo, quae reprehendi palam, sed

1 Bona voluntate, consensu. 2 occidere. 3 an voluisset eum iam occidere, praesertim aliqui de caede possent queri. 4 iusto. 5 occidere. 6 an probabile est, quod non dubitauerit, quod voluerit hunc occidere. 7 incommodo. 8 inepto, non conuenienti. 9 cum periculo vitae suae. 10 competitio Consulatus. 11 adesset. 12 cupiditas honorum, Praeturae, Consulatus. 13 periculosa, timens semper peioris.

14 clan-

sed etiam quae obscure [14] cogitari possent, timemus: rumorem, fabulam [15] ficiam, falsam, perhorrescimus: ora omnium, atque oculos intuemur [16]. Nihil enim est tam molle, tam tenerum, tam aut fragile, aut flexibile [17], quam voluntas [18] erga nos, sensusque [19] ciuium: qui non modo improbitati irascuntur candidatorum [20], sed etiam in recte factis saepe fastidiunt [21]. Hunc diem igitur campi [22] speratum, atque exoptatum sibi proponens Milo, cruentis manibus scelus & facinus prae se ferens [23] & confitens, ad illa augusta centuriarum auspicia [24] veniebat? quam hoc non [25] credibile in hoc [26]? quam idem in Clodio non dubitandum [27], quin se, interfecto Milone, regnaturum [28] putaret? Quid? quod caput [29] audaciae est, iudices: quis ignorat, maximam illecebram esse peccandi, impunitatis [30] spem? In vtro igitur haec [31] fuit? in Milone? qui etiam nunc reus est [32] facti [33], aut praeclari, aut certe necessarii? an in Clodio? qui ita iudicia, poenam-

14 clanculum, tacite. 15 sermones communes hominum. 16 prae, vel, ex metu. 17 quod facile frangi & flecti potest. 18 beneuolentia. 19 fauor. 20 qui honores & Magistratus petunt. 21 fit saepius etiam, vt ciues fastidium habeant ab iis, qui tamen recte fecerunt. 22 Martii, in quo electio Magistratuum fiebat. 23 ostentans, & in eo glorians. 24 sacrificia, electionem. 25 non est. 26 Milone. 27 de Clodio autem hoc facinus in dubium non poni debet. 28 Consulem fore. 29 fons & causa permouens. 30 si crimina & vitia non puniuntur. 31 audacia. 32 accusatur, arguitur. 33 caedis.

34 diu

namque contemserat, vt eum nihil delectaret, quod aut per naturam fas esset, aut per leges liceret? Sed quid ego argumentor [34]? quid plura disputo? te, Q. Petilli, appello [35], optimum & fortissimum ciuem: te, M. Cato, testor: quos mihi diuina quaedam fors dedit iudices. Vos ex M. Fauonio audistis, Clodium sibi [36] dixisse, & audistis, viuo [37] Clodio, periturum Milonem triduo [38]. Post diem tertium gesta res [39] est, quam [40] dixerat. Cum ille non dubitaret aperire [41], quid cogitaret; vos potestis dubitare, quid [42] fecerit?

34 diu ratiocinor. 35 voco in testem. 36 Fauonio. 37 si viueret Clodius. 38 intra tres dies. 39 caedes Clodii. 40 postquam dixerat. 41 palam dicere. 42 contra Milonem.

CAPVT XVII.

Quemadmodum igitur eum dies non fefellit [1]? dixi equidem modo [2]. Dictatoris Lanuuini stata sacrificia nosse, negotii nihil erat [3], vidit necesse esse Miloni proficisci Lanuuium illo ipso, quo profectus est, die: itaque anteuertit [4]. At quo [5] die? quo, vt ante dixi, insaniissima concio [6] ab ipsius mercenario [7] tribuno plebis est concitata; quem diem ille,

1 Quomodo ergo scire potuit Clodius, Milonem periturum esse intra tres dies? 2 paullo ante. 3 facile poterat Clodius scire sacrificia Milonis, qui erat dictator Lanuuii, quaeque in certum diem erant constituta. 4 ipsum occupauit, ante ipsum profectus est. 5 eo die, in quo. 6 plebs. 7 quem mercede corruperat.

8 cae-

ille, quam concionem, quos clamores, nisi ad cogitatum facinus [8] approperaret [9], nunquam reliquisset. Ergo illi [10] ne caussa quidem itineris, etiam caussa manendi [11]: Miloni manendi nulla facultas [12], exeundi [13] non caussa solum, sed etiam necessitas fuit. Quid, si, vt ille sciuit, Milonem fore eo die in via, sic Clodium Milo ne suspicari quidem potuit [14]? Primum quaero, qui [15] scire potuerit: quod vos idem in Clodio quaerere non potestis. Vt [16] enim neminem alium, nisi T. Patinam, familiarissimum suum rogasset [17], scire potuit illo ipso die Lanuuii a dictatore Milone prodi flaminem [18] necesse esse [19]. Sed erant permulti alii, ex quibus id [20] facillime scire posset: omnes scilicet Lanuuini. Milo de Clodii reditu vnde [21] quaesiuit? quaesierit sane [22]. Videte, quid vobis largiar [23]. Seruum etiam, vt Arrius, meus amicus, dixit, corruperit [24]. Legite testimonia testium vestrorum. dixit C. Cassinius, cognomento Scola,

8 caedem Milonis. 9 properasset. 10 Clodio. 11 non solum habuit nullam caussam itineris sui, sed etiam caussam potius habuit manendi in vrbe, & tamen profectus est. 12 Milo nec potuit nec debuit manere in vrbe. 13 proficiscendi Lanuuium. 14 Milo etiam suspicari non potuit Clodium fore in via; sed Clodius tamen suspicari & scire potuit, Milonem fore in via. 15 quomodo. 16 etsi. 17 interrogasset. 18 institui sacerdotem. 19 necessario oportere. 20 profectionem Milonis. 21 apud quem. 22 ponamus etiam, quod Milo hoc quaesierit. 23 concedam, indulgeam. 24 ponamus etiam hoc, quod corruperit seruum.

Scola, Interamnis [25], familiarissimus, & idem comes P. Clodii: cuius iam pridem testimonio Clodius eadem hora [26] Interamnae fuerat & Romae, P. Clodium illo die in Albano mansurum fuisse, sed subito ei esse nunciatum, Cyrum architectum esse mortuum: itaque Romam repente constituisse proficisci, dixit hoc comes item P. Clodii, C. Clodius.

25 ex oppido Interamnae ortus. 26 in hora.

CAPVT XVIII.

Videte [1], iudices, quantae res his testimoniis sint confectae [2]. Primum certe [3] liberatur Milo, non eo consilio [4] profectus esse [5], vt insidiaretur in via Clodio: quippe ~~qui ei~~ obuius futurus omnino non erat: deinde (non enim video, cur non meum quoque agam negotium) scitis iudices, fuisse [6], qui in hac rogatione [7] suadenda dicerent, Milonis manu caedem esse factam, consilio [8] vero maioris alicuius. Videlicet me latronem, ac sicarium abiecti [9] homines, & perditi describebant [10]. Iacent suis [11] testibus ii, qui Clodium negant eo die Romam, nisi de Cyro audisset, fuisse rediturum. Respiraui: liberatus sum [12]: non vereor, ne, quod ne suspicari quidem potuerim, videar id cogitasse. Nunc perse-

quar

1 Ipsimet vos iudicate. 2 quam pulchre res conficiatur per haec testimonia. Ironia. 3 per haec testimonia aduersariorum. 4 intentione, animo. 5 quod profectus non sit. 6 aliquos, qui dicent. 7 in qua noua quaestio de caede Clodii decreta est. 8 iussu, suasu, hortatu, *auf anstifften*. 9 viles, miseri. 10 notabant, designabant, indigitabant, 11 cum suis. 12 ab omni metu. Ironia. 13 per-

quar [13] cetera, nam occurrit [14] illud: Ne Clodius quidem de insidiis cogitauit, quoniam fuit in Albano mansurus, siquidem exiturus ad caedem e villa [15] non fuisset. Video enim, illum, qui dicitur de Cyri morte nunciasse, non id [16] nunciasse, sed Milonem appropinquare. Nam quid [17] de Cyro nunciaret, quem Clodius Roma [18] proficiscens reliquerat morientem? Vna [19] fui: testamentum simul obsignaui cum Clodio: testamentum autem palam fecerat, & illum [20] heredem & me scripserat [21]. Quem pridie hora tertia animam efflantem reliquisset, eum [22] mortuum postridie [23] hora decima denique ei [24] nunciabatur?

13 pertractabo. 14 in mentem mihi venit. 15 sua in via Appia. 16 mortem Cyri. 17 quam ob caussam. 18 ex Roma. 19 simul ego fui apud morientem Cyrum. 20 Clodium. 21 constituerat. 22 Cyrum esse. 23 tertio die. 24 Clodio.

CAPVT XIX.

Age, sit ita factum [1]: quae caussa, cur Romam properaret? cur in noctem [2] se coniiceret? quid afferebat (caussa) festinationis [3], quod [4] heres erat? primum erat nihil [5], cur properato [6] opus esset: deinde, si quid [7] esset, quid tandem erat, quod ea nocte consequi posset, amitteret autem [8], si postridie mane Romam venisset? Atque vt illi nocturnus ad vrbem aduentus vitandus potius, quam expetendus fuit:

1 Quod nunciatum fuerit Clodio de morte Cyri. 2 cur noctu proficisci debuisset. 3 quoniam. 4 nulla caussa. 5 properatione. 6 aliqua caussa. 7 quod autem perderet.

8 at-

fuit [8]: sic Miloni, cum insidiator esset, si illum ad vrbem noctu accessurum sciebat, subsidendum [9] atque expectandum fuit [10]. Noctu, in lubrico [11] & pleno latronum in loco occidisset? nemo ei neganti [12] non credidisset, quem esse omnes saluum, etiam confitentem, volunt. Sustinuisset hoc crimen [13] primum ipse ille latronum occultator & receptator locus [14], tum neque muta solitudo indicasset, neque caeca nox ostendisset Milonem; deinde ubi multi ab illo violati, spoliati, bonis expulsi, multi etiam haec [15] timentes in suspicionem caderent: tota denique rea citaretur Etruria [16]. Atque illo die certe Aricia [17] rediens deuertit Clodius ad Albanum. Quod cum sciret Milo, illum Ariciae fuisse, suspicari tamen debuit, eum, etiamsi Romam illo die reuerti vellet, ad villam suam, quae viam tangeret [18], deuersurum, cur neque ante occurrit [19], ne ille in via resideret [20]: nec [21] eo in loco subsedit [22], quo [23] ille [24] noctu venturus esset? Video adhuc constare [25] omnia, iudi-

8 atque, quemadmodum Clodius debuisset potius vitare aduentum suum & non venire in vrbem, quam in eam venire. 9 manendum. 10 fuisset. 11 periculoso. 12 Miloni, si id negasset. 13 crimen hoc deriuatum fuisset in locum. 14 in quo latent & recipiuntur latrones. 15 hanc violentiam. 16 tanquam auctor caedis. 17 ex Aricia, quod oppidum est Latii. 18 quae sita esset ad viam. 19 venit ipsi in mentem. 20 maneret, antequam Clodius in villam veniret. 21 cur nec. 22 mansit. 23 ad quem. 24 Clodius. 25 congruere, iusta & proba.

iudices: Miloni etiam vtile fuisset Clodium viuere: illi [26] ad ea [27], quae concupierat, optatissimum interitum Milonis fuisse: odium fuisse illius in hunc acerbissimum, in illum huius nullum [28]: consuetudinem illius perpetuam in vi [29] inferenda, huius [30] tantum in repellenda: mortem ab illo denunciatam Miloni, & praedictam palam, nihil vnquam auditum ex Milone: profectionis huius diem illi notum, reditum illius huic ignotum fuisse: huius iter necessarium, illius etiam potius alienum [31]: hunc prae se tulisse [32], se illo die Romae exiturum, illum eo die se dissimulasse rediturum: hunc nullius rei mutasse consilium, illum causam mutandi consilii finxisse [33]: huic [34], si [35] insidiaretur, noctem [36] prope vrbem expectandam: illi, etiam si hunc non timeret, tamen accessum ad vrbem nocturnum fuisse metuendum.

26 Clodio autem. 27 scelera. 28 odium. 29 vt vim exerceret. 30 Milonis autem consuetudinem in eo semper fuisse positam, vt vim intentatam repelleret. 31 nec necessarium & plane incongruum. 32 publice dixisse. 33 quasi morte Cyri ad id cogeretur. 34 Miloni. 35 si voluisset, struere insidias Clodio. 36 in qua Clodius redire debebat Romam.

CAPVT XX.

Videamus nunc id, quod caput [1] est: locus ad insidias ille ipse, vbi congressi [2] sunt, vtri [3] tandem fuerit aptior. Id vero, iudices, etiam dubitan-

1 Praecipuum & primum in tota hac causa. 2 vbi pugna facta est. 3 an Miloni, an Clodio?

4 an-

bitandum, & diutius cogitandum est? Ante fundum [4] Clodii: quo in fundo, propter insanas [5] illas substructiones [6], facile mille hominum versabatur [7] valentium [8], edito [9] aduersarii atque excelso loco superiorem se fore putabat Milo, & ob eam rem eum locum ad pugnam potissimum elegerat. An in eo [10] loco est potius expectatus ab eo, qui ipsius loci spe [11] facere impetum cogitarat? Res loquitur, iudices, ipsa: quae semper valet plurimum. Si haec [12] non gesta audiretis, sed picta videretis: tamen appareret vter esset insidiator, vter nihil cogitaret mali; cum alter vehementer in rheda paenulatus [13], vna [14] sederet vxor. (Quid [15] horum non impeditissimum? vestitus, an vehiculum, an comes [16]? quid minus promptum [17] ad pugnam, cum paenula [18] irretitus, rheda impeditus, vxore pene constrictus [19] esset?) Videte [20] nunc illum [21], primum egredientem e villa, subito; cur? vesperi; quid necesse est? tarde; qui [22] conuenit, id [23] praesertim temporis? Diuertit in villam Pompeii. Pompeium vt videret? sciebat

4 ante villam Clodii hoc factum est. 5 ingentes. 6 aedificia, quibus margines villae sustinebantur. 7 erat, commorabatur. 8 robustorum, audacium. 9 in alto. 10 Clodio. 11 dum confidebat opportunitati loci. 12 haec res. 13 paenula indutus. 14 & simul cum eo in rheda. 15 maximum certe impedimentum est ex vtraque hac re. 16 vxor imbellis. 17 aptum, idoneum. 18 per paenulam. 19 vt vix descendere ex rheda posset. 20 considerare. 21 Clodium. 22 quomodo. 23 hoc tempus vespertinum.

24 Prae-

bat in Alsienſi [24] eſſe [25]. Villam vt perſpiceret? millies in ea fuerat. Quid [26] ergo [illegible] moræ & tergiuerſationis [27]; dum hic [28] veniret, locum relinquere noluit.

24 Praedio ad Alſium, oppidum Tuſciae. 25 Pompeium. 26 quae cauſſa. 27 cunctatio, exſpectatio. 28 vsque dum Milo.

CAPVT XXI.

Age! nunc iter expediti [1] latronis, cum Milonis impedimentis comparate. Semper ille antea cum vxore: tum [2] ſine ea. nunquam non [illegible] in rheda: tum in equo. comites Graeculi, quocunque ibat, etiam cum in caſtra Etruſca properabat: tum nugarum [3] in comitatu nihil [4]. Milo, qui nunquam, tum caſu [5] pueros ſymphoniacos [6] vxoris ducebat [7], & ancillarum greges. Ille, qui ſemper ſecum ſcorta, ſemper exoletos [8], ſemper lupas [9] ducebat, tum neminem, niſi vt virum a viro lectum eſſe diceres [10]. Cur igitur victus eſt [11]? quia [12] non ſemper viator a latrone, nonnunquam etiam latro a viatore occiditur: quia, quamquam paratus [13] in imparatos Clodius, tamen mulier [14] inciderat in viros [15]. ¶ Nec vero ſic

1 Parati ad caedem Clodii. 2 illo autem tempore profectus erat ſine vxore. 3 inutilium ſeruorum, inanis pompae. 4 cum eo erat. 5 fortuito. 6 muſicos. 7 ſecum habebat. 8 ſcorta maſcula. 9 meretrices. 10 niſi forte quis dicere velit, quod Clodius certos ſibi tum viros elegerit, cum quibus aggrederetur Milonem. 11 Clodius. 12 Milo. 13 vir fortis. 14 mollis vir. 15 fortes.

sic erat vnquam non paratus [16] Milo contra illum, vt non satis fere esset paratus. Semper ~~illo~~ & quantum interesset [17] P. Clodii se [18] perire, & [19] quanto illi [20] odio esset, & quantum ille auderet, cogitabat. Quamobrem vitam suam, quam maximis praemiis propositam, & pene addictam sciebat [21], minquam in periculum sine praesidio, & sine custodia proiiciebat [22]. Adde casus, adde incertos exitus pugnarum, Martemque communem [23]: qui saepe spoliantem [24] iam, & exultantem euertit, & perculit ab abiecto [25]. Adde insciti am pranſi [26], poti [27], oscitantis [28] ducis: qui cum a tergo hostem intercluſum reliquisset: nihil de eius extremis comitibus cogitauit: in quos [29] incensos ira, vitamque domini desperantes [30] cum incidisset, haesit in iis poenis, quas ab eo serui fideles pro domini vita expetiuerunt [31]. Cur [32] igitur eos manumisit [33]? metuebat scilicet [34], ne indicarent: ne dolorem perferre non pos-

16 semper erat Milo paratus contra Clodium. 17 quantam vtilitatem exinde speraret Clodius. 18 Milonem. 19 & in. 20 apud illum. 21 sciebat Milo, quod contra vitam suam maxima proposita essent praemia a Clodio. 22 praecipitabat, dabat. 23 euentus belli, qui communis esse solet in vtr.que parte. 24 victorem, qui spoliat hostem. 25 victo. 26 qui prandium sumserat, comessatoris. 27 qui potator est. 28 ignaui. 29 comites Milonis. 30 qui serui seu comites desperabant de vita sui domini iam vulnerati. 31 qui Clodium interfecerunt, vt poenam ab eo sumerent pro domino, quem mortuum esse putabant. 32 cur Milo. 33 ipsos liberos fecit a seruitute. 34 Ironia.

35 hoc

possent: ne tormentis cogerentur, occisum esse a seruis Milonis in Appia via P. Clodium confiteri. Quid opus est tortore? quid quaeris? occiderit-ne? occidit. Iure, an iniuria? nihil [35] ad tortorem. Facti enim in equuleo quaestio est [36], iuris in iudicio.

35 hoc nihil pertinet ad tortorem. 36 in tortura quaeri solet de facto tantum, de iure autem quaeri solet in iudicio, non in tortura.

CAPVT XXII.

Quod igitur in caussa quaerendum est, id agamus hic [1]: quod tormentis inuenire vis, id fatemur. Manu vero cur [2] miserit, si id potius quaeris, quam [3] cur parum [4] amplis affecerit praemiis: nescis inimici factum reprehendere [5]. Dixit enim hic idem, qui [6] omnia semper constanter & fortiter, M. Cato: dixitque in turbulenta concione, quae tamen huius auctoritate placata est: non libertate solum, sed etiam omnibus praemiis dignissimos fuisse, qui [7] domini caput [8] defendissent. Quod enim praemium satis magnum est tam beneuolis, tam bonis, tam fidelibus seruis, propter quos viuit [9]? etsi id quidem non tanti est [10], quam quod propter eosdem non sanguine & vulneribus suis, crudelissimi inimici

1 Hoc loco iam, & dispiciamus, num iure Milo occiderit Clodium, an iniuria. 2 seruos. 3 quam id. 4 non potius seruos honorarit. 5 non satis callide reprehendis inimicum tuum. 6 dicit. 7 eos, qui. 8 vitam. 9 per quorum auxilium viuit & conseruatus est Dominus. 10 hoc quidem parum aestimat Milo, sed hoc ipsum male habet, quod non ipse potuerit occidere hostem, quoniam hoc serui fecerunt.

mici mentem oculosque satiauit: quos nisi manumisisset, tormentis etiam dedendi fuerunt conseruatores domini, vltores sceleris, defensores necis. Hic vero nihil habet in his malis [11], quod minus moleste ferat, quam [12], etiamsi quid ipsi accidat [13], esse tamen illis meritum praemium persolutum. Sed quaestiones vrgent Milonem, quae sunt habitae nunc in atrio Libertatis. Quibusnam de [14] seruis? rogas? de P. Clodii. Quis eos postulauit? Appius. quis produxit? Appius. vnde? ab Appio. Dii boni, quid potest agi seuerius? De seruis nulla quaestio est in [15] dominum, nisi de incestu [16], vt [17] fuit in Clodium. Proxime deos accessit Clodius, propius quam tum, cum ad ipsos penetrarat [18]: cuius de morte, tanquam de caerimoniis [19] violatis, quaeritur. Sed tamen maiores nostri in [20] dominum de seruo quaeri [21] noluerunt, non quia non posset verum inueniri, sed quia videbatur indignum & dominis morte ipsa tristius [22]. In reum de seruis accusatoris cum quaeritur, verum [23] inueniri potest? Age

11 hac calamitate. 12 quam id, quod ipsos dignis praemiis affecerit. 13 etiam ideo tristem sententiam accipiat, 14 quaestiones habitae sunt de seruis Clodii. 15 contra. 16 de stupro incestuoso, quod commiserat Clodius. 17 quemadmodum quaestio habita fuit de seruis Clodii. 18 Clodius nunc in coelum ad deos venit paullo propius, quam illo tempore, quo sororem suam turpiter amauerat, tanquam alter Iupiter. 19 sacris rebus. 20 contra. 21 quaestionem & torturam. 22 quoniam hoc modo salus dominorum posita erat in confessione & arbitrio seruorum. 23 veritas.

24 in-

Age vero, quae erat, aut qualis quaestio [24]? Heus tu Ruscio, (verbi caussa [25]) Clodius insidias fecit Miloni? Fecit. Certa crux [26]. Nullas fecit, sperata libertas. Quid hac quaestione certius? Subito abrepti in quaestionem, tamen separantur a ceteris, & in arcas [27] coniiciuntur, ne quis [28] cum iis colloqui possit. Hi centum dies penes [29] accusatorem cum fuisset, ab eo ipso accusatore producti sunt. Quid hac quaestione dici potest integrius [30]? quid incorruptius?

24 interrogario per tormenta. 25 vt exemplum eiusmodi quaestionis proferam. 26 minatur seruile supplicium, si hoc ausit dicere 27 carceres. 28 aliquis. 29 apud. 30 verius. Ironia.

CAPVT XXIII.

QVod si nondum satis cernitis, cum res ipsa tot, tam claris argumentis signisque luceat [1], pura [2] mente, atque integra Milonem, nullo scelere imbutum [3], nullo metu perterritum, nulla conscientia exanimatum, Romam reuertisse: recordamini per deos immortales, quae fuerit celeritas reditus eius: qui [4] ingressus in forum, ardente curia [5]: quae magnitudo animi, qui vultus, quae oratio. Neque vero se populo solum, sed etiam senatui commisit [6]: neque senatui modo, sed etiam publicis praesidiis &

1 Aperta & clara fit. 2 cum pura. 3 maculatum. 4 quam intrepidus. 5 cum curia per Clodii combustum cadauer incensa vreret. 6 concredidit, tradidit, tanquam innocens.

& armis [7]: neque his [8] tantum, verum etiam eius [9] potestati, cui [10] senatus totam rempublicam, omnem Italiae pubem [11], cuncta populi Romani arma commiserat. Cui nunquam se hic [12] profecto tradidisset, nisi causae suae confideret, praesertim omnia audienti [13], magna metuenti, multa suspicanti, nonnulla credenti. Magna vis est conscientiae, iudices, & magna in vtramque partem: vt [14] neque timeant, qui nihil commiserint [15]: & poenam semper ante oculos versari putent, qui peccarint. Neque vero sine ratione [16] certa, caussa Milonis semper a senatu probata est. Videbant enim sapientissimi homines facti rationem [17], praesentiam [18] animi, defensionis constantiam. An vero obliti estis, iudices, recenti illo nuncio [19] necis Clodianae, non modo inimicorum Milonis sermones & opiniones, sed nonnullorum etiam imperitorum? negabant eum [20] Romam esse rediturum? Sine enim illud animo [21] irato ac percito [22] fecisset, vt incensus odio trucidaret inimicum; arbitrabantur, eum tanti mortem Publ. Clodii pu-

7 quasi passus est se captiuum retineri & ab armatis militibus custodiri. 8 publicis praesidiis & armis. 9 Pompeii. 10 commiserat. 11 iuuentutem, milites. 12 Milo. 13 Pompeio, qui omnia audiebat, quae dicebantur, & nihil ex rumoribus negligebat. 14 vt illi. 15 mali fecerunt. 16 consideratione. 17 quod nempe liceret occidere insidiatorem. 18 laetitiam. 19 cum recens nuncium afferretur de morte Clodii. 20 Milonem. 21 ex animo. 22 incenso, iracundo, vehementi.

23 aesti-

puraſſe [23], vt [24] aequo animo patria careret, cum [25] ſanguine inimici expleſſet odium ſuum: ſiue etiam illius morte patriam liberare voluiſſet, non [26] dubitaturum fortem virum, quin [27], cum ſuo [28] periculo ſalutem reip. attuliſſet, cederet aequo animo legibus [29], ſecum auferret gloriam ſempiternam, nobis haec [30] fruenda relinqueret, quae ipſe ſeruaſſet. Multi etiam Catilinam, atque illa portenta [31] loquebantur: erumpet [32], occupabit aliquem locum, bellum patriae faciet. Miſeros interdum ciues, optime de republica meritos: in quibus homines non modo res praeclariſſimas obliuiſcuntur, ſed etiam nefarias ſuſpicantur [33]. Ergo illa falſa fuerunt, quae certe vera exſtitiſſent, ſi Milo admiſiſſet [34] aliquid, quod non poſſet honeſte vereque defendere.

23 aeſtimaſſe. 24 vt etiam libenter in exilium ire vellet. 25 poſtquam. 26 non eſſe. 27 quin cederet. 28 cum ſuo. 29 quae non patiebantur, vt is eſſet in vrbe, qui ciuem occidiſſet. 30 ſalutem & tranquillitatem reipublicae. 31 pericula. 32 in aliquam prouinciam ſe conferet Milo. 33 de quibus etiam homines ſuſpicantur, quaſi coniurationem velint inire contra patriam. 34 feciſſet.

CAPVT XXIV.

Quid, quae poſtea ſunt in eum congeſta [1]? quae quemuis etiam mediocri delictorum conſcientia perculiſſent [2], vt [3] ſuſtinuit! dii immortales ſuſti-

1 Dicta contra Milonem. 2 quae tam atrocia fuerunt, vt facile etiam potuerint eum coniicere in terrorem, qui conſcius ſibi eſt mediocrium delictorum. 3 quanta vero cum conſtantia paſſus eſt Milo, haec de ſe dici.

sustinuit? imo vero vt [4] contemsit ac pro nihilo putauit? quae neque maximo animo nocens, neque innocens, nisi fortissimus vir negligere potuisset. Scutorum, gladiorum, ~~frenorum,~~ sparorum [5] pilorumque [6] etiam multitudo deprehendi posse [7] indicabatur [8]. Nullum in vrbe vicum [9], nullum angiportum [10] esse dicebant, in quo Miloni non esset conducta [11] domus: arma in villam Ocriculanam deuecta Tiberi [12]: domus in cliuo [13] Capitolino scutis referta [14]: plena [15] omnia malleolorum [16] ad vrbis incendia comparatorum. Haec non delata [17] solum, sed pene credita: nec ante repudiata sunt, quam quaesita. Laudabam equidem incredibilem diligentiam Cn. Pompeii: sed dicam, vt sentio, iudices. Nimis multa audire coguntur, neque aliter facere possunt ii, quibus tota commissa [18] est resp. Quin etiam audiendus sit popa Licinius, nescio quis, de circo maximo [19]; seruos Milonis apud se [20] ebrios factos, sibi confessos esse, de interficiendo Cneio Pompeio coniurasse [21]: deinde postea se [22] gladio percussum esse ab vno de illis [23], ne indicaret. Pompeio in hortos

4 quam forti animo. 5 sparus erat genus teli exigui & recurui. 6 telum missile. 7 apud Milonem. 8 dicebatur. 9 plateam. 10 plateam angustam. 11 *gemiethet*. 12 & arma fuisse deuecta per Tiberim fluuium ad villam &c. 13 colle. 14 plena. 15 esse. 16 sarmenta, per quae ignis facile potest dispergi. 17 dicta, narrata. 18 demandata, concredita. 19 qui habitabat ad Circum Maximum. 20 Licinium. 21 Milonem. 22 Licinium. 23 seruis.

24 ego

tos nuntiauit. Arcessor in primis [24]: de [25] amicorum sententia rem defert ad senatum. Non [26] poteram in illius [27] mei patriaeque custodis tanta suspicione non metu exanimari: sed mirabar tamen, credi popae [28]: ebriosorum confessionem seruorum audiri, vulnus in latere, quod acu punctum videretur, pro ictu gladiatoris probari [29], Verum tamen, vt intelligo, cauebat magis Pompeius, quam timebat, non ea [30] solum, quae timenda erant, sed omnino omnia, ne aliquid vos timeretis [31]. Oppugnata [32] domus C. Caesaris, clarissimi & fortissimi viri, per multas noctis horas nunciabatur: nemo audierat tam celebri loco, nemo senserat, tamen audiebatur. Non poteram Cn. Pompeium, praestantissima virtute ciuem, timidum suspicari: diligentiam, tota rep. suscepta, timiam nullam putabam [33]. Frequentissimo [34] senatu nuper in Capitolio senator inuentus est, qui Milonem cum telo [35] esse [36] diceret; nudauit se in sanctissimo templo, quoniam vita talis & ciuis, & viri, fidem non facie-

24 ego Cicero inter primos fui qui vocabantur a Pompeio. 25 iuxta sententiam. 26 non poteram non, necesse erat. 27 Milonis. 28 quod Pompeius crederet vili sacrificulae. 29 haberi, *dass aus einer Mucke ein Elephante gemacht wuerde.* 30 cauebat sibi ab iis. 31 ne vos coniiceremini in periculum. 32 quod oppugnata fuisset. 33 persuadebat, eum non posse esse nimis diligentem in eo, quod ad salutem reipublicae pertineret. 34 in pleno, cum ingens numerus Senatorum adesset. 35 gladio. 36 praesentem esse.

faciebat, nisi, eo tacente [37], res ipsa loqueretur. Omnia [38] falsa, atque insidiose ficta comperta sunt.

37 etiamsi ipse Milo sese non defenderet. 38 esse.

CAPVT XXV.

Quod si tamen metuitur [1] etiam nunc Milo, non hoc iam Clodianum crimen timemus [2], sed tuas, Cn. Pompei, (te enim iam apello, ea voce, vt me audire possis) tuas, inquam, suspiciones perhorrescimus. Si Milonem times, si hunc de tua vita nefarie aut nunc cogitare, aut molitum [3] aliquando aliquid putas: si Italiae delectus [4], vt nonnulli conquisitores [5] tui dictitant, si haec arma, si Capitolinae cohortes, si excubiae, si vigiliae, si delecta iuuentus, quae tuum corpus domumque custodit, contra Milonis impetum [6] armata est, atque illa omnia in [7] hunc vnum instituta, parata, intenta [8] sunt: magna in hoc [9] certe vis, & incredibilis animus, & non vnius [10] viri vires atque opes indicantur, siquidem in [11] hunc vnum & praestantissimus dux electus, & tota resp. armata est. Sed quis non in-

1 Metus adhuc durat propter Milonem. 2 non ideo timemus, quoniam Milo interfecerit Clodium. 3 esse, cogitasse, meditatum esse. 4 *Auserlesne*, delecti milites. 5 satellites, exploratores. 6 coniurationem. 7 contra. 8 directa & ordinata. 9 hoc Milone. 10 sed multorum virorum fortitudo, quae in vnico & solo Milone. 11 contra.

12 Pom-

intelligit, omnes tibi [12] reip. partes aegras & labantes [13], vt eas his [14] armis sanares & confirmares, esse commissas [15]? Quod si Miloni locus [16] datus esset: probasset [17] profecto tibi ipsi, neminem vnquam hominem homini cariorem fuisse, quam te sibi [18]: nullum se vnquam periculum pro tua dignitate fugisse [19]: cum illa ipsa teterrima peste [20] saepissime pro tua gloria contendisse [21]: tribunatum suum [22] ad salutem meam, quae tibi carissima fuisset, consiliis tuis gubernatum: se a te postea defensum in periculo capitis [23], adiutum in petitione praeturae: duos se habere semper amicissimos speravisse: te tuo beneficio, me suo [24]. Quae si non probaret [25]: si tibi ita penitus inhaesisset ista suspicio, nullo vt euelli modo posset: si denique Italia a delecta, vrbs ab armis, sine Milonis clade nunquam esset conquietura: nae [26] iste [27] haud dubitans [28] cessisset patria [29], is, qui ita natus est, & ita consuevit [30]: te, Magne, tamen antestaretur [31]: quod nunc etiam facit.

12 Pompeio. 13 debiles. 14 per haec arma. 15 traditas. 16 facultas, occasio, potestas. 17 demonstrasset. 18 Miloni. 19 vitasse, recusasse. 20 factione Clodianorum. 21 pugnasse. 22 Milonis. 23 vitae. 24 & eum semper speravisse, quod habeat cum primis duos praecipuos amicos, nempe, te Pompeium, qui ipsi magna beneficia dedisti, & me, cui Milo magna beneficia dedit. 25 quod si tu hoc credere non possis. 26 profecto. 27 Milo. 28 sine dubitatione & cunctatione. 29 ex patria iniisset in exilium sponte sua. 30 semper solitus est salutem patriae anteponere suae saluti. 31 te vellet Milo prius vocare & appellare testem suae innocentiae, quam iret in exilium.

Vides,

CAPVT XXVI.

Videsne quam sit varia vitae, commutabilisque [1] ratio [2], quam vaga [3] volubilisque fortuna, quantae infidelitates in amicis, quam ad tempus [4] aptae simulationes, quantae in periculis fugae proximorum, quantae timiditates. Erit, erit illud profecto tempus, & illucescet [5] aliquando ille dies, cum [6] tu, salutaribus [7], vt spero, rebus tuis, sed fortasse motu [8] aliquo communium temporum ~~immutatis~~ [9], qui [10] quam crebro accidat, experti [11] debemus scire: & amicissimi beneuolentiam, & grauissimi hominis fidem, & vnius post homines natos fortissimi viri magnitudinem animi desideres. Quamquam quis hoc credat, Cn Pompeium, iuris publici, moris [12] maiorum, rei denique publicae peritissimum, cum senatus ei commiserit [13], vt videret [14], NE QVID RESPVBLICA DETRIMENTI CAPERET; quo vno versiculo [15] satis armati semper consules fuerunt, etiam nullis armis datis [16]: hunc exercitu, hunc delectu dato, iudicium exspectaturum fuisse in eius consiliis vindican-

1 Et quae facile mutari potest. 2 status, conditio. 3 inconstans, incerta. 4 ad temporis rationes. 5 veniet. 6 tu desideres. 7 felicibus. 8 per motum. 9 quando tua felicitas erit immutata. 10 qualis motus & inconstantia rerum & fortunae. 11 nos, qui talia saepe fumus experti. 12 consuetudini. 13 hoc. 14 prospiceret, curaret, efficeret. 15 quibus verbis. 16 etiamsi Consules nunquam alicui arma dederunt.

17 an

dicandis, qui vel iudicia ipsa tolleret [17]? Satis iudicatum est a Pompeio, falso ista conferri [18] in Milonem; qui legem tulit, qua [19], vt ego sentio, Milonem absolui a vobis oporteret: vt omnes confitentur, liceret [20]. Quod vero in illo loco, atque in illis publicorum praesidiorum copiis circumfusus [21] sedet; satis declarat, se [22] non terrorem inferre vobis (quid enim illo minus dignum [23], quam cogere, vt vos eum condemnetis, in quem animaduertere ipse [24] & more [25] maiorum, & suo iure posset?) sed [26] praesidio esse: vt intelligatis, contra hesternam concionem [27] illam licere [28] vobis, quod [29] sentiatis, libere iudicare.

17 an putatis, quod hic Pompeius, cui exercitus datus est, voluerit exspectare iudicium, vt eius (Milonis) consilia nefaria & coniuratio puniatur, qui omnia iudicia tolleret per illa sua consilia? 18 dici de Milone. 19 per quam legem. 20 per quam legem fas esset, vt Milo absolueretur, quod omnes confitentur. 21 circumdatus. 22 Pompeium. 23 conueniens, decorum. 24 quem ipse posset punire. 25 iuxta consuetudinem. 26 sed Pompeium tueri vos. 27 conuentum populi. 28 liberum esse. 29 illud, quod.

CAPVT XXVII.

Nec vero me, iudices, Clodianum crimen [1] mouet: nec tam sum demens, tamque vestri sensus [2] ignarus atque expers, vt nesciam, quid de morte Clodii sentiatis, de qua si iam nollem ita

1 Caedes Clodii. 2 mentis, sententiae.

ita diluere[3] crimen, vt [4] dilui tamen impune Miloni palam clamare atque mentiri glorioſe[5] liceret: Occidi, occidi non Sp. Melium, qui annona leuanda[6], iacturisque[7] rei familiaris, quia nimis amplecti[8] plebem putabatur, in ſuſpicionem incidit regni appetendi[9]: non[10] Ti. Gracchum, qui collegae[11] magiſtratum[12] per ſeditionem abrogauit: quorum[13] interfectores implerunt orbem terrarum nominis ſui gloria[14]: ſed eum[15] (auderet enim dicere, cum patriam periculo ſuo liberaſſet) cuius nefandum adulterium in puluinaribus[16] ſanctiſſimis nobiliſſimae foeminae comprehenderunt: eum, cuius ſupplicio[17] ſenatus ſolennes religiones[18] expiandas ſaepe cenſuit; eum, quem cum ſorore germana nefarium ſtuprum feciſſe L. Lucullus iuratus ſe, quaeſtionibus habitis[19], dixit comperiſſe: eum, qui[20] ciuem[21], quem ſenatus, quem populus, quem omnes gentes, vrbis ac vitae ciuium conſeruatorem iudicabant,

3 repellere, refutare, remouere. 4 quemadmodum ego illud iam remoui. 5 cum gloria ſua & iactatione recte facti. 6 dum voluit leuare annonae caritatem. 7 per damnum. 8 captare fauorem populi. 9 quaſi rex eſſe vellet. 10 non occidi. 11 ſuo. 12 imperium, officium. 13 Melii & Gracchi. 14 per gloriam, magnam gloriam vbique acceperunt. 15 ego interfeci. 16 in quibus poſitae erant imagines deorum. 17 per poenam. 18 cultum deorum a Clodio turpiter violatum. 19 per torturam in ſeruos Clodii. 20 exterminauit. 21 ſe ipſum intelligit Cicero.

22 per

bant, seruorum armis [22] exterminauit [23]: eum, qui regna dedit, ademit: orbem terrarum, quibuscum voluit, partitus est [24]: eum, qui plurimis caedibus in foro factis, singulari virtute & gloria ciuem [25], domum vi & armis compulit: eum, cui nihil vnquam nefas fuit nec in facinore [26], nec in libidine: eum, qui aedem Nympharum incendit, vt memoriam publicam recensionis [27], tabulis publicis impressam, extingueret: eum denique [28], cui iam nulla lex erat [29], nullum ciuile ius, nulli possessionum termini [30]: qui non calumnia litium [31], non iniustis vindiciis [32] ac sacramentis [33] alienos fundos, sed castris [34], exercitu, signis inferendis [35] petebat: qui non solum Etruscos (eos enim penitus contemserat) sed hunc Cn. Pompeium, virum fortissimum atque optimum ciuem, iudicem nostrum, pellere possessionibus, armis [36] castrisque conatus est: qui cum architectis & decempedis [37] villas multorum, hortosque peragrabat [38]: qui Ianicu-

lo

22 per arma seditiosa. 23 in exilium eiecit. 24 distribuit. 25 Pompeium. 26 caede, crudelitate. 27 censitrae contra facinora Clodii, quae tabulis inscripta erat & in illo templo asseruabatur, 28 interfeci. 29 qui omnes leges contemnebat. 30 qui semper nouas possessiones appetebat. 31 per falsas lites. 32 vindicationibus, dum ea petebat, quae sua non erant. 33 pecuniis depositis. 34 per milites & vim externam. 35 per bellum, quod Clodius semper minabatur. 36 per arms, armata manu. 37 agrimensoribus. 38 in iisque, tanquam in suis villis & hortis, aedificabat.

39 inde

lo [39] & Alpibus spem possessionum terminabat suarum: qui cum ab equite Romano, splendidissimo & forti viro, T. Pacuuio [sic] non impetrasset, vt insulam in lacu Prelio [40] venderet, repente lintribus [41] in eam insulam materiam [42], calcem, caementa, atque arma convexit: dominoque [43] trans ripam inspectante, non dubitauit [44] aedificium exstruere in alieno [45]: qui huic T. Furfanio, cui viro, dii immortales? (quid enim de muliercula Scantia? quid de adolescente Apronio dicam? quorum vtrique mortem est minatus, nisi sibi hortorum possessione cessisset [46]) sed ausus est Furfanio dicere, si sibi pecuniam, quantam polceret, non dedisset, mortuum se in domum eius illaturum [47]: qua inuidia huic esset tali viro conflagrandum [48]: qui Appium fratrem, hominem mihi coniunctum, fideliſſima gratia [49], absentem de possessione fundi deiecit: qui parietem sic per vestibulum sororis instituit ducere, sic agere fundamenta, vt sororem non modo vestibulo priuaret, sed omni aditu & limine [50].

39 inde ab extremo colle vrbis Romae vsque ad Alpes. 40 alii legunt Prelio. 41 in cymbis & nauiculis. 42 ad aedificia exstruenda necessariam. 43 Pacauio. 44 veritus est. 45 in possessione & fundo alterius. 46 nisi voluissent vendere Clodio hortos. 47 minatus est Clodius, quod velit cadauer hominis mortui inferre in domum Furfanii, vt dici posset, cum occidisse hominem. 48 per quam accusationem caedis Furfanius posset condemnari. 49 propter fauorem suum & fidelitatem erga me. 50 vt soror non posset ire in domum suam.

CAPVT

CAPVT XXVIII.

QVamquam haec [1] quidem iam tolerabilia videbantur: etsi aequabiliter [2] in remp. in priuatos, in longinquos, in propinquos, in alienos, in suos irruebat: sed, nescio quomodo, iam usu [3] obduruerat & incalluerat [4] ciuitatis incredibilis patientia [5]. Quae vero aderant iam [6], & impendebant, quonam modo ea aut depellere potuissetis, aut ferre? Imperium [7] si ille nactus esset (omitto socios, exteras nationes, reges, tetrarchas [8]: vota enim faceretis, vt in [9] eos se potius immitteret [10], quam in vestras possessiones, vestra tecta, vestras pecunias, pecunias dico? a liberis, a liberis, medius fidius [11], & coniugibus vestris nunquam ille effrenatas suas libidines cohibuisset [12]. Fingi haec putaris, quae patent [13]? haec, quae nota sunt omnibus? quae tenentur [14]? seruorum exercitus [15] illum [16] in vrbe conscripturum [17] fuisse, per quos totam remp. resque priuatas omnium possideret? Quamobrem, si cruentum

1 Crimina Clodii, de quibus iam dixi. 2 perinde, nullo discrimine. 3 per longam consuetudinem scelerum. 4 callum quasi obduxerat, pertinax, & incorrigibilis factus erat. 5 propter patientiam incredibilem. 6 ea crimina, quae potuisset exercere in Praetura sua. 7 Praeturam. 8 qui vel quatuor prouinciis praesunt, vel quarram partem alicuius prouinciae gubernant. 9 contra. 10 conuerteret scelera & vim suam. 11 iurandi formula, profecto. 12 abstinuisset. 13 notissima & certissima sunt. 14 certissima sunt & negari nequeunt. 15 magnam multitudinem. 16 Clodium. 17 collecturum.

18 per

tum gladium tenens clamaret T. Annius, adeſte, quaeſo, atque audite ciues: P. Clodium interfeci: eius furores, quos nullis [18] iam [19] legibus, nullis iudiciis frenare poteramus, hoc ferro, & hac dextera a ceruicibus veſtris repuli; per me vt vnum, ius, aequitas, leges, libertas, pudor, pudicitia in ciuitate manerent: eſſet [20] vero timendum, quonam modo id factum ferret ciuitas. Nunc enim quis eſt, qui non probet [21]? qui non laudet? qui non vnum poſt hominum memoriam T. Annium plurimum reip profuiſſe [22], maxima laetitia populum R. cunctam Italiam, nationes omnes adfeciſſe [23] & dicat, & ſentiat? Nequeo [24], vetera illa populi R. quanta fuerint gaudia, iudicare: multas tamen iam ſummorum imperatorum clariſſimas victorias aetas noſtra vidit, quarum nulla neque tam diuturnam attulit laetitiam, nec tantam. Mandate hoc [25] memoriae, iudices: ſpero multa vos libero que veſtros in rep. bona eſſe viſuros. In his ſingulis [26] ita ſemper exiſtimabitis, viuo [27] P. Clodio, nihil eorum [28] vos viſuros fuiſſe. In ſpem maximam, &, quemadmodum confido, veriſimam adducti ſumus, hunc ipſum annum, hoc ipſo ſummo viro con-

18 per nullas. 19 amplius. 20 an vero eſſet. 21 dicat recte factum eſſe. 22 vtilitatem maximam attuliſſe. 23 maximum gaudium attuliſſe populo. 24 iudicare & intelligere. 25 gaudium ſuper occiſo Clodio. 26 ~~vobis & illorum veſtris~~. 27 ſi vixiſſet Clodius diutius. 28 bonorum, ex his bonis, quae ego nunc indicaui.

29 dum

consule [29], compressa [30] hominum licentia, cupiditatibus fractis, legibus & iudiciis constitutis, salutarem ciuitati fore. Num quis igitur est tam demens, qui hoc [31], P. Clodio viuo, contingere potuisse arbitretur? Quid? ea, quae tenetis, priuata [32], atque vestra, dominante homine furioso [33], quod [34] ius perpetuae possessionis habere potuissent [35]?

29 dum Pompeius Consul est. 30 postquam compressa est. 31 tantam ciuitatis salutem. 32 vestras possessiones & rem familiarem. 33 Clodio. 34 quale. 35 an putatis, quod habere potueritis & conseruare semper vestras possessiones a furore Clodii, si quidem is Praeturam accepisset?

CAPVT XXIX.

Non timeo, iudices, ne odio inimicitiarum mearum inflammatus, libentius haec in illum [1] euomere [2] videar, quam verius: etenim etsi praecipuum esse debebat [3], tamen ita communis erat omnium ille hostis, vt in communi odio pene aequaliter versaretur [4] odium meum. Non potest dici satis, ne cogitari quidem, quantum in illo sceleris, quantum exitii [5] fuerit. Quin [6] sic attendite, iudices: nempe haec est quaestio de interitu P. Clodii. fingite animis: liberae enim sunt cogitationes nostrae, & [7] quae volunt sic intuentur, vt [8] ea cernimus, quae videmus. Fingite igitur cogitatione [9] ima-

1 Clodium. 2 dicere. 3 etsi enim ego cum primis crimina Clodii narrare debui, quoniam is me eiecit ex vrbe. 4 esset. 5 pessimarum cogitationum & scelerum. 6 imo potius. 7 & nostrae cogitationes. 8 quemadmodum. 9 cogitate, respicite, ponderate.

10 sta-

imaginem huius conditionis [10] meae? si possim efficere, vt Milonem absoluatis, sed ita [11], si P. Clodius reuixerit — Quid vultu extimuistis [12]? quonam modo ille [13] vos viuus adficeret [14], qui mortuus inani [15] cogitatione percussit [16]? Quid? si ipse Cn. Pompeius, qui ea [17] virtute ac fortuna est, vt ea potuerit semper, quae nemo praeter illum [18], si is, inquam, potuisset, vt [19] quaestionem de morte P. Clodii ferre, sic [20] ipsum ab inferis excitare: vtrum [21] putatis potius facturum fuisse? etiamsi propter amicitiam vellet illum ab inferis reuocare [22], propter [23] remp. non feciset. Eius igitur mortis sedetis vltores [24], cuius vitam si putetis per vos restitui posse, nolitis: & de eius nece lata quaestio est, qui si eadem lege [25] reuiuiscere posset, lata lex nunquam esset. Huius ergo interfector si esset; in confitendo ab iisne poenam timeret, quos liberauisset [26]? Graeci homines deorum [27] honores tribuunt iis viris [28], qui tyrannos

10 status. 11 hac conditione. 12 quem horrorem video ego in vultu vestro? 13 Clodius. 14 vexaret. 15 vana. 16 vobis timorem iniecit. 17 efficere. 18 efficere potuit. 19 quemadmodum potuit ferre & decernere quaestionem. 20 si sic etiam potuisset Clodium mortuum resuscitare. 21 quodnam ex his duobus. 22 resuscitare ex mortuis. 23 tamen id propter. 24 vos adsidetis tanquam vltores huius mortis. 25 per eandem legem, per quam decreta est quaestio. 26 si igitur Milo Clodium interfecisset, an deberet ideo timere, quoniam confitetur caedem, ne ab iis puniatur, quos tamen liberauisset. 27 diuinos. 28 qui necauerunt tyrannos & patriam liberarunt.

29 pa-

nos necauerunt. Quae ego vidi Athenis? quae aliis in vrbibus Graeciae? quas res diuinas talibus institutas viris? quos cantus? quae carmina? prope ad immortalitatis & religionem [29], & memoriam consecrantur. Vos tanti conseruatorem populi, tanti sceleris vltorem [30] non modo honoribus nullis adficietis, sed ad supplicium rapi [31] etiam patiemini? Confiteretur, confiteretur, inquam, si feciſſet, & [32] magno animo & libenter se feciſſe, libertatis omnium causa [33], quod ei certe non confitendum modo, verum etiam praedicandum [34].

29 parum abest, quin colantur tanquam dii tales viri. 30 Milonem. 31 trahi violenter. 32 & confiteretur etiam. 33 vt libertas omnium conseruaretur. 34 iactare & gloriari de hoc facto suo debet Milo.

CAPVT XXX.

Etenim, si id non negat, ex quo nihil petit[1], nisi vt ignoscatur: dubitaret [2] id fateri, ex quo etiam praemia laudis essent petenda? nisi vero gratius [3] putat esse vobis, sui se capitis [4], quam vestri ordinis [5] defensorem fuisse: cum praesertim in ea confessione, si grati esse velletis, honores adsequeretur [6] amplissimos. Si factum vobis non probaretur [7] (quamquam qui [8] poterat salus sua cuique, [9] non probari?) sed tamen si minus [10] fortissimi viri virtus

1 Postulat Milo. 2 an vereretur. 3 iucundius, amabilius. 4 vitae. 5 Senatorii. 6 consequi posset & deberet. 7 placeret. 8 quomodo. 9 cuilibet homini. 10 grata, parum grata. 11 esset

tus ciuibus grata cecidisset [11], magno animo constantique cederet [12] ex ingrata ciuitate. Nam quid esset ingratius, quam laetari ceteros, lugere eum solum, propter quem ceteri laetarentur? Quamquam hoc animo semper fuimus omnes in patriae proditoribus opprimendis [13], vt, quoniam nostra futura esset gloria, periculum quoque, & inuidiam nostram putaremus [14]. Nam quae mihi ipsi tribuenda laus esset, cum tantum [15] in consulatu meo pro vobis ac liberis vestris ausus essem, si id, quod conabar, sine maximis dimicationibus [16] meis me esse ausurum arbitrarer? quae mulier sceleratum ac pernicioſum ciuem occidere non auderet, si periculum non timeret? Proposita inuidia, morte, poena [17], qui nihilo segnius remp. defendit, is vir [18] vere putandus est [19]. Populi grati est, praemiis afficere bene meritos de rep. ciues: viri fortis [20], ne suppliciis quidem moueri, vt [21] fortiter fecisse poeniteat. Quamobrem vteretur eadem confessione T. Annius, qua [22] Ahala, qua Nasica, qua Opimius, qua Marius, qua nosmet ipsi: & si [23] grata

11 esset, contigisset. 12 iret Milo in exilium. 13 dum vel quando oppressimus hostes patriae. 14 nobis attribueremus, in nos susciperemus. 15 tantam rem. 16 laboribus & periculis. 17 quando quis videt, se praemii loco accepturum esse inuidiam, mortem, poenam. 18 fortis & bonus. 19 officium populi est, qui gratitudinem suam vult demonstrare. 20 officium est. 21 vt ipsum. 22 qua confessione vsus est Ahala. 23 ingrata esset respublica.

24 ta-

ta resp. esset, laetaretur: si ingrata, tamen [24] in graui fortuna conscientia sua niteretur. Sed huius beneficii gratiam [25], iudices, fortuna populi R. & vestra felicitas, & dii immortales sibi deberi [26] putant. Nec vero quisquam aliter arbitrari potest, nisi qui nullam vim [27] esse ducit [28], numenue diuinum: quem neque imperii vestri magnitudo, neque sol ille, nec coeli signorumque motus, nec vicissitudines rerum atque ordines [29] mouent, neque id, quod maximum est, maiorum nostrorum sapientia: qui [30] sacra [31], qui caerimonias, qui auspicia [32] & [33] ipsi sanctissime coluerunt, & nobis, suis posteris, prodiderunt [34].

24 tamen niteretur Milo in bona conscientia, si ipsi accideret aliquid aduersi. 25 gratitudinem. 26 demonstrari & exhiberi debere. 27 potentiam diuinam. 28 credit. 29 rectus & accuratus cursus. 30 maiores nostri. 31 templa, religionem. 32 volatum auium & sacrificia. 33 etiam. 34 reliquerunt.

CAPVT XXXI.

Est, est profecto illa vis [1]: neque in his corporibus, atque in hac imbecillitate nostra inest quiddam, quod vigeat, & sentiat, & non inest in hoc tanto naturae, tam praeclaro motu. Nisi forte idcirco esse non putant [2], quia non apparet, nec cernitur: perinde [3] quasi nostram ipsam mentem, qua sapimus, qua [4] prouidemus, qua ipsa haec agimus ac di-

1 Deorum aliqua potentia. 2 nisi fortassis quidam putant, ideo non esse diuinam potentiam. 3 perinde. 4 per quam.

5 ac

dicimus, videre, aut plane[5], qualis aut vbi sit, sentire possimus. Ea vis, ea igitur ipsa, quae saepe incredibiles huic vrbi felicitates, atque opes attulit: ~~quae~~ illam perniciem[6] extinxit ac sustulit: cui[7] primum mentem iniecit[8], vt vi irritare ferroque lacessere[9] fortissimum virum[10] auderet, vincereturque ab eo, quem si vicisset, habiturus esset[11] impunitatem & licentiam sempiternam. Non[12] est humano consilio, ne mediocri quidem, iudices, deorum immortalium cura[13] res illa perfecta. Religiones[14] me hercule ipsae, quae illam belluam[15] cadere viderunt, commouisse se videntur, & ius in illo[16] suum retinuisse. Vos enim, Albani tumuli atque luci[17], vos, inquam, imploro atque testor, vosque Albanorum obrutae[18] aras, sacrorum populi Romani sociae & aequales[19], quas[20] ille[21] praeceps amentia[22], caesis prostratisque sanctissimis lucis[23], substructionum insanis molibus[24] oppresserat[25]: vestrae tum, aras, vestrae religiones viguerunt[26], vestra vis valuit, quam ille omni scelere polluerat[27], tuque ex tuo

5 accurate, proprie. 6 Clodium. 7 Clodio. 8 fortuna Romanae vrbis & illa vis deorum permouit Clodii voluntatem. 9 aggredi. 10 Milonem. 11 habuisset. 12 haec res & Clodii caedes facta non est ex quodam humano consilio. 13 sed ex cura & prouidentia consilioque. 14 res sacrae. 15 Clodium. 16 ad eum puniendum. 17 Sylvae sacrae. 18 dirutae, deiectae. 19 in quibus eadem sacra solent perfici, quae in vrbe Roma. 20 aras. 21 Clodius. 22 quem agebat amentia. 23 postquam succiderat lucos. 24 per ingentia sua aedificia. 25 euerterat, deiecerat. 26 floruerunt. 27 violauerat, maculauerat, profanauerat.

28 al-

tuo edito [28] monte Latiari, ſancte Iupiter, cuius ille lacus [29], nemora, finesque ſaepe omni nefario ſtupro & ſcelere macularat, aliquando ad eum puniendum oculos aperuiſti: vobis illae [30], vobis veſtro in conſpectu ſerae [31], ſed iuſtae tamen, & debitae poenae ſolutae ſunt. Niſi forte hoc [32] etiam caſu [33] factum eſſe dicemus, vt ante ipſum ſacrarium [34] Bonae deae, quod eſt in fundo [35] T. Sextii Galli, in primis honeſti & ornati adoleſcentis, ante ipſam, inquam, Bonam deam, cum [36] praelium commiſiſſet, primum illud vulnus acceperit, quo teterrimam mortem obiret: vt non abſolutus iudicio illo nefario [37] videretur, ſed ad hanc inſignem poenam reſeruatus.

28 alto. 29 ſacra. 30 poenae Clodii. 31 ſera quidem eius poena fuit. 32 hanc caedem. 33 fortuito. 34 templum. 35 poſſeſſione. 36 cum aggreſſus eſſet Milonem. 37 in quo ab inceſti crimine abſoluebatur.

CAPVT XXXII.

Nec vero non [1] eadem ira deorum hanc eius ſatellitibus [2] iniecit amentiam, vt ſine imaginibus, ſine cantu, ſine ludis [3], ſine exequiis, ſine lamentis, ſine laudationibus, ſine funere, oblitus [4] cruore & luto, ſpoliatus illius ſupremi diei celebritate, ~~quam~~ cui [5] ~~non~~cedere etiam inimici ſolent, ambureretur [6] abiectus. Non fuiſſe credo

1 Eadem quoque profecto ira &c. 2 ſociis latrocinii, comitibus. 3 gladiatoriis, qui edi ſolebant in funeribus magnorum virorum. 4 Clodius maculatus. 5 celebritatem & pompam funeris. 6 combureretur in rogo.

credo fas clarissimorum virorum formas [7] illi teterrimo parricidae aliquid decoris [8] afferre, neque vllo in loco potius mortem eius lacerari, quam in quo vita esset damnata [9]. Dura mihi, medius fidius, iam fortuna populi R. & crudelis videbatur, quae tot [10] annos illum in hanc remp. insultare [11] viderer, & pateretur. Polluerat [12] stupro sanctissimas religiones: senatus grauissima decreta perfregerat [13]: pecunia [14] se palam a iudicibus redemerat [15]: vexarat in tribunatu [16] senatum: omnium ordinum consensu pro salute reip. gesta [17] rescinderat [18]: me patria expulerat: bona diripuerat: domum incenderat: liberos, coniugem meam, vexauerat: Cn. Pompeio nefarium bellum indixerat: magistratuum, priuatorumque caedes effecerat: domum mei fratris incenderat: vastarat Etruriam: multos sedibus ac fortunis [19] eiecerat: instabat [20], vrgebat: capere [21] eius amentiam ciuitas, Italia, prouinciae, regna non poterant. Incidebantur [22] iam domi [23] leges, quae nos nostris seruis addicerent:

7 imagines, quae in funeribus praeferri solebant, velut hodie insignia. 8 honoris. 9 neque fas fuisse credo. vt vllo potius alio in loco ipse mortuus lacerartetur & discerperetur a canibus, quam in eo loco, in quo vita eius scelesta erat damnata. 10 per tot. 11 eam aggredi & vexare. 12 violauerat. 13 violauerat, neglexerat. 14 per pecuniam. 15 liberauerat. 16 cum Tribunus plebis esset. 17 ea, quae gesta erant cum omnium consensu. 18 aboleuerat. 19 possessionibus. 20 pergebat multos vexare. 21 satiare, explere. 22 in aeneas tabulas scribebantur. 23 in domo Clodii.

24 per

rent [24]: nihil erat cuiusquam [25], quod quidem ille adamasset [26], quod non hoc anno [27] suum fore putaret: obstabat eius cogitationibus nemo, praeter Milonem; ipsum illum [28], qui poterat obstare, (Cn. Pompeium) nouo reditu in gratiam [29] quasi deuinctum arbitrabatur: Caesaris potentiam, suam potentiam esse dicebat: bonorum animos etiam in meo casu [30] contemserat: Milo vnus vrgebat [31].

24 per quas leges potuissent serui vel liberti simul nobiscum suffragia ferre. 25 nemo aliquid habebat. 26 cupiisset. 27 in quo Praetor esse volebat. 28 Pompeium. 29 per nouam reconciliationem. 30 infortunio. 31 solus Milo ipsi adhuc obstabat.

CAPVT XXXIII.

Hic [1] dii immortales, vt supra dixi, mentem dederunt [2] illi [3] perdito ac furioso, vt huic [4] faceret insidias. Aliter [5] perire pestis illa non potuit: nunquam illum resp. suo iure esset vlta. Senatus, credo [6], praetorem eum circumscripsisset [7]: ne cum solebat quidem id facere, in priuato eodem hoc, aliquid profecerat [8]. An consules in praetore coercendo fortes fuissent? Primum, Milone occiso, habuisset suos [9] consules: deinde quis in eo praetore [10] consul fortis esset, per quem tribunum [11] virtutem consula-

1 Adeoque, igitur. 2 excitarunt. 3 Clodio. 4 Miloni. 5 alio certe modo. 6 Ironia. 7 per certas leges adstrinxisset & coercuisset. 8 sane Senatus nihil profecit, quando voluit Clodium legibus constringere, cum adhuc esset priuatus. 9 parti suae addictos. 10 si Clodius factus fuisset Praetor, 11 cum Tribunus plebis esset Clodius.

sularem [12] crudelissime vexatam esse meminisset? oppressisset omnia, teneret, possideret, lege [13] noua, quae est inuenta apud eum cum reliquis legibus Clodianis, seruos nostros, libertos suos fecisset. Postremo, nisi eum dii immortales in eam mentem [14] impulissent, vt homo effoeminatus fortissimum virum conaretur occidere, hodie remp. nullam [15] haberetis. An ille [16] praetor, ille vero consul, si modo haec templa, atque ipsa moenia stare eo viuo [17] tamdiu, & consulatum eius expectare potuissent, ille denique viuus, mali nihil fecisset, qui mortuus, vno ex suis satellitibus Sex. Clodio duce [18], curiam incenderit? Quo [19] quid miserius, quid acerbius, quid luctuosius vidimus? Templum [20] sanctitatis, amplitudinis, mentis [21], consilii publici, caput vrbis, aram [22] sociorum, portum omnium gentium, sedem ab vniuerso populo R. concessam vni ordini [23], inflammari, exscindi [24], funestari? neque id fieri a multitudine imperita, quamquam esset miserum id ipsum, sed ab vno: qui cum tantum [25] ausus sit vstor [26] pro mortuo, quid signifer [27] pro viuo [28] non esset ausus? In curiam potissimum abiecit [29], vt eam mortuus incen-

12 Consulum. 13 per legem nouam. 14 cogitationem. 15 plane euersam. 16 Clodius. 17 si ille diutius vixisset. 18 auctore, sub ductu & consilio vnius ex satellitibus suis. 19 quo incendio curiae. 20 curia. 21 maximorum consiliorum. 22 securitatem, asylum, tutelam. 23 Senatorio. 24 euerti, corruere. 25 tam turpem & funestam rem. 26 incendiarius. 27 antesignanus, dux, auctor. 28 Clodio. 29 S. Clodius proiecit cadauer P. Clodii.

30 &

cenderet, quam viuus euerterat. Et [30] sunt, qui de via Appia querantur [31], taceant de curia? Et qui ab eo spirante [32] forum [33] putent potuisse defendi, cuius non restiterit cadaueri curia [34]? Excitate [35], excitate eum, si potestis, ab inferis [36], frangetis [37] impetum viui, cuius vix sustinetis furias insepulti [38], nisi vero sustinuistis eos, qui cum facibus ad curiam cucurrerunt, cum facibus [39] ad Castoris [40], cum gladiis toto foro volitarunt [41]. Caedi [42] vidistis populum R. concionem [43] gladiis disturbari [44], cum audiretur silentio [45] M. Coelius, tribunus plebis, vir & in rep. fortissimus, & in suscepta caussa firmissimus [46], & bonorum voluntati, & auctoritati senatus deditus, & [47] in hac Milonis siue inuidia, siue fortuna singulari, diuina, & incredibili fide.

30 & aliqui sunt. 31 qui querantur, quod caedes Clodii facta sit in via Appia. 32 viuente. 33 ius in foro. 34 a cuius cadauere curia fuit incensa. 35 resuscitate. 36 mortuis. 37 an poteritis coercere & impedire. 38 Clodius, qui sepultus non est, sed a canibus dilaceratus semiustus. 39 Consularibus. 40 templum. 41 discurrerunt. 42 verberibus tractari. 43 conuentum populi. 44 disiici, propelli. 45 cum silentio omnium. 46 constantissimus. 47 & qui singularem fidem praestiterit in hac caussa Milonis, quam appellare possumus vel inuidiam vel fortunam.

CAPVT XXXIV.

SEd [1] iam satis multa de caussa [2]: extra caussam etiam nimis fortasse multa [3]. Quid restat, nisi vt orem,

1 Dixi. 2 facta Milonis. 3 dixi.

orem, obtesterque vos, iudices, vt eam misericordiam tribuatis fortissimo viro, quam ipse non implorat, ego autem, repugnante hoc [4], & imploro, & expoſco? Nolite [5], ſi in noſtro omnium fletu nullam lacrymam aſpexiſtis Milonis: ſi vultum ſemper eundem [6], ſi vocem, ſi orationem ſtabilem ac non mutatam videtis, hoc minus ei parcere: [atque haud ſcio, an multo etiam ſit adiuuandus [7] magis.] Etenim ſi in gladiatoriis pugnis, [& in infimi generis hominum conditione atque fortuna] timidos & ſupplices, &, vt viuere liceat [8], obſecrantes, etiam odiſſe ſolemus: fortes & animoſos, & ſe acriter [9] ipſos morti offerentes, ſeruare cupimus: eorumque nos magis miſeret, qui noſtram miſericordiam non requirunt, quam [10] qui illam [11] efflagitant: quanto hoc magis in fortiſſimis ciuibus facere debemus? Me quidem, iudices, exanimant, & interimunt [12] hae voces [13] Milonis, quas audio aſſidue, & quibus interſum quotidie. Valeant, valeant, inquit, ciues mei, valeant; ſint incolumes [14], ſint florentes, ſint beati [15]: ſtet haec vrbs praeclara, mihique patria cariſſima, quoquo modo merita de me erit [16]: tranquilla rep. ciues mei (quoniam

4 contra voluntatem Milonis. 5 cum primis ideo velitis parcere Miloni, dum adſpexiſtis. 6 imperterritum. 7 eſſet honorandus & laudandus ob hoc factum. 8 vt ipſis vita concedatur. 9 fortiter. 10 quam eorum. 11 miſericordiam noſtram. 12 quaſi enecant. 13 ſermones. 14 felices. 15 omni copia affluentes. 16 ſiue illa me abſoluat, ſiue damnet.

17 frui

niam mihi cum illis non licet [17]) sine me ipsi, sed per me tamen, perfruantur [18]: ego cedam atque abibo. Si, mihi rep. bona frui non licuerit [19], at carebo mala [20]: & quam primum tetigero bene moratam [21] & liberam ciuitatem, in ea conquiescam [22]. O frustra, inquit [23], susceptimei labores! o spes fallaces! o cogitationes inanes meae! Ego, cum [24] tribunus plebis, rep. oppressa [25], me senatui dedissem, quem exstinctum [26] acceperam: equitibus [27] Romanis, quorum vires erant debiles: bonis viris, qui omnem auctoritatem Clodianis armis [28] abiecerant; mihi vnquam bonorum praesidium [29] defuturum putarem? Ego, cum te [30] (mecum saepissime loquitur) patriae reddidissem, mihi futurum in patria non putarem locum? Vbi nunc senatus est, quem secuti sumus? vbi equites Rom. illi, illi, inquit, tui [31]? vbi studia [32] municipiorum [33]? vbi Italiae voces [34]? vbi denique tua, M. Tulli, quae plurimis fuit auxilio, vox & defensio? mihine ea [35] soli, qui pro te toties morti me obtuli, nihil potest opitulari [36]?

17 frui republica, & in ea viuere. 18 opto, vt ciues mei habeant tranquillam remp. 19 si ego pellar in exilium. 20 saltem non viuam in patria mala & ingrata. 21 in qua boni mores sunt. 22 sedem fortunae meae ponam. 23 Milo. 24 essem. 25 cum oppressa esset resp. 26 a pristino splendore & honore depulsum. 27 cum me dedissem equitibus. 28 propter metum a Clodianis armis. 29 defensionem. 30 Ciceronem. 31 qui fauebant cumprimis Ciceroni. 32 fauor. 33 oppidorum liberorum. 34 per quas Italia gratulabatur Ciceroni redeunti & Miloni. 35 vox tua. 36 prodesse.

CAPVT XXXV.

Nec vero haec, iudices, vt [1] ego nunc, flens, sed hoc eodem [2] loquitur vultu, quo videtis. Negat enim, se, negat ingratis ciuibus feciſſe, quae fecerit [3]: timidis & omnia circumſpicientibus pericula, non negat [4]. plebem & infimam multitudinem, quae P. Clodio duce, fortunis veſtris imminebat [5], eam, quo [6] tutior eſſet vita ~~no-~~ veſtra, (ſuam) ſe feciſſe [7] commemorat, vt [8] non modo virtute [9] flecteret [10], ſed etiam tribus [11] ſuis patrimoniis deliniret [12]: nec timet, ne cum plebem muneribus placarit, vos non conciliarit meritis in rempublicam ſingularibus [13]. Senatus erga ſe beneuolentiam temporibus his ipſis ſaepe eſſe perſpectam: veſtras vero, & veſtrorum ordinum occurſationes [14], ſtudia [15], ſermones, quemcunque curſum [16] fortuna dederit, ſecum ſe ablaturum [17] eſſe

1 Quemadmodum ego flens loquor haec. 2 aequabili, imperterrito. 3 dicit enim Milo & conſtanter affirmat, quod nolit accuſare ingratitudinem ciuium, qui ſatis grati non ſint erga id, quod ipſe fecerit. 4 dicit autem, quod laudet circumſpectionem veſtram in ſuo facto. 5 aggredi & diripere volebat poſſeſſiones veſtras. 6 vt eo. 7 ſe traxiſſe plebem ad ſuas partes. 8 ita vt plebem. 9 per virtutem ſuam. 10 traheret ad ſuas partes. 11 quae ab ipſo impenſa ſunt Milone ad populi delectationem. 12 placaret. 13 & ſperat etiam, quod veſtrum, Iudices, fauorem ſibi conciliarit & parauerit per merita ſua ſingularia erga rempublicam, dum interim plebem placauit per munera ſiue ludos publicos, magnificos & ſumtuoſos. 14 gratulationes, ſignificationes beneuolentiae. 15 fauorem. 16 caſum. 17 conſeruaturum eſſe in memoria, vbicunque viuat.

18 a quo

se dicit. Meminit etiam, sibi vocem praeconis [18] modo defuisse, quam [19] minime desiderarit: populi vero cunctis [20] suffragiis, quod vnum cupierit, se [21] consulem declaratum. Nunc denique, si haec [22] [arma] contra se sint futura [23], sibi facinoris [24] suspicionem, non facti crimen obstare [25]. Addit haec, quae certe vera sunt, fortes & sapientes viros non tam praemia sequi [26] solere recte factorum, quam [27] ipsa recte facta: se nihil in vita, nisi praeclarissime [28] fecisse, siquidem nihil sit praestabilius viro, quam periculis [29] patriam liberare: beatos [30] esse, quibus ea res honori fuerit a suis ciuibus [31]: nec tamen eos [32] miseros, qui beneficio ciues suos vicerint [33]: sed tamen ex omnibus praemiis virtutis, si esset habenda ratio praemiorum [34], amplissimum esse praemium gloriam: esse hanc vnam, quae breuitatem vitae posteritatis memoria [35] consolaretur: quae [36] efficeret, vt absentes adessemus [37], mortui viueremus: hanc denique esse, cuius gradibus [38] etiam homines in coe-

18 a quo Milo renunciaretur Consul. 19 vocem. 20 per cuncta. 21 esse. 22 quae in foro dispositа sunt a Pompeio. 23 directa. 24 caedis. 25 putat Milo, non ideo a se commissum esse crimen, quod Clodium occiderit, sed alios ita suspicari. 26 attendere, desiderare. 27 quam potius. 28 recte. 29 etiam cum periculo suo, vel, a periculis. 30 eos autem esse felices. 31 qui a ciuibus fuerint honorati ob res praeclare gestas. 32 esse. 33 qui maiora ciuibus suis dederint beneficia, quam ab iis acceperint. 34 si respicienda essent praemia. 35 per memoriam. 36 gloria. 37 quasi praesentes essemus. 38 per cuius gradus.

coelum videantur ascendere. De me, inquit [39], semper populus R. semper omnes gentes loquentur, nulla vnquam obmutescet [40] vetustas [41], quin hoc tempore ipso, cum omnes a meis inimicis faces meae inuidiae subiiciantur [42], tamen omni in hominum coetu, gratiis agendis, & gratulationibus habendis [43], & omni sermone celebramur. Omitto Etruriae festos, & actos, & instituros dies [44]. Centesima lux [45] est haec ab interitu P. Clodii, & vt opinor, altera [46]: qua [47] fines imperii populi R. sunt, ea [48] non solum fama iam de illo [49], sed etiam laetitia peragrauit [50]. Quamobrem, vbi corpus hoc [51] sit, non, inquit, laboro [52], quoniam omnibus in terris & iam versatur [53], & semper habitabit nominis mei gloria.

39 Milo. 40 tacebit. 41 longa posteritas. 42 dum omnes homines inuident gloriae meae. 43 dum omnes mihi gratias agunt & gratulantur de caede Clodii. 44 qui festi & laeti dies non solum iam acti sunt in Etruria, sed constitutum etiam est, vt singulis annis agantur. 45 dies. 46 centesimus primus dies. 47 quousque igitur termini Romani imperii sese extendunt. 48 eo vsque. 49 interitu Clodii. 50 peruenit. 51 meum. 52 curo, quaero, aestimo. 53 est, circumfertur, celebratur.

CAPVT XXXVI.

Haec tu [1] mecum saepe [2], his [3] absentibus: sed iisdem [4] audientibus, haec ego tecum [5] Milo. Te quidem quod isto animo es [6], satis laudare non pos-

1 Milo. 2 locutus es. 3 dum hi iudices non adfuerunt. 4 ita vt iidem iudices hoc audiant. 5 loquar. 6 quoniam hunc animum habes. 7 quo

possum: sed, quo[7] est ista magis diuina virtus, eo maiore a te dolore diuellor? Nec vero, si mihi eriperis, reliqua est illa ~~talem~~ tamen ad[9] consolandum querela, vt his[10] irasci possim, a quibus tantum[11] vulnus[12] accepero. Non enim inimici mei te mihi eripient, sed amicissimi: non male aliquando de me meriti[13], sed semper optime. Nullum vnquam, iudices, mihi tantum dolorem inuretis[14] (etsi quis potest esse tantus[15]?) sed ne hunc quidem ipsum[16], vt obliuiscar, quanti me semper feceritis[17]. Quae si vos cepit[18] obliuio, aut si in me aliquid offendistis[19]: cur non id meo capite potius luitur, quam Milonis[20]? Praeclare enim vixero[21], si quid mihi acciderit[22] prius, quam hoc tantum mali[23] videro. Nunc me vna consolatio sustentat, quod tibi T. Anni, nullum a me amoris, nullum studii[24], nullum pietatis[25] officium defuit. Ego inimicitias potentium pro te[26] appetiui, ego meum saepe corpus & vitam

7 quo diuinior est ista virtus tua. 8 si contingat, vt in exilium eas. 9 ad meum solatium. 10 iniustis iudicibus. 11 tam graue. 12 dum tu mihi eriperis. 13 qui meriti sunt. 14 afferetis, efficietis. 15 etsi maior dolor esse non potest. 16 sed neque iste dolor tantus erit, quem mihi nunc affertis, dum mihi eripitis Milonem. 17 aestimaueritis. 18 occupauit. 19 aut si ego vos offendi & laesi in aliqua re. 20 cur non ego potius punior loco Milonis? 21 putabo enim me vixisse cum gloria. 22 si ego prius moriar. 23 malum, tam tristem casum & calamitatem. 24 fauoris. 25 amoris, amicitiae. 26 pro salute tua.

tam obieci armis inimicorum tuorum: ego me plurimis [27] pro te supplicem abieci: bona, fortunas meas, ac liberorum meorum, in communionem tuorum temporum [28] contuli [29]: hoc denique ipso die, si qua vis est parata [30], si qua dimicatio capitis futura [31], depoſco [32]. Quid iam restat? quid habeo, quod dicam? quid faciam pro tuis in me meritis, nisi, vt eam fortunam, quaecumque erit tua, ducam [33] meam? Non recuso, non abnuo: vosque obsecro, iudices, vt vestra beneficia, quae in me contulistis, aut in huius [34] salute [35] augeatis, aut in eiusdem exitio occasura [36] esse videatis.

27 multos ego supplex pro te orauí. 28 calamitatem. 29 communicaui recum bona & fortunas meas in tua calamitate & necessitate. 30 paratur aut a militibus, qui circumstant, aut a plebe. 31 si contingat, vt tu pellaris in exilium. 32 in me id recipiam. 33 habeam pro mea fortuna. 34 Milonis. 35 per salutem & conseruationem. 36 peritura.

CAPVT XXXVII.

His lacrimis non mouetur Milo, est [1] quodam incredibili robore animi: exilium ibi esse putat, vbi virtuti non sit locus [2]: mortem, naturae finem esse, non poenam. Sed hic ea mente, qua natus est [3]: quid [4] vos, iudices? quo tandem animo eritis? memoriam Milonis retinebitis: ipsum eiicietis? & erit dignior locus in terris vllus, qui hanc virtutem

1 Hic vir habet robur animi. 2 vbi virtus nullum habeat aut inuenire possit locum. 3 concedamus huic Miloni, vt eam virtutem retineat, cum qua natus est. 4 statuetis, facietis.

5 lo-

tem excipiat, quam hic[5], qui[6] procreauit? Vos, vos appello, fortissimi viri, qui multum pro rep. sanguinem effudistis: vos in viri, & in ciuis inuicti[7] appello periculo, centuriones, vosque milites: vobis[8] non modo inspectantibus, sed etiam armatis, & huic iudicio praesidentibus, haec tanta virtus ex hac vrbe expelletur? exterminabitur? proiicietur? O me miserum! o infelicem! revocare tu me in patriam, Milo, potuisti per hos[9]: ego te in patria per eosdem retinere non potero? quid[10] respondebo liberis meis, qui te parentem alterum putant? quid tibi, Q. frater, qui nunc abes, consorti mecum temporum[11] illorum? me non potuisse Milonis salutem tueri per eosdem, per quos nostram[12] ille[13] seruasset? At in qua causa non potuisse[14]? quae[15] est grata gentibus. a quibus non potuisse? ab iis, qui maxime P. Clodii morte acquierunt[16]. quo deprecante? me[17]. Quodnam concepi[18] tantum scelus? aut quod in me tantum facinus admisi[19], iudices, cum illa indicia communis exitii[20] indicaui, patefeci, protuli, exstinxi? omnes in me meosque redundant ex fonte

5 locus, haec vrbs Roma. 6 qui locus eam virtutem protulit in lucem. 7 fortissimi. 8 dum vos haec omnia adspicitis. 9 iudices & populum. 10 tibi respondedo. 11 qui illo quoque tempore pulsus fuisti mecum in exilium. 12 salutem. 13 Milo. 14 seruare salutem Milonis. 15 in ea causa, quae. 16 in tranquillitate, & felici statu manserunt. 17 quis deprecatus est pro Milone? ego. 18 cogitaui. 19 feci, patraui, commisi. 20 tempore Catilinae.

te [21] illo dolores. Quid [22] me [23] reducem esse voluistis? an vt, inspectante me, expellerentur ii, per quos essem restitutus? Nolite, obsecro vos, pati [24], mihi acerbiorem reditum esse [25], quam fuerit ille ipse discessus [26]. Nam qui [27] possum putare me restitutum esse, si distrahor ab iis, per quos restitutus sum?

21 ex eo, quod ego detexi coniurationem Catilinae. 22 quare. 23 in praesentia mea. 24 permittere. 25 vt reditus meus mihi acerbior sit, maiorem dolorem afferat. 26 abitus meus in exilium. 27 quomodo.

CAPVT XXXVIII.

Vtinam dii immortales fecissent (pace tua [1], patria, dixerim: metuo enim, ne scelerate [2] dicam in [3] te, quod [4] pro Milone dicam pie) vtinam P. Clodius non modo viueret, sed etiam praetor, consul, dictator esset, antequam hoc spectaculum viderem. O, dii immortales, fortem, & a vobis, iudices, conseruandum virum! Minime, minime, inquit [5]: imo vero poenas ille [6] debitas luerit: nos [7] subeamus, si ita necesse est, non debitas [8]. Hiccine vir patriae natus, vsquam, nisi in patria, morietur? aut si forte [9] pro [10] patria: huius vos animi monumenta [11] retinebitis: corporis in Italia nullum sepulchrum esse pa-

1 Cum permissu tuo. 2 cum voto nefario. 3 contra te loquar. 4 quoniam. 5 Milo. 6 Clodius. 7 ego. 8 ego patiar poenam non debitam nec meritam. 9 ita accidat. 10 aut mori debeat pro salute patriae. 11 facta egregie virtutis.

12 per

patiemini? hunc sua [12] quisquam sententia ex hac vrbe expellet, quem omnes vrbes expulsum a vobis ad se vocabunt? o terram illam beatam [13], quae hunc virum exceperit! hanc ingratam, si eiecerit; miseram, si amiserit! Sed finis sit [14]: neque enim prae lacrymis iam loqui possum: & hic se lacrymis defendi verat [15]. Vos oro obtestorque, iudices, vt in sententiis ferendis, quod sentietis, id audeatis. Vestram virtutem, iustitiam, fidem, mihi credite, is [16] maxime probabit [17], qui, in iudicibus legendis, optimum [18] & sapientissimum & fortissimum quemque legit [19].

12 per suam. 13 felicem. 14 meae orationis. 15 non vult, 16 Pompeius. 17 laudabit. 18 optimos. 19 elegit.

SENTENTIAE.

Turpe est pro forti viro dicentem timere.

Vir fortis de reip. magis salute, quam de sua perturbatur.

Nouitas terret oculos.

Cedendum tempori.

Inter vim armorum non est orationi locus.

Iustitiae non est, quem reum sententiis iudicum tradideris, eundem militum telis dedere.

Sapientiae non est, temeritatem conitatae multitudinis auctoritate publica armare.

Nonnunquam vnius priuati iudicio de salute reip. disceptatur.

Mise-

Miserum est, eos, qui spe amplissimorum praemiorum adducti sunt ad reip. metu crudelissimorum exitiorum carere non posse.

Qui pro bonis contra improbos sentiunt, iis subeundae sunt tempestates & procellae in fluctibus concionum.

Rebus ante praeclare gestis ad criminis defensionem abuti non oportet.

Ab inimicorum audacia telisque vitam impune licet defendere.

Cum de occiso homine quaeritur, aut negari solet omnino esse factum, aut iure factum esse defenditur.

Non sine caussa fingitur, qui patris vlciscendi caussa matrem necauerit, Deae sapientissimae iudicio fuisse liberatus.

Nocturnum furem quoquo modo, diurnum, si se telo defenderit, licet occidere.

Gladius aliquando nobis ad occidendum hominem ab ipsis legibus porrigitur.

Non modo iustum tempus est hominis occidendi, verum etiam necessarium, cum vi vis defenditur.

Praestat periculose facere, quam turpiter perpeti.

Scelere soluti periculo sunt liberandi.

Gladios habere non liceret, si vti illis nullo pacto liceret.

Est haec non scripta, sed nata lex, vt si vita nostra in aliquas insidias aut latronum aut inimicorum

rum inciderit, omnis sit honesta ratio expediendae salutis.

Silent leges inter arma.

Non hominem occidi, sed esse cum telo hominis occidendi caussa vetatur.

Qui sui defendendi caussa telo est vsus, non hominis occidendi caussa telum habuisse est iudicandus.

Inuidiosum est quemquam tantum habere potentiae, vt dicatur Senatus, non quod ipse sentiat, sed quod ille velit, decernere.

Propter magna in rempublicam merita, debetur saltem mediocris in bonis caussis auctoritas, & propter officiosos labores nonnulla apud bonos gratia.

Non est fugienda inuidiosa potentiae appellatio, dummodo ea nos vtamur pro salute bonorum contra amentiam perditorum.

Quando sunt leges vel quaestiones de caede, vel de vi, opus non est instituere nouam quaestionem.

Nulla vis vnquam est in libera ciuitate susceptа inter ciues, non contra rempublicam.

Non est vlla defensio contra vim vnquam aptanda, sed nonnunquam est necessaria.

Multa fiunt e rep. quae remp. tamen vulnerant.

Nihil necesse est omnium flagitia proferre.

In confessione facti, iuris tamen suscipi potest defensio.

Nonnunquam potest absolui is qui fatetur.

Qui

Qui non poenam confessioni, sed defensionem dedit, is causam interitus quaerendam, non interitum putauit.

Saepe multa non personis ipsis tribuuntur, sed tempori.

Luctuosum est, quem immortalem, si fieri posset, omnes cuperent, eius necessariam quidem mortem non expectari.

Non alio facinore clari homines, alio obscuri necantur.

Interfit inter vitae dignitatem summorum atque infimorum: mors quidem illata per scelus iisdem & poenis teneatur, & legibus.

Non magis erit parricida, si quis consularem patrem, quam si quis humilem necauerit.

Summa est reipublicae perturbatio, si ianua nos & parietibus, non iure legum & iudiciorum tegamus.

Non exitus rerum, sed hominum consilia legibus vindicantur.

Minus dolendum est re non perfecta, sed puniendum certe nihilominus.

Praestantes ciues vel sua cuiusque, vel reip. fortuna saepe conseruat.

Quamuis Princeps atrociter ferat, iudices debent fortiter iudicare.

Non debet nostra gratia familiaritatibus contineri, quae late patere non possunt.

Consuetudines victus non possunt esse cum multis.

Illi-

Illius potentia & gratia inuidiosa est, qui, si quid potest, ex eo potest, quod ipsum resp. coniunxerit cum multis.

In iudice nihil quaerendum aliud nisi iustitia, grauitas, humanitas, fides.

Principum munus est resistere & leuitati multitudinis, & perditorum temeritati.

Si iudices eligendi sunt, qui quam contemnant populares insanias, dederint ab adolescentia sua documentum, eligere decet.

Praeficiendus est quaestionibus, qui lites iuste sapienterque disceptet.

Vi vincitur vis, virtute opprimitur audacia.

Hoc & ratio doctis, & necessitas barbaris, vt & mos gentibus, & feris natura ipsa praescripsit, vt omnem semper vim, quacunque ope possent, a corpore, a capite, a vita sua propulsarent.

Boni nullo emolumento impelluntur in fraudem, improbi saepe paruo.

Leges iniustae, & iniustae per vim, leges nominandae non sunt, sed faces vrbis, & pestes reip.

Optandum est, vt eos habeat resp. magistratus, qui audaciam improborum audeant possintque confringere.

Inimici sunt fontes perennes gloriae bonorum & fortium virorum.

Augetur bonorum gloria fragendis furoribus improborum.

Nemo odit segetem ac materiam gloriae.

Ciuile est odium improbos odisse.

Cuius

Cuius domus oppugnatur, iure se potest vlcisci.

Solus virorum fortium vultus perterret inimicos.

Quod omnium gratia facere noluimus, velle non debemus cum aliquorum querela.

Timida & sollicita est ambitio.

Ambitiosi omnia, non modo quae reprehendi palam, sed etiam quae obscure cogitari possunt, timent, rumorem fictum, fabulam leuem perhorrescunt, omnium ora atque oculos intuentur.

Nihil est tam molle, tam tenerum, tam fragile, tam flexibile, quam hominum voluntas, qui non modo improbitati irascuntur, sed etiam in recte factis saepe fastidiunt.

Impunitatis spes caput audaciae est, & maxima peccandi illecebra.

Improbissimus est, quem nihil delectat, quod aut per naturam fas sit, aut per leges liceat.

Non semper viator a latrone, nonnunquam etiam latro a viatore occiditur.

Incerti sunt exitus pugnarum, Marsque communis, qui saepe spoliantem iam & exsultantem euertit, & perculit ab abiecto.

Facti in equuleo quaestio est, iuris in iudicio.

Serui sunt omni praemio digni, qui domini caput defenderint.

Nullum praemium satis magnum est beneuolis, bonis, fidelibus seruis.

Non tanti est viuere, quam non sanguine & vulneribus suis inimicorum mentem oculosque satiare.

De

De seruis nulla quaestio est in dominum, nisi de incestu.

De seruis in dominum quaeri indignum est, & morte ipsa tristius.

Magna vis est conscientiae, & magna in vtramque partem &c.

Cum de facto vel iure quaeritur, sapiens iudex considerat facti rationem, praesentiam animi, defensionis constantiam.

Non solum inimici male de fortibus viris loquuntur, & existimant, sed etiam imperiti.

Nonnulli aequo animo patria carent, cum sanguine inimici expleuerint odium suum.

Vel cum capitis periculo salus reip. est adserenda.

Cedendum aequo animo legibus.

In ciuibus optime de rep. meritis, homines interdum non modo res praeclarissimas obliuiscuntur, sed etiam nefarias suspicantur.

Vir fortis cauet magis, quam timet.

Diligentiam, tota rep. suscepta, nimiam nullam putare debemus.

Varia vitae commutabilisque ratio, vaga volubilisque fortuna.

Vitae inconstantiam qui non praeuident, saltem experti debent cognoscere.

Iudicium non est expectandum in eius consiliis vindicandis, qui vel iudicia ipsa tollit.

Qui instituit quaestionem, ostendit licere reum absoluere.

Magistratus prouidere debent, vt iudices intelligant,

gant, sibi licere contra populares insanias, quod sentiunt, libere iudicare.

In statu populari, qui nimis amplecti plebem putantur, in suspicionem incidunt regni appetendi.

Nefas est collegae Magistratum per seditionem abrogare.

Cupidis & auaris nulla lex, nullum ciuile ius, nulli possessionum termini.

Graue est & indignum, quemquam domino inspectante extruere in alieno.

Frequenter ipso malorum usu obdurescit & percallet patientia.

Vota facienda sunt, vt se potius in exteros, quam in nostras possessiones sceleratorum furor immittat.

Sceleratorum furores, quos nullis legibus, nullis iudiciis frenare possumus, vt & ferro, sunt e reip. ceruicibus repellendi.

Compressa hominum licentia, cupiditatibus fractis, legibusque & iudiciis constitutis, salus adfertur reipubl.

Dominante homine furioso ciues ius perpetuae possessionis habere non possunt.

Liberae sunt cogitationes nostrae, & quae volunt, sic intuentur, vt ea cernimus, quae videmus.

Is magno timore animos viuus afficeret, qui mortuus inani cogitatione percellit.

Qui id non negat, ex quo nihil petit, nisi vt ignoscatur, non dubitat id fateri, ex quo etiam praemia laudis sunt petenda.

Non potest salus sua cuique non probari.

Ni-

Nihil est ingratius quam laetari ceteros, lugere eum solum, propter quem ceteri laetentur.

Quorum futura est gloria, periculum quoque & inuidiam suam esse putent.

Nulla ei contribuenda laus est, qui id, quod conatur, sine maximis suis dimicationibus se esse ausurum arbitratur.

Proposita inuidia, morte, poena, qui nihilo segnius rempubl. defendit, is vir vere putandus est.

Populi grati est, praemiis afficere bene meritos de rep. ciues: viri fortis, ne suppliciis quidem moueri, vt fortiter feciſſe poeniteat.

In graui fortuna boni conscientia recte factorum nituntur.

Sol, coeli, signorumque motus, & vicissitudines rerum Deum esse testantur.

Non in his corporibus, atque in hac imbecillitate nostra inest quiddam, quod vigeat & sentiat, & non ineſt in hoc tanto naturae & tam praeclaro motu.

Idcirco Deum negare non debemus, quia non apparet nec cernitur: perinde quasi nostram mentem, qua sapimus, qua prouidemus, videre possimus.

Deus aliquando aperit oculos ad scelera punienda.

Etsi serae, iustae tamen a sceleratis poenae exiguntur.

Qui corruptis iudicibus absoluitur, non absolutus videtur, sed ad insignem poenam reseruatus.

Exequias & supremi diei celebritatem concedere etiam inimici solent.

Nullo alio in loco mors sceleratorum lacerari debet, quam vbi vita damnata est.

Sae-

Saepe, qui misericordiam non implorat, multo adiuuandus est magis.

Timidos & supplices, & vt viuere liceat obsecrantes etiam odisse solemus: fortes & animosos & se acriter morti offerentes seruare cupimus, eorumque nos magis miseret, qui nostram misericordiam non requirunt, quam qui illam efflagitant.

Charam debemus habere patriam, quoquo modo merita de nobis erit.

Si rep. bona frui non licuerit, optandum vt mala careamus.

Fortes & sapientes viri non tam praemia sequi solent recte factorum, quam ipsa recte facta.

Nihil est praestabilius viro, quam periculis patriam liberare.

Gloria ex omnibus praemiis virtutis est amplissimum.

Querela interdum consolatur & ira in eos, a quibus dolorem accepimus.

Magna est consolatio, amicis non defuisse.

Quaecunque amicorum fortuna fuerit, nostram ducere debemus.

Exsilium ibi est, vbi virtuti non est locus.

Mors naturae finis est, non poenae.

Fortes viri sunt conseruandi reip.

Vir patriae natus non debet e patria expelli.

Non est expellendus, quem omnes vrbes expulsum ad se vocabunt.

FINIS.

INDEX

Index Rerum, Vocum & Phrasium, plerumque vt in Textu scripta, & in Annotationibus explicata iacent.

Notandum:

Quoties hoc signum „ inuenitur, toties vocabulum ab initio positum, ibidem est repetendum.

A.

A litera salutaris in iudicando 354
a te alienus 69
a veritate longe 105
ab adolescentia 16. 100. 321. „inferis 330
ab illo tempore 130
ab ineunte aetate 112
abdere se literis 14. „se in tenebras 375
abdicare se praetura 245. 265. „magistratu 247
abducere a pedibus 95. „ab auo 115 sq.
aberrare 78
abesse 337. „longe videtur a carcere 195. abfuturus a sensu 30
abhorrere 3. 5. 27. 84. 105. 194
abhorret a meis moribus 196
abire in aliquas terras 195. abibo ego atque cedam 415
abiectus i. e. victus 386
abiicere consilium belli faciundi 219. „humanitatem 76. „se ad pedes 319
abligurire fortunas suas 215
abnuere 420
abreptus 321. „est vnus tempestate 89
absconditus 216
absoluere 404
absolutio 241
abstinentia 155
abstrahere 15. „ab omni sollicitudine 121

abundans omni copiarum genere 41
abundantia: in abundantia libido permanet 215
abuti ad salutem ignoratione 65. „patientia 180
accedere propius ad 91
accedet lumen litterarum 16
accessus ad vrbem 383
accelerare 213
accersiri 239. 265
accidere 121. 329
accipere 66. 99. „i. e. audire 350. i. e. discere 4. 20. „in bonam partem 31. „a maioribus 141. „i. e. scire 143. „vulnus 419
accepit inuitus prouinciam 66
acceptum referre 120
accommodatus 5
accubare 216
accumbere 105
accuratissime administrandum 161
accusare vehementer 209
accusat seruus dominum 105
accusari apud 114
accusatio 72. 108
accusator 66. 94
acerbe 270
acerbitas 31. 262
acerbitatis magnitudo 114
acerbius multo 73 sq.
acerbus in bello 86
acerbissimus luctus 75
acerrimus Dux 236
acerrimae & fortissimae sententiae 245
acerui corporum 255. „ciuium 272
Acheron 330
acies 47
aciem videre 84. ad aciem praesto esse 110
acie praeficere 110. in acie cadere 58
acquiesco in tuis oculis, in tuo ore vultuque 96
acriora supplicia 181
acroama 21
acten 10. 30
actionem perduellionis intendere 372
acuere ad crudelitatem 71
adamare 411
ad hominem 76. „parentem agi 85. „patris exercitum 145
adaequare virtute fortunam 25. „commemorationem cum omni posteritate 29
adaugere 338
addidit etiam illud 109
adducere in discrimen capitis 94. „ad meam autoritatem non potui 113
adduci 183
adfectus (i. e. honoratus) beneficiis 162
adhibere 116. „vim 194
adimere 399
adipisci impunitatem 114. „per

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn817140417/phys_0448
DFG

„per vos videmur 311
adeptus omnia 50
adire loca 150
aditus i. e. propositio 76. „i. e. occasio 126. aditu omni clausus 140. „i. e. impetus 140. omnium aditus tenebat 248
adiumenta salutis 331
adiungere, i. e. addere 23. „ad 151
adiutor 116. 293
adiuuare 78
administer audaciae 184
administrae virtutis 152
administrare 250
admirabilia sunt 72
admirabilior 91
admirantes numerabamus victorias 101
admiratio 54. 118
admittere i. e. facere 391
admonere 91. 345
admonitus 240. „cum deberis 90
admurmuratio vestra facit 152
adolescens propinquus 70
adolescentia iniens 145. „ spectata 339
adolescentiae terror 94
adoriri a tergo 365
adornare mare classibus, firmissimisque praesidiis 151
adscendere gradibus officiorum erga remp. ad nomen regium 112. „in concionem 319
adscisscere in numerum 6. „ad foedus 214
adscribi in ciuitatem 9. „in ciuitate 12
adscriptor dignitatis meae 330
adsedere 193
adsensio 352
adsequi 192
adspectus 14 sq.
aduentus 134. „i. e. praesentia 139
aduentu sublatum 147
aduesperascere 238
aduersi rhedarium occidunt 365
aduersarius 88
aduersarium amplificare 41
adulter 213
adulterium eius comprehenderunt in puluinaribus sanctissimae foeminae 398
aedificium exstruere in alieno 400
aedilis curulis 298
aemulus 37
aequabiliter 401
aequalitas prope fraterna 89
aequitas animi 53
aequitate extincta dissensio 58
aequus 68
aequissimum 96
aerarium 13
aes alienum 210. in aes alienum incidere 224. „ in

vetere aere alieno vacillare 225
aere alieno oppressus 214. „premi 222
aera legum liquefacta sunt 251
aerumna 337
aestate media 151
aestimator iniustus rerum 46
aethiops 321
aetas 93 sq. „iniens 94. „omnis 97. „exacta 113. „eius longe abest a senatorio gradu 169. „nostra vidit victorias 402
aetatis excusatio 99. „tempus primum 318
aetate iam affectum 224. „iam spectata filius 291
aeternitas 55
afferre tantum 43. „quidnam noui facinoris 76. „alacritatem 97. „obscuritatem 101
affert rumor ex sermone ad aures 143
afficere honoribus 405. „praemiis 406. „amplissimo regis honore & nomine 103. „maximis praemiis 270. „i. e. vexare 404
affici turpitudine 174
affinis 79
affinitas 322
afflictari grauius vehementiusque 204
afflicta conditio regia 95. „fortuna 143
ager i. e. prouincia 87
agrorum summa vbertas 158
agere gratias 42. „de pace 45. „aliquem 131. „causas 85. „de capite 88. quid agebat gladius in acie? 71. ille animo irato, nihil, nisi de inimicis vlciscendis agebat 304. quisquam agit isto modo 73
agi apud praetorem 5. „ad parentem sic solet 85
agitur in hoc gloria 129. „salus, bona 129. „de vectigalibus 135. „de me 297
agendum nihil humanarum rerum quam de me putavit 295
agnoscere 99. „videamini 153
agrarios concitare 264
agrestes homines tenues ac egentes 224
agrestis luxuria 211
agricola diligentissimus 112
ai[illegible] 79
alacritas 97
alere 55. „copias 109. „sententiis mollibus 203
ali 257
Alexander M. 24
alienigena 100
alienigenus 282

alie-

alienus 400. cum alienis esse 68. alieno a te animo fuit 110
alio 328
aliquando 290
aliter 79. 407. „sentire 80
alius 69
allicere ad misericordiam 143
alta mens 358
altare 199
alterum me esse passus est 70
alterutrum 50
amare turpissime 214
amator 317
amandatus est 294
amburere 409
ambustus 352
amens 84. 108
amentia 229. „praeceps 408
amentissimus 104
amicissimus 50. 419. „reip. 95. „imperio 100. regum 122
amicitiae culpa 99
amicum sibi 98
amici officio parum functus 99. „pereant dum vna inimici intercidant 111
amittere 101. „vitam sua pertinacia 50. „memoriam alicuius 101
amoenitas 154
amor 56. „gloriae 27. „fiatrum 68
amori aliorum flagitiosissime seruire 214
amorem sibi conciliare ab omnibus 19
amore immortalitatis flagrare 55. „tanto in me extitit 292
amplecti 267. „plebem 398
amplificare aduersarium 41
amplitudo 176. „& gloria 160. „sicut postulat 269. amplitudinis templum 412
amplius 371. „aliquid 54
amplus i. e. honorificus 24
anceps fortuna belli 46
ancipiti contentione districtus 131
ancillarum greges 385
angi curis, vigiliis 28. „vehementer 37
angiportus 392
angulus 214
angustiae ad viuendum 55
angustior 97
angustae mentes 317
anhelitus 323
animam profundere 58. „effiare 381
anima spirare 306
animaduerte 87. 99. „silentium 196. „in 320
animaduertere quaeso 69
animus 15. 51. „excellens 17. „agrestis ac durus 19. „gratus 46. ingratus, inhumanus 103. „aequus 68
animum vincere 41. „armatum

tum retinere 57. „offendere 68. „suscipere 132
animi parui esse 29. „lenitas 43. „aequitas 53. hoc est animi tui 90. quid nunc mihi animi sit 97
animo acri se defendere 365. „esse alieno 108. 110. quo erga te animo fuerit 110. quo tandem animo esse debetis? 132. quo tandem animo esse existimatis eos? 136
animorum motus 19. „simulacra 29. „ardor 52
annus pestifer, fatalis 312
annis iam aliquot 194
annonae vilitas 157
annona leuanda 398
annuere 242
ante i. e. prius, citius 67. „te nemo hoc egit 72. „qui esset pater 114
antecellere 6
antelucanus 227
anteponere 43. 254. 281. „vitam suae 50. „salutem victoriae 84
antestari 395
Antiochus, magnus ille Asiae rex 119
antiquitatis memoria 144
aperire i. e. intrare cum exercitu 22. „literas 239. 244
aperte 189
apparare 151
apparere 407
appellare 95. 99. „audebat 248
appellatus est rex 103
appetentes gloriae 130
approbare clamore 25
approperare 379
appropinquare 251. 381
aptum ad tempus 396
aquila argentea 198. 218
ara 99. 153. „tribunatus 318. „obruta 408. arae penatium 279. „sociorum 412
arbitror vtilius esse 91. non arbitrabar fieri iam posse 60
arca i. e. carcer 389
arcere a 205
arcessere 340. „in 332
arcessor inprimis 393
arcessitus vt socius 102
archipirata 320
architectus 399
ardere studio belli 113 sq. „dolore 355. ardens curia 389
ardor armorum & animorum 52
arguere 72. 96. arguitur domi te suae interficere voluisse 103
argumentor 378
argumentum 14. 361. „certissimum 244
arma ciuilia 45. „posita 57. „erepta 57. „sumere contra quem 69. „ferre con-

contra 75 sq. „quid aliud voluerunt 77. „sumta 100
armorum ardor 52. „periculum 57
armis decertare pro salute 297. „fracta dissensio 58. „bene vti 113. iisdem in armis fui 71
armatus 58. 78. „congressus est contra 71
arripere imperium 67. „ex natura ipsa 350. „in quaestionem 389
arroganter 86
ars humilis 12. „excellens 198. „excellens ac venusta 19. „inaudita quaedam gubernandi 154
artes eximiae 152
artifex scenicus 12
aruspices conuenissent 251. „cum responsis 251
arx omnium gentium 272
ascendere gradibus in coelum 417 sq.
Asia opima 135
aspicere inter se nonnunquam furtim 245
assecutus iam sum quod expectaui 212
asseruarem te domi meae rogasti 195
assiduitas 139. assiduitatem praebere 123
assuefactus frigore &c. perferendis 214
atque quidem 46
atrium libertatis 388
atrocior 356
atrocitas animi 271 sq.
attendere 44. „parum 73. „sic 403
attentata classis 301
attenuatum expectatione 147
attingere i. e. describere 21. „terram 143
attributus 246
auaritia 154
auctionari 110
auctionibus factis 102
auctor & dux 374. „pacis 46. „vobis est 175
auctoritas 42. „in bellis multum valet 156. „vehementer ad bella administranda pertinet 156. „amplificata 159. „contraria 162. „i. e. exemplum 173. si quid auctoritatis in me est 127. auctoritatem sequi 82
auctus rebus 310
audacia 81. „effrenata 180. „virtute oppressa est 365. audaciae satellites 184
audire aliunde 65. „ex 77. audiebamus te dicere 88. audiendi diligentia 97. audientes dicto 109. audiri ab 8. non est auditum ante hoc tempus 94. audiendum esse de pace putaui 45. auditu intelligere 44

augere suspicionem, diligentiam 51. „dignitatem 291
augusta centuriarum auspicia 377
aures conuicio defessae 14. „patientissimae 81. ad aures meas venit 53
auaritia 152
auersus tam a vero 252. auersum esse 21
auidus laudis 130
auidissimus 53
auocare 15
aurum 174
auratus currus 332
auspicia 407. „augusta 377. auspiciis obtemperare 318
auunculus 72
auus 94
auxilia mittere 109. auxilio fuit plurimis 415

B.

Bacchari in voluptate 199. „in caede 272
balneum 105. e balneo exire 123
barbari immanes 72
barbaria 20. 256
beatus i. e. diuus, felix 224
beatissimus 134
bellare longe a domo 148
bellicae laudes 40. 41
belligerare cum fortuna 303
bellua (*pro homine inimicissimo*) 375
bellum hostile 102. „magnum atque difficile 22. „ciuile 44. „susceptum 45. 69. excitare 48. „inferre 109 „simulare finitimis suis inferre 131. „nefarium 199. „indicere 115. „facere 216. „vetigalibus periculosum 128. „seruile tetrum 147. „maritimum 157. „tantum & tam luctuosum 48. „miserum fataleque 57. „gestum 69. „ante audierunt geri quam parari 67. ad bellum gerendum natus 80. ad bellum ire i. e. dissentire 90. „regium 162. „longe lateque dispersum suscipere, conficere 151. „insidiosum 232
belli fortuna anceps 46. „terror 136. „impetus 51. 151. „euentus 52. „vulnera 52. „incendium 56. discidium 68. „societas 82. „lege interfici 111. „studio ardere 113 sq. „genus 129. „subsidia 129. „eximia scientia 161. „magnitudo 139. „offensio 143. non ad obliuionem veteris belli, sed ad comparationem noui omne reliquum tempus contulit 131

bello oppressus 86. „premi 147. „diripere ex 141. „neque lacessendos neque tentandos putauit 142. ab eo bello discedere 129. de bello voluntas 46
bella gerere pro salute 129. „plura gessit, quam ceteri legerunt 145
bene morata ciuitas 415
bene sperare 121. „sperare de 37. non modo ad bene sed etiam ad beate vivendum 120
beneficium maximum 48. „ recordari 97. „in dubium vocari non oportet 121
beneficii memoriam colere 306. „in me monumenta mortuo permanebunt 306 sq.
beneficio placare 282. „frui 288. „vincere 417
beneficia nunc renouata, nunc illustriora videntur, quam si obscurata non essent 289
beneficiorum magnitudo 310. multitudoque 289. „in nos memoria ac fama 311
beneuolentia grata animi 307. beneuolentia complecti 42
beneuolentiae summae est 59
benignitas 19
bestiae immanes 20
bipartitus 238
bonitas 57. nihil tam populare quam bonitas 91
bonum excellens 48. boni vllius vllam spem habere in 318. bono esse animo 121. cui bono? 367. bona summa, sola 49. 120. bonorum proscriptio 318. bonis expulsi 382. bona dea 409
breuior oratio 91
breui tempore 42
breuiter 152. 243. simpliciterque 31. „considerare 152. „exponere 361
buccae fluentes 320

C.

C. dicebatur litera tristis in iudicando 354
cadauer 413. „cruentum 370
cadere in acie 58. „in suspicionem 382. cecidit grata haec virtus 406
caementum 400
caerimoniae 407. „violatae 388
caetera vid. cetera.
calamistratus saltator 320
calamitas 114. 138. „quanta 153. „accepta ex praelio 158. „incidisse videtur 76. „reip. 189. 255
calamitatis formido 136. a

calamitatis metu defendere 135
calamitatem affert ipse metus mali 135. „detrahere 291. in calamitatem secum trahere 138
calamitate prohibere magnum ciuium numerum 137. „docti 138
calamitosus 75. 122
caligo superioris anni 313
calumnia litium 399
calumniari 331
calx 400
campus Martius 188. 376. „consularibus auspiciis consecratus 262
candidatus 377
canere i. e. praedicere 350
cantare 227
cantus 405. cantu flecti 20. sine cantu &c. 409
capere magistratum per leges 170. „animos ac spiritus 173. „consilium 181. „quid detrimenti 182. „consilia 307. „ vrbem ex regno 142. „ magnitudinem non potuerunt 317. cepit vos obliuio 419
capillo pexo nitidus 217. „ composito 320
capitalis hostis 209
capitolium 241. capitolinus ciuus 319. 392
captus voluptatis 321. captae vrbes 148
caput i. e. vita 88. „(i. e. lex) proscriptionis recitatur 313 315. „audaciae 377. „vrbis 412. pro capite regis dicere 94
capitis reum esse 94. in capitis crimen adducere 94. „arcessere 114. „caussam recipere 295. „periculum 395
carcer 195. „eos capere non potest 226
carmina prope ad immortalitatis & religionem & memoriam consecrantur 495
carere 288. „crimine 68. „domo, fratribus, patria 72. „aegritis 134. „imperii, vtilitatis, dignitatis 164. „via 165. „sica diutius non potes? 192. „me adspectu mallem 193. „voluptate laetitiae 288. „foro 357. illihoc nomine caussa adhuc caruit 76. „furoris, parricidii 77. carens patria miser est 303
caritas & inopia rei frumentariae 157
carus 196. carior 288. 395. carissimus 395
castellum 105. 110
caste integreque versatus 127
castra ponere in agro 218. castris in iisdem fuit 114 post-

postquam in castris esse potuit per aetatem 120
casus 120. „ad consilium non admittitur 40. „ humanus 51. „noui temporum, nouorum consiliorum rationes postulant 168
casu 385. „excidere 192
caueo 50. „omnia 305. cauendum quid sit 58. caue credas 75
caussa 69. „i. e. factio 58. „dicta est 9. „par 72. „isto nomine adhuc caruit 76. firmissima 316. „suscepta 83. „grauior 93. „tanta, quanta nulla vnquam in disceptatione versata est 96. „vnde haec omnis ducitur 128. „quae sit videtis 129. quorum erat vna caussa 80
caussae genus 71
caussam sequi 84. „defendere 126
caussa i. e. ergo 82. „inuidiae leuandae 220. „ciuitatis seruandae 287
caussas agere multas 85
cautio 50
cautius efficere 106
cedere 313. „legibus 391. „auctoritati 80. 101. „possessione hortorum 400. „ex ciuitate 406. tibi cedit 40. praeter eum cederem nemini 59
celare quid homines 106. „te de insidiis noluit 106
celebrare festos dies, ludos &c. 15. 254. „famam 23. „laudes 41
celebrari omni sermone 418
celebritate supremi diei spoliatus 409
celeritas 389. „in conficiendo 146. „consilii 147
celeritatem persequendi retardare 141
celeritate gesta 150
celeriter referre ad 110
censeo 46. 245. „i. e. iubeo 79. quid Senatus censuit exponam 245. censuistis vestem mutandam 320
censor 115
censorius 291
census, *Steuer- und* Contributions-*Bücher* 12. „non ius ciuitatis confirmat 13
centuria 127
centuriari & palam conscribi 296
centuriatus veneunt in hoc exercitu 152
centurio 40
ceremonia vid. caerimonia.
cernere 345
certamen 57. „ac praelium 229
certare cum vsuris 222. „de amore reip. 275 sq. „pro salute 297
certiora multo 244

certiores a me facti de 230
certo scio 73
cervix; a cervicibus vestris tantam molem mali depuli 249. 402
cessare 321
cetera 89. 109. „nunc persequar 380 sq. ceteris in rebus 154
cibus 105
cincinnatus 319
cinctus 344. „vndique periculis 147
cinis: in cinere vrbis se consules sperant futuros 223 sq.
circumcluſus 185
circumfuſus 397
circumſcribere 411
circumſcriptor 213
circumſeſſus 264
circumſidere in caſtello 110
circumſpicere procellas quae impendent 264
circumſtare tribunal 205. „ Senatum 196
citatur tota Etruria rea 382
ciuilis defenſio 83
ciuis 13. „iniuſtus 57. „ bonus 77. „bene meritus 300
ciuitas 12. „tenuis 164. „tacita & fracta 314. in ciuitatem recipere 23. de ciuitate eiicere 23. ciuitate donare 25. 26. in ciuitate retinere 88
clam venire domum 115. „ inita eſſe 252
clamare 196
clamor 345. 379. „militum 41. „multitudinis imperitae 67
claſſis magna & ornata 139. attentata 301
claſſes aedificare maximas 131
clauſum omni aditu 140. „mare 149
clementia 44. 78. 98. „inuſitata 36 sq. „ inaudita ib. „admirabilis 69. „ omni laude, praedicatione, literis, monumentisque decoranda 69
clementiae tuae refert acceptum 120
clementiam impedire 75
clementiſſimus dux in victoria 117
cliens 326
clientela 283. 288
cliuus capitolinus 319. 335. 392
coarguere mendacium 75. hunc autem haec eadem coarguunt 372
coelum ipſum teſtari 97. de coelo delapſus 155
coeli ſpiritus i. e. aer 191. „ardor 250. „regiones 257
coercere 182. „vi 282. in coercendo praetore 411
cogere 339

cogi tormentis 387. „expectare auxilium 133. „defendere 94
coactus vi 69
cogitare 48. 50. 90. „praescriptiones & dictaturas 225. „magnum aut amplum de rep. 152. „de exitio 186. „de me 263. „de parricidio 193. „exilium 197. „de praemiis 375. cogitare de vobis ac de liberis vestris 261. cogitandum est diutius 384
cogitans & dies & noctes 120. „de te dies noctesque 51. „sentio 44. „pacem 84. „nihil de sua nec de communi salute 51
cogitatus furor 368
cogitatum facinus 379. id ab homine minime stulto cogitatum esse confingitis 104
cogitata perficere 107. „ contra salutem omnium 253
cogitatio 333. in cogitationem adducere 323
cogitatione delector 30. „ fingere imaginem 403 sq. „inani percutere 404
cogitationes tacitae 69. „ sunt liberae 403
cognatio propinqua 70. „ materna 322
cognatione nulla munitus 292
cognitio vrbis 154
cognomentum 379
cognoscere 83. 106. 141. 152
cognosci per se atque intelligi possunt 152
cognitus 78. cognita & perspecta sunt 112
cohaeret & implicitum est cum 138
cohibere iracundiam 41. „ manus, oculos, animum, ab 174. „ libidines a 401
cohors 40. 344. „praetoria scortorum 228. cohortes capitolinae 394
cohortari 374
coire cum 323
colere numero deorum 334. „studia vehementius 7. „memoriam beneficii 306. „sanctissime 407
coli ab aliquo 8
collectio dispersa 141
collectus exercitus ex luxuria agresti &c. 211
collecti vndique 204
collega 245
collegiorum simulatione 336
colligere 86. „omnia diligentius 141. „manum ex regno 142
collocare signa 174. „in excelso 251. „seruum ad aliquem interficiendum in 357. „insidias 363

collocatus in 311. 357
collocati milites 105
collocata castra in faucibus 183
collocatas pecunias magnas in ea prouincia habet 137
colonia 185. 224
colonus 224
color 244
coma madens 320
comes 43
comites Catilinae 215. „extremi 386
comiter & iucunde 106
comitatus 33. 238. 350
comitia consulatia 188. „centuriata 331. „tracta 361
comitiorum dilatio 127. „dies 376
comitiis obnuntiare 319
commeare 165
commeatus 40. „publicus & priuatus 163
commemorare 83. 149. 275. „longinqua 148
commemorabuntur in regibus 122
commemorabilis pietas 42
commendare 321. „salutem 299. „tali viro 134
commendationem ineuntis aetatis ab impietate & scelere duxit 94
commessationes 215
commilito 113
committere i. e. permittere 249. „i. e. pati 303. „se seruitutis ac mortis periculo 148. „se senatui 389. „vnius adolescentis virtuti duorum consulum munus 170. „literas 254
commissa 191
commodatus 49
commorari apud 134
commouere misericordiam dicendo 121. „se contra remp. 184. 185. commouisse se videntur 408
commoueri 19. „certa aliqua ratione 157. „videtur adolescens 71. „soleo vehementius 93. „vitiis 197. „longinquitate & desiderio 142
communicare cum 40
communio temporum 420
communis fructus 14. „vtilitas 78. „caussa 78. „fortuna 95. „error 99. „spiritus i. e. aer 267. „dignitas 275. salus 300. „sanguis 330. „mars 386. commune odium 403
communiter 31
commutare remp. 256
commutabilis 396
comparare 208. 283. „cum 41. 115. 385. inter se 47. „exercitum quibuscunque ex gentibus potest 131
comparare malleolos & faces ad inflammandam vrbem 205

com-

compellere domum vi & armis 359
compelli fato 44
comperire 398. 187. „quem hostem patriae 201. „i. e. „audire 237
compertus 235. 394
competitor 188. 362
complecti beneuolentia 42. „oratione non possum 290
complexus 53
complures 365. „vici 128 „ eiusdem amentiae scelerisque socii 186
compositus 54. „capillus 320
comprehendere 184. 236. 237. „hostem 209. „i. e. inuestigare 237. comprehenderunt adulterium in puluinaribus 398
comprehendi 239. „iussit hominem 115
comprehensus 357
comprehensos tenere 247
comprimere 333. „libidines 52. „conatus 188
comprimi in perpetuum 203. sq.
compressus i. e. impeditus 118
compressa hominum licentia 403
comprobare 30. „consulatum 332
comprobo vehementissime 176
conari 106
conati occultius 106. „interficere 191
conatus comprimere 188
concedo 79. „tam multa 87. „esse vera 162. concessisti illum Senatui 91
concedere nemini studio in &c. 113. „nomen regium 119. „ab oculis aliquo 193. „temporibus reip. 197
concertare cum inimico 145
concessa gloria 370
concidere 211. „subito vno incendio 272. concidunt eodem labefactata motu 138. concidit fides solutione impedita 138. concidisse copias 247 sq.
conciliare amicitiam 121. „ sibi gratiam 176. „meritis 416
concio 301. „infanissima 378. „turbulenta 387. „militum, populi 25. „hesterna 345
conciones intermortuae 352
concionum fluctus 346
concionatorum leuitas 269
concipere 213. „tantum scelus 421
conceptum odium iamdiu continuerunt 287
concitare ciues perditos 198. „agrarios 264
concitari terrore ac metu 142

concitata multitudo 344. „ concio 378. „manus 280
concitatae sunt plures gentes contra 142
concordia 89. 101. 186. „magna 223
concordissimi fratres 68
concupiscere 199. 145. 383.
concursum est ad eum statim 67
concursus omnium 180. „ hominum 5. „populi 97. „facere 113. concursu ac misericordia 303
condemno 83. „meipsum inertiae nequitiaeque 183
condemnari 72
condere vrbem 235. „& collocare insignia 257
conditio 174. regia 95. misera 219. „i. e. status 258. 404
conditores conuiuii 322
condonare 90
conducta domus 392
conferre cum 246. „se domum 102. „se ad studia 6. 18. „i. e. comparare 39. „i. e. convertere 66. „spem ad 48. „omne tempus ad nouum bellum 131
conferri in te pestem istam oportebat 181
confessio 247. „vniuscuiusque 244. 265
conficere prouincias 145. „ bellum 146. 148. 151. „cursus 150. „delatum susceptumque 167. „virtute 168. „i. e. excedere 43
confectum putabat cum aliquid mandauerat 248. confectum esse his te breui tempore senties 200
confectus consularibus vulneribus 298
confectis stipendiis sunt milites 144
confidere 122. 198. „impetu 185. „causae suae 390
confirmare 17. 20. 177. 187. „diffidentem rebus suis 141. „manum 142. „auctoritatibus 175. „exemplis 157. „ex fatis Sibyllinis aruspicumque responsis 241
confiteri 3. 357. „de delicto 66. „ausus est 65. „culpam esse illius 82. „de se 153
confitendum est, vt opinor 65. „in confitendo poenam timere 404
confessus est se a te corruptum, tuis promissis in fraudem impulsum esse 116
confessio inimicorum 287
confessione eadem vti 406
conflagrare vrbem 256
conflagrari inuidiae incendio 202. 400
conflare inuidiam 198

conflatus pene 89
conflata manus ex derelictis atque perditis improborum 199
confligunt inter se 229. „ cum 229. conflixit saepius cum hoste 145. confligendum cum exercitu 335
conformare 17
confugere ad clementiam 86
congerere ornamenta in 101. „in regnum suum 141
congestus 391
congratulabere felicitati 48
congregati vnum in locum 205
congressus est armatus contra 71
congruebant semper in pace & bello 47
coniicere ex occultis insidiis in apertum latrocinium 208. „se in noctem 381
coniici in arcam 389
coniecta est sors 79
coniectura perspicitis 144. „consequi possumus 250
coniugatus 330
coniungere cum 359. „se cum 240. „causam cum communi salute 300. 313. „ad 276. coniunxit voluntas vtriusque hospitium 121
coniunctio 276. coniunctionem perfringere 282
coniunctus 189. „non hospitio solum, verum etiam familiaritate 102
coniuratio nascens 203. „ constricta tenetur 180
coniurationis vox 185. „ princeps 201
conniuere 368
conquiescere 14. 415. „paullum 67. conquiescit mercatorum nauigatio 136
conquisitor 394
conscelerata mens 224
conscientia scelerum 193
conscientiae magna vis est 258. 390
conscientia conuictus 218. „niti 407
conscius tanti sceleris 108
conscribere delectum 362. „ exercitus seruorum 401
conscribi palam & centuriari 296
conscripti patres 217. serui 336
consecrari prope ad immortalitatis & religionem & memoriam 405
consensio 301. „insidiarum 51
consensus conspirans & pene conflatus 89. „tantus vester de salute mea fuit, vt &c. 314. „ summus 362. „publicus 374
consentire frequentia ad com-

communem dignitatem 275
consentiens 100
consequi fructum amplissimum 127. „dicendo quid possum 127. „honorem 177. consequendi quaestus studium 150
conseruare 91. „vestigalia 158. „se 263. „ex eadem acie 47. „corpus ac vitam 303. conseruauit eum reip. 45. „conseruandae pacis auctores 46
conserua tuis suos 89
conseruari 44. 256
conseruator 388. 398
consessus 45
consideremus, qualia sint, breuiter 152. si per seipsum consideres 96. considera, quod soles 87
consideratior quis illo? 104
consignare litteris monumentisque 120. „literis publicis 333
consilium 56. „publicum 67. „grauissimis verbis reprehendere 81. „facinoris inire 96. „inire contra 194. „diuinum 132. „in prouidendo 146. „gravissimum, sanctissimum 186. „belli faciundi abiicere 219. „erat ei ad facinus aptum 248. „i. e. mens & prudentia 254. „initum 265. ad consilium casus non admittitur 40
consilii hoc videtur fuisse 56. „quid ceperis 180
consilio est inimica iracundia 42. „si id feciſſet 89. „regere 168. „& gesta & prouisa sunt 250. „obnuntiare 319. „non est humano 408
consilia sint pacis & togae socia 45. „minime obscura 46. „consociare cum 323. „humana, diuina necessitate superantur 77
consiliis concurrere atque obstare 249. „seruare remp. 300
consistere 51. „in foro 321
consociare consilia cum 313
consobrinus 72. 317
consolari 119. 328
consors mecum temporum 421
conspectus 264. „frequens 126. in conspectu deorum penatium necare hospitem 103
conspicere 283. „hostes superatos prostratosque 147. „solis ortum, forum &c. 251
conspici oculis infestis 193
conspiratio 101
conspirans consensus 89
constanter breuiterque respondere 243
constantia 58. 98. „ornatissi-

tissimi viri 82. „tanta 83. „animi 120. „singularis 175
constare video adhuc omnia 382
constat 354. „per me vnum remp. conseruatam esse 301
constituere 52. 218. „remp. 54. „i. e. certo credere 159. „saturnalia 249. „quaestionem 352. „novum iudicium 353
constitutus 111. „i. e. designatus 193
constringere 370
constrictus hostibus domesticis 297
constrictum tradere 324
consuetudo familiaritatem attulit 121. „fori 343. „*dines* iungere cum 112. „iudiciorum 5. „iudicialis 31. „vitae pristinae 37. „intercluſa 37. „criminandi 105. pro mea consuetudine 31. praeter consuetudinem 169
consul 100. 115. „designatus 188. „metuens legum 312. „imperiosus 320. „fieri 362. me esse consulem horum 231. consule Milone 362. pro consule non oportere mittere hominem priuatum 170
consularis 100. „a vobis sum natus 290. consulares veteres 291. „*ibus* vulneribus confectus 298
consulatus 27. 216
consulere absentibus 137. „vitae, saluti 58. „sibi 231. consulendum his a vobis 129
consulere (*cum accus.*) 79. si me consulis 189
consulto praetereo multa 144
consultus populus 355
consultum esse velle saluti 75
consumere 43. „aetatem 97. „industriae subsidia atque instrumenta virtutis in libidinem audaciamque 215. „omnes dies noctesque 236 sq.
contaminare se sanguine 202
contemnere 109
contemnenda esse videntur 139
contemtus 280
contemplare animo, quod oculis non potes 122
contentio 14. „i. e. excitatio affectuum 97. „i. e. comparatio 152. „partium 274. „i. e. competitio 376. *one* ancipiti districtus 131. *onum* magnitudo 39
contendere, i. e. comparare 229. „cum 130. „voce 69 con-

contentus 55. „poena 73. „ fortuna secunda 114. „ caede 185
contexere corpus 25. „crimen 106
conticescere 324. „de 41. „ repente 242
continentia 229. „animi 174
contineo abs te illorum manus & tela 197
continere exercitum 153. „ seipsum 153. „hostem insolita inflammatum victoria 158. „iam diu odium conceptum 287. „domus parietibus non potest 184
contineri inter se cognatione 4. „iisdem moenibus 195. „moenibus vrbis 248. „in potestate 230. „tectis ac tenebris 293. „tua salute suam 51. „corpore & spiritu 55
contigit nemini 192
contingere 403
continui anni 164
contrahi 269
controuersia 241. i. e. lis de facto 65. „facti 361 fine controuersia vicimus 208
contubernales militiae 79
contumelia 83. contumeliam propulsare 77. „vocis expectas? 192
conualescere in dies 362
conuehere 400
conuenire cum 77. „pari studio 331. conuenissent aruspices ex Etruria 251
conuenit 183. „hoc minime in illam aetatem 113
conuentus firmi atque magni 81. extra conuentum 96. „nocturni 218
conuertere in se arma omnium 106. „iter ad fugam atque in exilium 219. „ad orientem 251. conuertent a vobis se in me vnum 259
conuersa in me rursus fica 373
conuersos in me omnium vestrum oculos atque ora esse 261
conuicium 14
conuincam si negas 186
conuictum me esse iudicio deorum 287
conuiuium apparatum 224. „tempestiuum 15
in conuiuio comiter & iucunde esse 106. „nudum saltauisse 111
conuocare 180. „tribus 362
conuocatio 340
copia 229. „(*in plur.*) i. e. frumentum 102. „in dicendo 128. omni copiarum genere abundans 41. „dicendi 163. 310

co-

copiae innumerabiles 22. „ exiguae 109. copias alere maiores 109
copiosus 222
corona i. e. concio & coetus 343
corpus 55. 190. 407. „pro salute regum tradere 122. „tribuni pl. sanctissimum 315. „*ris* pars sanctissima hominum 318. „*rum* & laterum oppositus 58
corrigere 197
corroborare coniurationem nascentem non credendo 203
corroboratum vetustate 368
corruere 226
corrumpere 116. „ seruum 379. „ seruum promissis 115. vrbis iura & exempla 116
corruptela 115. „*arum* illecebrae 190
corruptor iuuentutis 213
corruptus 105. „praemiis 95. „semel a vobis 116
creauit ex consularibus te potissimum 360
crebro vsurpare 357. quam crebro accidat 396
credas caue 75. „mihi 138. „vni huic omnia 175
credibiliter 104 sq.
crescere sermonibus 257
crescit numerus in dies singulos 183. crescunt hostium opes animique 158
crimen nouum & ante hunc diem inauditum 65. „ necessitatis 68. „ fictum 114. „si est vllum, voluisse 80. „ minus magnum 80. „ atrocissimum 94. „ fictum 98. „ finget aliquod veneni 105. „iudicio reseruare 353
crimine carent haec duo tempora 68
crimina insidiarum 108. „ deferre in dominum 155. „acute collecta 116
criminari 13. 352
criminose 107
cruciatus 262. „corporis 16
crudelem te esse volunt 75
crudelitas 45. 94. „vindicata est 73. „*tem* persequi 305. cum crudelitate reiectus 83
crudeliter 270
crudelius 183
cruentare monumentum sui nominis nece alicuius 373. *tur* resp. vulneribus ciuium 314
cruentum cadauer 370
crux certa 389. quae crux huic fugitiuo potest satis supplicii afferre? 111
in cubiculum discedere 107
cubile 278
cui bono? 367
culpa 49. „erroris 44. „amicitiae 99. „ ista non est mea

mea sed temporum 209. „teneri 44
culpam alicuius reprehendere 66. „eius nullam fuisse arbitror 110
cum alienis esse 68. „suis 68
cumulare scelus scelere 190
cumulus hoc tuo facto accessit maximus 60
cuncto cum Senatu 94
cunctum Senatum 100
cupere cum summo furore 223
cupiditas 45. 46. 49. 152. „inconsiderata 67. „effrenata ac furiosa 199. „non mediocris 67. „prouinciae 152.„ diripiendi 173. „sollicita consulatus 376. „fracta 403
cupidus i. e. auarus 173
cupiens ad suos redire 67. „effugere negotium 67. „vastare orbem 181. sed ne cupienti permittitur 154
cura haec erit infixa animo meo sempiterna 307. „*ae* maiori mihi est 305. „*is* angi 28
curae vobis esse debet 137
currae 281. „belli vulnera 52
curia 90. „summum auxilium omnium gentium 262. „elinguis 314. „ardens 389. „*ae* parietes 42. „*am* conspicere 251
currus 281. auratus 332
cursus initus 154. „otiosus vitae 278. „vitae secundus 287 sq. „i. e. nauigationes 150. „sceleris & belli 219
curulis sedes 262. „aedilis 298
custodia 195. „in custodiam tradi 245. „dandus 265
custodire 184. custodiunt iura nostram salutem 115
custos vrbis 255. „ciuitatis ac imperii 293. „Romae est Iupiter 259. „capitis 337. „*dem* praeficere 324

D.

Dare ad viuendum 55. „quid licentiae 81. „spem 86. „veniam 99. „misericordiae 122. „salutem 122. „salutem nullis spoliatam ornamentis 70. „exemplum 120 sq. „auctoritatem 127. da hunc populo 91. non dedissem vnius horae vsuram isti ad viuendum 202
dea sapientissima 349
debilis 236
debilitatur maxime actio causae loco 97
debilitatus atque abiectus 242. „virtute 302
debeo 290. „tantum, quantum hominem homini debere vix fas est 300

de-

debitus tibi diu 193
decedere ex prouincia 9
decedens prouincia 66
decempeda 399
decernere sibi placere 195 sq.
decreta delere 120
decertare 345
decet 57
decimae 136
decipere rugis supercilioque 322
declarare 46. 314. „autoritatem 158
declarata animorum voluntas 291
declinans laqueos iudicii 375
declinatio patua 191
decoctores rustici 211
decorare 23. „omni laude &c. 69
decretum ac [illegible] 99
dedecus 190
dedere se 151. 159
deditio 151
deditus studio 4. „disciplinae epicureae 321
deducere ad 115. „huc 210
deduci de sententia 222
deesse 15. nulla in re defuit 110
defatigari in conseruandis viris bonis noli 49
defendere 69. 184. „salutem 135. „salutem regis 94. „contra atrociſſimum crimen 94. „remp. 100. „ab hoste 134. „ſocium 148. „fortunas ſociorum imperii 148. „ipſo nomine ac rumore 158. „nomen 263. „caput domini 387. „*dit* alium apud te 69
defensio 345
defensor 328. „salutis 299. 371
defero ac polliceor 176
deferre i. e. indicare 65. 209. „i. e. tradere 67. „querelam 82 „in forum vultum importunum 322. „ vocem 363
deficere 244. „a rep. 201. „coepit fides 215. defecerant tamen illum cuncta 113
defigere in corpore consulis ſicam 192
definire modum 53
definiri i. e. late patere 24
delapsus de coelo 155
delectare 190. 257
delectatio 154
delector homine 14. „cogitatione, ſpe 30. eius ingenio 70
delectus *Ausſchuß* 211. 394
delere 267. „ciuitates 153. „remp. alieno ſcelere 312. „copias praeliis multis 140. quae tanta delebit obliuio 120
deliberare de bello 175
deliberatio 144
deligere 186. „e 359. „ex 102. „vnum

„vnum ex omnibus 171
delictum 48. „ *ei* veniam petere 86. de delicto confiteri 66
delinire tribus suis patrimoniis 416
delubrum 20. „Musarum 27
demens 50. 397. „ita ille erat 108. „scelere 243
dementer 253
demersus in paludibus 303
demigrare 195
demolitio 335
demonstrare iter 213
demonstratus 323
denotatur literarum significatione 130
denunciare 249. 344
depellere 83. „de 83. ex 208. a 219. 315
deplorare nomen reip. 365
deponere audaciam 183
depopulari 363
deportare victorem exercitum 170
deposcere 212. „imperatorem a 133. 157. „sibi procurationem 246
deprecantibus vobis 45
deprecari pro altero 291
deprecatio 335. *one* redire 292
deprecatores & legati 151
deprecatus est me a vobis 299
deprehendere 249. „totam rem 237
derepente 74
deriuandi criminis caussa 365
describere 380. „partes vrbis ad incendia 187
deserere salutem 314
desiderium 212. „mei 375
desiderio 71. 187
desiderari i. e. deesse 364
designare & notare oculis vnumquemque ad cædem 181
designatus 315
desilire de rheda 365
desino 96
desistere 192
desperantes vitam Domini 386
desperatio omnium rerum 229. „reip. 315
despicere 27
detestari ac deprecari querimoniam 200
detrahere 43. 302. „ad iudicium 373
detrimentum 98. 318. „accipitur 135
deuertere 382
deuincere 44
deuictus a 119
deuocare 154
deuotus 192
deuoueo 286
Deus neque contra insidias opitulari potest 51. Deo similimus 41. dii adiuuerunt 78. dii penates 88. 98. 103. 373. dii boni 388. dii immortales! 391.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn817140417/phys_0470
DFG

391. homines ad deos nulla re propius accedunt quam salutem hominibus dando 91. dii atque homines omnia ornamenta in eum congesserunt 101. deorum simulacra 250. de deorum potestate timide & pauca dicere aequum est homini 159
dexteram porrigere 328. per dexteram te istam oro firmiorem 98
dicere 59. „verbis commutatis 19. „grauiter ornateque 163. „breuiter simpliciterque 31. „plane 74. „multa de pace 46. „de scelere 76. „apud 69. „nihil amplius 47. „de se eadem 70. „nimis crebro 53. dicam vt sentio 392. pro multis saepe dixisti 97. dicto audientes 109. dictu difficile 156. 173. dicti sunt sancti 31
dici 59. ne dici quidem opus est 255
dicendi ratio 4. 127. „genus 5. „mos 36. „gravitas & copia 156. 310. „moderatio 160. „exercitatio 127. in dicendo modus 128. dicendo praetereunda non sunt 150
dictator 72. 224. 363
dictitare 240. 359. „palam 363
dies tibi glorioſissimus 91. „pacta & constituta 198. diem ante oculos ponere 107
differt non multum ab 134
difficile dictu 156. 173
difficillimus 237
difficultas 191. „vlciscendi 305. „*atis* excusatio 306
diffidere rebus suis 141
dignitas 30. 41. „reip. 38. „pristina 41. „incolumis 77. „principum 78. „imperatoria 156. dignitatis ornamenta 52. dignitatem reddere 43. „tueri 77
dignus 9. „hospitio 7. dignum iudicare 57
dilacerare remp. 361
dilatio comitiorum 127
diligenter ac fortiter 284
diligentia audiendi 97. „priuata 188. diligentia inimici inuestigatum est 65
diligere 46. „eximie 21
diluescere 239
diluere crimen 397
dilui 398
dimicare 22. 28. „de vita gloriae causa 24. 28. „de imperio 131. „cum 249
dimicatio 16. 255
diminutio capitis 422. civium 255

dimittere exercitum 106. „a se 108
direptio 194
direptor 225. 327
diribitor 332
diripere prouincias 166
diripere bello ex 141. diripiendi cupiditas 173
discedere 90. 102. 194. „in 107. „in tecta 259. „ negat se a te pedem discessisse 123
disceptate (*i. e. diiudicare*) iuste sapienterque 361
disceptatio 96. „iuris 361
discere parere 102
discessus 185. „i. e. discordia 292
discidium belli 68
disciplina 3. 4. 79. „sanctissimi hominis 107. „pueritiae 145. „militiae 145. „naualis 164. disciplinae epicureae, quaecunque est, penitus deditus 321
discrimen capitis 94. „& periculum 75. „vitae 326
dispertiri municipiis 268
displicere vehementissime 320
disputare 315. 348. „coram cum 173
disseminatum est hoc malum 266
dissensio 83. erit inter eos 56. „facta 58. „ciuilis 255
dissentio 171. „ab eo vehementissime 168
differere de 322
dissidere castris, studiis, consiliis, armis 57
dissidium 78
dissimilis 214. „fuit ratio 292. 306
dissimulare se redituru 383. „i. e. tacere 26. 203. 221.
dissipare 141. 302
dissipatus prope & fractus 329
dissolutus 183
distrahi ab 422
distractus 104. „a fratribus discidio 68
distribuere 186
districtus ancipiti contentione 131. „gladius 71. 235
disturbare 413
diuelli dolore 419
diuidere 152
diuinare 90
diuina quaedam grauitas 330
diu nimium 187. „hoc ipsum 55
diutius 188. 199
diuturnitas 43. „imperii 143
diuulgatum ad libidines 318
docti calamitate 138
doctrina sine natura non valet, sed v. v. 17
documenta maxima 360
doleo 45. 51. 95 dolor

dolor 88. „iuſtiſſimus in petendo 87. „ſempiternus 337. „veram vocem in quaeſtione elicit etiam ab inuito 95. dolorem affert tibi haec res 199
domeſtici 190. 191. „parietes 96
domicilium habere certum 56
domicilia regis omnibus rebus ornata atque referta 140
dominus 95
dominans 403
dominationem expectare 223
domitor armorum 371
domi i. e. priuatim 74. „ vna eruditi 79. „manere 79
domus omnis 88. „afflicta & auerſa 117. „eſt commune perfugium 262
domum recipere aliquem 8. „ſpectare 67. „diuertere 105
domo egredi 67
dubitare 46. 47. 57. 89. „ de ſalute 60. „ nolite 175. „noli, obſecro 91. dubito quid facturi fueritis 82
dubium facere animum poteſt hoc 145. in dubium vocare beneficium 121
ducere 55. 95. „parui 16. „dignum praemio 26. „ſpiritum 29. „pene omne ſuum 40
duci gloria 27. „fas eſſe 37
duntaxat 94. 294
duodecim tabulae 349
duae Hiſpaniae 150
durior i. e. parum amans 21
durius 76. „multo 74
dux 43. „togatus, armatus 52. clariſſimus 57. „clementiſſimus in victoria 117. immortalis 162. „ belli 201. duce quo 50

E.

Ebrius 111
echo deſcribitur 20
ecquid 196
eculeus vid. equuleus.
edicere 320
edictum praetoris 211
edocere 218
educere ſecum 187. „omnes ſuos 187. 204
efferre laudibus 17. 42
efficere cautius 106. „ſummam neceſſitudinem officiis 121. „caedes 410
effigies virtutum 29
efflagitare pacem 45. „pro 295
efflagitatus a prouincia 68
effare animam 381
effodit memoria pectus 43
effoeminatus 412
effrenatus 401
effugere e manibus 141. peſtem reip. 188. „multitudinem

dinem creditorum 318.
collegam 361
effugi (vt aiunt) corpore 191
effundere 100
egeo medicina consulari 316
egestas 271
egredi domo 67. „ex vrbe 187. 196. „cum 198
egregius 281
eiicere ciues vno verbo in exilium 218
eiectus ad alienos 198. „in exilium 217
elabi 192
elaborare 333. in hoc elaborandum est 54. elaboratum industria 126
electos, quos habuit, ex eis misit 109
elicere 95
eligere locum ad pugnam potissimum 384
elinguis curia 314
eloquentia 289
eludere 180. „remp. 368
emere: emtus i. e. corruptus 333. emta intercessio 354. emti consules pactione prouinciarum 296
emergere 225. e patrio regno 130
emittere hostem 209
emissus ex vrbe 201
eniti 370
Ennius 23
enumerare 290
eo 218. „iretur 298
epicureus 321
epigramma 26
eq. idem 42
equitatus 109. „excursio 136
equites romani 88. 112. „non optimi 109. „delecti 113. „praestanti dignitate 319
equuleus 95
equus 332. equis vti optime 113. in equo haerere 113
erecto & magno animo esse 119
erigere se magis 121. „adflictum 141
eripere 302. „arma 57. „timorem 194. „consilium 254. „consulatum, vitam 363
errare 85. „nolle 75. „vehementer 302. ne erretis videte 85
errati venia 66
error 102. „humanus 44. „communis 99. erroris multam sustinere 119
eructare sermonibus caedem 216
eruditi vna domi 79
erumpere 184. „in tempus consulatus 204. „ex vrbe 236
esse voluntate mutata 302. „virtute debilitata 302. „summa senectute 303. est in nobis animus 218
euadere illinc 68

euentus incertus 51. „belli 52
euertere 194. „remp. 362
euocator seruorum perditorum 201
euocatus 103. „oratione 122
euolare impune 115
euomere i. e. dicere 403. euomuit vrbs pestem patriae 209
ex Senatus consulto 79. 83
ex eo possumus 359
exacta aetas 113
exaggeratae fortunae 279
exanimatus 264. „conscientia nulla 389
exarsit bellum subito 66 sq.
exaudire 69. „voces 196 sq.
excedere ex pueris 6
excellens 17. 19
excellere tantum ceteris 153. „ dignitate Principibus 155
excidere casu 192
excipere rumores 110. „fugientes 240. „ in fuga 141
excitare 110. „ab inferis 47. 330. 404. „bellum 48. „omnia omnium arma contra se vnum 103. „animos 129. omnia sunt excitanda tibi vni 51. excitandi caussa 237. excitatus pene ex acheronte 330
excludere 187
excogitare 213
excolere animum 14
excruciatus vinculis ac verberibus atque omni supplicio 133
excubiae 58
excursio equitatus 136. „nocturna 230
excusatio 89
excusare se 79
exemplum i. e. ἀπόγραφον 120sq. exemplo veteri 143. sq. exempla petere 113. exemplorum vetustas 16
exercere se in laboribus 28. „vectigalia 136. exercuit eum fortuna reip. 145
exercitatio dicendi 3. „dicendi quotidiana 127. „ virtutis 371. exercitatione robustum 224
exercitus inuictus 77. „permagnus 131
exercitum dimittere 106. „deportare victorem 170. „mittere pro sociis contra 173
exhaurietur ex vrbe sentina reip. 189. exhausto vno 213
exigere vectigalia 136
exilium 57. 88. 189. 196. & pericula 16. est in exilio 73
exire e 381. „ex 78. „e balneo 123
existimare 14. 73. 78. 88. 153. „laudem adolescentis

tis 70. existimes velim 123.
existimatur vulgo 146
existimatio 112
existo 190. 194
exitium praesens 104. ad exitium vocare 189
exitus belli anceps 46. „ praeliorum 47. „futurus 54. „difficiles 110
exoletus i. e. scortum masculum 385
exorare 99
exornare 27. 39
exorsus orationis 132
exortus est servus 95
expectatione attenuatum 147
expectare 55. „autoritatem loquentium 196. „ea quae merentur 217
expedire i. e. summe vtile esse 68. expedit sibi 57. expeditus in equo 364
expellere, expulsus regno 133 „exercitu vetere 144
expendere voluptates 322
expers gloriae 166
expetere 16. 21. 23. 26. 30. 112. „poenas 48. „vitam 114
expiare 398
expilare 166
explere satietate viuendi naturam 54. „odium suum sanguine inimici 391
explicare 150
exploratissimum est mihi 298
exponere breuiter 236
exportantur quae res 135
exprimere i. e. describere 16. 22
expromere crudelitatem 370
expromitur labor 227
exquirere de 122 sq.
exspoliare sese 110
exsultare impio latrocinio 198. „gaudiis 199. exsultat & triumphat in hoc oratio mea 209
extant res gestae terra marique 175
extenuare verbis 40. 50
exterminare armis 399. „ex ciuitate 88
exterminari volebam 236
exterminata rep. 298. 337
externi mores 72. externae nationes 155
extimescere 69. 95. „de salute reip. 100. „victorem 103. „vultu 404
extincta dissensio aequitate 58
extinguere lumen clarissimum 103
extollere iacentem 41
extorquere humanitatem 76. „ficam manibus 192. „ficam de manibus 357
extremum 55. 136. 142
exuere omnem humanitatem 74
exul 200
exulare 72. vno exulante 88

exulceratus animus 98
exultare vid. exsultare.
exustos esse complures vicos 128
exuuiae nauticae 165

F.

Fabula ficta, falsa 349. 377. facere in eum epigramma 26. „id libentius 27. „ reliquum reip. 42. „ multa 52. „iter tardius 80. „temere 86. 172. „ finem 91. „auctiones 102. „concursus 113. „impetum 143. 365. 384. „verba 144. „ fidem minorem 237. „piraticum 318. „insidias 361. „vota 223. 401
facile intellexi 127. „Princeps omnium 313
facilitas 152
facilitate par infimis 155
facilius 78
facinus 104. 194. „graue 96. „ quod nec in hominem imprudentem cadere possit 104. „obire 200. facinorum singula sic vlciscar, quemadmodum 304. facinoris quidnam noui afferre 76
facinorosus & idem amentissimus 104
factum (subst.) 85. „si vobis non probaretur 405. dicte iudicem esse de facto illius 85 sq. antea facta 119. facta in equuleo quaestio est, iuris in iudicio 387. facti ratio 390. facto hoc tuo accessit cumulus 60
factum aliquid clementer, mansuete, iuste, moderate, sapienter 41 sq. atque transactum est 247
factum optimum 202
facultas 94. „ingenii 4. „ dicendi 15. „dicendi singularis 163. „ad agendum 127. „redimendi vectigalia 138
falcarii 186
fallere 184. 283. 318
falsa omnia atque insidiose ficta comperta sunt 394
fama 190. „meritorum 54. „subeunda est 273. famam penetrare cupere debemus 24. famae celebritas 7
familia nobilissima 43. „abiecta, obscura 114. „magna 224. „ *as* maximas habere 136
familiaris in omni vita 79
familiarissimus 26
familiaritas quae est ei tecum 65. „reip. 319. „*atem* consuetudo attulit 121
fanum 173. „ locupletissimum & religiosissimum 142. „ac templum 283
fas: vix fas est 300
fasces consulis fracti 298. 315. „laureati 70

fastidire 377
fatalis annus 312. fatale bellum 57. fatali nobis quasi aliqua necessitate 302
fateri 172
fatum miserum, funestum 44. fato natus 366. fata Sibyllina 243
fatuus 108
fauces, *engePaesse* 183. „belli 22. vrbem ex faucibus suis ereptam esse luget 209. ex faucibus fati ereptum 234 sq.
fauere 209. „ industriae gloriaeque 70. „ regi 97
fax: facem praeferre ad libidinem 190. faces (*i. e. pericula*) vrbis 369
felicitas 160. 407
felicitatem nemo de se ipso praestare potest 159
ferocitas 103. „victoriae 47
ferramentum bonum 242
ferre i. e. describere 22. „ iniuriam 82. „aequo animo 358. „poterat frigus, sitim &c. 248. prae nobis 26. ferant exercitus quocunque ventum sit 153. latum est de hoc vt quaereretur 367
ferri i. e. omnibus notum esse 200
ferrum 41. 106. „& vis 298. „ad audaciam praeferre 190. ferro trucidare 186. ferro & facibus itur 298
ferreus ac importunus 273
festi dies 15
festinatio 381
festiue 106
fidere cauffae, humanitati 74
fides 10. 69. 94. 98. 104. „ quanta! 152. „ reuocanda 52. „& integritas 66. „solutione impedita concidit 138. „pecuniarum 138
fidem publicam iussu senatus dedi 240. „implorare 374. in fidem accipere 31. fide firmior dextera 98
Fidius: me diius Fidius 42
fieri quid placeret 237. 245
filius 88
fingere crimen veneni 105. „cauffam mutandi consilii 383. „cogitatione imaginem 403 sq.
fingi haec putatis 401. fictae res 42. fictum crimen 85
finem dies attulit 36. „allatura sit aetas 43. „facere 91. quem ad finem 180. in finibus praesto esse 123. fines imperii 257
finitimi reges 103
finitimum vectigalibus 128
firmamenti plus ac roboris 131 sq.

firmior fide dextra 98
firmissima praesidia 150
flagitare 312. flagitat res ipsa seueritatem 212
flagitium 194. ad occultandum flagitium 323
flagrare immortalitatis amore 55
flamen m. 363
flamma obire 256
flectere prope fata ipsa 251. „virtute 416
flecti cantu 20
flens ad pedes iacet 296. flere pro 297
fletu desiderium mei renovare 292
florescere 43. florentem me semper ornastis 335. sint florentes 414
florentissima vrbs 232
flos i. e. pulcherrima pars 87. „ac robur 228
fluctus concionum 346
fluminis natura 110. flumine sanguinis reditum intercludere 297. 314
fluxerunt iam dilapsa 52
focus 279. foci placatus & arae 99
foedus 214. foedere addicere 323
fons 16. „perennis gloriae 371. ex illo fonte omnes redundant dolores 421 sq.
foras proiicere 209
forensis vsus 127
forma i. e. imago 410. „regionum 289. „iudicii 343
forsitan 91
fortasse 143
fortiter ferre 262
fortitudo in periculis 146
fortuna 48. 143. 258. „illa ipsa rerum humanarum domina 40. „communis 95. „secunda 114. „egregia 161. „vaga volubilisque 396. „grauis 407. reip. 145. „non in illius potestate est posita 160
fortunam subire eandem 339. „indignissimam subire 292. cum fortuna belligerandum nobis fuit 303
fortunae 11. „diuersae 89. „succumbere 119. „non culpae tribuenda esse videntur 132. „afflictae 143. „sociorum imperii 148. „exaggeratae 279. fortunarum ruinae 190. pro fortunis regis dicere 94
fortunatus 38. fortunata resp. 215
forum 90. „intueri 97. „refertum 157. „militibus refertum 117. „in quo omnis aequitas continetur 262. inane 325. fori consuetudo 343. foro carere 357. in foro 74. in foro tenere 85

fragilitas naturae communis 51
frangere se laboribus 82. „ animum 338. „fasces consulis 298. te vt vlla res frangat 197. frangendus iudicio 325. fractus & prope dissipatus 329. fracto esse animo 302
frater 88. „optimus & amantissimus 59. „integerrimus, omni frequentiae probatissimus 90. fratres concordissimi 68. fratrum amor 68
fraterna prope aequalitas 89
fraterne 88
fraudatio 229
frenare 402
frequens senatus 239. frequentissimus senatus 299. 351. frequentissimos in capitolium conuocare 329 seq.
fretus fortasse ea familiaritate 65. „consiliis polliceor 232
frons calamistri notata vestigiis 323
frugalitas (*i. e. modestia & temperantia*) praecipue singularis & admiranda 111. „virtus maxima 112
frugi hominem dici non multum habet laudis in rege 111
fructus i. e. vtilitas 14. 18. „gloriae 23. „vitae ante actae 38. „maximus 48. „vitae acquirere 259
fructum repetere ab 3. ad fructum redundare 70. „ amplissimum consequi 127. „rei tribuere 127
fructuosus 136
frui bono cum fortuna 48. „tranquillitate 54. „liberalitate 87
frumentaria res 157
frustra 121
fugae proximorum quantae in periculis! 396
fugere illum nulla scientia potest 146. fugiens, non te insequens 102. fugientes excipere 240
fugitiuus 111
fulcire 325
fulgere purpura 211
fundamenta iacere 53. „ agere 400
fundere i. e. profligare 22
funditus interire 301
funestari 412
funestus 337. „& perniciosus tibi ac tuis 198
funus 409. funeris arbitria soluere 324
fur nocturnus, diurnus 349
furcifer 111
furere desinant 225
furiosissimus 103
furor 108. „tantus non est credibilis in vllo 50. „tri-

„tribunitius 319. furoris multam sustinere 119
furtim nonnunquam inter se adspiciebant 245
futurus i. e. rediturus 42

G.

Gallia cisalpina 150
ganeo 213. 319
gaudere bono 48
gaudium 322. gaudiis exultare 199
gaza regia 174
gemere 355. „malum occulte 320
gemitus vrbis 324. gemitum Italiae pertulerunt 295
gentes immanitate barbarae 41. „locis infinitae 41. „omni copiarum genere abundantes 41. quibuscunque ex gentibus potuit, exercitus comparauit 131
genu: a genibus repellere durissimis verbis 324
genus 73. „dicendi 5. 289. „inusitatum 6. „nouum 19. „hominum 54. „causae 71. „orationis 310
gerere 29. 30. „se pro ciue 13. „pro salute 28. „prospere 40. „magistratum 333. „praeturam 362. se ita gessit 68. ita me gessi 256
germana soror 398
germanitas 88
gestio 42
gestum 323
gladiator 202
gladius vagina vacuus 47. „districtus 71. 376. „districtus in remp. 235. „eductus 365. „cruentus 401 sq. „ab ipsis ad occidendum porrigitur legibus 349
gladium habere certe non liceret, si vti illis nullo pacto liceret 350
gloria i. e. excellentia 6. „illustris ac peruagata 54. „nominis 139
gloriae dulcedo 25. „stimuli 29. „satis vixisse 52. „tuae satis est 53. „fauere 70. gloria superiores vincere 101
gloriari vel cum mendacio 82. quibus rebus gloriemini in vobis 79
glorioſe mentiri 398
glorioſius quid ego meis posteris potui relinquere, quam hoc senatum iudicasse 329. „glorioſissimus tibi dies 91
graeca in omnibus fere gentibus leguntur 24
graeci leues 72. „comites 364. „homines deorum honores tribuunt iis viris, qui tyrannos necauerunt 404

graeculi comites 385. cum graeculis philosophari 321
gradatim singulos honores assequi 290
gradus in coelum 417
gratia reconciliata 359. gratiarum reconciliationes 297
gratiae caussa 295. vestrae salutis gratia 287
gratias maiores 59. „maximas 59. „agere 42. „habere 59. „verbis amplissimis 245
gratior 47. 87. 91
gratulatio 43. 270. 281. „ones habendae 418
grata animi beneuolentia 307
gratum cadere 406. „facies multis 87
gratissimus 91
grauari 167
grauissime 76. „& seueriſſime 112
grauissimus i. e. praecipuus 97. „ordo 100
grauitas 104. „quaedam diuina auctoritatis & orationis suae 330
grauiter 193. „molesteque ferre 331
grex: de grege venalium 321. greges flagitiosi 215. greges ancillarum 385
gubernare petitionem comitorum illis inuitis 362
gubernatio tantarum rerum 250
gubernatum consiliis 395
gustare sensu 18

H.

Habere multa quae 55. „sedem, domicilium 56. „fasces 80. „aliquid sapientiae, sanitatis 58. „copias 109. „auum saltatorem 112. „gratias maiores, maximas 59. „voluntatem non turpem 68. „se imperium dicebat 80. „semper carissimum 91. „accusandi licentiam 114. „plus firmamenti ac roboris 131 sq. „magno periculo familias maximas 136. „SCt. in 182. „mandata & literas ad 240. multa se habere in animo atque virtute arbitratur 119. nullum habet in illo signum alienae a te voluntatis 68 sq. nihil habet natura tua melius 91. habes crimina insidiarum 108. habemus nunc vniuersos 290. etiamsi quem habetis, qui 174. vt haberet quod dicebat 362. habuistis eam remp. 297.

non habuisse quos mitteret 109
habetur paterf. optimus 112.
habiti sunt sancti 31
habitus naturae 17. „prope diuinus ibid.
habitare te velle dixisti 195.
habitabit semper nominis mei gloria 418
haerere in equo 110. „in animis sollicitudinem sempiternam 121. „in fama 190. „in poenis 386. haerebit semper in omnium gentium sermonibus ac mentibus 282
haesitare, *mit der Sprache nicht wohl heraus wollen* 218
haurire 16. „ex natura ipsa 350
haud scio 56
hebescere patimur aciem autoritatis 182
helluatio 320
helluo 321
heredem scribere 381
hiberna 153
hibernare 154
hic 153
hiems summa 149. „extrema 151
hiemis perfugium 154
Hispaniae duae 150
Homerus 24
homo sanctissimus 11. profligatus 16. „excellens animo, grauis, moderatus 17. „diuinus, moderatissimus & continentissimus 18. „summus 29. 30. „eruditissimus 20. „humanissimus 20. „sapientissimus 30. „miser 65. „cum ingenio tum etiam doctrina excellens 71. „nobilissimus & clarissimus 90. „minime stultus 104. „fractus 329. hominis non est, i. e. repugnat moribus humanis 75. nec hominis, nec ad hominem est 76. hominem tantum homini debere vix fas est 300
honestare 202
honor 85. honoris gradum spectare 361
honos 83. honore amplissimo ornatus 103. regis honore & nomine afficere 103
honorificentissimum decretum 99
hortor 176. hortamur & obsecramus 58
hortator 293
hortatus sum 240. „ad perficiendum 28
hortos peragrare 399
hospes, *Gast und Wirth* 98. 99. hospitem necare 103. vos hospites in hac vrbe versamini? 368

hospitium vetus 98. „voluntas vtriusque coniunxit 121. hospitia prouincialia 283. hospitio dignus 7. hospitio coniunctus 102
hostis 99. „acerrimus 145. capitalis 209. „alienigenus 282. „domesticus 325
hostium incursiones 109
hostilis 78
humanissimus 18
humanitas 31. humanitatem inquinare 116. quanta humanitas! 152. humanitatem abiicere 76. humanitatis iura 114 sq. humanitatis vestrae erit 137. humanitate iam tanta est 156
humano consilio non est perfectum 408
humeris pene suis portauit 340. „sustinere suis tota comitia 362
humilem necare 356
hyems vid. hiems.

I.

Iacentem extollere 41. iacere in tenebris 16. „ad pedes 74. „humi 200. „*et* prostratus 108 seq. quam valde iacent 229. iacent suis testibus 380
iacere fundamenta 53
iactare se 113. „sese 180. „se insperatis repentinisque pecuniis, sumtuosius insolentiusque 224
iactari aestu febrique 204
iactura 174
iamdudum 189
ianiculus 399 sq.
ictu (*i. e. iussu*) consulari concidere 324
idem istud 53. „nisi erit, qui 174
idcirco 407
idibus proximis 191
idoneus 174
ignarus 325. „omnium rerum 51. „atque expers 397
ignorare 174. „te non arbitror 111. quis ignorat 153
ignoratio 45. 65
ignoscere 70. 85. ignosci a te nemini vellent 75. ignoscas caue 76. vt ignoscas oro 86. quibus semel esse ignotum a te oportet 121
ignotus & barbarus 254
ilias Homeri 25
illecebra 213. „peccandi 377
illucescere 396
illustrare i. e. aeternum & immortale efficere 22
illustrari 184. illustratum in senatu 235
imago i. e. exemplum 16
imbecillitas 407
imbuere se studiis 113

imbutus 350. „nullo scelere 389
imitari potius aui tui mores disciplinamque debebas 112
imitator studiorum 37
immanitate barbarum 41
imminent reges vobis 133. quae imminent non vident 203
imminutus 119
immissus in vrbem 201
immortalis 97. „debet esse resp. 51
immortalitatis amore flagrare 55
imparatus 385
impedire 201. 331. „clementiam 75. impediri morbo 79
impeditus rheda 384. quid horum impeditissimum? 384
impellere 95
impendere tibi senties 190 sq. „in posteritatem 197. „aliquod factum his consido 216
imperare obsides 151. „terra marique 166
imperator 100. „maximi exercitus 145. imperatoris summi quatuor requisita 145
imperitus 203
imperium 55. „arripere 67. „se habere dicebat 80
imperii splendor 155. iusto cum imperio 83
impertior 12. „tantum laudis 139
impetrare 74. 86. „veniam 66
impetus 185. „belli 51. „dicendi 97. „populares 269
impetum facere 143
impietas 94
impius 54
implicari se nullo negotio passus est 67. implicitum est & cohaeret cum 138
implorare 340. „memoriam 123. „fidem consulis 259. 374. „misericordiam 414
importunissimus hostis 217 sq.
improbare 171
improbitas 216. 377
improbus 49. 108
imprudens 104
impubes 273
impudentissimus 222
impune euolare 115. „defendere 347
impunitas 71. 114. 297. 375. „& licentia sempiterna 408
impunitus 194
impunius 105
in me vnum 60
incendi studio 42
incendium 181. „belli 56
incensio 241
incerti casus, motus 51
incestus 388
incidere in aes alienum 224 inci-

incidisse calamitas videtur 76
incipere credere 155
incitamentum 24
incitari vsque ad sanguinem 72
inclinare 266
inclusus 100. „in tabulis 182. „in venis atque in visceribus reip. 204
incognitus 336
incolumis 11. 143
incolumitas 122. 286. incolumitates 288
incommodum 98. „Ostiense 149
inconsultus homo 104
incorruptius 56. 389
incorruptum audire voluit 116
increpare 194
incumbere ad reip. salutem 264. „omni studio ad 138
incursiones hostium 109
inde vsque repetere 4
indemnatus 219. „ciuis 320
index i. e. delator 105. indices i.e. proditores 253. 265
indicare 27. 386
indicari 245
indicere bellum 115
indicium animi 315. indicia sceleris 244
indignitas 94
inducere in curiam 45. „animum 197
indulgentia 288
industria 307. „in agendo 146. industriae subsidia 215. industriae fauere 70
iners 83
inertia 183. 304
infensus 193
inferi: ab inferis, & pene ex Acheronte excitatus 330. ab inferis reuocare 404
inferre terrorem 94. „vim & manus 196. „bellum patriae 198
infestus maxime 81
inficiari 185. 243
inficiator 226
infidelitas 396
infinitum locis 41. infinita spes 102
infixum animo 307
infringere 347
inflammare odium 57. „& excitare animos 129
inflammatus 236
inflectere oculos squalore suo 292
infractus animus 303
ingenium 21. 22. 31. 83. „exiguum 3. „summum 29. „quantum 152. i. e. calliditas 243. „praestans 65
ingenii facultas 4. „exspectatio 7. „hoc est tui 90. „gloria 12. „celeritas 19. „flumen 38. „vbertas 310.
ingratus 57. 306. 407
ingratius 406
ingraueſcere vehementius 204

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn817140417/phys_0486
DFG

ingredi in sententiam 232
ingressus in forum 389
inhiare veberibus lupinis 251
inhumanitas immoderata 116
inimicus 50. inimici diligentia inuestigatum est 65. „ huic cauſſae 81. pereant amici, dum vna inimici intercidant 111. inimicis succumbere 119
inimicissimus 111
inimicitias gerere 114
iniens aetas 94
iniquitatem habere videtur ista res 268
iniquum: quod ipsi etsi non iniquum est 94. re iniquum est 96
inire magistratum 316. „consilium facinoris 96. „domum 98
initia discendae rei militaris 321
initiatus sacris 192
initio 77. „dicendi 93
iniuria 173. cum summa 82. „lacessiti, prouocati 135. „accepta 82. „reip. 85. nihil obliuisci soles nisi iniurias 90
iniuriosus 132
iniustus 57
innocens 392. „(*i. e. non auarus*) vir atque fortis 219. 392
innocentia 169
innumerabilis 43
inopia atque caritas rei frumentariae 157. „rerum omnium 200
inops supplexque venire ad 303
inquinare humanitatem 116
inquio 73
insania popularis 360
insanissima concio 378
insciti a 386
insectari ficto crimine 114
insepultus 413
inseruire 55
insidere in 28. 98. insedit iam penitus 130
insidiator 231. „*orem* iure interfici posse 351
insidiae occultae 208. „*as* facere 361. „*arum* consensio 51. „*as* collocare 363. „*arum* crimina 108
insidiari 188. insidiandi locus 106. „*atus* 373
insidiose ficta 394
insignia condi volo 257
insignis equus 332
insimulare 244
insolentia 47. „loci 96
inspectante exercitu 107
inspicere 106. „munera 123. inspectante praetore 149. inspectantibus vobis 149. 298
institutis stabilire vrbem 56
instructores conuiuii 322
instrumentum 278. „*ta* virtutis 215

insula deserta 148
integerrimus frater 90
integra re 46. integrum id iam non est 65
integritas 104. 175. „& fides 66
integrius 389
integumentum frontis 323
intelligo 51. 96. 181. „intellectum est mihi 37
intemperantia impura 318
intendere quo 203
intentata nobis haec sica 373
intercedere legi 319
interceſſio i. e. prohibitio publica 167
interceſſor 333
intercludere reditum flumine sanguinis 297
intercluſus 37
interdum 95
interſum 414
intereſſe negotiis 90. i. e. differentem esse 321. 356. „inter eos pons & Tiberis 238. hic tantum interfuit inter me & inimicos meos 296. hoc inter me atque illum interest 303. quid inter me & meos inimicos intereſſet 314. quantum intereſſet 386. vide quid interſit 115. interſit inter te ac me murus 188
interfectores atque hostes reip. 313
interficere voluiſſe 103
interimere 106
interitus: ab interitu vindicare 43. „voluntarius 46
intermortuus 352
internecio 147. „ciuium 256
interponere ſe 362
interuallum ſatis longum 8. „longum 373
inteſtina pernicies 183
intimus 214
intromiſſus 321
intueor 96. 97. 155. 245. „terram 245
inueſtigatum 236. „eſt diligentia inimici 65
inueteraſcere 257. inueteravit in nomine 130
inuictus 44
inuidere ſtatuae, tropaeis 117. „laudi 304
inuidia 56. „verbi 236. „virtute parta, non inuidia ſed gloria putanda 203. te eſſe in inuidia 117. „*ae* tempeſtas 197. „*am* conflare 198
inuitare 198. „praemiis 73
inuitus 52. „accepit provinciam 66. „admonui 158
inultum vos eum regem patiemini? 133. „relinquetis 133
inuſitatum 94

inusta nota turpitudinis 190
Iouis hospitalis numen 106. vid. plura Iupiter.
ira victoriae 47. „deorum 409. ira incensus 386
iracundia 42. 98. „consilio inimica 42. „*am* cohibere 41
iracundus 47
irasci 89. „mihi nemo poterit 153
iratior fuerit ceteris 46
iratus 57. 98. „*tum* fore 85
ire in exilium 196. „pedibus 316
irretire illecebris corruptelarum 190
irretitus foedere 295
irridere squalorem 320
irritare vi 408
irrogare 372
irruere in 401
irrumpere in fletum 74
irruptio 136
ita esse putarunt 365. quae cum ita essent 101
item 239
iter fecit tardius 80
itinera facere per 153
iubere occidi 73. „interfici 183. iubes eum bene sperare 121. iussus non frustra me tuis literis bene sperare 121
iussu necatus 117. „consulis ad mortem deduci iampridem oportebat 181. „vestro coactus 143
iucunditas 48
iucundus erat illi 8. „fuit illi 21. „*da* visa est res 28
iudex 56. „seuerissimus 5. „aequior 96. „togatus 27. „electus 361. ad iudicem sic agi solet 86. dic te iudicem esse de facto eius 85 sq.
iudicium publicum 5. „qui exercet 31. „exercens 5. „amicorum 14. „constituere 52. „populi 115. „(*i. e. sententia honorifica*) de me 311. i. e. instinctus, voluntas 44. „grauissimum & maximum 38
iudicii noui noua forma 343. „laqueos declinans 375
iudicio & voluntate 69. „taciturnitatis oppressus 192. „frangendus 325 sine iudicio 316
iudico 41. 45. 56. „dignum 57. „i. e. habere pro 110. 159
iugulare 366
iugulum 235. „dare 366
iungere amicitias cum 112
Iupiter stator & antiquissimus custos vrbis Romae 188. 205. 217. 252. 255. 259. Iouis simulacrum facere maius

maius & in excelso collocare 251
ius defendere 167. „suum tueri 77. iura humanitatis 114 sq.
iure optimo contigit ei 38. „quasi suo vindicat 40. „praecipuo esse debet 167
iusiurandum 10. 241
iustitia 43
iuuat multum 40. iuuari copiis aduentitiis 142 sq.

L.

Labans 395
labefactare 282. „*ri* 371. „*ctans* mediocriter statum reip. 181
labes atque ignominia reip. 149
labi 85
lapsus prauitate 49. „communi errore 99
labor 154. „in negotio 146
laborare 248. „pro salute alicuius 87. „*ndum* in hoc maxime 139
labores meditati 200. „officiosi 352
laboriosius 346
lacerare remp. 312
lacessere 258. „ferro 408
lacessiti iniuria 135
lacrymae 42. 59. 88. 291. „quotidianae 292. „filii pueriles 293. „*mam* aspexistis 414
lacus 400. 409
laedere 259
laetari 406. „de salute 59. „maxime 287. mihi laetandum iure esse video 127
laetitia 111. „perfrui 199
lamentari calamitatem imperii 265
lamentatio matrumf. 272. „vrbis 324
lamentum 409
languidior 84
laqueos iudicii declinans 375
largiri: videte quid vobis largiar 379
largitio 273
largitor & prodigus 270
late patere 44. 359
latere 65. 192. „abditus 147. vbi nobis haec autoritas tam diu tanta latuit? 320
lator suffragii 324. „legis 361
latro expeditus 385. „nonnunquam etiam a viatore occiditur 385
latrocinium 200. „castrense 249. *a* hostium 109
latum est de hoc 367
latus cuius muero petebat 71. laterum & corporum oppositus 58
laudare 55. 175. „satis non possum 418. laudantur merito ac iure 145

laudator 299
laus 44. „regia 111. „similis illi 91. „in dato beneficio 38. „amplior 39. „priuata 111. „bellica 40. 41. „vera 49. „summa 49. „est tuae clementiae 71. „falsa, afficta 132. „praeclara consulatus 215. „impertitur 245. testimonium laudum 31
laudis tantum impertire 139. quasi particeps 25. „occasio 82. hoc non multum habet laudis in rege 111
laudem adolescentis existimo 70. „tribuere 131. „detrahere 132. ad laudem peruenire 132
laude omni decoranda 69. „decorari 23. nihil ex ista laude sibi decerpit 40
laudibus efferre 17. 42. „afferre obscuritatem 101
laureatus i. e. triumphalis 70
lautum i. e. lauatum 107
lectissimus vir 5
lectulus 187
lectus, ad quietem datus 262
legare i. e. mittere 79
legatio i. e. vicariatus 68. „*onis* ius violatum persequi 133
legatus i. e. vicarius 68. 86
legere 350. „i. e. eligere 360
legio 211. 325
lenire bonitate 57. „dolore dolorem 273
lenitas 74. „animi 43. „solutior 230. „*ati* iam non est locus 212. „*tem* pristinam sperant perpetuam futuram 212
lenissimus ac mitissimus 271
lenius ad seueritatem 189
lenocinium domesticum 318
lentus i. e. segnis, ignauus 226
leuare 271
leuior 97
leuissime dicam 249
leuitas, *liederliche conduite* 11. „concionatorum 269. multitudinis 360
lex Silani *seu* Sillani & Carbonis 9. 25. „Papia 12. „Gabinia 164. 166. Sempronia 270. „Aelia & Fusia 319. „Plotia 371. „nata, scripta 350. „belli 111. „quodammodo tacite dat potestatem defendendi 350
legi obtrectare 140. „intercedere 319
legem ferre de 374
leges seuerae 52. „inter arma silent 350
legum interitus 251
legibus solutus i. e. per dispensationem 170
liben-

libentius 27
libentissime 21
liberalitas incredibilis 48. „ *atis* lux 69
liberare 99. „summis obsidionis periculis vrbem 139. „cura 187. libera hoc nos primum metu 98. „obsidione 303. liberabis magno me metu 188. „*ri* armorum periculo 57
liberatio culpae 66
liberatus a scelere 44. „ procuratione 119. „calamitate 136. „deae sapientissimae sententia 349
libere iudicare 397
liberi 287. quid dulcius hominum generi a natura datum est, quam sui cuique liberi? 288
libertas: in libertate summa reip. liberi nati 117. „*atis* atrium 388. „ *atem* non ferre imminutam 133
libertini 277
liberti 326
libido 52. 173. „eum non vocauit ad voluptatem 154. „*inis* fructus 214. „ *nes* effrenatae 401
librarium legum exhibere 369
licet 57. „per me 82
licentia 81. „& impunitas sempiterna 408. „*am* habere accusandi 114
limine & aditu priuare 400
linter 400
linum incidere 242
literae quotidie afferuntur ex Asia 128. „ datae ad 237
literarum significatio 130. „ monumenta 257
literas studere 321. „recitare 242
literis iussus bene sperare 121
locare 252
locus i. e. conditio, status 84. 395. „i. e. occasio, libertas, vt: sit mihi locus apud te 86. „non affert inuidiam 117. „ ad agendum amplissimus, ad dicendum ornatissimus 126. „longinquus, diuersus 159. „senatus habendi meritissimus 180. „est illi arti, in bello ac seditione: huic in pace atque otio 304. „ille latronum occultor & receptator 382. „non est iam lenitati 212
loco causae actio maxime debilitatur 97. nullo me loco reip. defuturum pollicebor 302
loci disiunctissimi 131
locorum longinquitas 142. „opportunitas 40

locuples 221
locupletior 222
locupletari quotannis pecunia publica 174
longe a veritate 105. „a domo 148. quam longe a genere 322
longinquitas locorum 142
longinqua commemorare 148
longinquus atque externus hostis 232
longinquissimus homo 100
longior oratio 91
longum id nimium videtur 241. ne longum sit tabellas proferre 242
loqui liberius 5. „pro aliis 58. „ad parentem 86. „libere non licet 134. „satis digne vnquam de 325. loquitur res ipsa 384
luce clariora sunt nobis consilia tua omnia 184 vid. plura lux.
lucet illis nunc imperii splendor 155. „tam claris argumentis signisque 389
luctuosius 412
luctuosus 48. 330. „*sum* est vincere & vinci 297
luctus acerbissimus 75. „gravissimae civitatis 320
lucus 408
ludus i. e. schola 145. „gladiatoris 215. ludi per decem dies facti 251
luere poenas debitas 422
lugere incommoda patriae 320
lugubres sordes 292
lumen litterarum 16. „clarissimum extinguere 103. i. e. maiores 133. „ciuitatis 255. „consulatus 315. „curiae 369. „& ornamentum reip. 373. lumina e florentissimis ordinibus 359
lupas semper ducebat 385
lustrum 320
lutum 409
lux 313. „liberalitatis, sapientiae 69. „centesima est ab 418
lucem intueri esse fas ei negant 348. paullo ante lucem 187
luxuria 318. „agrestis 211

M.

Machinari pestem 181
machinator scelerum improbissimorum 239
mactare aeternis suppliciis 206. „*ri* summo supplicio 201
macula suscepta est delenda 130
maculare 409
magistros habet non ex istis ineptis 321
magistratuum iura 337
magnitudo animi & consilii 49. „acer-

49. „acerbitatis & odii 114. „incredibilis 237
magnopere 16
magnum i. e. difficile 106
maiores 42. „natu 291
maledicere 117. „vito optimo fugitiui ore 112
maledicum hoc minime in illam aetatem conuenit 113
maleficium 237
malleolus 205. 392
malo 46. 50. 80
malum manauit & transcendit 266. „domesticum 276
manare 266
mancus ac debilis 362
mandare vitam fugae solitudinique 195. „mentibus & animis penitus 201. „aeternis tenebris vinculisque 271. „memoriae 402
cum mandatis literisque missus 237
manere 217. „domi 79. „ in sententia 58. „perenne & proprium potuisset 317. manet & permanebit 302
manifestus 236
manſuetudo 36. 156
manſuetus 111
manubiae Martis 27
manumittere 386
manu vero cur miserit? 387
manus (*i. e. exercitus*) non maxima 22. „importuna 198. „coniuratorum 189. „ conflata improborum 199. „permagna 280
manum confirmare 142. „ manu superandam 325
manus supplex tendit 279. manum cognoscere 244. manu ipsius erat scriptum 242. e manibus effugere 141. de manibus extorta est confitenti sica 357
Mars communis 386. Martis vis 47
mare praedonum refertum 148. „non tutum 149. „ nondum tempestiuum ad nauigandum 150
materia 400
materfamilias 272
maturare 230
maturitas audaciae 204
maturius 222
maturus reditus 142
maximas familias habere 136
mederi 52. „incommodis 143
medius Fidius 42. 401
medicina consilii 221. „ad salutem consularis 298. „ consulari egere 316
mediocris 215. 408
mediocriter 181. „versatum esse 3
meditari fugam 197
meditatus i. e. directus 200 me-

me Hercule 73. 193
melior ille qui 58. „quam tu 72
melius nihil habet natura 91
meminisse 98. „me hoc parum est 90
memoria 43. 192. 402. „vltima 3. „litterarum 10. „ hominum 10. „ sempiterna 30. „ grati animi 46. „seculorum omnium 55. „antiquitatis 144. „ (*i. e. aetas*) vestra 156. „nostra 335. „recens 197. „diei sempiterna 257. effodit meum pectus 43. memoriae falso proditum videbatur 155
memoriam alicuius amittere 101. „temporis repetere 107. „implorare 123. „ retinere 420. „ vsque ad nostram 164. post hominum memoriam 171. 231
memoria plurimum valere 123. „tetinere 138. „tenere 250. ex „ exponere 245
mendacium 82. „honestum & misericors 75. „refellere 75
mendicitas 271
mens 42. 191. „ improuida hominum 76. „ *tem* iniicere 408
mente eadem permanere 217. „captus 252. „alta praeditus 358. *ibus* infixum 283
mensis 361
mentio facta est 340
mentiri glorioſe 398
mercator 133. „ *tores* provinciarum 317
mercenarius tribunus 378
mereri 217
meritum 246
merita innumerabilia in me 60. „maxima 77. „perpetua in remp. 94
meritus bene de rep. 77. „optime de 305. „ male 305
metui eundem hunc vnum ab hostibus certum est 129
metuens legum 312
metus rerum nouarum 370. „sanguinis 333. „falsus & inanis 45. „ iniectus est 142
metu ac terrore concitati 142. in „esse 194
miles summi imperatoris 145
militum virtus 40. „clamor 41
militaris rei initia discendi 321
militiae contubernales 79
millies in villa fuerat 385
minari, minitari 89. 280. „otiosis 48. „ maxime imperio 169. „vrbi ferrum flammamque 207.

„*ntur* omnia omnibus 369. „*tans* magnis copiis 158. „*atus* mortem 400
minis obsessus 311
minime vero 79
minuere 96. 97. 274
minus magnum 80. „est negotii 305. „molestе ferri 388
mirari 4. 153. „nemo debet 77. mirum videtur 5
miscere i. e. turbare 362
miseranda vehementer mihi videntur 272
misereri nolle 75
miseria 74. „*arum* quies est mors 267
miserum bellum 57
misericordia 50. „nulla de virtutibus tuis plurimis nec admirabilior, nec gratior misericordia est 91
misericordiae perfugium 74. „da, quod iracundiae negauisti 122
misericordiam commouere 121. „extorquere 76. „tribuere 414
misericors 324. „*em* nolunt te in alios esse 75
mithridaticum bellum 21 sq.
mitior me quis est 272
mitissimus atque lenissimus 271
mittere 99. „pecuniam 102. „auxilia 109. „legatos 131. „exercitum pro sociis contra 173. „se in 73. sors quo eum miserat 81
moderate 107
moderatio dicendi 160
moderatior 172 sq.
modum definire 53. nullo modo 79
moenia 183. 195
moerere 358
moeror 264. „patrius 141. „assiduus 293
moestitia 87
moles inuidiae 198. „mali 249. „insanae superstructionum 408
molestе & grauiter ferre 331. „minus ferre 388
moliri 183. 191 sq. „pestem patriae nefarie 207
molitum aliquid 394
monitos etiam atque etiam volo 230
monstrum 207
monumentum 43. 56. „sui nominis nece alicuius cruentare 373
monumenta triumphi 22. „ clementiae 122. „laudis, gloriae 257. „maiorum 356. „retinere 422
mora 385. „*ae* paululum tibi est 187
morbo impediri 79
more hominum 114. „maiorum 95
mores isti sunt externi 72 mo-

mori 263
moritura nobiscum simul omnia 29
mortalis (*subst.*) 51
mors, describitur quid sit 267. „naturae finis, non poena 420. „turpis, viro forti non potest accidere 263
mortis poenam remouere 267. „vltor 404. se acriter morti offerre 414
morte multare 73. „multandus 267
motus animorum incredibiles 19. 97. „i. e. turbatio 138. „i. e. excitatio, inuitatio 340. „conatusque prohibere 230. „coeli signorumque 407
mouere 407. mouet me quippe lumen curiae 369. moueant te lacrymae 88. nihil mouerunt ora vultusque senatorum 180
moueri 96. „poetarum voce 20. „a precibus maxime 87
mucro 235. „cuius latus petebat 71. cruentus 208
mulier 406. „impudica 216. „i. e. mollis vir 385
muliercula 227. 400
multare morte 73. 201. „*vi* morte 202. „dolore 337
multandus morte 267
multatus i. e. vulneratus 373
multitudo maxima 223. „infima 416. „imperita 67. „earum rerum quae exportantur 135
multo minus 68. non multo secus 364
multus: multa iampridem habet quae miretur 55
munera 56. „deorum immortalium 311. „*ribus* placare 416
munerare te rex constituerat 105
municipium 294. 228. „*iis* dispertiri iubet 268
municeps 302
munire praesidiis firmissimis classibusque 150. atque firmare 187. „viam 356
munitus nulla cognatione 299
murus interest 221. muro me firmissimo septum esse arbitror 283
musarum honor 27
mutare vestem 320. „mentem 184. „sententiam 219. „calceos & vestimenta 364. „consilium 383
mutatione vestis defendere 335
mutum i. e. statua 257

N.

Nascor 56. nascimur sine sensu, ast cum voluptate

te conseruamur 235. nascens coniuratio 203. *vid. plura* natus.
natalem constituere 331
nationes 142. „agitatae 144. „bellicosissimae 146. „externae 153. „externae 155. „interiores 172. *ibus* ab exteris venire 149
natura 8. 48. 55. „(*magnatum*) breuiorem orationem postulat 91. „praestans singularisque 96. „eximia & illustris 17. „regionis 22. & fluminis 110. „ad hanc te dementiam peperit 199. „sine doctrina saepe valet 17. *ac* fragilitas communis 51. „*am* ipsam expleueris satietate viuendi 54
natus ad bellum gerendum 80. „in media rep. 100. „diuino quodam consilio videtur 156. „fato 366. vnus post homines natos, fortissimus vir 396. „patriae 422
naufragio perire 110
naufragus 228
nauicula parua 303
nauiculator 132
nauigare 147. 148
nauium pleniſſimus portus 149
necare hospitem in conspectu deorum penatium 103. necauit matrem patris vlciscendi caussa 349. „vinculis ac verberibus atque omni supplicio excruciatum 133
necari 72
necandus, trucidandus 130
necessario 370
necessarius meus 65. „tuus 192
necessarium ita est, vt negligi non possit 161. non necessarium est mihi 177
necesse putas 192
necessitas honesta 68. „mihi cum 79. „*tis* crimen 68. „*te* nobis quasi aliqua fatali 302. „*te* diuina humana consilia superantur 77
necessitudo 121. 128. „*dinis* nomen ingrate & impie repudiare 114. „*dini* non defuerunt 327
nefarie prodere 304. „commissa 328. „cogitare 394
nefarius 348
nefas nihil ei vnquam fuit 399
negare audes 186. non negabis 53. „*ri* solet omnino factum 348
neglectus 321
negligere 19. 392. „vitam ereptam 133. „salutem ciuium 202. pro mea salute neglexit 340. ne illud quidem vobis negligendum

obmutescet nulla vnquam vetustas 418
obnunciare consilio 319
obruere III. „nomen 25. quae vnquam vetustas obruet 120
obscurare 26. 57
obscure serpere 266
obscura minime res est 363. „neque sunt 191
obscurum est 13
obscuritas 57
obsecro 58. 91
obsecundarunt eius voluntati etiam venti tempestatesque 160
obses tanquam consulatus 264
obsides tanquam perpetuae in remp. voluntatis 269
obsides imperare 151
obsessus praesidiis 184. „minis 311
obsidere cum gladiis curiam 205
obsidendum stuprum 200
obsidione liberare 303
obsignare testamentum 381
obsoleuit ista oratio 163
obstiti tibi per me 189
obstrepi clamore, sono 41
obstupefactus 118. „ac perterritus diligentia 219
obstupescere 55. 244 sq.
obtemperare dolori, auctoritati 165. „auspiciis 318. „*aturum* esse dicis 196
obtinere 67. 75. 80
obtrectare legi 140
obtrectari 166
obuius futurus 380
occasio laudis 82. „sibi ad occupandam Asiam oblata 128
occasus vrbis & Imperii 251
occidere 44. „manu 181. „i. e. mori 77. i. e. perire 78
occisum a se hominem fatetur 348
occultare se latebris 130
occulte 238
occultius 105. „conari 106
occupare mentes 76
occupata iam Africa 80
occupatus tibi videor 85
occurrere 69. „i. e. iuuare 248. „supplicibus & calamitosis 121 sq. „consiliis eius 249
occurrit illud 381
oceanus 55
oculus 322. oculi infesti 193
oculos terret 343. „aliquando aperire ad puniendum 409
odi 190
odium 76. 99. „inflammare 57. „vsque ad sanguinem incitari solet 72. „hostile 78. „ardet 375. „acerbissimum 383. „explere sanguine inimici 391
odio permotus 192. „quanto

to illi esset cogitabat 386.
in „ esse apud 173
odorari 322
offendere 68. „aures 81
offensio 38. „animi 98. „belli 143. 145. sine vlla offensione 287
offerre se in societatem gloriae 40
officiosus labor 352
officium 49. 90. „priuatum 45. „publicum 45. „ consulare 280. „ ac virtus 321. „ *erum* gradus erga remp. 112. „*a* magna in me & in exercitum 121
omitto 81. „iam illa 191
opem ferre 86. „& auxilium ferre 250. ope quacunque possum 366
operae pretium est 277
opima Asia 135
opinari 10. vt opinor 65. 76
opinio officii 49. „famae 157. „stulta 49. „gravis atque vehemens per gentium animos peruaserat 142
opitulari ceteris 4. „reip. 51
oppetere libenter mortem 267
oppletus tenebris 317
opponere numen sanctissimum reip. 80
opportunitas 161. „locorum 40
oppositus laterum & corporum 58
opprimi 194. „nullo pacto potest 266 sq.
oppressus bello 86. „hostium copiis 147. „iudicio taciturnitatis 192
oppugnare 74
oppugnatio aedium 353
optabilius 366
optare 221. „*ndum* ne quidem est homini 311
optatissimus 383
optatius i. e. charius 88
optimates 185
optimum quid esset 57
optimus frater 59. non optimus 109
opus: opera maxima 53
ora maris Illyrici 151. „i. e. regio 157. „maritima 164. 165. orae vltimae 164
oratio 15. 86. „ciuium 45. „breuior 91. „vnde orta, in eodem terminetur 59. „ omnis ad misericordiam tuam conferenda est 65 sq. „omnis ad te vnum spectat 96 sq. „par virtuti 146. „in tali causa nemini deesse potest 127. „ nullo modo mihi deesse potest 97. longiorem orationem causa forsan postulat 91
oratorum studia 96
orba resp. 295
orbata resp. non tantum parenti-

dum est 136
negligentius 11
negotiari 112. 137
negotium effugere 67. „obeundum 150. „agere 380. minus est negotii 305. „*ii* nihil erat 378. „*iis* interesse 90
nemo 52. „ciuis Romanus 72. „praeter te adhuc 76. vt „magis 289. „*inem* autem nomino 153. „*inem* vnquam hominum homini cariorem fuisse 395
nepos 94. „i. e. luxuriosus 213
nequam 107
nequeo 402
nequior in scena nemo 214
nequitia 183. 216
nescio 109. „an? 83
nescii non erant 98
nex 194. „iniusta 350
nihil, pro nihilo est 55. „vnquam 112. „opus est 121. „(*i. e. nulla causa*) erat 381. pro nihilo putare 392. nihilo segnius 406
Nilus 55
nimis crebro 53. „fortasse multa 413
nitere vnguentis 211
niti i. e. exercitari 96. „conscientia 407
niues ac pruinas perferre 228
nobilitas 27. 83. „vrbis 154
nobilissimus 90
nobiscum 88. „versari diutius iam non potes 188. „esse 236
nocere 154. nocens 392
noceri 258
nocturnus 180. „*na* excursio 230
nomen 158. i. e. fama 101. 134. 157. „necessitudinis 114. „regium 112. „regium semper sanctum 122. „regium concedere 119. „amittere 122. „verum & proprium mali 76. „sanctissimum reip. 80. „audire 104. profiteri apud praetorem 9. 11. vagabitur longe atque late 56
nominis litura 11. „gloria 139
nomine regis & honore afficere 103. „meo supplicatio decreta his verbis 246. „magnum 143. in nomine inueterauit 130. isto nomine causa adhuc caruit 76
nominare 27. „honoris causa 166
non negligere 7. „negligentius 11. „tam 81. „varius 326
nonnullus 89
nonnunquam 353
nosmetipsi 406
nota i. e. stigma 190
notare & designare oculis

vnumquemque ad caedem 181. „rem, non hominem 367
notus 88. noti omnibus iamdiu 122. nota mihi sunt omnia 73
noui 73. 89. „haec ego 79. „optime 109. nouerunt vulnera sociorum 173. omnia norat 248
nouos ad casus temporum, nouorum consiliorum rationes accommodare 168.
nox 279. „superior 186. „caeca non ostendisset illum 382. noctem sibi ad deliberandum postulat 296. in noctem se conicere 381
nudare 335. „se 393
nudus saltare 111. „i. e. qui nullos habet propinquos 292. „a proprinquis 292
nulla futura 55. nullam esse putaui remp. 298
numen i. e. virtus diuina 232. „i. e. potentia 251. „Iouis hospitalis 106. „vestrum aeque mihi graue & sanctum futurum 302. „ (*i. e. autoritatem*) & vim tenere 307
numerabamus admirantes bella &c. 101. numerando perceńsere promerita 310
numero deorum colere 334. in tanto „tuorum 199. ex hoc „est 17. est eo „ 31. aliquo in „putare 152. in nostro „sunt 186. ex eo„ 50. 110
nunciare 381
nunciabatur 381. „enim sic 100
nunciatum est subito 380. „cum esset ei 110
nuncius 100. „*um* perferre 70. „recens 390
nutu deorum immortalium 250. „atque potestate 252
nympharum aedes 399

O.

O tempora! o mores! 115. 181. o dii immortales! 186
obduruerat & percalluerat vsu 401
obiicere corpus periculo 102. „se in impetus quotidianos 16
obiici vos pro me non sum passus 373
obiectis (*i. e. obstantibus*) rebus 335
obire 248. „rem 15. 163. „facinus 200. „flamma 256
obliterare offensionem 327
oblitus vnguentis 216. 320
obliuisci nihil soles nisi iniurias 90. „caedis ac incendiorum 184

rentibus perpetuis verum etiam tutoribus 313. „*tus* senatus ducibus 336
orbis terrarum 157
ordo sc. senatorius 38. 46. 100. 182
oritur hinc crimen in illum 80
ornare 94. „nomen 23. „ laudibus 23. „res gestas 31. „pro perpetuis meritis 94. „classes 131. „ oratione 289
ornamenta 70. „dignitatis 52. „omnia congerere in 101. „ plurima, maxima 101. „honoris, fortunae, virtutis, ingenii 162
ornatus a te 60. „ honore 103
ornatissimus (ironice) 82
oro vt ignoscas 86. „ te 87. „ per dexteram te istam 98
ortus solis 251
os 42. „ belli 22. „i. e. facies 95
oscitans 386
ostendere fructum 18. „*dit* quanta vis conscientiae esset 243
ostendare 55. 113. „patientiam famis, frigoris &c. 200
ostium oceani 150
otiosus 48
otium 6. 54. 286. otii amantissimus 278. otio ali 278

P.

Paeatus 154. „*ta* ciuitas 174
pactio 297
pactum: quo pacto 204
paenula 365
paenulatus 364. 384
palam 249
palatium 180
palladium 369
palus: in paludibus demersus 303
par caussa 72. „dignitas 78. „virtuti oratio 146. „infimis facilitate videtur 155. pari studio 276. cum tuo illo pari 323. paria cetera fuissent 83
parare 191. 218
paratus veneram 65. „ non satis 386. „non satis ad tantum bellum administrandum 129
parcere sibi 263
parens 141. „ac deus nostrae vitae 315
parere 79. 80. 109. „senatui 102. „vtilitatibus 102
parere dignitatem, salutem 262. peperit ad hanc te amentiam natura 199. multa arbitratur se peperisse 119
parietes curiae 42. „domestici 96. „angustiora faciunt beneficia 97
parricida 203. 356

par-

parricidium 193
pars reliqua 108. „haec tibi reliqua est 54. „subselliorum 193. in eam partem accepta sunt 103. magna, aliqua ex parte 69. 143. se in ea parte fuisse 66. ad partes redire 83
particeps fieri publici consilii 181. 298. „coniurationis 245
partitus est 399
parum 53. 54. „est me hoc meminisse 90. „fungi officio 99
parui ducere 16
partionis magnitudo 135
patefacere 147. „omni aditu clausum 140. „ctum est 147
patet via ad 100. „optimo cuique maxime 126. patent portae 187
paterfamilias 272. „optimus 112
patientia 83
patior 196. 422
patris vlciscendi caussa matrem necauit 349
patria 54. 194. „est communis omnium nostrum parens 193. „sit nobis multo carior vita 201
patriae parum vixisse 53. „salus 56. „proditor 406
patria carens miser est 303. „nihil potest esse iucundius 310
patrius moeror 141
patricius 230. „homo 254
patronus publici consensus 374
paucus: ad paucos redactum 43
paullisper 203. 364
paullo ante 158. 192
pax diuturna 158. pace tua dicam 39. de pace agendum 45
pacis studium 101. „auctores sunt conseruandi 46. „auctor semper fui 113. „equidem semper auctor fui 84
pacem efflagitantes 45. „esse cupere 77
peccandum 50
pecuarius diligentissimus 112
pecunia ex aerario depromta 152
pecuniam mittere 102. „dare, submiistrare 110
pedem ponere prohibiti estis 82. ad pedes prostrati petimus 74. pedibus ire 316
pedestres copiae 241
pellere ex vrbe 248
penates 279. „dii 88. 98 sq.
pendet ex vnius tua vita omnium 51
pene 89
penetrare ad 388. „i. e. perveni-

venire 24
penitus 95. „perſpicere 89. „iam inſedit 130. „mentibus mandare 201. „contemnere 399
penſitare 136
per te i. e. ex te ipſo 65. „ i. e. ex natura tua 74. „ vos i. e. iuſſu veſtro 197
peradoleſcens 169
peragrare hortos 399. „*vit* laetitia & fama 418
percallere 401
percellere 47
percenſere numerando promerita 310
percitus 390
perculſus 52. ſuſpicione 105. „atque abiectus 209
perdere ornamenta dignitatis 52
perditus homo 190
perduellionis actionem intenderat 372
peregrinantur aures veſtrae? 368
perennis ac proprius 317
perfectio operum 53
perferre 181. „nuncium 70. perferuntur quotidie ſermones ac literae 154
perficere i. e. redigere 28. „cogitata 107
perfringere 194. „ decreta ſenatus grauiſſima 410
perfrui laetitia 199. „tranquillitate 54
perfugium 18. „miſericordiae 74. „hiemis 154
perfungi 57
perge quo coepiſti 187. „in exilium 198
perhibere: vt perhibetis 82
perhorreſco 272
periculum capitis 46. „ & diſcrimen 75
periculo corpus obiicere 102. „prohibere rempublicam 138
pericula mortis 16. „capitis 46
perinde 44
periniquum 171
peritiſſimus bellorum omnium, maximarumque rerum 175
permittit resp. 340
permodeſtus 217
permotus odio 192
permoueri 212
pernicies 272. „inteſtina reip. 183. „reip. 186
perniciоſus 189. 198
pernoctare 18
perorare 300
perſapienter 350
perſcriptum ex memoria 245
perſequi 16. 141. „iniurias 85
perſeuerantia 85
perſpicer penitus 89. „ mentes maxime 176. „ ſtudia 196
perſpecta & cognita ſunt 112
perterritus voce 197

per-

pertimescere 139. „intra domesticos parietes 208
pertinacia 50. 58. 76
pertinet ad 30. „te talem esse 57
perturbatio 97
perturbor alterius crudelitate, alterius indignitate 94. maxime 100
peruagatus sermo ciuitatis 369
peruasit opinio per animos 142. „fama 157
peruenire 153
pes: a pedibus abducere 55. vid. plur. pedem.
pestifer annus 312
pestis, i. e. exitium 323. „ horribilis, tetra, infesta reip. 188. „patriae 207. pestem euomere 209. pestes reip. 203. 369
petere i. e. quaerere, capere 18. 25. „i. e. ferire, cupere 71. „i. e. inuadere, aggredi 189. „sanguinem 73. „precibus 74. „domi 74. „veniam delicti 86. petit supplex fratris salutem 90. petunt te pro 86
petitio praeturae 395
petitiones i. e. insidiae 191
pharsalicum praelium 102. 113
philosophari cum graeculis 321
pie 88
pietas 88. „ commemorabilis 42
pilum 392
piraticam facere 318
placare 193. ad placandum deos pertinet 251
placatus 48. 99. 387
placere 186. quacunque ratione placet 267
plane dicam 74
plaudi tibi non solere 117
plausus 118
plenus desiderii ac solicitudinis 68
plenissimus nauium portus 149
plerique 45
plurimus 91
poena suo scelere digna 130. „mea voluntate suscepta 286 sq.
poenas expetere a populo ob aliquod delictum 48. „legum pertimescere 197
poenitet illum beneficii sui 85. „ fortiter feciſſe 406
poëta summus 7. „sanctus 20. 31. „malus 26. „prope armatus 27
poëtae natura & qualitas 20. „ laus 21. „ salus 27
politus 29
polliceor 205. „ & defero 176. pollicemur laterum oppositus & corporum 58
Pompeii laudes 144 seqq. pon-

pondus verborum 80
ponere spem in 86. „ante oculos diem 107. „statuam 117. „in vno omnia 168
pontifex maximus 115. 181
popa 393
popina 110
popularis 91. i. e. populo gratus 269. 326. „animus 270. „insania 360. se populares haberi volunt 270
populo da hunc 91. de populo i. e. vulgaris, plebeius 26
porrigere dexteram 328
portentum 391
portus 149. 412. „quibus vitam & spiritum ducitis 149. „nauium plenissimus 149
possessiones maiores 221. „ sacrosanctae 222. „ *num* termini 399. de possessione deiicere 400
possidere 401
possum 78. qua re plurimum potuit 303. si quod possumus, ex eo possumus 359
post esse 365. multis post seculis 56
postea nulla futura est 55
posteri 55. 122
posteritas 55. 197
postulare 73. 94. postulante nullo 73. postulat caussa longiorem orationem 91
postulatio 76
potestas: in potestate hostium esse 128 sq.
potio 105
potiri rerum 223
potissimum 412
praeceps 252. amentia 408
praecepta aliena 145
praecipere 223
praecipuum 83. 403
praeclarius quid? 329
praeclarum quid 17
praeco 417
praeconium aeternum 21
praecurrere 280
praedator 225
praedicare 22. 160. „i. e. iactare & gloriari 405
praedicari de se velle 27
praedicatio 27
praedicere 187
praeditus summa gloria 112. „eadem fide & virtute 122
praedium lectum 224
praedonum mare refertum 148
praefectura Reatina 238
praefectus quasi libidinum 322
praeficere 324. „alium provinciae 66. „custodem 324
praelium Pharsalicum 113
praeliis secundis vti 142
praemiis corruptus 95. „ quam maximis vita proposita 386
praemissus 199
praeponere 172
praerogatiua 324

praescribere 127
praesentia 193
praesentire 28
praesidere templo 176
praesidium firmum 147. „ firmissimum 150. praesidio esse classibus 148. praesidia stabilitatis 52
praesidia 84. 86
praestantior 38
praestare saluum 165. praestiterim id sollicitudine, cura, labore 59
praesto esse in finibus 123
praestolantur tibi ad forum armati 198
praesum 66. praesens 91
praeter eum 59. 130. „te 76
praetereo multa consulto 144
praetermittere 190. 250. „ *issus* 118
praetexta 210. „toga 320
praetextatus 8
praetor 100. „renunciatus 127
pransus 386
precari ab Ioue 286
preces 59. 87. „propinquorum 291. „repudiare 319
premi bello 147
pretio vendere 400
primo, post 67
primum 94
princeps ciuitatis 115. „ coniurationis 201. „laudatorum meorum 299. „ omnium, qui sunt, qui fuerunt, qui erunt, virtute, sapientia ac gloria 299 sq. „facile omnis memoriae &c. 313. „mihi extitit studiorum 4. „*pum* dignitas 78
priuare quem patria, vita 72. „occasione laudis 82
priuatim 327
priuatus 335. priuatos decet frugalitas 111. in priuatis gloriosa sunt 122
pro (i. e. *loco*) consule mitti 170
probare (*cum dativ.*) i. e. affirmare, ostendere, persuadere 75. „i. e. laudare 78. 83. „i. e. credere 395. probauit ita se sociis, vt &c. 66
probatus 88. „tibi 122. *ta* res 210
probatissimus tibi 87
probitas 104
procella 346
processio longior 142
procuratio 246. „nimis magna 119
prodere 17. 69. flaminem 363. 379
prodigium 208. „*gio* simile est 72
productus testis 116
profecit nihil diu recusans 66
profectio 68. „misera 287
profectus vna cum 80. 251
profecto 46. 72. 103

proferre in adſpectum lucemque 15
proficere 200
proficiſci 187. 196. „cum 66. „ad arma 69. „in militiae diſciplinam 145. „quo 186
profiteri nomen 9. „ſe ducem bello 217
profugere 100. „ex regno 141
profundere animam 58
progredi 111
progreſſus 99
prohibere 126. „fieri 52. „voce 72. „remp. a periculo 138
prohiberi ſuccurrere 365. prohibetur Italia 72. „*biti* eſſetis ab aliis 82. „eſtis pedem ponere 82
proiicere in periculum vitam 386
promeritum 310. „in nos 293
promiſſum 98
promiſſis corrumpere 115. „in fraudem impellere 116
promulgare 327
propagare ſobolem 52. „multa ſecula reip. 216
propagatus 257
prope i. e. quaſi 149
propenſior 99
properato opus eſt 381
propinquus 65
proponere 87. „ſibi duos reges 122
proprium ac perpetuum 161. „diſciplinae maiorum 189. „eſt imperatorum 40. „totam & tuam eſſe propriam fatetur 40. 43. „populi romani 148
propter me 314
propugnator ſenatus 355
propulſare intemperantiam a 318. „vim a 366. „contumeliam ab 77
proſcriptio 316. „bonorum 318
proſequi ſtudiis 42. „verbis 207. „vsque ad vltimum 123
proſpicere patriae 263
proſtratus 52. „ad pedes 74.
proſum 258
prouidere 407. „reip. 223
prouidendus 50. „*da* diligentiſſime 139
prouincia 55. 68. „*am* tradere 82. „retinere 81
prouocatus 304
proximis idibus 191
prudens & ſciens 46. parum prudens 50
prudentia in contemnenda morte 53
prudentior quis? 104
pruinas ac niues perferre 228
pſeudothyrus 321
pubes Italiae 390
publicatio bonorum 271
pudoris & pudicitiae exempla petere 111 ſq.
pueri ſymphoniaci 385
puerilis aetas 6

ex pueris excedere 6. quem nos pueri vidimus 115
pueritia extrema 145
pueritiae memoria 3. „disciplina 145
pugna incredibilis 22. „gladiatoria 414. „naualis 22. „*gnae* innumerabiles 55. „*arum* exitus incertus 386
pugnare inter se 20. „i. e. operam dare 74. „contra 115
puluinar i. e. templum 254. in puluinaribus sanctissimae foeminae comprehenderunt illius adulterium 398
punctum acu videtur 393. „ temporis frui vita 267
puniendus 357
punitor 371
purgare vrbem 187 sq.
purpuratus 272
putare 85. „falso 57. „aliquo in numero 152

Q.

Quaerere i. e. interrogare 242. „ex 363. „a 243. „extra ordinem 354. „ praesidia periculis, adiumenta honoribus 176. „ aliquem ducem 67. „laudem illi similem 91. „tormentis 95. quaero quid facturi fuissetis? 81
quaeso 53. 82
quaestio 95. „legitima 5. „ decreta 355. „ nulla de seruis est in dominum 388. „i. e. tortura 95. 389. „*oni* praepositus 361. „ *nem* ferre 367. in „*one* dolor veram vocem elicere potest, etiam ab inuito 95. „*ones* vrgent illum 388. „*nibus* habitis 198
quaestor vrbanus 90. „mihi fuit 327. „*orem* ornare 295
quaestus 278. in quaestu relinquere 152
qualia sint in isto breuiter considerem us 152
quamdiu 188
quam multae virtutes 151
quamobrem 194. 401
quamquam 197
quantacunque in me 15
quanti me semper feceritis 419
quantus 152
quantum valeat 156. „est situm in nobis 4. „conuenit 30. „potero 69
quare 135
quassata res. 52
quemadmodum 89
querela 80. 82. „grauissima 49. „inaudita 99. „*am* ad quem detulistis 82. quae est apud illum querela 82
querimoniam detestari ac deprecari 200
questus 82. „prohibitum se 71 qui-

quibuscum 399
quicquid in me est studii, consilii, laboris, ingenii &c. 176. „in hac caussa mihi susceptum est 177
quies & tranquillitas senectutis 120
quiescere 217. „summo timore 100
quiete 107
quisquam 89
quoad i. e. quamdiu 70. 101
quocunque ventum sit 153
quodammodo 194
quo duce 50. „pacto 227
quondam 155. 164
quotiescunque 189
quoties 243. „toties 48
quotus quisque 83

R.

Rapina 225
rapi ad supplicium 405
rapitur vrbs studio inflammato ad Italiam 139 sq.
ratio, i. e. modus, facultas, dispositio, via, ordo, certitudo, caussa 3. 4. 17. 20. 305. „i. e. consilium 112. 162. „i. e. salus, vtilitas 286. „habenda est diligenter 137. „i. e. res familiaris 137. „dicendi 4. „honorum 85. „pecuniarum 138. rationem provinciarum repetere 305. omni ratione 251
ratiocinari 368
recens nuncius necis 390
recensio 399
recessus in animis hominum 51
recipere 83. „se in regnum suum 143. „se in Italiam 150. „se ex magno timore 240. „capitis caussam 295
recepti in prouinciam non sumus 80. „a quibus 83
recitare literas, tabellas 242. „caput proscriptionis 313
reclamare 171
recognoscere 95. „i. e. in memoriam reuocare 184. „i. e. recordari 186
recolere studia 15. „merita 334
reconciliatio concordiae 254. „*ones* gratiarum 297
reconditum tanquam in vagina 182
recordari 90. 97. 107. 153. „memoriam 3. „beneficia 97. recordabere tua 48
recreare perditum 141. recreata mihi videtur resp. 213
recta facta 417
recubare in cubiculo 123
recuperare 138. 311. 327
recurrere ad 365
recusare 119. 297. recusans diu nihil profecit 66. non recuso 420
recusatio 259
reddere dignitatem 43. 334 sq. „patriae 45. „reip. 45. 70. „

70. „salutem 50. reddidistis nosmetipsos 310. redditus reip. ordini, populo 59
redigere ad paucos 43
redimere 149
redimitus sertis 216
redire 106. „cupiens ad suos 67. „ad partes 83
reditus 374. „maturus 142. „*tum* flumine sanguinis intercludere 297. 314
reducere ad salutem 298. „in patriam 332. „*ret* me secum ipsa resp. 298
redundare ad fructum 70. „ sanguine 147. „ aceruis corporum 255
redux 422
refellere mendacium 75
referre ad vnam summam 85. „ad te ipsum 97. „celeriter 110. refert parui 137. refer ad Senatum 195
refertus diuitiis 165. referta domus scutis 392. refertum forum militibus 117. referta domicilia omnibus rebus 140
reficere 14
reformidare 69
refugere ad 116
refutatus, re multo magis quam verbis 163
regale 143
regia conditio 95
regio i. e. terminus 28. 83. „*nis* natura 110
regnare 119
regni termini modici 119. „ *um* patrium atque auitum 140
reiicere muerones a iugulis 235
reiectus cum crudelitate 83. „cum iniuria 84
relaxare animum doctrina 14
relegare 335
releuatus cura ac metu 204
religio 10. 337. 361. „non fuerat illi 247. „ *ones* solennes 397. prope ad immortalitatis & religionem & memoriam conlecrantur carmina 405
relinquere 54. 131. „in quaestu 152. „partem subselliorum inanem & nudam 193. „amicitiae culpam 99. „inultum 133. „gloriam 133
relictus 86
reliquae fortunae 288
remanere 221
remansio 68
remex 154
reminiscens 90
remissio i. e. relaxatio 18
remissior 273. „in vlciscendo 306
remittere seruum 115
remorari 154. 182
remouere 245

remunerari 306. 333
renouare 98
renunciatus sum ter praetor primus centuriis 127
repellere a consulatu 200
repente 157. 380
reperio 75. 89
repetere i. e. postulare 20. repete temporis illius memoriam 107
reportare 337
reposcere 317
reprehendere 15. 79. 387. „culpam alicuius 66. „ in aliis 79. „grauissimis verbis 81
reprimere hostium impetus 134. „consilia 185. „pestem reip. 203
repromitto 307
repudiare 11. 21. 45. „petentem 25. „ adiutorem seruum contra dominum 116. „preces 319
repudiatus, a 195
repugnare 172
requies 15
requirere 56. 89. „i. e. desiderare, *vermissen* 129. „ i. e. studiose quaerere 174
rescindere 410
resecandus 217
reseruare 118
res familiaris sua quemque delectat 288
res gestae, fictae 42. „immortales 54. „egregiae 157. „frumentaria 157. „transmarina & publica 163. „gestae terra marique 175. „ipsa loquitur 384
re iniquum est 96. rerum aestimator 46
residere 98. „*bis* periculum 204
resistere 236
respicere longissime 3
respondere 314. „de 85. pauca 202
responsum ferre a 195. „ *sa* aruspicum 251
resp. 94. „tantum immortalis esse debet 51. „ quassata 52. „ conseruanda atque amplificanda 161. „perturbata 223
reip. salus 53. „sanctissimum nomen 80. „iniuriae 85. „robur 87. remp. constituere 54. natus in media rep. 100. de rep. bene meritus 77
restat hic actus 54. „vt 58. quid restat 413
restinguere ignes 235
restitit in Africa 68
restitutus mihi, meis, reip. 302
retardare 15. 154. „impetus hostium 134. „celeritatem persequendi 141.

„minitantem magnis eopiis 158. retardauit vis 327
retinere 106. „vitam 50. „animum armatum 57 sq. „prouinciam 81. „in ciuitate 88
retorquere oculos saepe ad vrbem 209
retundere 235
reuertere 313
reuerti velle 382. reuertar ad me 71
reuincere 14
reuiuiscere 312.313.319.404
reuocanda fides 52
reuocare 19. „se armis 292. „domum 305. „animi hunc a bello resp. 313. „a furore 198
reus 96. „confitens 66. „capitis 94. „facti 377. reum criminibus se supponere pro 123
rex potentissimus 81. pro capite regis dicere 94
regale 143
reges clarissimi 39. „finitimi 103. „hoc verbo laudari non solere 111
regiae laudes 111. omnes sunt in illo regiae virtutes 111
ridiculum est 10
robur reip. 87. roboris ac plus firmamenti 131 sq.
rogare sententiam 324. rogant tacite 134. rogauit non solum, verum etiam obsecrauit 300
rogantium apud te causas 87
rogatio 293. „i. e. lex 318
rogator 332
rogatu facere 176
Roma domicilium clarissimi imperii, fortunatissima pulcherrimaque vrbs 234. „arx orbis terrarum, atque arx omnium gentium 272. „arx omnium terrarum 310 sq.
Romulus paruus inauratus 251
rostra ascendere 165. „vnde dicta 165. „praesidere 176
rostris clarior locus 118
rudis in rep. 51
ruere illa non possunt 138
rugis supercilioque decipere 322
ruinae fortunarum 190
rumor 100. „ex sermone 143. „es de te graues sparsi sunt 110. „excipere 110. „referre ad 110
rumpere vincula 268
rusticari 18

S.

Sacramentum 399
sacrarium 198. „scelerum 218. „bonae deae 409
sacri-

sacrificia stata 378
sacris initiatus 192
sagacissimus ad suspicandum 195
saltare nudus in conuiuio III. „nudi in conuiuiis didicerunt 228
saltator 112. „calamistratus 320
salus 67. „sua, communis 51. „reip. 53. „patriae 56
saluti fuit nonnullis 4. „ consulere 58. „consultum esse velle 75
salutem & opem ferre 4. „ reddere 50. „nullis spoliatam ornamentis dare 70. „regis defendere 94. „vna cum imperii dignitate defendere 135
salutare 192
salutaris 403
salutatum mittere 187
saluus 42. „i. e. viuus 58. „*uni* praestare 165
salui si esse velint 224. „ esse possunt 232. saluos quos tu esse volusti 89
sanare 216. 217. „mentes 246
sancire 268. 271. „sanguine 297. „ dignitatem 316
sanctissimus ordo 100. „*ma* pars corporis hominum 318
sanguis 333. „communis 330. „ tribunitius 336 sq. „ *ine* redundare hostium 147
sanguinis flumine intercludere reditum 297. 314
sanitatis aliquid habere 58
sapere 407
sapiens 48. „ periculo esse 53
sapientia 48. „ incredibilis ac pene diuina 37. „ *ae* modo aliquid habere 58
sapor 321
satellites 409
satiare 388
satiatus 48
satis supplicii III. „ornate agere gratias nullo modo possum 334
satisfacere 66. „ officio, errori 102. „patri 114. „reip. 181
saturnalia 241. „constituere 249
scelus 44. 51. 94. „ non modo perfectum, sed etiam cogitatum 104. „ anhelare 207. nihil sceleris 50. „*eris* magnitudo incredibilis 237. „*ere* demens 243
scelerate 200
sceleratus 77. 94
scena 214
scio haud 56. „certe 73. „ ex actis 236. „ex 379

scientia militaris 145. „belli eximia 161
scientior 145
scortum 215. 385
scribere accurate cogitateque 19. „tyrannum 117. vt scriptum legimus 106
scutum 392
secedere 205
secerno libenter 275
secernere se a bonis 198. „ in iudicibus legendis amicos 359. „*ni* muro a 205
secessio 77
seculorum memoria 55. multis post seculis 106
secures duodecim i. e. duo praetores 149
sedes 42. „data 11. sedem habere stabilem 56
seditio 182. 398
seditiose 348
seges ac materia gloriae 371
segnius defendere rempublicam 406
se ipsum vincere 44
seiungere 197
seminarium Catilinarium 227
semiustulatum 370
senatus populusque romanus 252. „frequens 239. „frequentissimus 299. senatui illum concessisti 91
senatus habendi locus 180. ex senatus consulto 83
senectus summa 303. „*utis* tranquillitas & quies 120. „*utem* tueri & tegere 94
senio confecta ciuitas 358
sensus 18. 47. i. e. scopus, intentio 71. „*su* gustare 18
sententia proposita 83. „de rep. 186. in eadem sententia futurus fuerit 89. in sententia manere 58
sententiae distractae 57. „diuersae 89. „molles 203
sentina reip. 189
sentio 16. 46. 48. 49. 275. „cogitans 44. „de me ipso 58. „idem 59. „ es 59. „aliter 80. „simultatis reliquias 99. „ plane 185. „*re* omnia praeclara atque egregia de rep. 237 sq. qui hoc non sentiat 89
separatim 327
septum 376
sepulchrum 23. 422
sepultus i. e. compositus 147
sequi 45. „causam 84. sententias fortunasque diuersas 89. „auctoritatem 101. „sententiam 269
sera 409

fermo forenſis 5. „creber 39
fermunculus vrbanus 117
fero 84
ſeruire 56. „laudi & gloriae meae ſin mauis 198. „virtuti & gloriae 305
ſeruitus 115
ſeruus corruptus praemiis 95
ſeueritas 267. „*tem* res ipſa flagitat 212. ad ſeueritatem lenius 189
ſeuerus iudicando 153. „*vos* in ſe eſſe non vult 153
ſeuerius quid poteſt agi? 388
ſeueriſſime & grauiſſime 112
ſica inter latera noſtra non verſabitur 208
ſicarius 380
ſignum cognoſcere 242. 244. „dare 374
ſigna aenea 108. „oppidorum 155. „*is* inferendis petere 399
ſignifer 412
ſignificare in Senatu 363
ſignificatio literarum 130. „deorum non dubia 232
ſilentium 249. „diuturnum 36. polliceri 345
ſileri facile patior 190. „nullo modo poſſunt 334
ſiluas publicas depopulari 362 ſq.
ſimilis eorum 89. „illi 91. „illius, re 323
ſimillimus deo 41
ſimpliciter i. e. fideliter 307
ſimulacra animorum 29. „corporum 29. „deorum 250
ſimulatio 173. „apta ad tempus 396. „amicitiae 304. „*ne* collegiorum 336
ſimulare 8. bellum ſuis finitimis 131
ſimulatus 321
ſimultatis reliquiae 99. „*es* partim obſcurae, partim apertae 177
ſincere 188
ſine odio, amore 56. „controuerſia 208. „iudicio 316. „ſapore 321
ſingulare quid 17
ſinguli 334
ſoboles 52
ſocietas ordinis Senatorii 276. „gloriae 40. „belli 82. „periculi, victoriae 102
ſocius 186. „ſceleris 236. „periculorum 298. „eiusdem calamitatis 303
ſodalis 195. 214
ſolatium 18
ſolere: conſidera quod ſoles 87

sollicitare seruum verbis 115. i. e. instigare 237. „pastores 246
sollicitudo 121. „sempiterna haeret in animo 121
sollicitus de periculo 261
solui scelere 367
solus: sibi soli natus 53
solutio: solutione impedita fides concidit 138
solutior lenitas 230
solutus 95
somnus 15. „i. e. somnolentia 248
sonus tubarum 41
sordes lugubres 292
soror germana 398
sors illius coniecta est ex S. C. 79. „quo eum miserat 81
spargere se in orbis terrae memoriam 30
sparus 392
spatium praeteriti temporis 3. „extremum 29
species reip. 49. i. e. praetextus 221
specimen virtutis 315
spectare domum 67. „quid maxime 87. „curiam 97. res eo spectat 73
speculari 184
speculator 159
specula 108
spero 50
spes 46. 76. „accusatorum 97. „bene gerendae reip. 170. „fallaces 415
spem conferre 48. „dare 86
spirare anima 306
spiritus 55. „communis 267. „*tum* ducere 29
splendor 49. 83. „imperii 155. i. e. splendidi homines 88. „honoris 317
spoliatus regno patrio atque auito 140. „armis audaciae 219
sponte tua 189. „sua fecit 355
squalor 88. „adolescentium 291
stabilitatis praesidia 52
stabilita vrbs consiliis 56
statua inter reges posita 117. „*ae* inuidere 117. „veterum hominum deiectae sunt 251
statuere i. e. constituere 79. 186. „iudicare 153
status reip. 181. in eo statu 54
stipatus 344
stipendium 145
stipes Aethiops 321
strages 315
strepitus forensis 14
studere literas 321. studens nouis rebus 181
studiosus i. e. amans 90. „*sum* se semper fuisse bonorum ferramentorum 242
studium i. e. cupiditas 27. „i. e.

„i. e. fauor 67. 86. 176. 351. „i. e. mores 73. „ i. e. desiderium 101. 200. „i. e. res 113. „optimarum artium 3. scribendi 6. „ languidius 84. inflammatum 139 sq. „consequendi quaestus 150
studii sui quaerebant aliquem ducem 67. „quicquid in me est 176
studio incendi 42
studia i. e. mores 214
studiis prosequi 42. „semper iisdem vsi sumus 79. „se imbuere 113
stultitia i. e. imprudentia 209
stultum tam neminem fore 203
stultissimum id quod est 222
stuprum ad obsidendum 200. „ nefarium 213. „ incestum 352
suadeo 189
sub alieno scelere 312
subesse aliquid putas 58
subigere & vincere 258
subiicere i. e. offerre 26
subire tempestatem inuidiae 219
subleuare 325
subministrare pecuniam 110
subornare 105
subsellia vacuefacta 192. „ *orum* partes 218
subsequi 100
subsidia industriae 215. „ frumentaria 150
substructionum insanis molibus oppressit 408
succensere 15. „alicui 120
succumbere inimicis 119
sufferre signum 37. „ in equum 113
suffragatio consulatus 371
suffragium 167. „populi 314
sum: esse cum alienis 68. „ cum suis 68
sumere 119. „tempus 15. „ arma contra quem 69. „ exempla ab 157. „supplicium de 272
summus 16. summam ad vnam referri volo 85. summa in vno viro sunt omnia 134. 162. summa omnia 50
sumtus facere in militem 154
superare 255. 283. „vitia 229
superatus 140. „insidiator 365
superbius 132 sq.
supercilium 323
superior vxor 190. „nox 212. „annus 313. 361. „*orem* esse contra improbos 305. „vincere gloria 101. „ *ora*, illa 194
suppeditare 14
suppetere 14
supplex 140. „petit fratris salutem 90. „ obsecrat 334

ſupplicatio 246. „decreta eſt 254
ſupplicium 195. „grauiſſimum 209. „*cii* ſatis afferre 111. „*cio* omni excruciatus 133. „*cia* aeriora 181
ſupponere ſe reum pro 123
ſuſcipere omnem cauſſam 123. „poenam 130. „negotium 238. „profectionem miſeram 287. „iuris defenſionem 354. „bellum 152. „reip. cauſſa 177
ſuſpicio 38. 51. 238. „atrociſſima 49. „belli 66. „ſeditionum 182. „regni appetendi 398. „*nem* ne ad minimam quidem 68. „*ne* perculſus 105
ſuſpicioſe 105
ſuſpicor 98. 103. „ad ſuſpicandum ſagaciſſimus 195
ſuſtentare egeſtatem & luxuriam domeſtico lenocinio 318. „exercitum tectis ſuis & copiis 102. „*ndo* ac protelando non opprimi poteſt 266
ſuſtinere 198. „verborum pondus non poſſe 80. „furoris multum & erroris 119
ſuus: ad ſuos redire cupiens 67. cum ſuis eſſe 68
ſymphoniaci pueri 385

T.

Tabellas recitare 242
taberna 278
tabeſcere 213
tabularium i. e. archiuum 10
tabulae 30. 182. „publicae 10. „corruptae 11. „oppidorum 155. „auctionariae 222. „*arum* fides 11. „*lis* publicis impreſſum 399
taceo 86. 196. „*ndo* ſuperari 254
tacitus praeterire non poſſum 37. „neque audet optare 161. „tecum loquitur 194. „*ta* me defendit reſp. 258. „*tum* i. e. ſtatua 257
taciturnitas 244. „*tis* iudicio oppreſſus 192
talis vir 134. talem te eſſe pertinet 57
tandem aliquando ibis 199
tangere ciuitatem 415. „viam 382
tanti eſt mihi 197. „non eſt 387
tantum abeſt vt 177. „quantum facere poſſum pollicebor 302. „facultatis 94
tarditas tanta fuit huius operis 252
tardius iter facere 80
tecum omnes fuerunt voluntate 89
tectior quis? 104
tectum (*in plural.*) i. e. ciuitates 102. it. domos 148
tectus innocentia 176
tegere ſenectutem 94. „ſe ianua ac parietibus 357

telum 191
temerarius homo 104
temere facere 68
temeritas 76. 248. „nunquam cum sapientia commiscetur 40
temperantia 152
temperare victoriam 41
templum 27. „*a* deorum 189. „sanctitatis, amplitudinis, consilii publici &c. 412
tempestas i. e. casus inopinatus 89. „inuidiae fallae atque iniquae 219
tempus praesens 197. ante hoc tempus 94. „quodnam erit vnquam 331. id temporis 187. non est mei temporis 328. ex tempore i. e. stante pede 19. breui tempore 42. tam breui tempore 157. eo tempore 79. in tempore 192. ab illo tempore 130. temporum est ista culpa 209
tempora reip. 197. „haec duo carent crimine 68. „ i. e. periculum, causa forensis 126
temulenta vox 320
tenebrae 313. „aeternae 271. in tenebris iacere 16. e tenebris in lucem vocare 114
tenere prouinciam a praedonibus liberam 148. „ mare satis late 164. „dignitatem se non posse 307. „concessos fasces laureatos 70. „memoria 90. „ se 101. tenuit te in foro ratio honorum 85
teneri 401. „culpa 44. „ vincendi studio 84. „vndique 184
tentare 121. 200
tenuis homo atque egenus 224
tenus Tauro 119
tergiuersatio 385
terminare cogitationes 28. „fines imperii coeli regionibus 257. „ *abat* spem possessionum suarum Ianiculo & Alpibus 399 sq.
terminari 59
terminatus 47
termini possessionum 399. „*nis* modici regni vti 119
tertae disiunctissimae 39. „ victoriis illustratae 39. „ prope vltimae 159. „*am* intueri 245
terror 348. „adolescentiae 94. „*rem* inferre 397
tertius ante me consularis 291 sq.
testamentum simul obsignare 381. „*orum* subiector 213
testari coelum ipsum 97. „ omnes deos 176
testimonium 301. „*a* testium

ſtium 379
teſtis 146. „ſum huius rei 46 ſq. „falſus 85. productus 116
tetrarcha nobilis 112
tetrarchia 123
Themiſtocles 21
Theophanes 25
timere 49. „deſino 95 ſq. incipio 121. „ſibi 296
timiditas 396
timidus nimis 50
timor 121. caecus 67. „detrahit 94. „*re* ſummo quieſcendum ſibi eſſe arbitrabatur 100
toga 45. „praetexta 320
togatus dux 52. 231
tolerabilia fuerunt illa 358
tollere in coelum 23. „perfugium 74
tormentum 95. „*is* cogi 387. „*tis* inuenire 387. „*is* dedendus 388
tortor 387
toties 188
tractabo ita me in rep. 259
tradere prouinciam 81. „ſe inimicis prouinciarum 296
tragoedias excitare 356
trahere in calamitatem 138
tranquillitas reip. 7. „ſumma 54. „& quies ſenectutis 120
tranquilla omnia & pacata ſi mihi fuiſſent 288
transmittere tempus 126. „exercitus 89
trans ripam inſpectans dominus 400
trepidatio 107
tribuere 119. „praemium 26
tribunus 312. „plebis 100. 115
tribunitius ſanguis 336 ſq.
tribus conuocare 368
tripartitus 300
triſtius ipſa morte 388
triſtitia ſimulata verſutaque 321
triumphus 56. 145
triumphare de 130. „ex SCto 171
tropaeum 22. 43. „*is* non inuidere 117
trucidare 273. 390
trucidandus, necandus 130
tua (*in gen. neutr.*) 48
tui 50
tuum eſt 97
tuus etiam totus animo & ſtudio 86
tubarum ſonus 41
tueor non minore labore quam comparo 283
tueri 55. 94. „ſuum ius 77. „dignitatem 77. „i. e. alere 109. „integritate 168. „atque ornare 259
tumultus 107. 188
tumulus ſilueſtris 228
turbulenta concio 387
turma 44

turpi-

turpitudo 190. „*ine* liberare 166
turres de coelo esse percussas 250
tute 185
tutior esset vita nostra 416
tyrannus 103. „*um* (crudelissimum 219.) existimari 117. „scribere 117. non tyrannus 117. iis, qui tyrannos necauerunt, Graeci deorum honores tribuunt 404 sq.

V.

Vare omni culpa 67. „a bellis 112
vacillare 225
vacuefacere domum 190. „*cta* subsellia 192
vacuus a bonis, liberis 324 sq.
vadimonia deserere 211
vagari longe atque late 56
vagina 182. „vacuus gladius 47
valere 80. 86. „plus 87. „neque vsu, neque ingenio atque exercitatione rerum 98. „plurimum memoria 123. valet natura sine doctrina 17. valuit memoria grati animi apud me 46. quantum valeat 156. valet tua vox 88. quam valentes? quam nobiles? 210
valetudinis euentus incerti 51. „motus incerti 51
vallatus 22
variatis hominum sententiis 349
varietas rerum 14. sine vlla varietate 245
vastare 197. 410
vastatio 222
vastitas 189. 263
vbertas frugum 301. „ingenii 310
vbinam gentium sumus? 186
vectigal tutum 148. „finitimum 128. „*lia* pensitare 136. „sunt nerui reip. 137. „firmamentum ceterorum ordinum 137. „*libus* periculosum bellum 128. in vectigalibus exercendis 128. 137
vehementior 271
vehementissime perturbatur 244
vehementius studia colere 7
vendere 312. „pretio 400
venditores vestrae dignitatis 317
venena spargere 227
veneni crimen 105
veneunt centuriatus in huius exercitu 152
veniam dare 5. 99. „errati impetrare 66. „delicti petere 86
venio 49. „in Africam 78. „ad ius 191. venit ad aures meas 53. veniamus ad nostram

noſtram cauſſam 78. veneram paratus 65. venerunt ad eum legati literaeque 101. quod cum venerit 55. quocunque ventum ſit 153
venire in ſocietatem belli 82. „ad caſtra 84. „non ſine aliqua ſpe & cogitatione 98. „in poteſtatem praedonum 149
venti aliqui, noui tam celeriter in vltimas terras non pertulerint 154. „ tempeſtatesque etiam eius voluntatibus obſecundarunt 160
venuſtas 30
ver iniens 151
verbis extenuare 40. „ grauiſſimis reprehendere 81. „ ſollicitare ſervum 115. „ *orum* pondus 80
vereor ne 380. verendum eſt mihi 183. vereri autoritatem 194
veriſimile 109
veriſſimum 89
veritas obtinenda 97
verſari in vitae periculis 29. „vult in luce Aſiae 130. „nobiscum iam diutius non potes 188
verſatus 3. 22. „ſemper in rep. 100. „labor in priuatorum periculis 127. „in foro 321. „*ta* cauſſa 96. „*tum* eſſe mediocriter 3
verſus alterni, longiuſculi 26. „eadem ſententia 110. „immanis 111
vertere: quo me vertam neſcio 65
veſtales virgines 262
veſtibulum 400. „ſenatus 357
veſtigare voluptates 322
veſtigium 153
veſtis mutata 88. 297. „mutanda 320
vetari 315
vetuſtas exemplorum 10[illegible] „ omnia conſumit 43. quae vnquam vetuſtas obruet? 120. „nulla vnquam obmuteſcet 418. „*te* ſedari 305. „*te* corroboratum 368
vexare remp. 200
vexatio direptioque 194. „ *ones* virginum veſtalium 262. 272
vexator 371
vexatus iuſſu Caeſaris 117
via appia 356. „patet ad 100. „ *am* tangere 382
viator 385
vibrare ſicas 227
viciſſitudines 407
victor 44. 46. 75. „orbis terrarum 63. „*is* aequitas 58
victoria 75. 78. „natura inſo-

insolens & superba est 42. „incredibilis 55 sq. „nimis iracunda futura 47. „exitu praeliorum terminata 47. „*am* temperare 41
victoriae conditio 44. „ferocitas 47. „ira 47. „maxime infestus 81. „insignia, non victoriam reportarunt 130
victus 75
vicus i. e. platea 392
videor tibi occupatus esse in caussa 85
videtur mihi 42. „fati esse 56. „vel vsus vel aetas postulare 93 sq. „facturus fuisse 81. vnum est vobis 169
videre aciem 89. „i. e. expendere 71 sq. „*ete* num dubitandum sit 138
vigere memoria seculorum omnium 55
vigilare insidiantem somno maritorum & bonis occisorum 200. „acrius ad salutem 186
vigiliae vrbis 180. „*a* exacta 238. „*iis* angi 28
vilitas 301
villa 238. 392
vincere 46. animum 41. „aequitate 44. „seipsum 44. „ipsam victoriam 44. „superiores gloria 101. „sine controversia, magnificeque 208
vincire 108
vincienda sunt legibus delapsa 52
vinculum amicitiae magnum 79. in vincula coniicere 108. 109. vincula ad quod inuenta 267 sq.
vindex 231
vindicare 190. „de absente 108. „pro 374. „ab interitu 43. „crudelitatem 73. „*eas* sibi quasi suo iure 40
vindiciae 399
violare omnia vitae iura 114 sq.
violatum ius legationis persequi 133
vir i. e. fortis 385. „summa auctoritate, religione & fide 10. „amplissimus 10. „fortis 25. „fortissimus 16. 18. 22. „summus 17. 41. „doctissimus 18. „clarissimus 22. „optimus 42. „pietate praeditus 42. „praestanti ingenio 65. „omni laude dignus 66. „amplissimus 80. „ornatissimus (ironice) 82. „probatus 88. „bonus 90. „talis 90
virgines vestales 262
viri magni descriptio 82

virtus 17. 104. „sumitur pro rebus gestis 21. „militum 40. „diuina 151. „imperatoria 146. „incredibilis 151. i. e. fortitudo 158. 170. „militaris 172. „*tem* eam solere laudari 83. „*te* esse debilitata 302. „*tes* regiae 111. nulla de virtutibus tuis plurimis nec admirabilior nec gratior est 91
vis 83. „scribendi, dicendi 39. „tanta 41. „nulla, quae non frangi possit 41. „affertur nemini 154. „ conscientiae quanta 243. „Martis 47 „(*i. e. copia*) auri & argenti 141
vim habere 72. „afferre 350. „ pertimescere 194. „& manus inferre 196. „vi superandam 325. 366
vi coactus 69. „ oppressum tenere 373. „vis illata defenditur 349. „ victa vis 365
visere 155. visendo hanc rem omni studio putat 170
vita 96. „continetur corpore & spiritu 55. „vigor 55. „hominum minus certa est ac minus diuturna 168. „ multis suppliciis iustis debitisque erepta 195. „vilissima 196
vitae breuitas 28. „pericula 29. „consulere 58. „ratio laboriosissima 177. „*am* expetere 114
vitare furorem & tela 181. „ adspectum praesentiamque 193
vitiis alienis etiam magnum esse 175
viuere cum aliquo 8. „satis naturae 52. „satis sibi 53. „ satis diu 54. propter quos viuit 387. ad viuendum dare 55
viuis nobis egressus est 208. 221
vlciscendi patris caussa 349
vltores sanguinis tribunitii 336 sq.
vna tecum fuerunt 50. 186. „ cum iis 80. „ sedere 384
vndequinquagesimus dies 151
vnguentis oblitus 216. 320
vnquam 57
vnus i. e. solus 70. ex vnius tua vita 51. in vnius mortalis anima consistit resp. 51. vnum omnes volunt 58. vnus ex omnibus 81
vocare in iudicium populi 115. „*ri* in periculum atque discrimen 133. „ ad exitium & vastitatem 189

volitare in foro 211. „in armis 220. „*antes* tota vrbe 314
volo: velim exiſtimes 123
voluntas 69. 89. „de bello 46. „aliena 81. „aliena a te 69. „*tis* crimen 68. „*tem* habere non turpem 68. cuius voluntatem ſemper cariſſimam habuiſti 91. alium in ea voluntate non fuiſſe, in qua ipſum confitetur fuiſſe 69. „*ate* mutata 302
voluntates diuerſae 57
voluptas praeterita 55. „incredibilis 199. „*ates* veſtigare 322
vomere 107
vota facere 223. 401
vox praeclariſſima & ſapientiſſima 52. „vera 95. „haec non hominis, nec ad hominem eſt 76. „tua valet 88. „reip. ſanctiſſima 202. „preſſa & temulenta 320. voces Italiae 415. vocis contumeliam exſpectas? 192
voce contendam 69. „vti apud quem 76. „vulnerare 186
vrbanus ſermunculus 117
vrbs celebris, copioſa 6. „ſtabilita conſiliis & inſtitutis 56. „*bem* capere ex regno 142. „*bes* locupletes ac copioſae 173
vrgeo nimis 71
vſtor 412
vſura horae 202
vſus i. e. longa exercitatio 93. „forenſis 127. „praeliis ſecundis 142
vt i. e. quemadmodum 403
vter vtri inſidias fecerit? 361
vti voce apud quem 76. „ſemper iisdem ſtudiis 79. „excuſatione aetatis 99
vtilitas communis 78
vtilius 91
vtrum 78. 109
vulgaris i. e. quod vulgo prouenit 118
vulgus 146
vulnera belli 51. „ſociorum 173
vulneribus conſularibus confectus 298. „conſularibus cadere 316
vulnerare voce 186. „ſenſus mentesque 193. „remp. 353
vultus 87. „*um* importunum in forum deferre 322. „*u* extimeſcere 404

FINIS.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn817140417/phys_0527
DFG

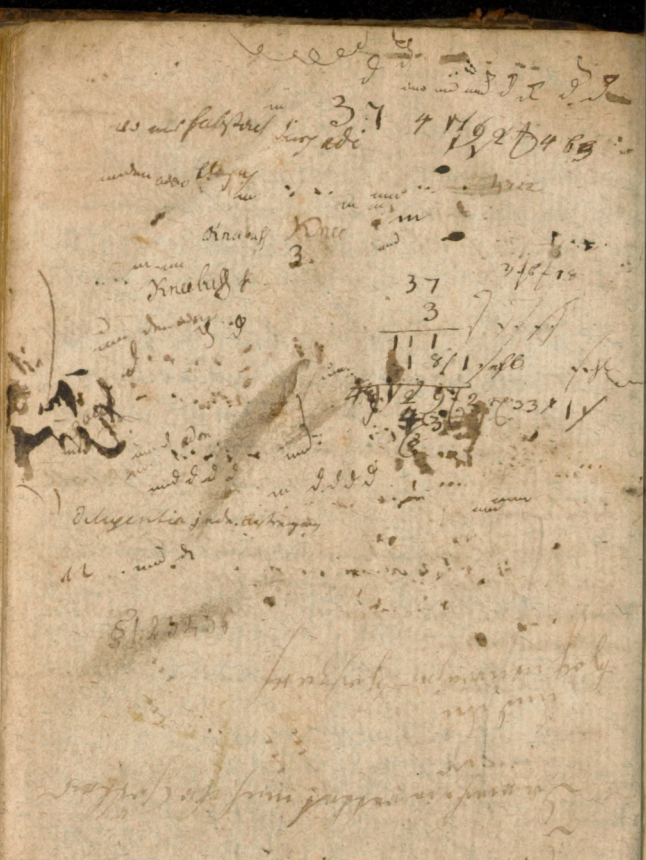

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn817140417/phys_0532
DFG

E X.

allatus 22
ariatis hominum ſententiis 349
arietas rerum 14. ſine vlla varietate 245
aſtare 197. 410
aſtatio 222
aſtitas 189. 263
bertas frugum 301. „ ingenii 310
binam gentium ſumus? 186
ctigal tutum 148. „finitimum 128. „*lia* penſitare 136. „ſunt nerui reip. 137. „firmamentum ceterorum ordinum 137. „*libus* periculoſum bellum 128. in vectigalibus exercendis 128. 137
hementior 271
hementiſſime perturbatur 244
hementius ſtudia colere 7
ndere 312. „pretio 400
nditores veſtrae dignitatis 317
nena ſpargere 227
neni crimen 105
neunt centuriatus in huius exercitu 152
niam dare 5. 99. „errati impetrare 66. „delicti petere 86
nio 49. „in Africam 78. „ad ius 191. venit ad aures meas 53. veniamus ad noſtram

Image Engineering Scan Reference Chart TE263 Serial No. 033
Patch Reference numbers on UTT
C1 B1 A1 C2 B2 A2 B5 A5 20 18 17 16 11
10 09 03 02 01 C7 B7 A7 C8 B8 A8 C9 B9
the scale towards document
Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn817140417/phys_0533
DFG